

**TÜRK ÇOCUK EDEBİYATINDA SEVİM AK ROMANLARI VE
TOPLUMSAL CİNSİYET ALGISI**

Sevgen Özbaşı

**DOKTORA TEZİ
TÜRKÇE VE SOSYAL BİLİMLER EĞİTİMİ ANABİLİM DALI**

**GAZİ ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

ARALIK, 2020

TELİF HAKKI VE TEZ FOTOKOPİ İZİN FORMU

Bu tezin tüm hakları saklıdır. Kaynak göstermek koşuluyla tezin teslim tarihinden itibaren otuz altı (36) ay sonra tezden fotokopi çekilebilir.

YAZARIN

Adı : Sevgen

Soyadı : ÖZBAŞI

Bölümü : Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi

İmza :

Teslim Tarihi :

TEZİN

Türkçe Adı : Türk Çocuk Edebiyatında Sevim Ak Romanları ve Toplumsal Cinsiyet Algısı

İngilizce Adı : Novels of Sevim Ak in Turkish Children's Literature and Gender Perception

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Tez yazma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyduğumu, yararlandığım tüm kaynakları kaynak gösterme ilkelerine uygun olarak kaynakçada belirttiğimi ve bu bölümler dışındaki tüm ifadelerin şahsıma ait olduğunu beyan ederim.

Yazar Adı-Soyadı: Sevgen ÖZBAŞI

İmza:

JÜRİ ONAY SAYFASI

Sevgen ÖZBAŞI tarafından hazırlanan “Türk Çocuk Edebiyatında Sevim Ak Romanları ve Toplumsal Cinsiyet Algısı” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından oy birliği ile Gazi Üniversitesi Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalında Doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Prof. Dr. İhsan KALENDEROĞLU

(Türkçe Eğitimi, Gazi Üniversitesi)

.....

Başkan: Doç. Dr. Seyfullah YILDIRIM

(Türk Dili ve Edebiyatı, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)

.....

Üye: Doç. Dr. Yusuf UYAR

(Türkçe Eğitimi, Gazi Üniversitesi)

.....

Üye: Doç. Dr. Ahmet DEMİR

(Türkçe Eğitimi, Başkent Üniversitesi)

.....

Üye: Doç. Dr. Nazife Burcu TAKIL

(Türkçe Eğitimi, Gazi Üniversitesi)

.....

Tez Savunma Tarihi: 18/12/2020

Bu tezin Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalında Doktora tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Prof. Dr. Yücel GELİŞLİ

Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürü

.....

*Tanıdığım en güçlü kadın olan yengemin ve her zaman
O'nun yanında yürüyen amcamın aziz hatıralarına;
Vazgeçilmezlerim olan annem, babam ve Sezen'ime;
Varlığıyla güç bulduğum ablam Aysel ve yeğenim Eylül'e;
Bizi daha da “insan” yapan kedilerimize...*

TEŞEKKÜR

*Bizim toplumumuz için ilim ve fen lazım ise, bunları aynı derecede
hem erkek hem de kadınlarımızın iktisap etmesi lazımdır.*

Gazi Mustafa Kemal ATATÜRK

Zorlu ve uzun bir yolculuk olan tez çalışmamda akademik yönlendirmeleriyle önümü açan, emek ve destekleriyle yanımda olan saygıdeğer danışman hocam Prof. Dr. İhsan KALENDEROĞLU'na; bu süreçte sorunlarıma sabır ve anlayışla çözüm bulan sayın Prof. Dr. Ömer ÖZKAN'a; değerli görüş ve katkılarından dolayı sayın Doç. Dr. Seyfullah YILDIRIM, Doç. Dr. Yusuf UYAR ve Doç. Dr. Nazife Burcu TAKIL'a; akademik dünyaya bakışımı biçimlendiren, severek çalıştığım çocuk edebiyatı alanına yönelmemi sağlayan yüksek lisans tez danışmanım sayın Prof. Dr. Sedat SEVER'e teşekkürlerimi sunarım.

Lisans yıllarımda tanıdığım ve yaşamımın her alanında örnek aldığım, öğrencisi olmaktan her zaman gurur duyduğum/duyacağım, bilimsel ışıyla yolumu aydınlatan ve ufkumu açan, benim için bir hocadan daha fazlası olup derdimi dert edinen, mutluluğumla sevinen çok değerli hocam Doç. Dr. Ahmet DEMİR'e gerek tez çalışmamdaki emek ve ilgisi gerekse yaşamımda bana kattığı her güzellik ve değer için yürekten teşekkür ederim.

Doktora öğrenimim boyunca yardımlarını eksik etmeyen, içtenliğiyle yüzümü güldüren sevgili hocam Dr. Nihal YAVUZ'a; beni kırmayıp görüşme isteğimi kabul eden ve tezim için değerli zamanını ayıran yazar Sevim AK'a; bu süreçte her türlü sorumu yanıtlayan, güler yüzleriyle çalışma ortamımı güzelleştiren çok sevdiğim arkadaşlarım Ayşegül OKUMUŞ, Neris TAYMAZ ve Yasemin AŞULUK'a; her zaman olduğu gibi bu dönemde de beni yalnız bırakmayan, verdikleri güvenle daha güçlü hissetmemi sağlayan can arkadaşlarım Ezgi BÜLBÜL YILMAZ ve Kadim POLAT'a; türlü nedenlerle ayrı düşsek de manevi destekleriyle yanımda olan güzel arkadaşlarım Hazal ÖZDEMİR GÜÇLÜ, Dr. Zeynep KIZIL ASLAN ve Dr. Sevgi ŞAHİN'e çok teşekkür ederim.

Ellerine doğduğum ve beni gözlerinden sakınarak anne-baba özeniyle büyüten, ömürlerinin son gününe kadar acı tatlı her anımı birlikte geçirdiğim, haklarını asla ödeyemeyeceğim canım yengem ve amcama; yaşamımın her döneminde benim için ellerinden gelenin fazlasını yapan, her zaman arkamda sapasağlam duran annem ve babama; gücüne güç katan, derdime ortak olan kardeşim Sezen ve ablam Aysel'e; yardımlarıyla yaşamımı kolaylaştıran eniştem Gökhan'a; doğumuyla dünyamı daha da anlamlı kılan yeğenim Eylül'e; evimi yuvaya çeviren, varlıklarıyla mutluluk ve neşe kaynağım olan Nazlı'mla Şanslı'ma; kısacası biricik AİLEMİN her üyesine gerçek ve koşulsuz sevgileri için tüm kalbimle teşekkür ederim.

Sona bıraksam da teşekkürlerimin en büyüğü kuşkusuz Mustafa Kemal ATATÜRK'edir. Azmi ve kararlılığıyla bir milletin kaderini değiştiren, Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran ve bu ülkenin insanına –özellikle de kadınına- sayısız hak tanıyan, bilimin yolunda kadınların da özgürce adımlar atmasını ve ilerlemesini sağlayan ATA'MA sonsuz saygı, sevgi, minnet ve teşekkürler...

Sevgen ÖZBAŞI
Ankara, Aralık 2020

TÜRK ÇOCUK EDEBİYATINDA SEVİM AK ROMANLARI VE TOPLUMSAL CİNSİYET ALGISI

(Doktora Tezi)

Sevgen Özbaşı

GAZİ ÜNİVERSİTESİ

EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

Aralık 2020

ÖZ

Bu araştırmada, çağdaş Türk çocuk edebiyatı yazarlarından Sevim Ak'ın romanları toplumsal cinsiyet algısı bağlamında incelenmiştir. Bu temel amaç kapsamında araştırmada “Sevim Ak'ın romanlarında toplumsal cinsiyet algısının yansımaları nelerdir?” sorusuna yanıt aranmıştır. Bu doğrultuda araştırmanın veri kaynağını oluşturan 16 romanda (yazarın tüm romanları) toplumsal cinsiyet algısının kişi, zaman, mekân, tema, dil ve anlatım gibi ögelere yansıma biçimleri irdelenmiş; toplumsal cinsiyet görünümleri ve temsiliyetleri ele alınmış; toplumsal cinsiyet algısını yapılandıran sosyokültürel etmenler belirlenmeye çalışılmıştır. Etkileşimsiz analitik (çözümlemeli) nitel araştırma karakteristiği taşıyan bu çalışmada veriler, doküman (belge) incelemesi yöntemiyle toplanmıştır. Araştırmada Sevim Ak'ın tüm romanlarından elde edilen veriler, araştırmanın amaç ve alt amaçları kapsamında oluşturulan kategoriler çerçevesinde içerik çözümlemesi tekniği kullanılarak irdelenmiştir. Öncelikle ana kategori (çözümleme birimi) kapsamında geliştirilen her bir alt kategori kendi içerisinde de bölümlendirilerek 16 roman üzerinde ayrı ayrı incelenmiş; sonrasında elde edilen bulgular, araştırmanın amaçları doğrultusunda değerlendirilmiş ve yorumlanmıştır. Ayrıca içerik çözümlemesi sürecinde veriler, ilişkilendirme ve karşılaştırmaya dayalı çok yönlü bir incelemeyle ele alınmıştır. Bu aşama, romanlardan

alıntı ve örneklerle desteklenmiştir. Her bir kategoriye ilişkin bulgular, roman adları belirtilerek tablo biçiminde sunulmuş; ilgili kategori kapsamında romanlara yönelik veriler sayısal olarak gösterilmiştir. İnceleme sonucunda, Sevim Ak romanlarında toplumsal cinsiyet kalıp yargılarını destekleyen bulgularla karşılaşılsa da yazarın karakterlerini geleneksel kodlar ve roller dışında da geliştirdiği; kadın ve erkek karakterlerini çağdaş rollerle de yapılandırarak geleneksel ve çağdaş olanı dengelediği; gerek sayısal anlamda gerek cinsiyet rolleri bakımından gerekse toplumsal cinsiyetin etkili olduğu diğer ögeler açısından (meslek, eğitim, sosyal yaşam vb.) dengeli ve eşitlikçi bir tutum içerisinde olduğu; böylelikle kadın ve erkek karakter çerçevesini çağdaş bir düzlemde verdiği belirlenmiştir. Bu araştırma kapsamında, toplumsal cinsiyet farkındalığı kazanmaları bakımından çocukların eğitsel süreçlerde toplumsal cinsiyet kalıp yargılarından arındırılmış ve çağdaş yaşamın gereklerine uygun bir biçimde yapılandırılmış çocuk edebiyatı yapıtlarıyla buluşturulması; Türkçe eğitimi için seçilen/kullanılan metinlerde çocuklara toplumsal cinsiyet olgusuna ilişkin eğitsel, istendik, empatik, eşitlikçi, demokratik vb. yönlendirmelerin yapılması gerektiği önerilmektedir.

Anahtar Sözcükler : Türk Çocuk Edebiyatı, Sevim Ak Romanları, Toplumsal Cinsiyet, Toplumsal Cinsiyet Algısı.

Sayfa Adedi : 248

Danışman : Prof. Dr. İhsan Kalenderoğlu

NOVELS OF SEVİM AK IN TURKISH CHILDREN’S LITERATURE

AND GENDER PERCEPTION

(Ph.D. Thesis)

Sevgen Özbaşı

GAZİ UNIVERSITY

GRADUATE SCHOOL OF EDUCATIONAL SCIENCES

December 2020

ABSTRACT

In this research, the novels of Sevim Ak, one of the authors in contemporary Turkish children’s literature, were analyzed in the context of gender perception. Within the scope of this study, it was aimed to answer the research question “What are the reflections of the gender perception in Sevim Ak’s novels?” In this respect, the ways of reflection of gender perception on elements such as person, time, place, theme, language and expression were examined in 16 novels (all novels of the author) that constitute the data source of the research; social gender appearances and representations were discussed; sociocultural factors that structure gender perception were tried to be determined. In this study which has the characteristic of non-interactive analytical qualitative research, the data were collected by document analysis method. In this research, the data obtained from all of Sevim Ak’s novels were analyzed using the content analysis technique within the framework of the categories created within the scope of the purpose and sub-purpose of the research. First of all, each sub-category developed within the scope of the main category (analysis unit) was divided into categories within itself and analyzed separately in 16 novels. Afterwards, the findings obtained were analyzed and interpreted in line with the

aims of the research. In addition, in the content analysis process, the data were handled with a versatile analysis based on association and comparison. This stage was supported by quotations and examples from novels. The findings related to each category were presented in tabular form by specifying the novels; the data for novels within the framework of the relevant category were shown numerically. As a result of analysis, although findings supporting gender stereotypes were encountered in Sevim Ak's novels, it was found that the author developed her characters outside of traditional codes and roles as well; she balanced the traditional and the contemporary by structuring the male and female characters with modern roles; it had a balanced and egalitarian attitude both in terms of numerical terms, gender roles and other elements (profession, education, social life etc.). Thus, it was determined that she tried to bring the male and female character frame to a more contemporary level. Within the scope of this research, it is suggested that in the process of socialization, children should be meet with children's literature works that are free from gender stereotypes and structured in accordance with the requirements of modern life in order to gain gender awareness. In addition, it is suggested in the texts chosen/used for Turkish language education that children should be provided educational, desirable, empathetic, egalitarian, and democratic guidance related to the phenomenon of gender.

Keywords : Turkish Children's Literature, Novels of Sevim Ak, Gender, Gender Perception

Page Numbers : 248

Supervisor : Prof. Dr. İhsan Kalenderoğlu

İÇİNDEKİLER

TELİF HAKKI VE TEZ FOTOKOPİ İZİN FORMU	i
ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI.....	ii
JÜRİ ONAY SAYFASI	iii
TEŞEKKÜR.....	v
ÖZ	vii
ABSTRACT	ix
İÇİNDEKİLER.....	xi
TABLolar LİSTESİ.....	xvi
KISALTMALAR.....	xvii
BÖLÜM 1	1
GİRİŞ	1
Araştırma Problemi	1
Ana Problem Durumu.....	6
Alt Problemler	7
Araştırmanın Amacı.....	7
Araştırmanın Önemi	7
Sınırlılıklar	8
Tanımlar	9
BÖLÜM 2	11

KURAMSAL ÇERÇEVE	11
Toplumsal Cinsiyet.....	11
Cinsiyet ve Toplumsal Cinsiyet Kavramları.....	11
Toplumsal Cinsiyet Algısının Belirleyicileri	17
Toplumsal Cinsiyeti Açıklayan Başlıca Kuramlar	22
<i>Biyolojik Kuram</i>	<i>23</i>
<i>Psikanalitik Kuram.....</i>	<i>23</i>
<i>Bilişsel Gelişim Kuramı.....</i>	<i>26</i>
<i>Sosyolojik Kuram</i>	<i>27</i>
<i>Sosyal Öğrenme Kuramı.....</i>	<i>28</i>
<i>İşlevselcilik Kuramı.....</i>	<i>28</i>
<i>Sembolik Etkileşimcilik Kuramı</i>	<i>29</i>
<i>Toplumsal Cinsiyet Şeması Kuramı.....</i>	<i>29</i>
<i>Sosyal Rol Kuramı.....</i>	<i>30</i>
<i>Çok Faktörlü Toplumsal Cinsiyet Kimliği Kuramı.....</i>	<i>31</i>
Çocuk Edebiyatı ve Toplumsal Cinsiyet.....	31
Edebiyat ve Çocuk Edebiyatı	31
Roman ve Çocuk Romanı	35
Çocuk Edebiyatının Eğitsel İşlevi.....	36
Çocuk Edebiyatının İçerik Ögeleri	47
Çocuk Edebiyatında Tematik Bir Olgusu Olarak Toplumsal Cinsiyet.....	50
Sevim Ak'ın Yaşamı, Yazınsal Kişiliği ve Yapıtları.....	53
Sevim Ak'ın Yaşamı	54
Yazarın Yazınsal Kişiliği ve Yapıtları.....	55
Yazarın Romanlarının Tanıtımı.....	59
<i>Az Buçuk Teo</i>	<i>61</i>
<i>Babamın Gözleri Kedi Gözleri.....</i>	<i>61</i>

<i>Domates Saçlı Kız</i>	61
<i>Gazete Fısıltıları</i>	62
<i>Gemici Dedem</i>	62
<i>Gökkuşağı Yazı</i>	63
<i>Horoz Adam ve Korsan</i>	63
<i>Lodos Yolcuları</i>	64
<i>Melo</i>	65
<i>Puf, Pufpuf, Cuf, Cufcuf ve Cino</i>	65
<i>Puldan Taştan Lahanadan</i>	66
<i>Saçlarında Soru İşaretleri</i>	67
<i>Sıcak Çikolatalı Yolculuklar</i>	67
<i>Sirk Kızı</i>	68
<i>Şarkını Denizlere Söyle</i>	69
<i>Vanilya Kokulu Mektuplar</i>	69
İlgili Araştırmalar	70
BÖLÜM 3	83
YÖNTEM	83
Araştırmanın Modeli	83
Veri Kaynağı (İnceleme Nesnesi)	84
Verilerin Toplanması ve Çözümlemesi	85
Verilerin Güvenirliği	88
BÖLÜM 4	91
BULGULAR VE YORUM	91
Romanlarda Kişiler ve Toplumsal Cinsiyet Algısı	91
Birincil Kişilerin Yaş Grubu ve Cinsiyeti	92
İkincil Kişilerin Yaş Grubu ve Cinsiyeti	96

Birincil ve İkincil Kişilerin Etkin – Edilginliği	98
Toplumsal Cinsiyet ve Toplumsal Cinsiyet Algısıyla İlişkili Olarak Tipler ..	101
Roman Kişilerinin Meslekleri ve Toplumsal Cinsiyet Algısı.....	109
Romanlarda Mekân ve Toplumsal Cinsiyet Algısı.....	116
Romanlarda Zaman ve Toplumsal Cinsiyet Algısı	123
Romanlarda Başlıca Temalar ve Toplumsal Cinsiyet Algısı	125
Aile ve Ev Yaşamı	126
<i>Aile Yapısı ve Türleri</i>	126
<i>Aile İçi İlişkiler</i>	129
Ekonomi ve İş Yaşamı	136
Eğitim	140
Şiddet.....	145
Arkadaşlık.....	150
Alışveriş	153
Romanlarda Toplumsal Cinsiyetle İlgili Eylem, Nesne ve Mekân Temsiliyeti ..	156
Romanlarda Dil-Anlatım ve Toplumsal Cinsiyet Algısı.....	173
Konuşmalar.....	174
Betimlemeler	179
Benzetmeler.....	182
Adlandırmalar	183
Deyim, Argo ve Kaba Sözler	185
BÖLÜM 5	190
SONUÇ VE ÖNERİLER	190
Sonuçlar	190
Öneriler.....	201
KAYNAKLAR	203

EKLER.....	220
EK 1. Sevim Ak’la Yapılan Görüşme	221
EK 2. Yazarın Fotoğrafları	224
EK 3. İncelenen Romanların Görselleri	225
EK 4. Özgeçmiş.....	227

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1. <i>Sevim Ak Romanlarına Yönelik Bilgiler</i>	60
Tablo 2. <i>Veri Kaynağını Oluşturan Romanlara Yönelik Bilgiler</i>	85
Tablo 3. <i>Birincil Kişilerin Yaş Grubu ve Cinsiyete Göre Dağılımı</i>	94
Tablo 4. <i>İkincil Kişilerin Yaş Grubu ve Cinsiyete Göre Dağılımı</i>	97
Tablo 5. <i>Birincil ve İkincil Kişilerin Etkin – Edilginlik Durumuna Göre Dağılımı</i>	98
Tablo 6. <i>Birincil ve İkincil Kişilerin “Tip” Olma Durumuna Göre Dağılımı</i>	102
Tablo 7. <i>Roman Kişilerinin Meslek ve Cinsiyete Göre Dağılımı</i>	110
Tablo 8. <i>Romanların Mekâna Göre Dağılımı</i>	118
Tablo 9. <i>Romanların Zamana/Döneme Göre Dağılımı</i>	124
Tablo 10. <i>Romanlarda İşlenen Aile Türlerinin Dağılımı</i>	127
Tablo 11. <i>Romanların “Aile İçi İlişkiler” Temasına Göre Görünümü</i>	131
Tablo 12. <i>Romanların “Ekonomi ve İş Yaşamı” Temasına Göre Görünümü</i>	138
Tablo 13. <i>Romanların “Eğitim” Temasına Göre Görünümü</i>	142
Tablo 14. <i>Romanların “Şiddet” Temasına Göre Görünümü</i>	148
Tablo 15. <i>Romanların “Arkadaşlık” Temasına Göre Görünümü</i>	151
Tablo 16. <i>Romanların “Alışveriş” Temasına Göre Görünümü</i>	154
Tablo 17. <i>Romanlarda Cinsiyetlerle İlişkilendirilen Eylem, Nesne ve Mekânlar</i>	157

KISALTMALAR

ABT	Az Buçuk Teo
BGKG	Babamın Gözleri Kedi Gözleri
DSK	Domates Saçlı Kız
GF	Gazete Fısıltıları
GD	Gemici Dedem
GY	Gökkuşığı Yazı
HAK	Horoz Adam ve Korsan
LY	Lodos Yolcuları
M	Melo
PUF	Puf, Pufpuf, Cuf, Cufcuf ve Cino
PTL	Puldan Taştan Lahanadan
SSİ	Saçlarında Soru İşaretleri
SÇY	Sıcak Çikolatalı Yolculuklar
SK	Sirk Kızı
ŞDS	Şarkımı Denizlere Söyle
VKM	Vanilya Kokulu Mektuplar
TDK	Türk Dil Kurumu
TÜBA	Türkiye Bilimler Akademisi
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu

BÖLÜM 1

GİRİŞ

Bu bölümde araştırmanın problemi, ana problem durumu, amaç ve alt amaçları açıklanmış; önemi ve sınırlılığı belirtilmiş; araştırmada sıklıkla kullanılan kavramların tanımlarına yer verilmiştir.

Araştırma Problemi

Çocuk; kendine özgü algıları olan, dünyayı kendi bakış açısıyla değerlendiren, sosyal, dilsel, ruhsal yetileri tam olarak gelişmemiş ya da yetişkinlerin dünyasıyla bütünüyle örtüşmeyen bir varlıktır (Dilidüzgün, 2008, s. 39). Yaşamı ve çevresindeki her şeyi bambaşka bir algı ve bakışla anlayıp anlamlandırmaya çalışan çocuğa yönelik edebiyat da yetişkinler için üretilen edebiyattan farklı olacaktır. Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA) *Bilim Terimleri Sözlüğü*'nde (2011) çocuk edebiyatı, “Konu seçimi çocukların anlama düzeyine uygun olan, anlatımı çocukların dil gelişimine göre düzenlenmiş, öğretici ve eğlendirici yapıtlardan oluşan yazın alanı” olarak tanımlanmıştır. Sever’e (2012) göre çocuk edebiyatı; erken çocukluk döneminden başlayıp ergenlik dönemini de kapsayan bir yaşam evresinde, çocukların dil gelişimi ve anlama düzeylerine uygun olarak duygu, düşünce ve düş dünyalarını sanatsal/estetik niteliği olan dilsel ve görsel iletilerle zenginleştiren, beğeni düzeylerini yükselten, ürünlerin genel adıdır. Bu ürünlerin ana çerçevesi ‘çocuk gerçekliği’ ve ‘çocuğa görelilik’ ilkeleriyle belirlenmektedir.

Çocuk edebiyatı denildiğinde edebî değeri olan, çocuk gerçekliğini duyarlı olarak ele alan, çocuklara yönelik düşünsel bir tabanı olan, onlara okuma sevgisi ve alışkanlığı verebilecek, onların nitelikli okur kimliği kazanmasına yardımcı olabilecek kitaplar akla

gelmelidir (Dilidüzgün, 2004). Çocuk kitapları, erken dönemden başlayarak çocukların eğlenme gereksinimine yanıt veren; onlara anadilinin sözvarlığını tanıtan; Türkçenin anlam yapısı, özellikleri ve gücünü örneklendiren birer araçtır. Çocuk edebiyatı ürünleri hem dil edinimi hem de dil eğitimi süreçlerinde önemli işlevleri yerine getirir. Bu bakımdan çocuk kitapları, çocuklar için doğal bir anadili öğrenme ortamı oluşturur. Çocukların sözvarlıklarını, kavram dünyalarını, anlam evrenlerini geliştirmek, söz söyleme becerilerini desteklemek için onları erken dönemlerden başlayarak nitelikli çocuk edebiyatı ürünleriyle buluşturmak pedagojik anlamda bir gerekliliktir.

Çocuk edebiyatı yapıtlarının; çocuğa farklı karakterin dünyasını sunma, değişik yaşam örnekleri gösterme, duyma ve düşünme sorumluluğu yükleme, içindeki karakterlerle çocuğun empati ve özdeşim kurma becerilerini geliştirme, böylelikle çocuğun bilişsel, duyuşsal ve toplumsal gelişimine katkıda bulunma gibi işlevleri vardır. Ayrıca bu yapıtlar çocuğa içinde yaşadığı toplumun dil ve kültür özelliklerini yansıtması; çocuğa ulusal ve evrensel değerleri sezdirmesi; çocuğa toplum yapısını, toplumsal ve kültürel değerleri duyumsatması bakımından da işlevseldir. Tüm bunların yanında çocuk edebiyatı ürünleri Türkçe eğitimde kullanılan araçların da başında gelmektedir. Temizyürek (2003, s. 163), Türkçe eğitiminin birbirine sıkı sıkıya bağlı dört temel beceri (dinleme, konuşma, okuma, yazma) üzerine kurulduğunu; bu becerilerin her birinin kazandırılması sürecinde çocuk edebiyatından yararlanılması gerektiğini belirtmiştir.

Edebiyat yapıtları, yaratıldığı toplumun kültürel ve toplumsal değerlerini yansıtır. Masal, destan, efsane, mitler, öykü, roman gibi ürünlerdeki kahramanların kendisiyle, çevresiyle, doğa ve toplumla yaşadıkları çatışmalar, kurduğu ilişkiler toplumun benimsenen ve karşı çıkılan değerlerini, inançlarını, algılarını da okura sezdirir. Edebiyat yapıtında, yazarın kurguladığı ve biçimlendirdiği öznenin kaynağı, genellikle içinde bulunduğu toplumun kültür ve değerleriyle beslenir. Yaşam boyunca sürececek öğrenmelerin temellendirildiği ve desteklendiği dönemlerde çocuklar için hazırlanan kitaplar, onlara çok farklı ve geniş modeller sunarak onların toplumsallaşma sürecine kalıcı katkılar sağlar (Sever, 2012, s. 65). Çocuk edebiyatı ürünleri, çocukların toplumsallaşma süreçlerini desteklediği gibi evrensel değerleri edinmelerine de yardımcı olur. Çocuğun toplumsallaşma süreci içinde toplumun genel kabul gören değerleri, inançları, kuralları, iletişim biçimleri, kodları vb. yer almaktadır. Bunların yanında, çocuğun cinsel kimlik algısı da erken dönemlerde oluşmaktadır. Kadın veya erkek olmanın biyolojik yönünü karşılayan “cinsiyet” teriminden

farklı olarak “toplumsal cinsiyet” kavramı, kadın veya erkeklığe toplum ve kültürün yüklediği anlamları ifade etmektedir. Çocuk, doğduğu andan itibaren cinsiyetine göre belirlenmiş toplumsal cinsiyet rol kalıplarının içinde büyümekte ve kültürel kodlarla yetişmektedir. Çocukların toplumsal cinsiyet algılarının ve sonrasında bu çerçevedeki düşüncelerinin biçimlenmesinde rol oynayan temel araçlardan biri de çocuk edebiyatı ürünleridir. Bu ürünler, barındırdığı dil malzemesi üzerinden sözlü, yazılı ve görsel araçlarla kültürel kodları, toplumsal kabulleri, beklentileri, rolleri, inançları vb. sosyokültürel yaşamın çeşitli duygu ve düşünce biçimlerini gelecek nesillere aktarır. Bu bakımdan çocuk edebiyatı ürünlerini sosyokültürel yönüyle değerlendirmek, metinleri sosyolojik eleştiri bağlamında incelemek, toplumsal yaşamın yansımalarını irdelemek akademik araştırmaların önemli bir boyutunu oluşturur. Çocuk edebiyatı ürünlerinde, toplumsal normların ve kodların ne denli yansıtıldığının; kitaplarda nasıl bir toplumsal cinsiyet algısı, yansıması veya temsili olduğunun belirlenmesi hem alana katkı sağlamak hem ailelere kitap seçiminde yardımcı olmak açısından da gerekli olduğu söylenebilir. Bu tarz sosyokültürel araştırmaların bir yönü de toplumsal cinsiyet algısıyla ilgilidir. Bu bağlamda, Türk çocuk edebiyatı alanında birçok ödül kazanan ve dünya çocuk edebiyatının en saygın ödüllerine (Astrid Lindgren Ödülü, Hans Christian Andersen Ödülü) aday gösterilen; yapıtları yurtdışında da ilgi görerek Alman, Arap, Hollanda ve Kore dillerine çevrilen; Türkiye’de önde gelen yayınevleri tarafından sürekli tekrar baskıları yapılan 40 kitabı, çağdaş Türk çocuk edebiyatımıza kazandırarak üretken ve geniş okur kitlesine sahip yazarlar arasında yerini alan Sevim Ak’ın (d.1958) yapıtlarını edebiyat-sosyoloji-pedagoji çizgisinde ‘toplumsal cinsiyet’, ‘toplumsal cinsiyet rolleri’, ‘toplumsal cinsiyet algısı’ kavramları ve bunların sunulma biçimleri kapsamında inceleyip değerlendirmek önemlidir. Böylece çocuk edebiyatı ürünleri üzerinden çocukların duygu, düşünce ve hayal dünyasına taşınan tematik olguların neler olduğuna dair ipuçlarına ulaşmak mümkün olacaktır.

Toplumsal cinsiyet, kadın ve erkek olarak toplumun bizi nasıl gördüğü, nasıl algıladığı, nasıl düşündüğü ile ilgili bir kavramdır. Bu kavram, kültürel bir olgudur. Belli bir kültürde neyin eril, neyin dişil için olduğuna yönelik inançları, erkeğe ve kadına yüklenen rolleri, toplumsal kabulleri vb. içerir (Öngen & Aytaç, 2013, s. 12). Diğer bir ifadeyle toplumsal cinsiyet, belli bir kültürde cinsiyetlere yönelik her türlü inancı, kadın-erkek özellikleri ve davranışlarını, kadına ve erkeğe yüklenen rolleri, toplumsal cinsiyet kodlarını, cinsiyetlere ilişkin kalıp yargıları ve toplumsal beklentileri, toplumsal norm ve kabulleri içermektedir. Bütün bunlar toplumsal cinsiyet algısını oluşturan bileşenler arasındadır. Toplumsal

cinsiyet, sosyokültürel dinamiklerin belirleyiciliğinde toplumsal yaşamda cinsiyete yüklenen anlamdır ve bu anlam bütünü de toplumsal cinsiyet algısını şekillendirir. Kültür, dil, edebiyat da toplumsal cinsiyet kimliklerinin oluşumunda ve toplumsal cinsiyet algısının taşınmasında başlıca alanlardandır. Bu konuyla ilgili olarak Yılmaz ve Tokuroğlu (2018, s. 240), biyolojik cinsiyet gibi genetik kodlarla aktarılmamasına karşın genetik bir mirasmış gibi sürdürülmesi beklenen toplumsal cinsiyet kalıp yargılarının belli bir kural çerçevesinde biçimlenmediğini, tam tersine kurgulanmış rollerden oluştuğunu; toplumlarda var olan bu rollerin ne şekilde temsil edildiği, tarihsel süreç içerisinde varlığını nasıl sürdürdüğü, ne gibi değişimler geçirdiği gibi sorulara yanıt arandığında ise toplumsal dinamiklerin önemli bir kaynak olarak dikkat çektiğini; medyadan moda, dil kullanımından meslek seçimine, edebiyattan spora kadar birçok alanda toplumsal cinsiyet kodlarının varlığının gözlemlendiğini ve bu kodların çözümlenmesiyle toplumsal cinsiyet algısının ortaya konulacağını vurgulamıştır.

Farklılıklar gösterse de her toplum, kadın ve erkeğin mensubu olduğu toplum içinde nasıl davranması gerektiğine ilişkin şematik roller benimser, bu yönde kurallar koyar ve toplumsal rollerin beklentiler doğrultusunda şekillenmesini ister. Bu toplumsal kurallar ve beklentiler bütününe neyin doğal olduğu ve doğal farklılıkların nelerden oluştuğuna ilişkin kavrayışlarımız, kültürel bir oluşumun ve toplumsal cinsiyete ilişkin kendimize özgü düşünüş biçimimizin bir parçası olur (Connell, 2016). Bu düşünüş biçimimizin oluşmasında ve yerleşmesinde aile ve çevre en temel değişkenler olsa da içinde bulunan kültür, konuşulan dil, yaşanan toplumun ürünü olan ve dolayısıyla onu yansıtan edebiyat yapıtları da toplumsal cinsiyet, toplumsal cinsiyet rolleri, kadın-erkek algısı noktalarında belirleyici özellikler taşır. Bu bakımdan kadın ve erkek yazarların yansıttığı toplumsal cinsiyet algısının sunuluş biçimini irdelemek önemli ipuçları verir.

Türk toplumunun tarihsel süreç boyunca geçirdiği dini, sosyal, siyasi, kültürel ve ekonomik birçok değişimin toplumsal cinsiyetin biçimlenmesinde rol oynadığı; toplumsal cinsiyetin göçebelikten yerleşik yaşama geçişte, İslamiyet öncesi ve sonrasında, Cumhuriyet döneminde ve modernleşme süreciyle birlikte önemli dönüşümler yaşadığı bir gerçektir. Türklerin göçebe yaşamı benimsediği dönemde, kadınlar erkekler gibi etkin biçimde toplumsal alanda yer alırken; yerleşik yaşama geçişle birlikte kadının daha çok “ev” sınırları içerisinde kalması, toplumun geçirdiği değişimlerin toplumsal cinsiyet rolleri üzerindeki etkisini somutlayan bir örnektir (Yılmaz, 2018, s. 241). 1980 sonrasında

toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadınlara yönelik önemli ilerlemeler ortaya çıkmıştır. Küreselleşme, liberalizm, Avrupa Birliği uyum süreci gibi dünya genelinde yaşanan gelişmeler, Türkiye’de de özellikle kadının konumunun değişmesine önyak olmuştur. Ülkemizde Cumhuriyet reformları, kadın hak ve özgürlükleri açısından önemli bir dönemeçtir. Bu reformlar, Türk aile yapısının temel niteliğine dokunmadan kadının kamusal alanda yer edinmesini amaçlamıştır. Türkiye’de 1980’li yıllardan başlayıp 1990’larda etkisini daha da gösteren ekonomik değişimler ve demokratikleşme, kadının insan hakları konusunda bilinçlenmesinin önünü açmış; kadınların seslerinin daha fazla duyulmasını sağlamış; yayılan feminist bilinçle özgün bir kadın kimliği kurularak kadının toplumsal ve siyasal süreçler içinde önemli bir özne konumuna gelmesinde rol oynamıştır (Kaçar, 2007, s. 73).

Kültürün çeşitli yönleriyle yansıtıldığı en temel ve en önemli araçların başında gelen dil ve edebiyat ürünleri üzerinden sosyokültürel kodları, inançları, algıları, sosyal yaşamı şekillendiren her türlü duygu ve düşünceyi izlemek mümkündür. 1980’lerde hareketlenip 1990’larda daha da güçlenen toplumsal cinsiyet eşitliği çalışmaları, kadınların bilinçlenmesi ve toplumun her alanında yer alması, kadın haklarına gösterilen duyarlılığın artması gibi nedenlerden ötürü toplumsal cinsiyet algısında oluşan dönüşümler de edebiyat ürünlerinde kendini göstermeye başlamıştır. Diğer yandan, dünyada yayılan ve ülkemizde de etkisini gösteren çoğulculuk, şehirleşme, teknolojik ilerlemeler vb. gelişmeler toplumsal cinsiyet algısını ve kadına bakış açısını değiştirmiştir. Özellikle şehirleşmeyle birlikte kadına yüklenen roller artmış, kadın çok farklı yaşam alanlarında etkin olmaya başlamıştır. Bu durum, geleneksel kadın rollerinin yanında eğitim, siyaset, ekonomi, sanat gibi alanlarda roller üstelenen kadının çok boyutlu ve değişik yönleriyle düşünülmesini gerekli kılmıştır. 1980’lerde güç kazanan ve 1990’larda ilerleyen çoğulcu anlayış, “tek”in önemini yitirmesi, teknolojiyle gelen bilinçlenme, iç-dış göç ve şehirleşmeyle birlikte sosyolojik anlamda kadın gerçekliği değişmiş; erkek egemen söyleminin yanında kadın söylemi de güçlü hâle gelmiştir. Tüm bunların izlerini bağlı olduğu toplumdaki doğan, toplumsal her türlü gelişim-değişim ve olumlu-olumsuz durumları yansıtan dil ve edebiyat ürünlerinde görmek mümkündür. Edebiyat sosyolojisinin bir disiplin olarak öneminin de her geçen gün arttığı şu dönemde eğitim-edebiyat-sosyoloji disiplinlerinin kesiştiği alanda disiplinlerarası çalışmaların sayısı azımsanmayacak kadar çoktur. Ayrıca sosyolojik eleştiri, metin analizi bağlamında çokça kullanılan kuramlardandır. Bu bağlamda, tezin başlıca amacı da disiplinlerarası çerçevede eğitim-edebiyat-sosyoloji ilişkisine dayalı olarak ve sosyolojik

eleştiriyi önceleyerek Türk çocuk edebiyatının önemli kadın yazarlarından Sevim Ak'ın romanlarından yansıyan toplumsal cinsiyet algısını ele almak; eserlerin içeriğini oluşturan toplumsal cinsiyet algısının bileşenlerini ortaya koymaktır. Böylece çocuk edebiyatı ürünlerinde içeriğin nasıl sunulduğunun önemine dikkat çekmek; çocukların duygu, düşünce ve hayal dünyalarına doğrudan etki etmesi nedeniyle edebi metinlerde içerik öğelerinin ve tematik olguların ayrıca ele alınması gerektiğine vurgu yapmak ve çocukları eğitsel ilkelere uygun, çocuğa görelilik ve çocuk gerçekliği kavramlarıyla örtüşük, bilişsel, duyuşsal, sosyal, kültürel vb. gelişimlerini destekleyici metinler yönlendirmek öncelenmiştir.

Edebiyat yapıtları –özellikle de romanlar- teknik yapısı ve doğası gereği, gerçek yaşamla ilişkili olarak içinden çıktığı toplumu anlatmakta, bunu yaparken de toplumun tarihsel gelişimiyle özdeşleşmektedir. Bir disiplin olarak çalışmalara başladığı andan bugüne sosyoloji bilimi, edebiyatla ilgilenmiş ve “edebiyat sosyolojisi” adıyla her iki alanı içine alan yeni bir disiplin geliştirmiştir. Romanlardaki birey ve toplum arasındaki etkileşimin irdelenmesi, hem romanın sosyal yönüyle ilgili tartışmaları boyutlandırmakta hem de roman içeriklerinin çeşitli yaklaşımlarla değerlendirilmesine zemin hazırlamaktadır. Edebiyat sosyolojisi de bu noktada önem kazanmıştır. Günümüzde yalnız edebiyat araştırmacılarının değil sosyologların da değişik alanlarda sosyal dönüşme ve gelişmeleri incelemek üzere romanlara yöneldiklerini söylemek yanlış olmaz (Şeker, 2020, s. 1; Yalçın, 2011, s. 32). Bu bakımdan eğitim, edebiyat ve sosyolojinin kesiştiği alanda vücut bulan bu çalışmada, çocuk edebiyatı yazarı Sevim Ak'ın romanlarında sunulan toplumsal yapıyı incelemek; roman karakterlerinin içinde bulundukları toplumla kurdukları sosyal etkileşimin boyutlarını irdelemek; toplumsal cinsiyet sosyolojisi odaklı yaklaşımla romanlardaki toplumsal durum ve sosyal yapının değişik alanlara nasıl yansıdığını ve romanlarda kurgulanan kadın-erkek imgelerinin Türk toplumu içindeki sosyal, kültürel, ekonomik değişimlerden nasıl etkilendiğini belirlemek; tüm bunlar doğrultusunda romanlardan yansıyan toplumsal cinsiyet algısını ortaya koymak amaçlanmıştır.

Ana Problem Durumu

Bu çalışmanın problematiğini, çağdaş Türk çocuk edebiyatının öne çıkan yazarlarından Sevim Ak'ın romanlarının toplumsal cinsiyet algısı bağlamında incelenmesi oluşturmaktadır. Bu bakımdan, tezin problem durumu, Sevim Ak'ın romanlarında

toplumsal cinsiyet olgusunun nasıl işlendiği ve toplumsal cinsiyet algısının hangi boyutlarda karşımıza çıktığıyla ilgilidir. “Sevim Ak’ın romanlarında toplumsal cinsiyet algısının yansımaları nelerdir?” sorusu da çalışmanın ana problematiğini oluşturmaktadır.

Alt Problemler

Araştırmada, ana problem durumuyla ilişkili olarak şu sorulara yanıt aranacaktır:

1. Toplumsal cinsiyet ve toplumsal cinsiyet algısı nedir? Sosyolojik, kültürel ve ekonomik nedenleri nelerdir?
2. Toplumsal cinsiyet olgusu ve algısı, Sevim Ak’ın romanlarında yapı, içerik, dil ve anlatım bakımından nasıl bir özellik göstermektedir?
3. Romanlarda kadın-erkek imgeleri ve bu imgelerin sunulma biçimleri nasıldır? Kadın ve erkek stereotipleri nelerdir? Özellikle kadına yönelik geleneksel bakış açısından sapmalar söz konusu mudur? Yine kadına ilişkin toplumsal cinsiyet rolleri gerek toplumsal gerekse kişisel alanda romanlara nasıl yansımıştır? Kadın ve erkek imgesindeki dönemsel belirleyiciler nelerdir?
4. Romanlarda toplumsal cinsiyetin eylem, nesne ve mekân noktasında temsiliyet özellikleri nelerdir?

Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın temel amacı, Sevim Ak’ın romanlarının toplumsal cinsiyet ve toplumsal cinsiyet algısı açısından ele alınması; toplumsal cinsiyet algısının kişi, zaman, mekân, tema, dil ve anlatım gibi öğelere yansıma şekillerinin incelenmesi; metinlere yansıyan hâliyle toplumsal cinsiyet algısını biçimlendiren sosyokültürel etmenlerin ortaya konulmasıdır.

Araştırmanın Önemi

Bu çalışma, çocuk edebiyatı ürünlerini odağa alması itibarıyla toplumsal cinsiyet ve toplumsal cinsiyet algısının, rol kalıplarının Sevim Ak romanlarına nasıl yansıdığını; kadın bir yazar tarafından cinsiyet rollerine nasıl bakıldığını; toplumsal cinsiyetle ilişkili

toplumsal yaşam dinamiklerinin metinlerde nasıl görüldüğünü ortaya koyması açısından önemlidir. Ak'ın doğrudan çocuklara yönelik olarak kaleme aldığı romanlarındaki kadın ve erkek karakterlerin değişik yerleşim yerlerindeki (şehir, köy, kasaba) sosyal statülerini, eğitim, çalışma yaşamı, aile yaşamı, evlilik, yoksulluk, şiddet gibi durumlar karşısındaki toplumsal tavır, tutum ve rollerinin incelenmesi; kültürel ve ekonomik değişimlerin beraberinde getirdiği toplumsal dönüşüm sürecindeki kadın-erkek tipolojisinin çözümlenmesi sonucu elde edilen bulguların toplumsal cinsiyet ve toplumsal cinsiyet algısı bakımından ele alınması çalışmanın esasını oluşturmaktadır. Dolayısıyla çalışmanın, çocuk edebiyatı ürünlerini odağa alması, toplumsal cinsiyet ve toplumsal cinsiyet algısı kavramlarını metinler üzerinden incelemesi yönüyle eğitim, edebiyat ve sosyoloji alanlarının kesişim noktasında disiplinlerarası yapısıyla da literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Daha öz bir ifadeyle bu çalışmanın, Sevim Ak'ın romanlarından yansıyan toplumsal cinsiyet ve toplumsal cinsiyet algısı kavramlarını eğitsel ve sosyolojik bağlamda belirleme, inceleme, yorumlama içermesi açısından Türkçe eğitimi alanına disiplinlerarası bir katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Sevim Ak'ın çocuk edebiyatı alanında değerli ödüller alması ve dünya çocuk edebiyatının Nobel'i görülen Hans Christian Andersen Ödülü'ne (2012) aday gösterilmesi; saygın yayınevlerince yapıtlarının sürekli yeni baskılarının yapılması; kitaplarının çok okunan ve çok satan kitaplar listesinde yer alması (Aslan, 2017; Dinç, 2017; Erkmen, 2017; İpek, 2017); geniş bir okur kitlesine sahip olması gibi durumlar dikkate alındığında yazarın yapıtları incelenmeye değer görülmüştür. Çalışma, edebiyat ile sosyolojinin kesiştiği genişçe bir alanda 'toplumsal cinsiyet algısı' gibi sosyolojik bir kavramı odağa alması ve incelemesi yönüyle de önem taşımaktadır. Bu bakımdan tez, disiplinlerarası bir çalışma olmasıyla ve sosyolojik eleştiri kuramını pratiğe dönüştürüp eğitimle ilişkili hâle getirmesiyle de öne çıkmaktadır.

Sınırlılıklar

Bu çalışmanın içeriği; Sevim Ak'ın 16 romanıyla sınırlı tutulmuştur. Çalışmada bu 16 roman, *toplumsal cinsiyet* ve *toplumsal cinsiyet algısı* kavramları bakımından ele alınmış; romanlar üzerinde bu kavramların kişi, zaman, mekân, tema, dil-anlatım boyutlarındaki görünüşleri ile bu kavramlarla ilgili eylem, nesne, mekân temsiliyetleri incelenmiştir.

Tanımlar

Çocuk: Kendine özgü algıları olan, dünyayı kendi bakış açısıyla değerlendiren, sosyal, dilsel, ruhsal yetileri tam olarak gelişmemiş ya da yetişkinlerin dünyasıyla bütünüyle örtüşmeyen bir varlıktır (Dilidüzgün, 2008, s. 4).

Çocuk Edebiyatı: Erken çocukluk döneminden başlayıp ergenlik dönemini de kapsayan bir yaşam evresinde, çocukların dil gelişimi ve anlama düzeylerine uygun olarak duygu ve düşünce dünyalarını sanatsal niteliği olan dilsel ve görsel iletilerle zenginleştirilen, beğeni düzeylerini yükselten ürünlerin genel adıdır (Sever, 2012, s. 17).

Cinsiyet: Erkek ve kadını birbirinden ayıran kalıtsal, bedensel ve ruhsal ayırım (TÜBA, 2011).

Toplumsal cinsiyet: Cinsiyetlere özgü toplumsal, kültürel, ruhsal rol ve konumların biyolojik kökenli olmasının yanı sıra kişilerin içinde yaşadıkları toplumsal, kültürel ortamın da ürünü olduğunu, kültürel olarak biçimlenip toplumlaşma süreciyle edinilen erkek ve kadın rollerinde bu nedenle kültürler arasında ayrımlar bulunduğunu savunan yaklaşım ve araştırma alanı (TÜBA, 2011).

Toplumsal cinsiyet rolleri: Erkeklerle kadınların cinsiyetlerinden dolayı gerçekleştirmeleri beklenen ve bu nedenle gerçekleştirdikleri davranış ve görevler (TÜBA, 2011).

Toplumsal cinsiyet kalıp yargıları: Erkekler ve kadınlarla ilgili olarak, günlük yaşamda sıklıkla yinelenen ve yaygın biçimde anlaşılır kodlarla işleyen tek yanlı, önyargılı düşünce biçimleri (TÜBA, 2011).

Toplumsal norm: Belli toplumsal bağlamlarda istenir ve uygun davranışın ne olması gerektiğini belirleyen ve bu davranışları değerlendirme ya da yargılamada başvuru olan ölçütler, kurallar bütünü, toplumsal düzgü (TÜBA, 2011).

Toplumsal cinsiyet algısı: Kültürel ve sosyal dinamiklerin belirleyiciliğinde toplumsal yaşamda kadın ve erkeğe yüklenen anlam.¹

Toplumsal cinsiyet sosyolojisi: Kadınlarla erkekler arasındaki eşitsizliklerin toplumsal olarak nasıl kurulduğunu, kadınlarla erkeklerin toplumsal yapıdaki konumlarını, kadın ile erkek kimliğinin oluşum sürecini, etkileşim ve değişim örüntülerini inceleyen toplumbilim dalı (TÜBA, 2011).

¹ Sözlük ve kaynaklarda ‘toplumsal cinsiyet algısı’ kavramının tam bir karşılığı olmadığı için, bu kavram çalışmanın kapsamı doğrultusunda araştırmacı tarafından tanımlanmıştır.

Edebiyat sosyolojisi: Edebiyat ile toplumsal alan (toplumsal olaylar/olgular) arasındaki bağları inceleyerek edebiyat-toplum ilişkisinin değişik yönleri ve yansımalarını ortaya koyan disiplin (Alver, 2006, s. 185).

BÖLÜM 2

KURAMSAL ÇERÇEVE

Bu bölümde, çalışmanın kuramsal çerçevesini oluşturan kavramlara yönelik tanım ve açıklamalara yer verilmiştir. Bu tanım ve açıklamalar “Toplumsal Cinsiyet”, “Çocuk Edebiyatı ve Toplumsal Cinsiyet”, “Sevim Ak’ın Yaşamı, Yazınsal Kişiliği ve Yapıtları”, “İlgili Araştırmalar” olarak dört ana başlık altında ele alınmıştır. İlk başlıkta toplumsal cinsiyet ve bu kavramla ilgili konular ayrıntılı olarak açıklanmış; ikinci başlıkta edebiyat, çocuk edebiyatı ve roman türünün tanımları belirtilmiş, bu kavramlarla ilgili ayrıntılı bilgiler sunulmuş, edebiyat ve toplumsal cinsiyet ilişkisi aktarılmıştır. Ardından, Sevim Ak’ın yaşamı ve yazınsal kişiliği üzerinde durulmuş; yazarın tüm yapıtları türlerine göre sıralanmış ve çalışmanın veri kaynağını oluşturan romanlar tanıtılmıştır. Son başlık ise ilgili araştırmalar için ayrılmıştır.

Toplumsal Cinsiyet

Bu bölümde “Cinsiyet ve Toplumsal Cinsiyet Kavramları”, “Toplumsal Cinsiyet Algısının Belirleyicileri” ve “Toplumsal Cinsiyeti Açıklayan Başlıca Kuramlar” başlıklarına yer verilmiştir. Her bir başlık kendi içinde alt başlıklara ayrılarak açıklanmıştır.

Cinsiyet ve Toplumsal Cinsiyet Kavramları

Bir toplumu oluşturan bireylerin cinsiyeti, biyolojik cinsiyet ve toplumsal cinsiyet olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. İnsanlığın yaradılışından itibaren toplumsal anlamda gündemdeki yerini koruyan cinsiyet kavramı daha çok psikoloji, sosyoloji, antropoloji,

biyoloji gibi bilim dallarının inceleme alanı içerisinde. Alanyazında pek çok tanımı bulunan toplumsal cinsiyet kavramını anlamlandırabilmek için öncelikle “cinsiyet” ve “toplumsal cinsiyet” kavramları arasındaki farkın bilinmesi gerekmektedir. Türk Dil Kurumu (TDK) *Türkçe Sözlük*’te (2019) cinsiyet “Bireye, üreme işinde ayrı bir rol veren ve erkekle dişi ayırt ettiren yaradılış özelliği” olarak tanımlanmıştır. Biyolojik cinsiyet, kadın ve erkek arasındaki biyolojik farklılığı ortaya çıkaran anatomik cinsiyettir (Staggenborg’dan aktaran Değirmenci, 2018, s. 3). Bir çocuğun biyolojik cinsiyeti, doğduğu andan başlayarak onun toplum içindeki konumunu belirleyen ve toplum tarafından nasıl algılanacağını etkileyen en önemli etmendir. Biyolojik cinsiyetin yanı sıra toplum içinde yaşamının beraberinde getirdiği bir olgu olarak toplumsal cinsiyet kavramı da birey-toplum ilişkilerini belirleyen başlıca etmenlerdendir. Kadınlık ve erkeklik kavramları yalnızca biyolojik cinsiyet açısından ele alındığında anatomik temelli bir durumu ifade etmektedir. Ancak, cinsiyet kavramının anatomik ve biyolojik yanının dışında toplumsal yönü de bulunmaktadır. Toplumsal cinsiyet olarak adlandırılan kavramla, kişilerin biyolojik kimlikleri ile toplumsal cinsiyet kimlikleri birbirinden ayrılmaktadır. Toplumsal cinsiyet, biyolojinin kodladığı maddî bedenlere manevî anlamlar yüklemektir (Bingöl, 2014, s. 108; Bora, 2014, s. 56; Nicholson, 1994). TÜBA *Bilim Terimleri Sözlüğü*’nde (2011) cinsiyet “Erkek ve kadını birbirinden ayıran kalıtsal, bedensel ve ruhsal ayrım”; toplumsal cinsiyet ise bir sosyoloji kavramı olarak “Cinsiyetlere özgü toplumsal, kültürel, ruhsal rol ve konumların biyolojik kökenli olmasının yanı sıra kişilerin içinde yaşadıkları toplumsal ve kültürel ortamın da ürünü olduğunu, kültürel olarak bilinçlenip toplumsallaşma süreciyle edinilen erkek ve kadın rollerinde bu nedenle kültürler arasında ayrımlar bulunduğunu savunan yaklaşım ve araştırma alanı” biçiminde ifade edilmiştir. Cinsiyet, kadın veya erkek olmanın biyolojik yönünü; toplumsal cinsiyet ise cinsiyetlere toplum ve kültür tarafından yüklenen anlam ve beklentileri ifade etmektedir. Cinsiyet değişmeyen ve doğal olandır; ancak toplumsal cinsiyet ise zamana, kültüre, aileye göre değişebilir. Dolayısıyla cinsiyet terimi biyolojik; toplumsal cinsiyet terimi ise kültürel bir yapıya karşılık gelmektedir (Dökmen, 2012). Toplumsal cinsiyet, kültürel bir inşa sürecinin sonucunda oluşmakta ve toplumsal olarak kurulmakta; kadın ile erkeğin sosyal statüsü ve toplumsal rollerini belirlemektedir. Bu kapsam içinde kadın ve erkeğin özel ya da sosyal alanda ne oranda yer alacağı, toplumsal yaşamda nerede duracağı ve nasıl davranacağı gibi durumlar toplumsal cinsiyete göre biçimlenmektedir. Dolayısıyla toplumsal cinsiyet kavramı doğrudan sosyolojiyle ilişkilidir.

Birey-toplum ilişkileri düzleminde ortaya çıkan, sosyolojik yapı, kültür, toplumsallaşma, toplumsal roller ve beklentiler, kültürel kodlar, kadına ve erkeğe yönelik tanımlamalar, stereotipler (kalıp yargılar) vb. kavramlarla birlikte anlam bulan bir olgudur.

Alanyazında cinsiyet ve toplumsal cinsiyet farkı şöyle ele alınmaktadır: Cinsiyet, kadın ve erkek arasındaki biyolojik ve fiziksel ayrımlara işaret ederken; toplumsal cinsiyet, genel olarak toplumda kadın ve erkekle ilişkili olmakla birlikte, farklı yaş gruplarında erkek ve kadınların etkileşimlerinin sosyokültürel açıdan yapılandırılma ve anlamlandırılma biçimlerini içermektedir. Toplumsal cinsiyet, kadınla erkeğin sosyal ve kültürel yönleriyle tanımlanmasını; değişik toplumların kadın ve erkeği ayırt etme biçimini; onlara yükledikleri toplumsal rolleri ve bunlarla ilgili genel anlamda kabul edilmiş işlevleri de kapsamaktadır. Bu düzlemde toplumsal roller ve beklentiler, toplumsal cinsiyetin doğal bir yansıması sayılırken hiçbir insanın kolay kolay değiştiremeyeceği bir kültürel sabit görünümündedir (Bhasin, 2003, s. 1; Butler, 2014, s. 25; Uluocak & Gökulu, 2014, s. 7). Sjöberg'e (2015, s. 22) göre cinsiyet, biyolojik erkeklik ya da kadınlık anlamına gelirken toplumsal cinsiyet bunlarla ilişkilendirilen psikososyal özelliklerle anlam bulmaktadır.

Bhasin "Toplumsal Cinsiyet – Bize Yüklenen Roller" (2003, s. 2) adlı çalışmasında biyolojik cinsiyet ve toplumsal cinsiyet arasındaki farkları öz bir şekilde açıklar. Bu açıklamaya göre cinsiyet "biyolojik etkenlere sahiptir, doğaldır, değişmez ve her yerde aynıdır"; toplumsal cinsiyet ise "toplum tarafından sınırları çizilmiş beşeri bir kavramdır. Eril ve dişi özelliklere, davranış modellerine, cinsiyet rollerine, toplumsal sorumluluklara vb. işaret eder. Zamana, kültüre ve hatta aileye göre değişkenlik göstermektedir."

Toplumsal cinsiyetle ilgili üretilen normlar genellikle günlük yaşamda toplumsal gerçekliğin birçok yönünde ortaya çıkmaktadır. Çünkü kadın ve erkeklerin sosyal ilişkilerinin yaratıldığı, örgütlendiği, aktarıldığı ve yönlendirildiği süreç, toplumsal bir süreçtir. Bu süreç kadın ve erkek cinsiyetleriyle bilinen toplumsal varlıkları ortaya çıkarırken, bunların ilişkileri ise toplumu oluşturur. Toplumda cinsiyet ayrımıyla desteklenen toplumsal cinsiyet kodları, genellikle toplumsal bağlamda üretilmiş bireysel karakter kapsamındadır. Bir başka deyişle toplumsal cinsiyet, biyolojik farklılıklardan dolayı değil; kadın ve erkek yönleriyle toplumun cinsiyetleri nasıl gördüğü, nasıl algıladığı, nasıl düşündüğü ve nasıl davranmasını beklediği ile ilgili, kültürden kültüre de farklılık gösteren bir kavramdır (Connell, 2016, s. 207; Köşgeroğlu, 2010, s. 11; Mackinnon, 2015, s. 21). Bora ve Üstün'ün hazırladığı "Sıcak Aile Ortamı –

Demokratikleşme Sürecinde Kadın ve Erkekler” (2005, s. 41) başlıklı raporda, toplumsal cinsiyet şöyle değerlendirilmiştir:

“Toplumsal cinsiyet, kız ya da oğlan bebekler olarak dünyaya gelen insan teklerinin bu dünyada başlarına gelen pek çok şey sonucu kadınlar ve erkeklere dönüştüklerine işaret eder. Bu süreç basitçe ‘sosyalleşme’ olarak adlandırılmaz; tersine, kişinin çeşitli biçimlerde dâhil olduğu karmaşık ilişkileri içerir ve bir yandan kişisel düzeyde kadınlık ve erkekliğe, diğer yandan toplumsal düzeyde bir cinsiyet rejimine işaret eder. Bu kavram, cinsiyetin kişisel özelliklerin ötesinde toplumsal yapılar ve ilişkilerle bağlantılı bir öznellik boyutu olduğu düşüncesini de içerir.”

Marshall’ın (1999, s. 98) “Sosyoloji Sözlüğü”nde dikkate sunulduğu üzere, toplumsal cinsiyet terimini sosyolojiye kazandıran Ann Oakley, “cinsiyet”in biyolojik erkek - kadın ayrımını anlattığını; “toplumsal cinsiyet”in ise erkeklik ve kadınlık arasındaki toplumsal bakımdan eşitsiz bölünmeye gönderme yaptığını belirtmiştir. Ayrıca toplumsal cinsiyetin kadınlar ve erkekler arasındaki farklılıkların toplumsal düzlemde şekillenen yönlerine dikkat çekmiştir. 1970’li yıllarda, toplumsal cinsiyetin varlığını ortaya koyan; başka bir ifadeyle kadınlarla erkekler arasındaki farklılıkların yalnızca biyolojik farklılıklarla açıklanmayacağını; erkeklik ve kadınlıkla ilgili kültürel açıdan hâkim düşüncelerin gerçekliğe yaklaşık olarak denk gelen stereotiplerin (kalıp yargıların) temsili olduklarını kanıtlamaya yönelik sosyolojik çabalar vardır. Bu çalışmalar, toplumsal cinsiyetle ilgili düşünceler ve erkeklerle kadınların rolleri söz konusu olduğunda çeşitli kültürler arasında büyük değişiklikler bulunduğunu ortaya çıkarmıştır. Yapısal düzeydeki bazı araştırmalar, ev içindeki eşitsiz işbölümü, iş türleri, işte yükselme olanakları gibi durumların belirlenmesinde cinsiyetin önemli rol oynadığına ve dolayısıyla işe alınma kalıbındaki ayrımcılıklara yönelmektedir. Daha sonraki çalışmalar ise, çoğunlukla kültürel düzeyde farklı toplumsal cinsiyet oluşumlarına eğilen araştırmalardır (Marshall, 1999, s. 98-99). Zeybekoğlu Dünder (2012, s. 124) toplumsal cinsiyet bağlamında yapılan çalışmaların; toplumlarda süregelen toplumsal cinsiyete ilişkin kalıpların özellikle kadını olumsuz yönde etkilediğine, kadının ikincil konumunu pekiştirdiğine ve cinsiyete dayalı ayrımcılığı yeniden ürettiğine dikkat çektiğini vurgulamıştır. Tarihsel açıdan değerlendirildiğinde toplumsal cinsiyetle ilgili yapılan tartışmaların temelinde kadın ve erkeklik rollerine ilişkin erkek iktidarın ekonomik ve sosyal arka planında varlığını koruması durumu söz konusudur. Başlangıçta modern çekirdek ailenin, kadının evcil köleliği üzerine kurulduğu görülür. Günümüzde de erkek, çoğunlukla ailenin desteği olmak, onu beslemek ve geçindirmek zorundadır. Bu görev erkeğin hiçbir yasal ayrıcalıkla desteklenmeye ihtiyaç

olmayan egemen bir otorite kazanmasını sağlamıştır (Engels'ten aktaran Şeker, 2020, s. 10). Bourdieu ve Wacquant (2014), erkek egemen (ataerkil) toplumlarda kadının durumunu şöyle betimlemişlerdir:

“Ataerkil toplumların çoğunda kadınların aşağı toplumsal konumlara mahkûm olmaları gerçeğini açıklamak için, simgesel mübadele iktisadında her iki cinse atfedilen statülerin asimetrisini göz önüne almak gerekir. Erkekler, simgesel iktidarı korumaya ya da genişletmeye çalıştıkları evlilik stratejilerinin öznesiyken, kadınlara her zaman ittifakları tescil etmeye yönelik simgeler gibi dolaşıma girdikleri bu mübadelelerin nesnesi olarak davranılmıştır. Kadınlar böylece erkek idealine uyarak, simgesel değerlerini korumak için sürekli uğraşmaya zorlanmışlardır.”

Şaşman Kaylı'ya (2017, s. 62) göre, cinsiyetçi işbölümüyle kadın ve erkek olma durumları iki cinsiyetin birbirinden farklı alanlarda, farklı işlerde deneyim sahibi olmasına yol açmaktadır. Bu çerçevede erkekler güç ve iktidarla ilişkili kamusal alana yönlendirilirken; kadınlar fiziksel yapılarıyla ilişkilendirilerek ev içi alanın hizmet ağırlıklı işlerine yönlendirilmektedir. Maddî ve güce dayalı kaynakların kullanımı daha çok erkeğin denetiminde olduğu için, erkekler kamusal alandaki profesyonel meslekleri yapabilmek adına her türlü eğitim ve iş olanağından yararlanabilmektedir. Ancak, özel alanla ilişkilendirilen kadınların deneyimleri, daha çok ev içi alanın bakım ve hizmet ağırlıklı işleriyle sınırlı olması, onların profesyonel mesleklere yönelmelerini zorlaştırmakta ve kadınların toplumdaki fırsatları erkeklerle eşit paylaşamamasına yol açmaktadır. Yaşanan bu durum, toplumda gündelik yaşamın hemen her alanında cinsiyet ayrımcılığına neden olmaktadır.

Yukarıdaki açıklamalardan anlaşılacağı üzere kadının inançları, değer yargıları, beğenileri, davranış, tavır ve tutumları içinde bulunduğu sosyal ve kültürel koşullar doğrultusunda oluşmaktadır. Kadın ve erkeklerin sosyal alanda rolleri ve temsilleri değişiklik göstermektedir. Kadınlar daha çok özel alanlarla sınırlandırılırken, erkekler kamusal ve sosyal alanlarda da özgürce yer almaktadır. Yapıcı'ya (2016, s. 25) göre bu durum, toplumsal cinsiyet eşitsizliğini de beraberinde getirmekte ve bu eşitsizlik süreçleri sosyokültürel yapılar tarafından desteklenerek toplumsal cinsiyet hiyerarşisi kurulmaktadır.

Bütün toplumlarda doğuştan gelen biyolojik farklılıklar kültürel olarak yorumlanmakta ve değerlendirilmekte; bu şekilde kadın ve erkeklerin hangi davranışları yapabileceklerine, ne gibi faaliyetler gösterebileceklerine, toplum içinde nerede durabileceklerine yönelik toplumsal beklentiler geliştirilmektedir. Bu beklentiler, toplumdaki topluma ve aynı toplum

içinde kesimden kesime değişse de özünde benzerlikler söz konusudur. Bu durum da toplumsal cinsiyet temelli eşitsizliklerin varlığından kaynaklanmaktadır (Ecevit, 2003, s. 83). Her toplum, tarihsel süreç içerisinde kadın ve erkekleri bazı alanlara ilıştirmekte; içinde bulunulan toplumsal yapı, dönem ve kültürel değerler kadınla erkeğin toplumsal işlevlerini belirlemektedir.

Her toplumda kadın ve erkeği birbirinden ayıran, toplumsal rollerini oluşturan, bireyleri yönlendiren, biçimlendiren, kontrol eden sosyokültürel değerler vardır. Bu değerler kadın ve erkeğin davranışlarını yöneten, onlara nasıl olması ve nasıl davranması gerektiğini gösteren, onların görev ve sorumluluklarını belirten, toplum tarafından kabul edilmiş rollerdir. Bu roller “toplumsal cinsiyet rolleri” adıyla, toplumun tanımladığı ve bireylerden yerine getirilmesini istediğı birtakım beklentiler olarak tanımlanabilir. Toplum tarafından her bireyin toplumsal cinsiyet rolüne uygun davranması beklenmektedir. Cinsiyet rollerinin oluşumu anne karnında başlamakta; bebeklik dönemi ve aile yaşantısıyla şekillenmekte; okul, meslek yaşamı ve kanunlarla pekişmekte; sonuç olarak öğrenilen bu kalıplar, değişmez yargılara dönüşmektedir (Saraç, 2013, s. 27). Ancak sosyal yapı, dönem, coğrafya, kültürel özellikler değıştikçe toplumsal cinsiyet algısını oluşturan bileşenler de değışmektedir. Çelik (2008, s. 136) anaerkil dönemden ataerkilliğe, ataerkillikten günümüz modern dünyasına uzanan süreçte toplumsal cinsiyet kavramının bir biçimde var olduğunu ve bu süreçlerin her birinde meydana gelen toplumsal değışimlerle, toplumsal cinsiyet algısının da değıştiğini ifade etmiştir.

Tarihsel süreç içinde, toplumdan topluma farklılık gösterse de kadınlık ve erkeklik kurguları toplumun kültürü, gelenek, görenekleri ve mevcut ideolojik aygıtlarıyla inşa edilmektedir. Bu inşa sürecinin bir parçası olarak toplumsal cinsiyet ilişkileri, bir yandan kültür, din, geleneksel toplum yapısı, modernlik, üretim ilişkileri gibi toplumsal yapılar tarafından üretilirken; öte yandan cinsiyetler arasındaki iktidar ilişkilerini ve bu ilişkilerin yarattığı eşitsizliği görünür kılmaktadır. Kadınlık ve erkeklik durumlarının belirleyicisi olan toplumsal cinsiyet rolleri, cinsiyetleri ve kimlikleri inşa ederek kadın ve erkeklerin nasıl davranıp nasıl hissedeceklerini belirlemektedir. Böylece toplumsal cinsiyet, kadınlarla erkekler arasındaki farklılıkların toplumsal düzlemde kurulmuş yanlarını öne çıkararak toplumdaki kadın ve erkekler arasındaki eşitlikleri/eşitsizlikleri ortaya koyan bir bakış açısı sunmaktadır (Şaşman Kaylı, 2016). Cinsiyet fark etmeksizin her bir bireye içine doğdukları toplumun kültürel kodları, değerleri ve normları anne karnındayken aktarılmaya

başlamakta; bu aktarım sürecini ise her toplumda farklılık gösteren cinsiyet rejiminin (ataerki) beklentileri belirlemektedir. Dolayısıyla toplum ve kurumları, daha doğar doğmaz kız ve erkek bebeklere ait rolleri işlemeye başlamaktadır (Şaşman Kaylı, 2017, s. 61-62). Toplumsal cinsiyet, kadın ve erkek arasındaki iktidar ilişkilerinin nasıl yaratıldığını görmek ve göstermek için en temel kategoriler arasında yer almaktadır. Bir başka ifadeyle toplumsal cinsiyet, kadınlık ve erkeklik durumlarının oluşmasında belirleyici, etkin, avantajlı ve iktidar sahibi cinsiyete işaret etmektedir (Scott, 2007; Şaşman Kaylı, 2017, s. 62). Kısacası toplumsal cinsiyet, birey-toplum ilişkileri zemininde kadın ve erkeğe iliştilen ve toplumsallaşma sürecinin bir yönünü oluşturan her türlü toplumsal rol, beklenti, tutum ve davranışla ilgilidir. Kültürel ve sosyal dinamiklerin belirleyiciliğinde şekillenir ve toplumsal yaşamda kadın erkek ilişkilerine güç, iktidar, eşitlik/eşitsizlik, roller, statü vb. kavramların çerçevelediği alanda etki eder. Toplumsal yaşamda temsiliyet kazanan -her bir toplumun kendine özgü yapısına göre ve tarihsel süreçteki değişimlere göre farklılaşan- kadın ve erkek imgelerinin ana belirleyicilerindendir ve bireylerin yaşama, kadına ve erkeğe bakış açısına yön veren bir yapıdadır.

Toplumsal Cinsiyet Algısının Belirleyicileri

Toplumun kadın ve erkeği nasıl gördüğü, nasıl algıladığı, nasıl düşündüğüyle ilgili kültürel bir olgu olan toplumsal cinsiyet kavramı; belli bir kültürde cinsiyetlere yönelik her türlü inancı, kadın-erkek özellikleri ve davranışlarını, kadına ve erkeğe yüklenen rolleri, toplumsal cinsiyet kodlarını, cinsiyetlere ilişkin kalıp yargıları ve toplumsal beklentileri, toplumsal norm ve kabulleri kapsamaktadır. Tüm bunlar, toplumsal cinsiyet algısını oluşturan belirleyiciler arasındadır. Başka bir deyişle toplumsal cinsiyet kültürel ve sosyal dinamiklerin belirleyiciliğinde toplumsal yaşamda kadın ve erkeğe yüklenen anlamdır. Toplumsal cinsiyet algısı, tüm bu anlam bütünleri çerçevesinde biçimlenmektedir. Toplumsal yapı, kültür, din, dil, edebiyat gibi alanlar da toplumsal cinsiyet kimliklerinin oluşumunda ve toplumsal cinsiyet algısının taşınmasında etkin rol oynamaktadır. Toplumsal cinsiyet algısı, cinsiyetlere biçilen kalıplaşmış roller ve yargıların yanı sıra eğitim, ekonomi, iş yaşamı, sosyal yaşam, sanat, siyaset gibi alanlarda da cinsiyetlerin üstlendiği rollere yansımaktadır. Ryan, David & Reynolds (2004, s. 253) kadın ve erkek arasındaki farklara toplumsal cinsiyetin kendisinden çok, toplumsal cinsiyetle ilgili

normların yol açtığını; toplumsal cinsiyetin hemen hemen her yere sızmış bir sosyal gerçeklik olduğunu vurgular.

Bebeklik döneminde oluşmaya başlayan toplumsal cinsiyet kodları, aileler tarafından çocukların belleğine cinsiyetlere ilişkin imgelerin yerleştirilmesiyle kalıcı hâle gelmektedir. Çocuk, ailesi ve sosyal çevresi aracılığıyla cinsiyet rollerini öğrenmekte ve toplumsal yapının içerisinde bu rolleri pekiştirmektedir. Birey kendini -toplumsallaşma ve kültürlenmenin bir gereği olarak- toplum tarafından doğru sayılmış ve kabul edilmiş olan cinsiyet rollerine uygun davranmak zorunda hissetmektedir.

Bebeklerin toplumsal cinsiyetlerini öğrenmeleri ise bilinçsiz bir şekilde gerçekleşmektedir. Çocuklar kız ya da erkek olarak adlandırılmadan önce, sözle ifade edilmeyen bir dizi işaretle karşı karşıya kalmaktadır. Kadın ve erkek arasındaki giyiniş, saç biçimi gibi farklılıkları bebeğe, öğrenme sürecinde görsel işaretler sağlamakta; iki yaş dolaylarında çocukların, toplumsal cinsiyetin ne olduğuna ilişkin tam olmayan bir anlayışları oluşmakta; çocuklar yaklaşık beş yaşına gelene kadar kızlarla erkekler arasındaki cinsiyet farklılıklarının anatomik temelli olduğunu bilmemektedir (Çelik, 2008, s. 17). Giddens’a (2012, s. 209) göre bu yaş grubundaki çocuklar karşılaştıkları oyuncakları, resimli kitapları ve televizyon programlarını hep erkek ve kadın özellikleri arasındaki farklılıklar üzerinden algılama; çevresinde gördüklerini genellikle toplumsal cinsiyete göre sınıflandırma eğilimindedir.

Fine “Toplumsal Cinsiyet Yanılsaması” (2020) adlı kitabında toplumsal cinsiyetin bilişsel ve toplumsal açıdan oluşum süreci, toplumsal cinsiyet rolleri, bu rollerin oluşumunda toplum ve kültürün etkisi, toplumsal cinsiyet algısını biçimlendiren etmenler gibi toplumsal cinsiyetle ilgili doğru ve yanlış bilinen pek çok konu üzerinde ayrıntılı bilgilere yer vermiş; geçmişten günümüze toplumsal cinsiyete yönelik yapılan bilimsel araştırmaların sonucunu paylaşmıştır. Fine’in sözünü ettiği ilk inceleme, İngiliz din adamı Thomas Gisborne tarafından yaklaşık iki yüz yıl önce yazılan “Kadın Cinsinin Görevleri Üzerine Bir İnceleme” adlı kitaptır. Bu kitapta Gisborne, kadın ve erkek rollerindeki farklılıkların, iki cins arasındaki farklı bilişsel yetilerden kaynaklandığını; dolayısıyla kadın ve erkeklerin birbirlerinden daha üstün ya da daha aşağıda olmadığını, yalnızca farklı olduklarını savunmuştur. Baron Cohen (2003, s. 185) bu düşüncüyü destekleyerek kadın beyninin ağırlıklı olarak empatiye yatkınlığını ve bu durumun kadınların geleneksel bakım rollerini (hemşire, bakıcı, danışman, okulöncesi ve ilkökul öğretmeni, sosyal hizmet

görevlisi vb.) üstlenmelerinde etkili olduğunu belirtmiştir. Pinker de (2008, s. 266) kadın ve erkek beyinlerinin yapısı ya da işleyişindeki farklılıkların, toplumsal cinsiyet farklılıklarını beraberinde getirdiğini; bu farklılıklarının nörolojik veya hormonal kökenleri olduğunu ileri süren psikologlardandır.

Fine (2020, s. 22) toplumsal cinsiyetin toplumsal açıdan önemli olduğu zaman insan belleğinde dalgalanmalar oluştuğunu; insanın toplumsal cinsiyeti üzerinden düşünmeye başladığını; stereotip ve toplumsal beklentilerin daha önemli hâle geldiğini ifade etmiştir. Bu durumun kişinin benlik algısını ve ilgi alanlarını değiştirebileceğini; becerilerini olumlu ya da olumsuz yönde etkileyebileceğini; istemsiz ayrımcılığa neden olabileceğini aktarmıştır. Dolayısıyla insanın kim olduğu, nasıl düşündüğü, ne yaptığı gibi davranış ve tutumların toplumsal bağlamın bir parçası olduğu söylenebilir.

Ridgeway ve Correll (2004, s. 513) kadın ve erkeklerin tipik özelliklerine ilişkin yaptıkları araştırmada kadınların genellikle duygusal, duyarlı, kibar, canayakın, çocukları seven, başkalarına bakan, hizmet eden, bağımlı gibi ifadelerle; erkeklerinse çoğunlukla lider, saldırgan, hırslı, rekabetçi, bağımsız gibi niteliklerle tanımlandıklarını bir tespit olarak dikkate sunmuştur. Fine (2020, s. 28) bu durumla ilişkili olarak, insanın kalıplaşmış yargılara inanmak istemese de belleğinin örtük çağrışımlarının bir bağlantılar ağı oluşturduğunu belirterek bu ağın insan, nesne, kavram, duygu ve davranışların temsillerini birbirine bağladığını vurgulamıştır. Bu bağlantıların her biri geçmiş deneyimlerle ilgilidir. Böylelikle kadın ve erkek kendini istemsiz olarak bazı özellik, nesne, duygu ve eylemlerle bağdaştırır. Çağrışımsal öğrenmedeki ilke basittir; seçilenler çevredeki çağrışımlardır. Halının üzerinde gidip gelen bir elektrik süpürgesinin arkasına bir kadın yerleştirildiğinde, çağrışımsal bellek bu örüntüyü seçmiş ve kodlamıştır. Bu bellek, kişinin bilinçli olarak desteklemediği örtük çağrışımları pekiştiren ortamlardan (toplum, medya, siyaset gibi) kültürel örüntüleri seçmekte ve bunlara tepki vermektedir. Örtük çağrışım ölçümleri erkeklerin bilim, matematik, kariyer ve yüksek otoriteye dayalı çağrışımlara; kadınlarınsa beşeri bilimler, aile ve ev yaşamı, eşitlikçilik ve düşük düzeyde otoriteyle ilgili çağrışımlara sahip olduklarını göstermiştir (Mast, 2004; Nosek, Smyth & Sriam., 2009; Rudman & Kilianski, 2000).

Fine (2020, s. 31) toplumsal cinsiyetin önemsendiği toplumlarda toplumsal cinsiyet stereotiplerinin kendiliğinden ortaya çıktığını belirterek herkesin benliğinin büyük bölümünü, sahip olduğu toplumsal kimliklerin stereotipik özelliklerinin oluşturduğunun

altını çizmiştir. Bu bağlamda kadın ve erkekler için yeteneklerini değerlendirirken stereotiplerin belirleyici olduğunu söylemek mümkündür. Fine (2020, s. 59) 2001’de ABD’de matematik lisans programından mezun olan kadın sayısının erkek sayısı ile neredeyse eşit olduğunu; ancak bu kadınların %29’unun matematik üzerine doktora yaptığını; daha da ilerledikçe bu sayının azaldığını ifade etmiş ve durumun nedenini “stereotip tehdidi”ne bağlamıştır. Çünkü toplum tarafından kabul edilen yargı matematik gibi sayısal alanlarda erkeklerin kadınlardan daha başarılı olduğudur. Fine bu durumu iki araştırma sonucuyla örneklemiştir. İlkinde, bir kadının ne kadar çok sayıda erkekle aynı odada matematik testi yaparsa başarısının o kadar düştüğü; diğerinde, kadınların matematikten edebiyata geçerek “stereotip tehdidi”ni azaltabildiği görülmüştür. Benzer durumlar erkekler için de söz konusudur. Kişilerin bir yere ait olma, bir yere yerleşme, o alanda kendini güvende hissetme gibi gereksinimlerinin önemi düşünüldüğünde, kadın ve erkeklerin özellikle iş yaşamına atılırken mesleklerini “stereotip tehdidi”ni göz önünde bulundurarak seçtikleri söylenebilir.

Toplumsal cinsiyet eşitliğinin evde başladığını ya da evde bittiğini ifade eden Fine (2020, s. 102) evlilikle birlikte hemen her toplumda kadınların genellikle ev halkına hizmet etmek, ev ve çocuk bakımıyla ilgilenmek, mutfak işlerini üstlenmek, çocuk yetiştirmek gibi aile içi sorumlulukları yüklendiklerini; erkeklerin ise “ekmek parası kazanan” rolünde olduklarını aktarmıştır. Bunun yanı sıra, her iki eşin de tam zamanlı çalıştığı çocuklu ailelerde kadınların, ev işleri ve çocuk bakımıyla erkeklerden iki kat fazla ilgilendiklerini; özellikle çalışan kadınlar için eve geldiklerinde ikinci vardiyaya başladıklarını; araştırmalarda akademik kariyer yapan kadınların, erkek akademisyenlerle karşılaştırıldıklarında evli ve çocuklu olma durumlarının daha düşük olduğuna ulaşıldığını; güçlü toplumsal normların –artık erkekten de yardım etmesi beklense bile- ev ve çocuklarla ilgili işleri hâlâ esas olarak kadınların sorumluluğunda gördüğünü belirtmiştir. Stone (2007, s. 64), kadının örtük belleğinin ya da bir anne ve bir eş olarak toplumsal kimliğinin onu sürekli olarak etkin biçimde gelenekselleşmiş rolleri yapması için tetikleyebileceğini ifade etmiştir.

Günindi Ersöz (2016, s. 8) toplumsal cinsiyet tabakalaşmasının kadın ve erkeklerin yaşamlarını, fırsatlara ulaşmalarını, güç sahibi olmalarını ve zenginliklerden pay almalarını farklı biçimlerde etkilediğini; erkek statüsü toplumda daha fazla değer bulduğu için erkeklerin güç, iktidar ve ayrıcalığa daha fazla sahip olduğunu; bu tabakalaşmada

dezavantajlı tarafı kadınların oluşturduğunu; eğitimde fırsat eşitsizliği, siyasal alanda temsil düşüklüğü, toplumsal ve özel yaşamda çeşitli olumsuzluklarla baş etme gibi durumlarla daha çok kadınların karşılaştıklarını; bu sorunların altında yatan temel nedenin geçmişten günümüze uzanan ataerkil toplumsal yapı olduğunu belirtmiştir. Bu bağlamda toplumsal cinsiyet algısının oluşmasında “erkek baskınlığı/üstünlüğü” anlamına gelen ataerkil yapı ve bu yapının kurumlarının önemli bir payı olduğunu söylemek mümkündür. Daha çok aile, akrabalık, mülk paylaşımı ve aktarımı üzerinden kurulan ataerkillik; ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel yapılanmaları biçimlendiren, erkek merkezli anlayışın da sürdürülmesine yol açan bir düzen olarak ifade edilebilir.

Toplumsal cinsiyet hiyerarşisi; kadın ve erkeğin sosyal hiyerarşideki farklı konumlarını yansıtan, toplumsal değer olarak kabul edilmiş kaynak ve ödüllerin (güç, saygınlık, bireysel özgürlük gibi) eşit olmayan dağılımını anlatmak için kullanılan bir kavramdır (Kottak, 2008, s. 443). Söz konusu durum, yatay ve dikey düzlemde toplumsal cinsiyet ayrımcılığını beraberinde getirmektedir. Yatay toplumsal cinsiyet ayrımcılığı; erkek ve kadınların niteliksel açıdan farklı meslek (iş) tiplerine ayrılmasıdır. Öğretmen, hemşire, sekreterin büyük çoğunluğunun kadın; polis, asker, jandarmaların ezici çoğunluğunun erkeklerden oluşması bu gerçeği anlatmaktadır. Dikey toplumsal cinsiyet ayrımcılığı ise, kadın ve erkeklerin aynı meslekte yüksek ya da düşük derecelere ayrılması anlamına gelmektedir. Türkiye’de ilkökul öğretmenlerinin büyük çoğunluğunu kadınların, okul müdürlerinin büyük çoğunluğunu ise erkeklerin oluşturması bu duruma örnektir. Yine benzer biçimde, kadın akademisyen sayısı öğretim üyelerinin yaklaşık %47’sini oluşturmasına karşın, üniversitelerdeki kadın rektör sayısının az olması da dikey toplumsal cinsiyet ayrımcılığına örnektir (Günindi Ersöz, 2016, s. 22-23).

Toplumsal cinsiyet kodları davranış ve eylemlere yansımakta; daha önce de belirtildiği üzere ilgi alanları, meslek seçimleri, içinde bulunulan sosyal ortam, ev işlerinin paylaşımı, evi geçindirme sorumluluğu, bir işi bağımsız olarak başarabilme gibi durumlarda ve bazı kişilik özelliklerinde kendini göstermektedir. Kişilerin fiziksel görünümlerine yönelik tercihleri, oynadıkları oyuncaklar, kullandıkları nesnelerin renkleri, seçtikleri sözcüklerde bile toplumsal cinsiyet algısının yansımaları görülmektedir. Örneğin, kız bebeklerle erkek bebeklerin fiziksel ortamları farklıdır. Çoğu toplumda tipik bir kız çocuğunun yaşam alanında pembeyle; erkek çocuğunun ise maviyle daha çok karşılaşmaktadır. Yine benzer biçimde kız çocuklarının oyuncak bebeklerle, erkeklerin de oyuncak arabalarla

oynadıkları daha çok görülmektedir. Fine (2020, s. 254), bir çocuğun oyuncak seçiminde birçok etmenin etkili olduğunu aktarmış; ancak toplumsal cinsiyet kimliği ile toplumsal cinsiyet stereotip bilgisinin bireyin seçimlerine yansıdığını da belirtmiştir. Psikologlar kız ve erkek bebeklerin davranış ve becerilerinde herhangi bir farklılık olmamasına karşın, anne babaların genellikle kız ve erkek bebeklere farklı davrandıklarını ortaya koymuştur. Konuyla ilgili bir araştırmada (Clearfield & Nelson, 2006), annelerin kız bebeklerle daha çok konuştuğunu ve iletişim kurduğunu; erkek çocuklarınsa annelerinin konuşmasına daha az tepki verdiği saptanmıştır. Araştırmacılar bu durumu, kızların üst düzey sosyal etkileşimi; erkek çocuklarınsa daha çok bağımsızlığı öğrenmeleri olarak yorumlamıştır. Fine'a (2020, s. 225-235) göre örtük çağrışımlar, bilinçaltında kapalı kalmamakta; davranışta önemli bir rol oynamakta; insanın ne yaptığı hakkında düşünmediği ya da düşünemediği bir anda sızıntı yapabilmekte; anne babaların toplumsal cinsiyete yönelik örtük tutumları da toplumsal cinsiyet kalıp yargıları olarak çocuklarına aktarılabilmektedir. Ona göre, kız ve erkek çocuklarını doğumlarından itibaren farklı giydirmek, süslemek, farklı oyuncaklar almak o kadar yaygın ki insanlar bunları neden yaptıklarını hiç düşünmeden çocuklarına bu kodları yansıtmakta; erkek ve kız çocuklar için renk kodlaması gibi toplumsal cinsiyeti etiketleme durumları, onların toplumsal cinsiyet farklarını öğrenmelerinde etkili olmaktadır.

Çocukları birer “toplumsal cinsiyet dedektifi” olarak gören Fine (2020, s. 253) toplumsal cinsiyeti, çocuk ya da yetişkin herkesin yaşamında her şeyin önüne geçen bir sosyal kategori olarak tanımlamaktadır. Bu nedenle toplumsal cinsiyet kodları ve rolleri, toplumsal beklentiler ve normlar, toplumsal cinsiyet kalıplarına göre biçimlenen toplumsal cinsiyet algısı; dil, din, eğitim, ekonomi, iş yaşamı, sosyal yaşam, siyaset, sanat, medya gibi alanlardan etkilenmekte ve bu alanlara yansımaktadır.

Toplumsal Cinsiyeti Açıklayan Başlıca Kuramlar

Bu başlık altında toplumsal cinsiyet algısının erken yaşlarda nasıl oluştuğu, biçimlendiği ve geliştiği sorularını farklı bakış açılarıyla yanıtlayan temel kuramlara yer verilmiştir. *Toplumsal Cinsiyet Algısının Belirleyicileri* başlığında da belirtildiği üzere, bu algının oluşum sürecinin altında kadın ve erkek arasındaki kalımsal farklılıkların da yattığını; kadın beyni ile erkek beyninin farklı yapısından dolayı toplumsal cinsiyet farklılıklarının olduğunu savunan nörobilim, biyoloji, psikoloji gibi bilim dalları vardır. Toplumsal

cinsiyetin gelişiminde bilişsel yapı ve bilişsel öğrenmenin etkisine yönelenler dışında, bu süreçte bireyin içinde bulunduğu sosyal çevre ve sosyal bağlamın etkili olduğunu vurgulayan araştırmacılar da söz konusudur. Bu bilim insanları tarafından cinsiyet rollerinin edinimi ve toplumsal cinsiyet algısının oluşumuna yönelik bazı kuramlar geliştirilmiştir. Bunlarla ilgili değerlendirmelere geçilmeden önce, her kuramın kendi bilim dalı çerçevesinde toplumsal cinsiyete ilişkin bir noktayı açıklamaya çalıştığını; toplumsal cinsiyet sorununa yönelik hiçbirinin tek başına tam ve kesin bir açıklamaya yetmediğini belirtmek gerekir.

Biyolojik Kuram

Biyolojik kuram, cinsiyetler arasındaki farklılıkları biyolojik ve psikolojik farklılıklarla temellendirerek açıklar. Bu kuram, kadın ve erkek hormonlarındaki yapısal ve işlevsel farklılıklara odaklanır. Bu kuramda, üst düzey bilişsel işlemlerin merkezi olan ön beyin loblarının kadınlara kıyasla erkeklerde daha büyük; buna karşılık kadınların basit bilişsel işlemlerin merkezi olan yan loblarının daha büyük olduğu ileri sürülür. Böylelikle, erkeklerin beyin işlevlerinin kadınlarınkinden daha üstün olduğu iddia edilir. Biyologlar ise kadın ve erkek arasındaki farklılıkların biyolojik özelliklerinden kaynaklandığını savunarak kadınların çocuk doğurabilmelerinin onların evle ilgili işlerden (çocuk bakımı, temizlik, fiziksel güç gerektirmeyen işler vb.) sorumlu olmalarına yol açtığını belirtmiştir. Cinsiyet farklılıklarının biyolojik etmenlerle ilişkilendirilmesi, bir noktada erkek üstünlüğünün kabulü anlamına gelmiş ve biyolojik zorunluluklar nedeniyle iki cinsiyet arasında sosyal eşitsizlik bir türlü çözülememiştir (Osborne'den aktaran Anar, 2011, s. 20; Dökmen, 2012, s. 48-59). Ancak Buss, kadın ve erkeklerin doğaya uyum sağlama sürecinde farklı mekanizmalar geliştirdiklerini; bu nedenle, cinsiyet farklılıklarının kontrol edilemez ve değiştirilemez olmadığını belirtmiştir. Bu farklılıkların kaynağı her yönüyle incelenir ve gereken ayarlamalar yapılırsa, toplumsal cinsiyet ayrımının yok olabileceğini ifade etmiştir (Buss'tan aktaran Anar, 2011, s. 20).

Psikanalitik Kuram

Sigmund Freud'un görüşlerine dayanan ve "Freudien" yaklaşım olarak da anılan bu kuram, 1930'lu yıllarda toplumsal cinsiyet kimliğinin ortaya çıkışına yönelik etkili ve çok

tartışılan açıklamalardan biridir (Dökmen, 2012, s. 42; Onur, 1997). İnsan yaşamın ilk altı yılının kişilik gelişimde kritik dönem olduğunu belirten Freud, gelişim kuramında beş evreden söz ederek toplumsal cinsiyetin kazanılmasında ilk üç evrenin çok önemli olduğunu vurgular. Freud, her dönemde enerjinin bedenin belli bir yerine yöneldiğini; çocukların birinci ve ikinci dönemde cinsiyetler arası farkları ayırt edemediklerini; üçüncü dönemde cinsiyet farklılıklarını kavradıklarını ve bu dönemde anne-babayla özdeşim kuran çocukların, toplumsal cinsiyet rollerini öğrenmeye başladıklarını belirtir (Dökmen, 2012, s. 43).

Psikanalitik kuramda “özdeşleşme” ve “içselleştirme” gibi bilinçaltı süreçleri vurgulanır ve toplumsal cinsiyet edinimi bu süreçlerle ilişkilendirilir. Freud’a göre toplumsal cinsiyete uygun davranışlarda bulunma, çocuğun küçük yaşlardan başlayarak kendi cinsiyetinden ebeveyni ile kurduğu özdeşim kurmayla; karşı cinsiyete uygun davranışlarda bulunma durumu ise, karşı cinsiyetten olan ebeveyn ile özdeşim kurma süreciyle ilintilidir (Çıtak, 2008; Dökmen, 2012; Sarıbay, 2001). Freud, çocukların ortalama 5 yaşından itibaren kadın ve erkek arasındaki farklılıkları anladığını ve cinsiyet kimliklerinin oluştuğunu ifade ederek bu dönemde kız çocukların genellikle babalarına, erkeklerinse annelerine yöneldiklerini belirtir. Son döneme gelindiğinde ise erkek çocuk, anneye olan bağlılığından uzaklaşır, kendini babasıyla özdeşleştirir ve erkeksi rollere bürünmeye başlar; kız çocuk da benzer biçimde annesini rol model alır (Dökmen, 2012, s. 44). Çocukta toplumsal çevre bilinci geliştikçe çocuk cinsel rollerin doğasını kavrar; kız çocuksa annenin, erkek çocuksa babanın oynadığı rolü kazanmayı ister. Bu istek onu, rolün gerçek sahibi olan anne ya da babasıyla çatışmaya iter ve bu çatışma beraberinde “ödipal bunalım” olarak adlandırılan dönemi getirir (Deutsch’tan aktaran Çavdar, 2013, s. 22) Ödipal çatışmanın çözülmesiyle birlikte ahlak açısından bir yargılama başlar ve bunun sonucu olarak süperegö gelişir. Bu dönemde kız çocuğu, anneleri gibi kendilerini eksik ve zayıf olarak görür, kendine öğretilenlerle büyümeye başlar; dolayısıyla erkek çocuğun babayla kurduğu özdeşimi, kız çocuğu annesiyle tam anlamda kuramaz. Bu durumla ilgili olarak Freud, bireyin sosyal ve psikolojik yönden uyum içerisinde olması için kendi cinsiyetine uygun bir cinsel kimliğe sahip olması gerektiğini ifade eder (Değirmenci, 2018, s. 24; Dökmen, 2012, s. 44).

Freud’un toplumsal cinsiyet gelişimi hakkındaki açıklamaları, cinsiyetler arası eşitsizliği biyolojiye bağlı ve doğal olarak göstermesi; penisin yokluğuna son derece önem vererek kadın cinsiyetini erkek üzerinden açıklaması; büyük oranda anatomik ve biyolojik öğelere

yönelerek kültürün etkisini gözden kaçırmaması gibi durumlar, bilim dünyasında psikanalitik kuramın tartışılması ve eleştirilmesine neden olmuştur. Bu kurama eleştiri getirenlerden biri, Neo-Freudien bir yaklaşım “ego psikoljisi”nin temsilcisi olan psikanalist Karen Horney’dir. Horney, cinsiyetler arasındaki temel farklılıkların biyoloji ve anatomiden çok kültürel ve toplumsal etkilere dayandığını; kültürel değer yargılarının kadın psikolojisini önemli ölçüde etkilediğini; ödipal bunalımın cinsel kökenli değil, kusursuz olmaya zorlama ya da onu ayrı bir varlık olarak kabul edememe gibi kusurlu anne baba davranışlarının bir sonucu olarak geliştiğini vurgular (Çavdar, 2013, s. 22; Gençtan, 2008).

Freud’un görüşünü eleştiren bir diğer isimse “bireysel psikoloji”nin kurucusu Avusturyalı psikiyatrist Alfred Adler’dir. Adler, öğrencisi de olduğu Freud’un biyolojik temelli görüşünden ayrılarak insanı biçimlendirmede sosyal çevre ilişkisinin önemini belirtmiş ve sosyal psikolojik görüşü savunmuştur. Adler’e göre erkek ve kız çocuklarına küçük yaştan başlayarak verilen farklı toplumsal roller, sosyal ve kültürel beklentiler onların farklı kişilikler oluşturmada etkilidir. Toplumsal roller aracılığıyla gelişen bu farklılık algısı; giyim kuşamdan davranışlara, eğitim yaşamından meslek seçimine kadar her alanda kendini belli etmektedir (Yörükan, 2011).

Freud’un yaklaşımını eleştirenlerden biri de psikanalist ve feminist sosyolog olan Nancy Chodorow’dur. Chodorow, cinsiyetler arasındaki psikolojik farklılıkların kadınların çocuk yetiştiren koruyucu bireyler olmasından kaynaklandığını belirtir ve şu açıklamaları ileri sürer (Corey’den aktaran Çavdar, 2013, s. 26):

“Kız çocukları annelerinin evde bakım veren rollerini, oğlan çocukları ise babalarının saldırgan ve güçlü hallerini model alır. Bu durum oğlan ve kız çocuklarda farklı gelişir. Çünkü anne kadındır ve oğlan çocuk anne yani kadın olmadığını öğrenmek zorundadır. Bu nedenle erkek erkeksi olmayı kadın olmamak, anne olmamak olarak tanımlar. Oğlan çocukları için cinsiyetler arası farkların ortaya konması ve bunlar arasında kesin sınırlar olması böylece önemli olur. Kız çocukları da kendilerini erkek olmayan değil de kadın olarak tanımlar ve daha az problem yaşarlar. Kızlar için zor olan durumlar, toplumda değersiz görülen kadınlıkla bazı çatışmalar yaşamaları ile ortaya çıkar.”

Chodorow’a göre, bakım ve hizmet veren anneyi model olan kız çocuk ile küçük yaşta daha özerk bir kimlik kazanan erkek çocuk tarafından farklı davranışlar sergilenmesi doğaldır. Bunun nedeni, kız çocuğu bebeklikten başlayarak sıkı bir bağ kurduğu annesi ile ayrılmak zorunda değilken; erkek çocukların kadınsı olmamak için anneden uzaklaşmasıdır. Bu durum da erkeklerin kadınlara kıyasla daha bağımsız; kadınlarınsa

yakın ve duygusal ilişki kurmada erkeklere kıyasla daha başarılı olmalarına zemin hazırlar (Winstead vd.'den aktaran Çavdar, 2013, s. 25).

Bilişsel Gelişim Kuramı

Lawrence Kohlberg'in geliştirdiği bu kuram, cinsiyet rollerinin kazanılmasında çocuğun bilişlerinin etkili olduğunu; çocukların pekiştireç veya koşullanmayla değil, gördüklerini bilişsel olarak düzenleme yoluyla öğrendiklerini; çocukların toplumsal sürece katılarak kendi cinsiyet rollerini şekillendirmekten sorumlu olduklarını savunur. Bu kurama göre toplumsal cinsiyet kimliği, toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutum ve değerleri belirler. Bir çocuk cinsel kimliğini edindiği zaman kendi benlik kavramıyla tutarlı biçimde davranmak ister. (Helgeson'dan aktaran Çavdar, 2013, s. 26). Kohlberg çocuklarda cinsiyet rollerin gelişimini kavramanın üç yönünden söz eder ve bunları şöyle açıklar (Kohlberg'ten aktaran Değirmenci, 2018, s. 26):

“Çocukların toplumsal cinsiyet rolleri, evrensel ve fiziksel özellikleriyle tanımlandığı için evrensel gelişimsel bir değişime uğrar. Toplumsal cinsiyet rolleri, yaşam boyunca adım adım gelişir. Cinsiyet rollerindeki gelişimsel değişimler, cinsiyet rolü tutumlarının ve değerlerinin değişiminin temelini oluşturur.”

Lisi ve Wherhen'e göre de cinsiyet kimlik gelişimi belli bir süreçten geçer. Bu sürecin ilk basamağı “kendini etiketleme”dir. Çocuk önce kendinin daha sonra başkalarının cinsiyet kimliğini ayırt eder ve sınıflandırır. İkinci basamak çocuğun cinsiyetin değişmezliğini anladığı “istikrar/kararlılık”tır. Cinsiyet rolünü kavrama ve buna uygun davranma evresi “motivasyon” basamağı olarak adlandırılır. Son olarak “tutarlılık” basamağında çocuk, aynı cinsiyetten insanlarla ortak yanlarının olduğunu ve bazı noktalarda karşı cinsten ayrıldığını anlar (Lisi & Wherhen'den aktaran Değirmenci, 2018, s. 26). Bu bağlamda bilişsel gelişim kuramına göre bir çocuk 2-5 yaş aralığında cinsiyeti etiketlemeye başlar. Sonraki dönemde (istikrar aşaması) bebekliğinde kız ya da erkek olan birinin, büyüdüğü zaman da aynı cinsiyette olacağını bilir. Tutarlılık aşamasında ise kız olduğunun farkına varan bir çocuk kadını olan nesne, davranış ve etkinliklere; erkek olduğunu anlayan çocuk da erkeksi nesne, etkinlik ve davranışlara yönelir. Bir başka ifadeyle, çocukların davranışları toplumsal cinsiyet kimliklerine göre biçimlenir. Çocuklar kendi cinsiyetlerine ilişkin bir bilgiyle karşılaştıklarında, kız ya da erkek gibi düşünmek ve davranmak arasında

bir etkileşim gerçekleşir; böylece cinsel kimlik oluşur ve çocuk durağan bir cinsiyet rolü kazanır (Dökmen, 2012, s. 65).

Bilişsel gelişim kuramı ve Kohlberg'in görüşleri bazı kuramcılar tarafından eleştirilmiştir. Bu noktada Kohlberg'in görüşlerini yalnızca erkeklerle çalışmış olması bakımından eleştiren kişi Amerikalı psikolog Carol Gilligan'dır. Gilligan insan gelişim kuramlarının neredeyse tamamının erkekler üzerinde yapılan çalışmalara dayandığını fark ederek Freud ve Kohlberg'in görüşlerini eleştirmiştir. Gilligan, yaptığı araştırmalarla kadınların ahlaki gelişimlerinin erkeklerden farklı olduğunu göstermiş; kadınların kendilik duygularının ve ahlaklarının diğer insanlarla ilgilenme, onlara karşı sorumluluk duymaya dayandığı ve kültürel bağlamda geliştiğini ortaya koymuştur (Çam, Çavdar, Seydooğulları & Çok, 2012; Corey'den aktaran Çavdar, 2013, s. 28). Ona göre, erkek ve kadınların ahlaki gelişimlerinde niteliksel farklılıklar vardır. Bunların temelini çocukluk dönemindeki bağlanma figürü, ilişkilerle ilgili deneyimler, toplumlarda kız ve erkek çocuklara uygulanan farklı yaklaşımlar oluşturur. Bunu somutlaştırmak için erkeklerin ayrılmaya eğilimliken, kadınların ilişkiyi sürdürmekten yana olmaları; kadınların başkalarının bakımlarını gözetmeye daha duyarlı olurken, erkeklerin başkalarının bakımını daha az önemsemeleri gibi durumlar örnek olarak verilebilir (Hotelling & Forrest'tan aktaran Çavdar, 2013, s. 28).

Sosyolojik Kuram

Sosyolojik kuram -biyolojik kuramı kabul etmekle birlikte- cinsiyetler arasındaki farklılıkların insanların milyonlarca yıllık zaman içerisinde gösterdiği değişim ve evrim sürecinden kaynaklandığı savunur. Bu kuramın temeli Darwin'in evrim teorisine dayanır. Darwin, teorisinde insanların yalnızca biyolojik değil; aynı zamanda sosyal bir varlık olduğunu ve sosyal çevreden bağımsız düşünülemediğini savunur. Sosyolojik kuram da Darwin'in görüşünü kabul ederek cinsiyet farklılıklarının oluşumunda biyolojik etmenler kadar kültürel inançlar ve değerlerin de etkili olduğunu vurgular (Dökmen 2012, s. 53-54; Gül, 2014, s. 46).

Sosyolojik kuram, biyolojik kuramı da yok saymadığı için bir yönüyle sosyobiyolojik bir yaklaşım olarak kabul edilebilir. Sosyobiyologlara göre organizmalar yaşama ve soyunu devam ettirme güçlerini en yüksek düzeye çıkarma uğraşındadır. Günümüzde geleneksel olarak kabul edilen cinsiyet rollerinin de insan türünün hayatta kalmasına ve soyunun

devamlılığına yardımcı olmasından dolayı varlığını sürdürdüğü savunulur. Bu kurama göre kadınlar doğurup besleyebildikleri için ilgi ve bakıma eğilimlidir; erkeklerse fiziksel güçlerinden dolayı savaşçı ve avcı rolünü üstlenir (Dökmen, 2012, s. 53-54).

Sosyal Öğrenme Kuramı

Albert Bandura tarafından öğrenmenin sosyal etkilerini ortaya koymak amacıyla geliştirilmiştir. Bandura'ya göre öğrenme, eğitim ve gözlem yoluyla pekiştirilen davranışların yinelenmesi gerçekleşir. Bu süreçle bağlantılı olarak toplumsal cinsiyet tipleri de –diğer sosyal ve bilişsel davranışlarda olduğu gibi- pekiştireç, gözlem, ceza, taklit etme ve örnek alma aracılığıyla öğrenilir. Sosyal öğrenme kuramı cinsiyet rollerinin edinilmesinde kalıtımsal etmenleri göz ardı etmezken, daha çok çocuğun çevresinde bulunan modellerle ilişkisi ve bunları taklit etmesi/modellerle özdeşleşmesi üzerine eğilir (Dökmen, 2012; Özgür, 2010, s. 17). Bu bilgi annelerini makyaj yaparken gören kız çocuklarının ya da babalarını tıraş olurken izleyen erkek çocuklarının, daha sonra oynadıkları oyunlarda bu davranışları taklit etmeleri örneğiyle somutlanabilir.

Smith vd. (2016), okulöncesi dönem çocuklarının evlerinde yapılan gözlemler sonucunda anne babaların kızlarını süslendikleri, dans ettikleri, oyuncak bebeklerle oynadıkları için ödüllendirirken; eşyaları hareket ettirdikleri, koştukları, zıpladıkları ve tırmandıkları için eleştirdiklerinin görüldüğünü aktarmıştır. Erkek çocuklar için de benzer durumlar söz konusudur. Gözlemler sonucunda anne babaların, erkek çocuklarının kızlarına kıyasla daha bağımsız olmalarını istedikleri ortaya çıkmıştır (Smith vd.'den aktaran Ünelöz, 2017).

Çocukların cinsiyete bağlı pek çok davranışı gözlemlene; toplumsal cinsiyete yüklenen önemi fark ettikçe davranışlarını toplumsal cinsiyet rollerine göre ayarlama eğilimleri vardır. Bu bağlamda sosyal öğrenme kuramına göre, babanın erkeksiliği arttıkça erkek çocuğun daha erkeksi; annenin kadınsılığı arttıkça kız çocuğun daha kadınsı olacağı sonucu ortaya çıkmaktadır (Anar, 2011, s. 24; Dökmen, 2012).

İşlevselcilik Kuramı

İşlevselcilik kuramı, kız ve erkek çocuklarının cinsiyet rollerini; bu rollere eşlik eden erkek ve dişi kimliklerini edinerek öğrendiklerine inanmakta; cinsiyete uygun davranışın ödüllendirilmesi ve uygun olmayan davranışın cezalandırılmasının, erkek ve kız

çocuklarının kendilerinden beklenen cinsiyet rollerini öğrenmelerini kolaylaştırdığını savunmaktadır. Bu kuramın temsilcilerinden Parsons, toplumsal sistemdeki düzenin sağlanması için cinsiyet rollerinin farklılaşması ve sistemin devamı için kadın ile erkeklerin farklı rollerde uzmanlaşması gerektiğini ileri sürmüştür. Bu yaklaşımla hareket ederek Parsons, özel ve kamusal alan ayrımı gözetmiş; cinsiyetler arasında “araçsal” ve “dışavurumsal” rol ayrımı yapmıştır. Ona göre bir çekirdek ailede sevgi, ilgi, bakım gibi “dışavurumsal” roller kadın ve kız çocukları; para kazanma, ev geçindirme gibi “araçsal” roller de erkekler tarafından yerine getirilmelidir. Parsons, feminist kuramcılarca geleneksel olmak ve erkek egemenliğine destek vermesi gibi yönlerden eleştirmiştir (Günindi Ersöz, 2016, s. 37-38).

Sembolik Etkileşimcilik Kuramı

Sembolik etkileşimciler, toplumsal cinsiyet temelli tabakalaşmayı mikro düzeyde ve gündelik yaşamdaki davranışlar üzerinden inceleme eğilimindedir. Bu kuramda, bireylerin cinsiyetlerinin gündelik etkileşimleri başlatma ve devam ettirmede ne kadar etkili olduğu üzerinde durulur; insanların cinsiyetlerinin yanı sıra sahip oldukları meslekler, bulundukları konum, gelir düzeylerinin de etkileşim kurmadaki etkisi gösterilmeye çalışılır. Sembolik etkileşimcilere göre daha az güce sahip olanlardan, daha yüksek statüye sahip olanlara saygı göstermesi ve daha uyumlu davranması beklenmektedir. Sembolik etkileşim kuramının gücü, toplumsal cinsiyetin insanların günlük deneyimlerinin hemen hepsini biçimlendirmede nasıl bir rol oynadığının anlaşılmasına yardımcı olmasından gelmektedir. Günlük toplumsal etkileşim kalıplarının, toplumdaki toplumsal cinsiyet tabakalaşmasını yansıttığı düşünüldüğünde; sembolik etkileşim kuramının, yüz yüze etkileşimi odağına alarak toplumsal cinsiyetin anlamlandırılmasına katkıda bulunduğu söylenebilir (Macionis, 2013, s. 345)

Toplumsal Cinsiyet Şeması Kuramı

Toplumsal cinsiyet şeması kuramı, toplumsal cinsiyet gelişimine bilişsel ve sosyal açıdan yaklaşan Amerikalı psikolog Sandra Ruth Lipsitz Bem tarafından geliştirilmiştir. Bu kurama göre kadın ve erkeklere ilişkin özellikler, kişilerde bir arada bulunabilir (androjeni); insanlar hem kadınsı hem de erkeksi roller sergileyebilir. Çocuk kendi

cinsiyetine yönelik bir şema içerisinde davranmaya başlar. Bilişsel yapıdaki bu şema için, çocuğun bilgilerini düzenleyen bir çağrışım ağı benzetmesi yapılabilir. Bu şema cinsiyetlerle ilgili veya ilgisiz tüm özellikleri, kadınsı ve erkeksi özellikler olarak gruplandırır. Örneğin “nazik”, “hoş”, “sevimli” gibi ifadeler genellikle kadınsı; “güçlü”, “atik”, “büyük” gibi özellikler erkeksi olarak algılanır ve bu şekilde işlenir. Dolayısıyla çocuk, yalnızca cinsiyetlerin farklılığını değil; bazı özellik veya eylemlerin bazı cinsiyetlerle daha çok ya da az ilgili olduğunu da öğrenir. Kısacası toplumsal cinsiyet şeması, cinsiyet özelliklerinin algılanması ve işlenmesinde temel oluşturan bir çerçevedir. Toplumsal cinsiyet şeması/şemaları bilişsel işlemle gelişir; ancak bu süreç, cinsiyet farklılıklarına ilişkin sosyal ve kültürel bileşenleri de içerir. Cinsiyetler arasında ayrımın görüldüğü bir kültürel ortamda büyüyen çocuk cinsiyet, eşya, olay, eylem vb. ile ilgili bilgilerini, algıladığı bu cinsiyet şemasına/çağrışımına göre öğrenir. Toplumsal cinsiyet şeması kuramı, bilişsel gelişim kuramı ve sosyal öğrenme kuramının görüşlerini birleştirerek çocuğun, cinsiyetleri birbirinden ayıracak olan bilgiyi edinmesinde toplum ve kültürün de etkili olduğunu ileri sürer. Toplum tarafından toplumsal cinsiyet şemaları öğretilen çocuk, cinsiyetler arasındaki ayrımı yaşamının her döneminde yaygın bir biçimde hisseder ve görür (Anar, 2011, s. 26; Dökmen, 2012, s. 70).

Sosyal Rol Kuramı

Alice Eagly tarafından geliştirilen sosyal rol kuramı, toplumsal cinsiyet farklılıklarında biyolojik ve anatomik özelliklerin önemini görmezden gelerek sosyobiyolojik bakış açısının tam tersini savunur. Ona göre kadın ve erkek arasındaki farklılıklar, toplumsal cinsiyete yönelik kültürel kalıp yargılardan kaynaklanır. Biyolojik cinsiyet özellikleri de toplumun sosyal, kültürel ve ekonomik özelliklerine göre biçimlenir; bu nedenler her toplumun kendine özgü cinsiyet kalıp yargıları vardır. Kadın ve erkekler biyolojik cinsiyetten kaynaklı psikolojik eğilimlere ve cinsiyet rollerine sahip değildir. Onların sosyal davranışlarında cinsiyet farklılıklarının gözlenmesi, farklı sosyal yaşantılara sahip olmalarından dolayıdır. Bu kuramda, toplumsal iş bölümünde biyolojik cinsiyetin rol oynadığı; bu iş bölümünün psikolojik cinsiyet farklılıklarına yol açtığı; cinsiyet rollerinin öğrenilmiş tepkiler olduğu vurgulanır. Örneğin, bebeğin bakımını annenin sahiplenmesi; babanın kültürel ve sosyal kalıplardan ötürü bebeğin bakımını üstlenmemesi öğrenilmiş tepkidir (Dökmen, 2012; Schmitt, 2003).

Çok Faktörlü Toplumsal Cinsiyet Kimliği Kuramı

Spence (1993), toplumsal cinsiyet özelliklerinin iki faktörle açıklanamayacağını belirtmiş ve çok faktörlü toplumsal cinsiyet kimliği kuramını geliştirmiştir. Bu kurama göre toplumsal cinsiyet kimliği, bireylere ilişkin birçok faktörü içermektedir. Spence bu faktörleri “toplumsal cinsiyet kimliği ya da benlik kavramı”, “araçsal ve ifade edici kişilik özellikleri”, “toplumsal cinsiyet ilişkili ilgiler”, “toplumsal cinsiyet rol davranışları” ve “tutumlar” başlığı altında ele alarak toplumsal cinsiyet ediniminde tüm bu faktörlerin etkili olduğunu savunmuştur (Spence’den aktaran Değirmenci, 2018, s. 27).

Çocuk Edebiyatı ve Toplumsal Cinsiyet

Bu bölüm “Edebiyat ve Çocuk Edebiyatı”, “Roman ve Çocuk Romanı”, “Çocuk Edebiyatının Eğitsel İşlevi”, “Çocuk Edebiyatının İçerik Öğeleri” ve “Çocuk Edebiyatında Tematik Bir Olgu Olarak Toplumsal Cinsiyet” başlıklarından oluşmaktadır.

Edebiyat ve Çocuk Edebiyatı

Sözlük anlamı (TÜBA, 2011) “Düşünce, duygu, olay, tasarım ve imgeleri; güzel, etkili bir biçimde sözlü ve yazılı anlatma sanatı” olan edebiyatı Kavcar (1999, s. 4) “...çağlar boyunca insanın duyduğu, düşündüğü ve yaptığı her şeyi en zengin ve en etkili biçimde ortaya koyan bir sanat” olarak tanımlamıştır.

İnsanı diğer canlılardan ayıran, insanı insan yapan en temel özellikleri düşünme, yorumlama ve yaratma becerileridir. İnsanın güzellik arama ve güzellik yaratma özellikleri onu farklı kılan temel nitelikleridir. Edebiyat da insanın bu yaratıcı gücünün ortaya çıkardığı en önemli ürünlerden biridir.

Edebiyat insanların yeryüzündeki serüvenlerini, doğal ve toplumsal çevreyle ilişkilerini konu alan; birbirinden habersiz kendi dünyasında yaşayan insanları ruh ve zevkçe birleştiren bir köprü kurar. Kavcar (1999, s. 4-5) edebiyatı, edebiyatın işlevlerini ve edebiyat-eğitim ilişkisini şu sözlerle açıklamıştır:

“Değişiklik, edebiyatın ve genel olarak sanatın önde gelen özelliğidir. Edebiyat devirlere, kuşaklara ve kişilere göre sürekli değişir. Çünkü sanatta değer, eskisine veya başkalarına uymayan yeni bir güzellik yaratmakla gerçekleşir. Edebiyat toplumsal bir kurumdur ve toplumun yapısındaki değişime bağlı olarak da değişir. Edebiyat ürünleri sadece yaşamı

yansıtmakla kalmaz, aynı zamanda yaşamı biçimlendirir. Böylece okurları, dolayısıyla da toplumu derinden etkiler... Eğitim bakımından edebiyatın değeri, insana çok çeşitli duyma, düşünme ve hareket etme örnekleri vermesidir. Bir insan ancak böyle geniş bir ortam içinde kendine uyan yolu seçme özgürlüğünü kazanır. Tek bir roman okumak bile, bize insanların karakter yapısı, sosyal durumu, duygu ve düşünce bakımından ne kadar farklı olduklarını göstermeye yeter. İşte edebiyat, insana yeryüzünde ne kadar insan varsa o kadar ayrı mizaç ve kişilik olduğunu canlı örneklerle gösterir. Edebiyatın bilimden farkı, sadece kafaya değil; daha çok kalbe hitap etmesi, insandan insana duygular aktarmasıdır. Okuduğumuz edebiyat ürünleri bizde birtakım özelemler, hayaller, tutku ve sevgiler uyandırır. Bilinç düzeyimizi yükseltir. İnsana sevmeyi, acımayı, güzellikler karşısında heyecanlanmayı öğretmede edebiyat önemli bir görev üstlenir. Kişiyi sıgılıktan, bencillikten ve onun doğurduğu yalnızlıktan kurtarır. ”

Edebiyat ürünlerini çeşitli yönleriyle ele almak, incelemek ve değerlendirmek mümkündür. Bir edebiyat metnini dış dünyaya, içinden çıktığı topluma, metnin bünyesinde yer alan öğelere, alıcısında yarattığı duygu-düşüncelere ve yaratıcısına göre inceleyen kuramlar söz konusudur. Bu farklı yaklaşımların genelde sanata özelde ise edebiyata yönelik buluştukları ortak paydalar vardır. Moran (2015, s. 9) bu ortaklıklara ilişkin olarak “bir sanat olayında rol oynayan dört öge vardır: sanatçı, eser, okur ve bunların içinde bulunduğu dış dünya (toplum)” ifadesini vurgulayarak edebiyat incelemelerinde üzerinde durulması gereken dört ana ögeyi belirlemiştir.

Edebiyat ve edebiyat ürünleri, başta psikoloji ve sosyoloji olmak üzere pek çok alanda yapılan araştırmalar için temel bir kaynak olma özelliğini de taşır. Edebiyat ürünlerine, toplumsal ve psikolojik bir belge gözüyle bakılabilir. Çünkü sanatçı, içinde bulunduğu çağın ya da dönemin önemli tanıkları arasındadır. Örneğin, Tanzimat sonrası yoğun olarak görülen kültürel ve toplumsal değişimlerin ortaya çıkardığı tüm sonuçlarını o dönemin romanlarında bulmak mümkündür. Kavcar (1999, s. 5), Doğu toplumlarında felsefe, sosyal ve siyasal bilimlerin -Batı coğrafyasındaki gibi ayrı ayrı gelişmediği için- görevini edebiyatın üstlendiğini; bu bilimlerin ve felsefenin söyleyemediklerini edebiyatın söylediğini belirtmiştir.

Romanın sosyolojik boyutu kadar psikolojik boyutu da önemlidir. Freud, psikanalizin edebiyat ve edebiyat akımlarından doğduğunu belirterek “insanın ruhsal yaşamının tasarımı gerçekte romancının alanıdır; romancı her zaman bilim adamından, özellikle psikologdan önce gelmiştir” ifadesini aktarmıştır (Freud’tan aktaran Kavcar, 1999).

Özetle edebiyat ve edebiyat ürünleriyle ilgili şunlar söylenebilir: İnsanı fiziksel ve psikolojik özellikleri dâhil tüm yönleriyle, toplumsal çevresiyle birlikte sunarak insana özgü değerlerin ve niteliklerin benimsenmesine yardımcı olur; bireysel ve toplumsal yaşama ilişkin olarak insanlara yaşamın farklı yönlerini gösterir; içinde bulunduğu çağın siyasal, ekonomik, toplumsal ve kültürel yapısıyla ilgili somut örnekler yaratır ve o topluma ilişkin önemli ipuçları barındırır.

Edebiyat ürünleri arasında çocuklar için hazırlanan, çocuk gerçekliği ve çocuğa görelilik ilkelerini gözетerek kurgulanan çocuk edebiyatı ürünleri de yer almaktadır. Tarihsel süreçte çocukluğun keşfedilmesi 13. yüzyıla rastlamakta; ancak gerçek anlamında çocuk kimliğinin tanımlanması ise 20. yüzyılı bulmaktadır. Yıllar boyu süren belirsizliklerin ardından, çocuğun da kendine özgü bir birey olarak algılanması ve tanınması; onun dünyayı algılama ve anlamlandırma süreçlerinin yetişkinlerden farklı olduğunun anlaşılması; onun ilgi, gereksinim ve beklentilerine göre biçimlendirilmiş yeni yaklaşımların ortaya çıkmasını sağlamıştır (Aytekin, 2016, s. 3). Çocuk edebiyatının merkezinde yer alan çocuk kavramı TDK *Türkçe Sözlük*'te (2019) “Bebeklik ile erginlik arasındaki gelişme döneminde bulunan oğlan veya kız” olarak tanımlanmıştır. Oğuzkan (2013, s. 3) da çocuk edebiyatına ilişkin şunları aktarmıştır:

“ ‘Çocuk edebiyatı’ deyimi, çocukluk çağında bulunan kimselerin hayal, duygu ve düşüncelerine yönelik sözlü ve yazılı bütün eserleri kapsar. Masallar, hikâyeler, romanlar, anılar, biyografik eserler, gezi yazıları, şiirler, fen ve doğa olaylarını anlatan yazılar vb. hep bu çerçeve içine girebilir. Değişik birtakım yazı türlerinde ortaya konulan bu eserlerin, tıpkı yetişkinler için hazırlanan eserler gibi güzel ve etkili olmaları da gerekir. Bu nedenledir ki çocuk edebiyatını ‘usta yazarlar tarafından özellikle çocuklar için yazılmış olan ve üstün sanat nitelikleri taşıyan eserlere verilen genel ad’ diye de tanımlayabiliriz.”

Yalçın ve Aytaş’a (2008, s. 17) göre çocuk edebiyatı, çocukların büyüme ve gelişmelerine; duygularına, düşlerine, düşüncelerine, yeteneklerine ve beğenilerine yönelik, eğitirken eğlenmelerine katkıda bulunan sözlü ve yazılı verimlerin tamamıdır. Sever’in (2012, s. 17) ise çocuk edebiyatın tanımı ve çerçevesini şöyle tanımlar: “Çocuk edebiyatı, erken çocukluk döneminden başlayıp erginlik dönemini de kapsayan bir yaşam evresi içinde, onların dil gelişimi ve anlama düzeylerine uygun olarak duygu ve düşünce dünyalarını sanatsal niteliği olan dilsel ve görsel iletilerle zenginleştiren, beğeni düzeylerini yükselten ürünlerin genel adıdır.”

Edebiyat bir dilin en güzel, en başarılı ve en özgün ürünlerinden oluşur. Sanatçı duyarlılığıyla yaratılan edebiyat ürünlerinin konusu, yaşama ve insana ilişkin her şey olabilir. Nitelikli çocuk edebiyatı ürünleri için çocuğun bilişsel, dilsel, toplumsal gelişiminden kişilik gelişimine kadar her boyutunu etkilediği söylenebilir. Sever’e (2013, s. 98) göre çocuk edebiyatı ürünleri, her şeyden önce birer edebiyat yapıtıdır ve onları diğer ürünlerden ayıran, çocukların anlama becerilerine uygun bir dilsel kurguyla oluşturulmalarıdır.

Dilidüzgün’e (2004, s. 11) göre çocuk edebiyatı, çocuklara edebiyatla hesaplaşabilme olanağını sunan bir geçiş edebiyatıdır. Sever (2012, s. 19) ise çocuk edebiyatının en temel işlevinin çocuklara okuma sevgisi ve alışkanlığı kazandırmak olduğunu ifade ederek çocuk edebiyatı ürünlerinin, çocuklara zaman içerisinde okuma kültürü kazandırabilen bir sorumluluk yüklenmesi gerektiğini vurgulamış; çocuk edebiyatının temel öğelerinin “karakter, konu, ileti, dil-anlatım ve resim” olduğunu belirtmiştir.

Sever (2013, s. 88-89), çocuk edebiyatının soran, sorgulayan, araştıran, eleştiren, tartışan, yaratan, üreten, bilim ve sanata saygı duyan, bilişsel ve duyuşsal açıdan dengeli, duyarlılık sahibi, okuma kültürü edinmiş nesillerin yetiştirilmesi sürecinde önemli bir işlevi yerine getirdiğine dikkat çeker. Bu noktada Sever (2013), çocuk edebiyatı ürünlerini bazı temel ilkelere dayandırır:

- “ 1. Kitaplarda, çocuğun kendine özgü içtenliğiyle anlatım dilinin doğallığı buluşturulmalıdır.
2. Yazar, anlattığı ve kurguladığı olaylarda çocuklarla arkadaşlık-dostluk kurabilmeyi başarabilmelidir.
3. Kitaplar, çocuklara anlamlandıramayacağı ya da yaşama geçiremeyeceği sorumluluklar yüklememelidir.
4. Kitaplarda çocukların kavramsal gelişimlerine katkı sağlayacak bir anlatım yeğlenmeli, çocuklara Türkçenin anlatım olanakları ve kuralları sezdirilmelidir.
5. Kitaplar, çocukların anlam evrenini beslemeli, her şeyden önemlisi de çocukla yaşam arasında güçlü bir bağ oluşturmalıdır.”

Okulöncesi dönemden başlayarak yukarıda belirtilen çocuk edebiyatının temel ilkeleri doğrultusunda oluşturulmuş nitelikli yapıtlarla etkileşim içinde olan çocukların, yaşamın her alanında daha etkin ve başarılı olacakları söylenebilir. Bir edebiyat ürünü olması bakımından toplumun kültürel ve sosyal yapısını da okuruna sunan çocuk edebiyatı

yapıtları aracılığıyla çocuklara, içinde bulundukları topluma yönelik her türlü inanç, değer, kural ve kod da aktarılacaktır.

Roman ve Çocuk Romanı

Roman, gerçekleşmemiş olsa bile gerçekleşmesi olası olayların insan, yer, zaman çerçevesi içinde anlatılan; meraklı olayları dinlemek ve bunların nedenlerini araştırmak gibi eski ve insanî bir ihtiyaca cevap vermek üzere ortaya çıkmış edebiyat türüdür. Olay ve durumları öyküleştiren anlatma ihtiyacı, sözlü gelenekle başlamış ve günümüz edebiyat türlerinin kaynağını oluşturmuştur (Aytaş, 2014, s. 9). Gasset (2012) roman yazarının, okuru roman kişilerinin çevresinde dolaştırarak onların bu karakterleri iyice tanımasına ve hatta onlarla kaynaşmasına yardımcı olduğunu; bu özelliğiyle roman türünün diğer türlerden farklılık gösterdiğini belirtmiştir.

Tanzimat dönemi siyasal ve sosyal birçok alanda olduğu gibi, edebiyatta da önemli değişimlerin başlangıcı olmuştur. Tanzimat'la birlikte, Batılı gelişmelere uygun yeni bir anlatma biçimi Türk edebiyatında kendini göstermeye başlamıştır. İlk olarak Fransız edebiyatından çevirilerle Türk edebiyatında görülmeye başlayan roman türü, daha sonra telif eserlerle gelişimini sürdürmüştür. Roman bir yazınsal tür olarak Türk edebiyatında kendine özgü bir gelişim süreci geçirmiştir. Bu süreç içerisinde kaleme alınan konu, içerik ve dil-anlatım biçimleri açısından incelenerek hem roman türünün gelişimi hem de değişen sosyal yaşam dinamikleri değerlendirilebilir. Romanlar yazıldıkları dönemin toplumsal, kültürel ve ekonomik özellikleriyle ilgili ipuçları sunması bakımından, dönem araştırması yapan bilim insanları için önemli kaynaklar/belgeler arasındadır. Roman, toplumsal yaşamı ele alan ve bu yaşamı her boyutuyla inceleyen; bu özelliğinden dolayı yaşama ilişkin tüm verileri içeren önemli bir türdür (Aytaş, 2014, s. 9-15).

Roman bir yandan okurun yaşam deneyimlerini çeşitlendirerek onların duygu, düşünce ve anlam dünyalarını zenginleştirirken; diğer yandan okurunun estetik algısını yükselten, zamanını keyifle geçirmesine yardımcı olan bir türdür. Çocukların ilgi ve gereksinimlerini gözeterek kurgulanan çocuk romanları da çocuklara başka karakterlerin yaşamlarından örnekler sunar; böylelikle sınırlı deneyimlerine sahip çocukların yaşamı daha iyi anlamlandırmasına olanak sağlar.

Aslan (2006), türü fark etmeksizin kurgusal nitelikli çocuk kitaplarının çocuğun gelişim sürecinde önemli bir yere sahip olduğunu belirtmiştir. Çocuk kitaplarının taşınması gereken içerik özellikleri Sever (2009) tarafından “tema, konu, kahramanlar, dil ve anlatım, ileti” olarak aktarılmıştır.

Güleryüz (2013) çocuk romanları için “çocuğun, somut işlemler dönemini bitirdikten sonra olayları çok boyutlu düşünmeye başladığı on bir yaşından sonra okuyabileceği sanat ürünleri” tanımını yapmıştır. Ona göre çocuk romanları; çocuklara olaylar üzerinde ayrıntılı düşünme, olayları ilişkilendirme ve bir olayı her yönüyle değerlendirme olanağı sunar. Roman çocuğun düşünce dünyası, düş gücü ve yaratıcılığının gelişmesinde önemli bir araçtır.

Çocuk Edebiyatının Eğitsel İşlevi

Edebiyat; okuru sanatçı duyarlılığı ve özeniyle çevrelenmiş kurmaca bir gerçeklikle buluşturan, gerçek yaşamın ya da hayali dünyaların kapısını açan, dilin bütün imkânlarının kullanıldığı bir sanat dalıdır. Edebiyatın bu yanı, kendini hem yetişkinlere hem de çocuklara seslenen yapıtlarda göstermektedir. Çocukların erken dönemde oynadıkları oyunlar sırasında söyledikleri tekerleme ve şarkılar, birbirlerine sordukları bilmece, büyüklerinden dinledikleri masallar, yaşları ilerlediğinde okudukları öykü, şiir, roman gibi yazınsal türler onların dilsel, bilişsel, duyuşsal, toplumsal gelişimleriyle kişilik gelişimlerini destekleyen ürünlerdir. Sözü edilen dilsel, bilişsel, duyuşsal ve toplumsal gelişim ile kişilik gelişimi, altında başka başka becerileri (duyma ve düşünme, sorgulama, empatik düşünme, özdeşim kurma, iletişime geçme, sorun çözme, karşılaştırma, çözümleme, birleştirme, ilişki kurma, akıl yürütme, eleştirel ve yaratıcı düşünme vb.) barındıran çok yönlü ve kapsamlı, ayrıca birbirini etkileyen gelişim alanlarıdır. Çocuk edebiyatı ürünleri de çocuğun gelişim sürecinde önemli bir yere sahiptir. Bununla ilgili olarak Sever (2012, s. 7-8) çocuk edebiyatının işlevlerinden bazılarını şöyle sıralar:

“Yazınsal nitelikli çocuk kitapları, okuruna sanatsal bir etkileşim ortamı yaratır; duygu ve düşünce boyutu dengeli insanın yetiştirilmesinde sorumluluk üstlenir. Okul türü öğrenmelere, estetik nitelikli iletileriyle katkı sağlar, bu öğrenmelerin içselleştirilmesi için sezinletici birer uyaran olur. Özellikle masal, öykü, roman ve anlatılardaki kahramanların duygu, düşünce ve eylemleri, sorunlara karşı geliştirdiği çözüm yolları, çocuk ve genç okurların yaşamlarında öykünebilecekleri örnekleri oluşturur. Kahramanlar, çocuk ve gençlerin ilişkilerini düzenlemede, tepkilerinin bilinçlenmesinde birer özdeşim ögesi olarak önemli sorumluluklar

üstlenir; yalın bir söyleyişle, onların kişilik gelişiminde etkili olur. Çocukların erken dönemden başlayarak düzeylerine uygun, nitelikli yazınsal metinlerle karşılaşması, aslında sanatçı duyarlılığı ile buluşması; toplumsal ilişkilere yönelik deneyimler edinmesi, dilsel ve görsel anlatımın güzelliğini ve gücünü tanınması demektir. Bu süre. Hem duyguların eğitilmesine hem de düşüncenin gelişmesine olanak sağlar.”

Çağdaş çocuk edebiyatında üç temel kavram vardır: çocuk bakışı, çocuğa görelilik ve çocuk gerçekliği. Bu üç kavram, çocuklara yönelik edebiyatın pedagojik, görsel ve estetik kabul ölçütlerinin anahtarı durumundadır. Dağlarca’ya göre bu üç temel kavram “çocuğun baktığı yerden bakmak ve gördüğünü görmek” anlamına gelir. Çocuk gerçekliği, çocuğun yetişkinden farklı alımlamasını; çocuğa görelilik ise çocuğa uygun dil, anlatım ve ilgilerini açımlayan iki kavramdır. Çocuk gerçekliği parantezi, çocuk evrenine özgü konu, davranış ve duyarlılıkları içine alır. Çocuk edebiyatında biçime rengini veren temel kavram sanatçının çocuğa görelilik tutumu ve çocuk gerçekliği yaklaşımıdır. Çocuk edebiyatı çocuk ve çocukluğu yansıtan, öncelikle çocuk okur için gerçekleştirilen ve sanat değeri öne çıkan bir edebiyattır. Bugün çocuk edebiyatı ürünleri, çocuk gerçekliği ve çocuğa görelilik kavramları çerçevesinde kabul işlevi gören ölçütlerin yanında pedagojik, görsel ve estetik kabul ölçütleriyle birlikte değerlendirilmektedir. Çocuk edebiyatı, çocuk ve çocukluk dünyasıyla sınırlı olmayan; çocuğun kendini ve dünyayı tanınmasını, anlamlandırmasını kolaylaştıran okuma kültürünün başat kaynağıdır. Çocuk edebiyatı, dil ve kişilik gelişimi, bilişsel ve sosyal gelişim gibi eğitici yönü yanında, duygu, düşünce, düş, sanat ve estetik eğitimi ile çocukların iç dünyalarını zenginleştiren ve yetişkin edebiyatından yalnızca derece farkı olan bir edebiyat alanıdır. Çocuk edebiyatının diğer bir işlevi ise okuduğunu anlayan, düşünen ve kendini gerçekleştiren bireyi, özellikle de okuma kültürüne sahip insanı yetiştirmektir (Şirin, 2016, s. 24-30).

Dilidüzgün (2004), çocuk edebiyatı kitaplarının çocuğa sanat eğitimi verebilecek nitelikler taşımasını bir zorunluluk olarak görmüştür. Ona göre çocuk edebiyatı yapıtları, çocukça anlayıştan ve duygusal sığıktan uzak bir yaklaşımla çocuğun kültürel gelişimine, düş gücü ve yaratıcılığının gelişmesine, okuma sevgisi ve alışkanlığı kazanmasına olanak sağlamalıdır.

Şirin (2000, s. 12) çocuk edebiyatını en yalın biçimde “çocuğa yönelik duygu ve düşünceleri çocuğa edebiyatla sunmak” cümlesiyle ifade etmiş ve çocuk edebiyatının estetik değer taşıması gerektiğini vurgulamıştır. Çocuk ve yetişkin edebiyatı fark etmeksizin edebiyatın estetik bir eğitim aracı olarak kişinin “duygularını eğitme”,

“bütüncül eğitim”, “duygu-akıl dengesi oluşması” gibi süreçlerle bağlantılı işlevleri söz konusudur. Sanatçı yapıtına yaşayarak, okuyarak, gözlemleyerek elde ettiği deneyimleri yerleştirmekte ve bunları kurmaca bir gerçekliğe dayandırarak okuruna sunmaktadır. Bu kurmaca gerçekliğin içerisinde hem gerçek yaşamdan izler hem de düş gücü yer almaktadır. Bu yönüyle kurmaca gerçeklik, gerçek yaşamın doğrudan yansıması değil; yaşamın sanatçı/yazar tarafından süzülerek ortaya konduğu kurguya dayalı bir gerçekliktir (Aytaç’tan aktaran Sever, 2012, s. 12). Edebiyat yapıtları aracılığıyla okur, kendi başından geçenler dışında yaşama yönelik çok sayıda farklı deneyimi de edinebilme olanağı bulabilir; bu yolla duygu ve düşünce dünyasını zenginleştirebilir; insana, doğaya ve “güzel”e ilişkin duyarlılığını besleyerek estetik algısını güçlendirebilir (Sever, 2012, s. 13). Nitelikli sanat yapıtı çocuğa birçok yönden hitap ederek onu estetik bir arayışa da yönlendirir. Bu nedenle çocuğun anne karnında geçirdiği dönemden itibaren algıladığı yapıtların nicelik ve nitelik yönüyle yeterli seviyede olması önemlidir. Beğeni duygusu gelişmiş çocuğun estetik bakış açısının da gelişebileceğini, bu bakış açısının onun seçimlerini etkileyeceği ve seçimleri doğrultusunda yöneldiği nitelikli çocuk edebiyatı yapıtlarıyla estetik algısının daha da gelişebileceği düşünülmelidir. Bebeklik döneminden başlayarak insan güzel olana ilgi duyar. Bu ilginin sanatçı bakışı ve özeniyle oluşturulmuş yapıtlarla canlı tutulmasının, insanın ruhunun beslenmesinde önemli rolü vardır. Güzel olana ilgi duyan, bu ilgisini geliştiren ve sonrasında güzel ürünler ortaya koyan bireylerden oluşan bir toplumun birçok alanda gelişim göstereceğini ve başarı elde edeceğini söylemek mümkündür (Dedeoğlu Orhun, 2014, s. 602-606.)

Çocuklar için üretilen nitelikli yayınlar her şeyden önce çocuk-edebiyat-sanat etkileşimine olanak sağlayan birer uyaran olmalı; çocuklara yazınsal metinlerin ve resimlerin iletilerini tanıma, anlama, kavramalarına dönük bilişsel ve duyuşsal boyutlu davranışlarını uygulayabileceği olanaklar sunmalıdır. Çocukların duygu ve düşünce dünyasını sıradanlaştırmayan, onların kendi gerçekliğini önemseyen, kuru ve çocuksu biçemden uzak, öğüt vererek yapay bir öğreticilik taşımayan yapıtlar çocukların dilsel, bilişsel, duyuşsal, sosyal gelişimleriyle kişilik gelişimlerini olumlu yönde etkileyen araçlardır. (Sever, 2012, s. 19-20). Aynı zamanda bu nitelikteki kitapların, çocukların gelişim sürecinde onların duygu eğitimi, düşünme eğitimi, estetik eğitimi, duyarlık eğitimi, karakter ve değer eğitimi gibi pek çok açıdan gelişmelerini sağlayabilecek eğitsel işlevlerinin olduğu da yadsınamaz bir gerçektir.

Çocukların fiziksel sağılığı için gösterilen önem ve özenin, onların duygu-düşünce sağılığı için de gösterilmesi gerekmektedir. Sanatçılar tarafından çocukların yaş, ilgi ve gereksinimlerini göz önüne alarak hazırlanmış çocuk edebiyatı yapıtları her şeyden önce çocukların duygu ve düşünce sağılığını yapılandıran araçlardır. Çocuk gerçekliği, çocuk algısı ve çocuğa görelilik ilkeleri doğrultusunda kurgulanmış kitaplarla çocuk arasında kurulan sağılıklı iletişim, onun duygu-düş-düşünme dünyasını zenginleştiren bir etkileşim biçimidir. Ancak bu şekilde çocuğa duyma-düşünme sorumluluğı verilebilir ve onun özgün düşünceler üreten bir birey olarak yetişmesi sağılanabilir. Sağılıklı ve çağdaş bir toplum yapısı için de hem duyguları hem de aklını dengeli bir biçimde işe koşan, kısacası düşünen ve duyarlı bireylere gereksinim vardır.

Kişilerin, sanatın bireysel ve toplumsal işlevlerinden etkili bir biçimde yararlanabilmesi için erken çocukluk dönemiyle birlikte anlam evrenlerine uygun görsel-işitsel ve dilsel iletilerle beslenmesi gerekmektedir. Bu noktada kitaplar, okulöncesi dönemden başlayarak çocukları renk, çizgi ve sözcüklerin estetik yanıyla tanıştırma; onlara dil bilinci ve duyarlığı edindirerek edebiyatın kapısını açma; onlara okuma sevgisi, isteğı ve alışkanlığı kazandırma gibi temel işlevlere sahiptir. Bu açıdan çocuk kitaplarının, çocuğun eğitim yaşamında önemli bir kaynak olduğı gerçeğı ortaya çıkmaktadır (Sever, 2012, s. 20). Okulöncesi dönemdeki çocuklara yönelik kitaplar, görsel ve dilsel bir uyaran olarak çocuğun hem oynama ve eğlenme hem de görme-duyma-dokunma yoluyla tanıma, keşfetme ve öğrenme gereksinimlerini karşılayan; onların kavram tasarım süreçlerini destekleyerek kavramsal ve dilsel gelişimlerine katkı sağılayan araçlardır. Özellikle okulöncesi dönemde çevredeki kavramları adlandırma, kavramlar arasında ilişki kurma, kavramları sınıflandırma gibi eylemler çocukların dilsel ve bilişsel süreçlerini işleten eylemlerdir. Çocuk, kitaplar aracılığıyla okuma ve konuşma kurallarına yönelik ilk deneyimlerini kazanmaya, anadilinin olanaklarını ve inceliklerini sezinlemeye başlamaktadır. Çocuğun kitapla kurduğı etkileşim, onun kavramsal boyutlu gelişim sürecini hızlandıran; anlama ve anlatma becerilerinin gelişmesine katkı sağılayan; çocuğun düş dünyasını zenginleştirerek imgesel düşünme becerisini destekleyen bir iletişim sürecidir. Çocuğun kitap okurken kitapta anlatılanlarla ilgili sorular sorması, belleğinde oluşan sorulara yanıt araması, kitabın sonunu merak etmesi ve buna yönelik tahminlerde bulunması, kitaptaki sorunlara yönelik çözümler üretmeye çalışması gibi durumlar çocukların kitapla iletişim içerisinde olduğunu, yazarla ya da karakterlerle duygu ve düşünce paylaşımı içine girdiğini, bilişsel ve duyuşsal süreçlerini işlettiğini gösteren

eylemler arasındadır. Bu yönüyle kitapların çocuklara duygu ve düşünce üretme, özdeşim kurma, empatik düşünme, imge örgütleme, ilişkilendirme, karşılaştırma, yaratıcı düşünme gibi becerileri geliştirebilecekleri doğal bir öğrenme ortamı sunduğunu söylemek mümkündür. Yıldız'ın (2016, s. 441) da belirttiği üzere çocuğun yazınsal metni okuma süreci, bir anlamda duygu ve düşünce üretim sürecidir. Başka bir deyişle, yazar tarafından kurguya yerleştirmiş iletiler doğrultusunda yeni anlamlar oluşturma eylemidir. Bu eylem çocuğun kavramsal boyutlu gelişimini, düşünme ve duyarlık eğitimi sürecini destekleyici niteliktedir.

Kültür ve dil farklılığı, çocukların dilsel becerileri kazanma süreçlerinde belirleyici etkenler değildir. Bu süreçte çocukların içinde bulundukları kültürel ortam, bu ortamda yer alan insanların özellikleri, çevredeki her türlü uyaran dil gelişiminin niteliğini etkilemektedir. Dilsel gelişim kavram oluşumu, düşünme, ilişki kurma, sorun çözme gibi alanlarda bilişsel gelişimle etkileşim içine girmektedir. Çocuklara zenginleştirilmiş bir dil çevresi sunmak, onların dilsel gelişim sürecine katkı sağlayabilecek önemli adımlardandır. Bu bağlamda çocuk kitapları, çocuklara anadilinin yapı ve işleyişine yönelik ilk ipuçlarını sunan, onlara anadilinin anlatım olanaklarını ve gücünü yansıtan, görsellerden de destek alarak çocukların kavram tasarım sürecine ve dil gelişimine katkı sağlayabilecek zenginleştirilmiş bir dil çevresi yaratan önemli araçlar olarak değerlendirilebilir (Sever, 2012, s. 36). Çocuğun nitelikli uyaranlardan yoksun bırakılması, onun hem kavram tasarım sürecinin hem de duyu algılarının eğitilmesi sürecinin amaca uygun olarak gelişmemesine neden olabilir. İnsanların kavramlarla, kavramların yerini tutan sözcüklerle düşündükleri gerçeğinden yola çıkarak insan belleğindeki kavram sayısının sürekli olarak zenginleştirilmesi gerektiğini söylenebilir. Kavram; bir nesne, duygu ya da düşüncenin zihindeki genel ve somut tasarımı, anlam ve anlam yüküdür. Dolayısıyla insan belleğindeki kavramlar nitelikli bir biçimde örgütlenirse, bellek kavramsal açıdan ne kadar zenginse o bireyin özgün, yaratıcı, eleştirel düşünmesi, kendini amaca uygun olarak ifade edebilmesi, sağlıklı bir iletişim kurabilmesi o kadar mümkündür. Kavramsal yönden zengin insan; düşünen ve düşünerek yapan, sorunlara uygun çözümler bulan, duygusal denge kurma becerisine sahip, eleştirel yönü gelişmiş insandır. Kavramsal yönden yoksul insan ise duygularını yerinde ve uygun bir biçimde gösteremeyen insandır ve bir süre sonra düşünmeden yapan insana dönüşebilir. Bu nedenle erken çocukluk döneminde çocukların kavram tasarım süreçleri desteklenmeli ve zenginleştirilmedir. Düşünmenin temel araçlarından olan kavramlar çocuğun hem dilsel hem de bilişsel gelişimi için gereklidir.

Dilsel yoksulluk ve yoksunluğun beraberinde toplumsal ilişkilerdeki yoksunluğu getirdiği düşünüldüğünde, bu durum zamanla sorunların iletişim yoluyla değil de şiddete başvurarak çözülmeye başlandığı bir toplumla karşı karşıya kalınmasına neden olabilir.

Dilsel gelişime paralel olarak gelişen bilişsel beceri “algılamak, anlamak, düşünmek, akıl yürütmek, çıkarımda bulunmak” gibi üst düzey düşünme becerilerini, bireyin bellek ve kavrama sistemlerinde meydana gelen değişimleri kapsamaktadır. Bilişsel süreçlerin gelişmesinde edebiyatın önemli işlevleri vardır. Özellikle çocuk edebiyatı çocuklara “gözlemlene, karşılaştırma, sınıflandırma, uygulama, eleştirme” gibi olanaklar sunması bakımından çocuklarda düşünmeyle ilgili bazı temel işlemlerin harekete geçmesinde ve gelişmesinde rol oynamaktadır (Durmuşoğlu, 2013, s. 19; Norton’dan aktaran Sever, 2012, s. 48). Bilişsel gelişim süreçlerinin sağlıklı bir biçimde ilerlemesi yeni, özgün, eleştirel ve yaratıcı düşünme açısından da gereklidir. Günümüzde kendini gerçekleştiren, bir birey olarak özgün düşünceler ortaya koyan, yaratıcılığını kullanarak olaylara farklı açılardan yaklaşan bireylere gereksinim vardır. Çocuk edebiyatı ürünleri çocukların düşünme gücünü geliştirmekte, onların yaratıcılığını desteklemekte büyük pay sahibi olan araçlardır. Demir (2019, s. 1013) yazınsal metinler üzerinden anlama ve anlatma becerilerini, düşün dünyalarını, yaratıcı düşüncelerini, düşün güçlerini, estetik beğenilerini geliştirmenin çocukların bilişsel, duyuşsal, dilsel, estetik yetkinliklere ulaşmaları bakımından gerekli olduğunu altını çizmiş; bu açıdan çocuk edebiyatının, çocukların yaşamın her alanına yaratıcı bakabilme becerilerinin geliştirilmesi, duygu, düşünce ve düşün dünyalarının genişletilmesi, sıradan olanın dışına çıkıp özgün düşünme süreçleri yaşamaları, eleştirel ve yaratıcı düşünme alışkanlığını özümsemeleri, düşünme biçimlerini öğrenmeleri için önemli kaynaklar olduğunu vurgulamıştır. Ayrıca Demir, çocuk edebiyatının çağdaş eğitimin temel amaçlarından biri olan yaratıcılığı çocuklar için yaşam boyu öğrenmenin ayrılmaz bir parçası haline getirme noktasında da önem taşıdığını belirtmiştir.

Çocuk edebiyatı yapıtlarının çocuğun kişilik gelişimi üzerinde de etkisi söz konusudur. Kişilik “Kişiyi başkalarından ayıran; doğuştan gelen ve sonradan kazanılan özelliklerin tümü”; kişilik gelişimi ise “İç istemleriyle toplumsal etkiler karşısında sürekli uyum sağlama durumunda kalan bireyin kişilik yapısı ve biçiminde, doğumdan başlayarak olgunluk çağına değin görülen değişimler, bireysel gelişme” olarak tanımlanmıştır (TÜBA, 2011). Bu tanıma paralel olarak Sever (2012, s. 56) de kişilik gelişimini

“Karşılaşılan sorunlara uygun çözümler üretebilme, duygularını uygun biçimde gösterme, toplumsal çevreye uyum sağlama gibi kişinin geçirdiği bir değişim ve gelişim süreci” olarak ifade etmiştir. Kavcar (1999, s. 4) ise kişilik gelişimi ve edebiyat ilişkisini şu sözlerle dile getirmiştir:

“Kişilik gelişmesi, her insanın kendi eğilimlerine ve yeteneklerine göre gelişmesi, hayatta karşılaştığı yeni şartlara göre izleyeceği yolu kendisinin seçmesi demektir. Böyle bir hayat ve eğitim anlayışı, insanda çok çeşitli bir duyma, düşünme ve hareket etme bilincinin bulunmasını gerektirir. İşte edebiyat bu bilinci uyandırmaya yarayan araçların başında gelir. Çünkü edebiyat, çağlar boyunca insanın duyduğu, düşündüğü ve yaptığı her şeyi en zengin ve en etkili bir biçimde ortaya koyan bir sanattır. Eğitim bakımından edebiyatın değeri, insana çok çeşitli duyma, düşünme ve hareket etme örnekleri vermesidir. Bir insan ancak böyle geniş bir ortam içinde kendine uyan yolu seçme özgürlüğünü kazanır. Tek bir roman okumak bile, bize insanların karakter yapısı, sosyal durumu, duygu ve düşünce bakımından ne kadar farklı olduklarını göstermeye yeter... İşte edebiyat, insana yeryüzünde ne kadar insan varsa o kadar ayrı mizaç ve kişilik olduğunu canlı örneklerle gösterir.”

Çocuk kitapları çizgi, resim ve sözcüklerin anlatım olanaklarıyla değişik kişilik özelliklerini canlandırır. Karakterlerden ve onların ilişkilerinden esinlenerek oluşturulan kurmaca gerçeklikle, çocukların yaşamı tanımasına yönelik bir deneyim alanı oluşturulur. Çocuk edebiyatı yapıtları, yaşamda karşılaşılabilecek sorunları ve bu sorunları gidermeye dönük çözüm önerilerini, sorunlar karşısında verilecek tepkileri, olaylara yaklaşımları vb. durumları sanatçı bakışıyla örneklendiren kaynaklardır. Bu kaynaklar aracılığıyla çocuklar her insanın farklı özellikleri olabileceğini anlar; değişik yaşamları ve kültürleri fark eder; çok çeşitli insan ilişkilerini görerek kendilerini tanıma, başka insanlarla karşılaştırma, benzer ve ayrı yanlarını fark etme gibi süreçleri yaşarlar.. Tüm bunlar çocukları çevresindeki insanların kişiliklerini anlamaya çalışmaya ve farklılıklara saygı duymayı öğrenmeye ilişkin bir bilinç geliştirme sürecine sokar (Sever, 2012, s. 56-57). Her çocuğun kendi gereksinimleri, ilgileri, yeterlilikleri vardır ve çocuk bu değişkenler doğrultusunda kendi dünyasını yapılandırır. Bu oluşum süreci, yapılan doğrudan yönlendirmelerden çok, yaşantının özünü etkileyen biyolojik, kültürel ve yaşamsal deneyimlerin etkileşimi ile biçimlenir. Bu bağlamda nitelikli çocuk edebiyatı yapıtları, çocukların yeni deneyimlerle karşılaşmasında önemli bir rol üstlenir; böylelikle çocukların beyinlerinde var olan yapıları değiştirmeleri ve bu yapıları yenilerini eklemeleri sürecinde büyük önem taşır (Karagül, 2018, s. 48). Çocuk kendini fark etmeye başladığı andan itibaren kendini sorgulamakta, kimliğini ve kişiliğini bulmaya çalışmaktadır. Bu durumda yapılacak yanlış

yönlendirmelerin onun tüm yaşamını olumsuz etkileyeceği gerçeğinden yola çıkarak çocuklara yönelik yapıtlarda kişilik gelişimini destekleyici olumlu örneklerle yer verilmesi yararlı olacaktır (Yalçın & Aytaş, 2008, s. 51). İnsanın kişiliğinin şekillendiği okulöncesi dönemde öykünme ve model alma en etkili ve hızlı öğrenme yoludur. Çocuklar izledikleri filmlerde, dinledikleri ve okudukları kitaplarda yer alan karakterlerin özdeşim kurma; karakterlerin sahip olduğu özelliklerden, söyledikleri sözlerden, sergiledikleri davranışlardan etkilenme eğilimindedir. Çocukların kişilik gelişim sürecini sağlıklı bir biçimde geçirebilmesi için, onların çocuk gerçekliğine uygun biçimde kurgulanmış karakterler içeren, nitelikli çocuk edebiyatı ürünleriyle buluşturulmaları, çocukların olumlu kişilik özellikleri geliştirmeleri; çocukların kendilerini tanıma, kendilerine değer verme, başkalarına ve farklılıklara saygı gösterme gibi kişilik gelişiminde önemli olan becerileri edinmeleri açısından önemlidir.

Kişilik gelişiminin toplumsal bir çevrede olduğu düşünüldüğünde, çocuk kitapları ve çocuk edebiyatı yapıtlarının çocukların toplumsal gelişim sürecinde de önemli işlevleri yerine getiren kaynaklar olduğunu söylemek mümkündür. Toplumsal gelişim, toplumsallaşma sürecinin içinde gerçekleşmektedir. Toplumsallaşma kavramı “Bireyin, toplumsal çevrenin töre, gelenek, kültür, değer ve ölçütlerini benimsemesi, onlara göre davranarak toplumsal işlevlerini yerine getirmeyi ve topluma uyum sağlamayı öğrenmesi süreci”; toplumsal gelişim de “Toplumsal davranış, duygular, tutumlar, değerler bakımından bireyin yaşam boyunca gösterdiği sürekli ve olumlu değişimlerin tümü” olarak tanımlanabilir (TÜBA, 2011).

Yaratıldığı toplumun kültürel ve toplumsal değerlerini, toplumun benimsediği ya da kabul etmediği inançları, yaşanan çatışmaları, o toplumdaki insanların geliştirdiği, önemsemediği, önemsemediği her türlü olguyu okuruna yansıtan edebiyat yapıtlarıyla kurulan etkileşimin, bireyin toplumsallaşma sürecini biçimlendirdiği söylenebilir. Sever’e (2012, s. 65) göre kişiliğin temellendirildiği okulöncesi dönem ve desteklendiği 6-12 yaş döneminde, çocukların ailesi dışında öykünebileceği başka karakterlerin yer aldığı kitaplarla karşılaşmaları onların toplumsal gelişim sürecine önemli katkılar sunmaktadır.

Toplumsal gelişim, insanın yaşadığı toplum ve dünyadaki olaylarla, sorunlara, kendi yaşamı dışında gerçekleşenlerle ilgilenmesi bağlamında duyarlık eğitimi de kapsayan bir süreçtir. Aslan (2019, s. 4) duyarlık eğitimi ve edebiyat ilişkisine şöyle dikkat çeker:

“Duyarlık eğitimi, edebiyat yapıtlarının sezdirimleriyle insanların kendi yaşamları dışında olup bitenlerle ilgilenmelerini; öteki insanların yaşadıkları sorun ve duyguları algılamalarını, başkalarına yapılan haksızlıklara ve kötülöklere kayıtsız kalmamalarını, eşduyumsal bir ilişkiye girerek bunlara karşı çıkmalarını; insana ve doğaya bilinçle, sağduyuyla, anlayışla, sevgiyle, hoşgöröyle yaklaşmalarını sağlayacak duyusal ve duygusal eğitimidir. Tanımdan da anlaşılacağı gibi bu eğitimde başat rol, iletilerini sezdirme ve duyumsatma yoluyla veren edebiyat yapıtlarına aittir.”

Duyarlık yeteneğinin oluşması için çocuklar tarafından ilk olarak insan-doğa-hayvan sevgisi, adalet, hoşgörü, insan haklarına saygı, barış, özgürlük, estetik, sorumluluk, yardımseverlik dürüstlük, arkadaşlık, vicdan gibi insana özgü duygu ve değerlerin bilinmesi, daha da önemlisi içselleştirilmesi gereklidir. Bu değerlerin aile ortamında ve okullarda bilişsel boyutta, öğretici bir yolla verilmesi söz konusu değerlerin çocukta kalıcı bir davranışa dönüşmesi için yeterli değildir. Çocuğun bu değerleri özümsemesi için olayları duyularıyla algılaması, olanlar üzerine düşünmesi, onlara çeşitli değerlerin önemini duyumsatan sanatsal nitelikli uyaranlarla zaman geçirmesi gerekmektedir. Evrensel ve ulusal değerlerin, insana özgü erdemlerin benimsenmesi ve duyarlığa dönüştürölmesinde edebiyat yapıtları önemli rol oynamaktadır. Edebiyat ilkelerine uygun biçimde yazılmış çocuk edebiyatı ürünleri, çocukların duyarlıklarının artmasına ve yenilenmesine yardımcı olmaktadır. Ancak iletilerin duyumsatılmayıp doğrudan sunulduğu, yetişkinlerin kabul ettikleri doğruların çocuklara dayatıldığı, belli bir görüşün savunuculuğunun yapıldığı yanlış kitap ve yayınların da olduğu gerçeği göz ardı edilmemelidir. Bir çocuk ancak edebiyat değeri taşıyan, kurmaca gerçekliğin doğasına uygun olarak örtük ileti veren, doğrudan öğretme amacı gütmeyen kitaplar aracılığıyla duyarlık yeteneği kazanabilir (Aslan, 2013, 2019). Duyarlık eğitiminin temelinde duygu ve duygu eğitimi yatmaktadır. Duygu eğitimi algılama yeteneğinin gelişmesine yardımcı olmaktadır. Sanat ve edebiyat eğitiminin öncelikli amaçlarından biri de çocukları duygu eğitiminden geçirmektir. Sanatçılar tarafından hazırlanmış ve küçük yaşlardaki çocuklar için ilk sanatsal araçlardan olan çocuk kitapları; resimleri, dokuları, kokuları, sesleri ile duyuları harekete geçirebilecek zengin anlatımlar içererek çocukların duygu algılarının gelişmesine katkı sağlamaktadır (Aslan, 2019, s. 42-44).

Duyarlık eğitiminin bir başka boyutunu ise duygu eğitimi oluşturmaktadır. Duygu eğitimi aynı zamanda toplumsallaşma süreci için de önem taşımaktadır. İnsanlarla iletişim kurma, davranışları yönlendirme, çevreye uyum sağlamada, doğru kararlar alma vb. durumlarda duyguların önemli işlevi vardır. İnsanın duyguları tanıyabilmesi, kendi duygularını

denetleyebilmesi, duygularını karşıya doğru aktarabilmesi, karşısındakinin duygularını doğru anlayabilmesi için duygusal gelişim açısından yeterli duruma gelmesi gerekmektedir. Bu bağlamda çocuk edebiyatı yapıtları, insana özgü pek çok duygu durumunu doğal ortamında örneklendiren; böylelikle çocukların duyguları tanınmasını sağlayan, karakterler yardımıyla sevgi, korku, öfke, mutluluk, özlem gibi duyguların sağlıklı bir biçimde nasıl yaşanması gerektiğini yansıtan kaynaklardır. Çocuklar kitaplardaki karakterler aracılığıyla duygularını nasıl denetlemeleri gerektiğini öğrenebilir, söz evrenlerine duygu değeri taşıyan sözcükler katabilir, toplumla daha sağlıklı ilişkiler kurabilirler (Aslan, 2019, s. 45-52).

Toplumsallaşma sürecinin önemli bir parçası olan duyarlık eğitiminin diğer boyutu ise değer eğitimiyle ilgilidir. Değerler, yaşamda nelerin önemli olduğuna yönelik insanların özümstedikleri inançlar sistemidir. Düşünme, karar verme, seçim yapma, konuşma, eylemde bulunma gibi insana özgü olan tüm bilişsel ve davranışsal süreçler üzerinde değerlerin etkisi vardır. Duyuşsal alan içerisinde yer alan değerler, kişinin geçirdiği yaşantılar sonucunda kazanılır. İnsan yaşama, olaylara ve çevresinde olup biten her şeye sahip olduğu değerler doğrultusunda tepki verir. Bir insanın duyarlı olması toplumsal ve evrensel değerleri bilmesine, bunları içselleştirmesine ve bunların gerekliliğine inanmasına bağlıdır. Çocuğun bir değeri tanınması, önemini kabul etmesi, içselleştirmesi, sonrasında davranışa dönüştürebilmesi için olay ve durumları duygularıyla algılaması gerekmektedir. Çünkü nitelikli ve işlevsel bir eğitim bireylerin bilişsel becerileri kadar duyuşsal becerilerini de geliştirmek durumundadır (Aslan, 2019, s. 57; Ömeroğlu & Sapsağlam 2016, s. 5). Çocuğun duygu ve düşünce evreninin pek çok yönden gelişmesinde büyük rol oynayan çocuk edebiyatı yapıtları, toplumsal ve evrensel değerleri yansıtmaları bakımından da önemlidir. Çocuk, bu nitelikteki kitaplar aracılığıyla insana özgü çok sayıda değer ve erdemi öğrenerek hem toplumsallaşma sürecine katkı sağlayabilir hem de kişiliğini öğrendiği değerlerle biçimlendirebilir.

Çocuk okur, kitaplardaki karakterler yardımıyla toplum yaşamını belirleyen değerleri tanıma bilincini oluşturur ve insan yaşamını anlamlı kılan erdemleri sezmeye başlar (Sever, 2012, s. 76). Borba (2002) tarafından hazırlanan ve ahlâki zekâ ile çocuklarda ahlâkî zekânın inşası üzerinde durulan çalışmada, çocukların ahlâki zekâlarını geliştirmek ve onları iyiye-doğruya yönlendirmek için yedi temel erdem sıralanmıştır. Bunlar “empati, vicdan, öz denetim, saygı, nezaket, hoşgörü ve hakkaniyet”tir. Çocuklarda ahlâki zekâyı

geliştirmek; onların doğru ile yanlış, iyi ile kötüyü birbirinden ayırt edici bir bakış açısı edinmeleri, ahlâki değerleri içselleştirmeleri ve içselleştirme sürecinin bir yansıması olarak ahlâki değerler bağlamında tutum ve davranışlar sergileme, eylemlerde bulunma yönünde bir irade ortaya koymalarıyla ilgilidir.

Özetle, çocuk edebiyatı kavramı metinsel, yazınsal, sanatsal özellikleri içinde barındırdığı kadar; çocuk gelişimi ve eğitime yönelik de birtakım sorumluluklar üstlenir. Çocuk edebiyatı yapıtlarıyla çocuğa dilsel ve düşünsel becerilerin dışında, doğru tutum ve davranışları, toplumsal değerleri ve kuralları, etik ilkeleri, olumlu karakter özelliklerini göstermek ve çocuğu içinde bulunduğu yaşama hazırlamak mümkündür. Çocuklar için özenle kurgulanmış her yapıt, çocukların kazanımlarını biçimlendirecek birer belirleyicilik özelliği taşır. Çocuk edebiyatı ilkelerine göre yapılandırılmış bir kitapta, sanatçının yaratıcılığı ve sezgi gücüyle çeşitli kişilik özelliklerine sahip karakterlerin başlarından geçen olumlu ve olumsuz deneyimler çocukların yaşamına sunulur. Bu karakterlerle özdeşim kuran çocuk okur, dolaylı yollardan yeni yaşantılar edinir, farklı yaşamların kapısını aralar. Çocuk edebiyatı ürünlerinin sağladığı bu özdeşleşme/özdeşim kurma sayesinde çocuk, eğitim-öğretim sürecinde önemli kazanımlardan biri olan duygu ve düşünce yönetimi becerisini daha kolay kazanabilir. Ayrıca çocuk edebiyatı ürünleri, okul türü öğrenmenin kuramsal olarak kazandırmayı amaçladıklarının yanı sıra çocuklara sanatçılar tarafından resim ve sözcüklerin estetik diliyle çevrelenmiş öğrenme ortamları sunar (Arseven, 2005; Yıldırım, 2014).

Çocukların gelişim dönemleriyle yakından ilişkili olan çocuk edebiyatı, onların dilsel ve kavramsal gelişimini destekleyen; tanıma, anlama, kavrama, düşünme, düş kurma, sınıflama, karşılaştırma, ilişkilendirme, akıl yürütme, tahminde bulunma, çıkarım yapma gibi bilişsel becerilerinin gelişimine katkı sağlayan; çocuğun kendini ve dünyayı tanımasına, anlamlandırmasına, kendi yetenek ve özelliklerinin farkında olmasına, onu başkalarından ayıran yönlerini bilmesine, kısacası olumlu benlik ve kişilik gelişiminin oluşmasına etki eden önemli bir kaynaktır. Toplumsal gelişim de tüm bu gelişim alanlarının ve süreçlerinin sağlıklı bir biçimde ilerlemesiyle paralel olarak gerçekleşmektedir. Başka bir deyişle sağlıklı bir toplumsal gelişim, bilişsel ve duyuşsal becerilerin sağlıklı biçimde geliştirilmesiyle doğru orantılıdır. Duyuşsal alan içerisinde ise duyarlık ve değer eğitimi yer almaktadır. Çocuk gerçekliği, çocuk bakışı, çocuğa görecelik ilkelerine uygun olarak kurgulanmış ve sanatçı duyarlılığıyla özenli biçimde hazırlanmış

nitelikli çocuk edebiyatı yapıtlarıyla etkileşim kuran çocukların sevgi, saygı, dostluk, doğruluk, güven, hoşgörü, barış, eşitlik, adalet gibi toplumsal ve evrensel değerleri duyumsamaları, içselleştirmeleri ve kişiliğinin bir parçası yaparak davranışlarına yansıtmaları olasıdır. Çocuk edebiyatı metinleriyle çocuklara yansıyan en temel olgulardan biri de toplumsal cinsiyet kavramı ve toplumsal cinsiyet rolleridir. Çocuğa kitaplar aracılığıyla açık veya örtük biçimde giden iletiler, onların imgesel ve bilişsel dünyasını etkileyebilir. Toplumsal cinsiyete yönelik sunulan dilsel ve görsel her türlü ileti de çocuğun toplumsal cinsiyete bakış açısını, toplumsal cinsiyet algısını, belleğindeki kadın ve erkek imgesini biçimlendirebilir. San'ın (1979, s. 112-113) dikkat çektiği üzere çocukta imgelem, belleğinde birtakım imgeler ve simgeler canlandırma yetisiyle kendini gösterir. Bu bölüm pörçük imgeler gelişime bağlı olarak zamanla bütünlenmeye başlar ve çocuktaki bilişsel etkinliğin bir çerçevesi hâline gelir. Başlangıçta somut deney ve yaşantılardan kaynak alan imgeler (görsel imgeler), zamanla çocuğun iç dünyasının öğelerinden biri olur ve çocuk zamanla zihninin gözüyle görmeye, içsel imgeler yaratmaya başlar. Bu bağlamda özellikle çocukluk döneminde toplumsal cinsiyet kavramıyla ilişkili yanlış ve taraflı iletilerle yetişmiş bireyde toplumsal cinsiyet kalıp yargılarının egemen olduğunu söylemek mümkündür. Ancak, toplumsal cinsiyet kalıp yargılarını barındırmayan, cinsiyet eşitliğini yansıtan, toplumsal cinsiyet algısı da dâhil hayata eşitlikçi, demokratik ve empatik değerlerle bakma yönünde bakış açısı kazandıran, insani, toplumsal ve evrensel değerlerle bezenmiş çocuk edebiyatı yapıtlarıyla büyüyen, bu değerleri içselleştirmiş ve kişiliğine yerleştirmiş bireylerin ise toplumsal cinsiyet farkındalığının yüksek olması, tutum, eylem ve davranışlarının da bu yönde olması beklenir.

Çocuk Edebiyatının İçerik Öğeleri

İç yapı ya da içerik özellikleri (konu, izlek/tema, plan, iletiler, karakterler, dil ve anlatım) çocuğun kitapla etkili bir iletişim kurmasını, yeni kitaplar okuma isteğinin oluşmasını, yaşam ve insan gerçekliğini tanımasını sağlayan özelliklerdir (Canlı & Aslan, 2018, s. 815). Çocuk edebiyatı yapıtlarında yer alan içerik öğeleri, bu yapıtların eğitsel işlevlerinin karşılık bulması için kullanılan birincil öğelerdir. Çünkü, çocuk edebiyatı ürünleriyle çocuklara kazandırılmak istenilen her şey onlara yazılı ve görsel içerik öğeleri aracılığıyla yansıtılır. Çocukların dilsel, bilişsel, duyuşsal, toplumsal gelişim ve kişilik gelişimi süreçlerine katkı sağlanması, onların düşünme ve üst düzey düşünme becerilerinin

gelişmesinin desteklenmesi, duyarlık eğitimi sürecinin daha etkili ve kalıcı bir biçimde gerçekleşmesi için kurgulanan çocuk edebiyatı yapıtlarının içerik öğeleri, yazarın/sanatçının amaçladıklarının sonuca ulaşabilmesi noktasında belirleyici bir rol üstelenir. Sever (2012) çocuk edebiyatı yapıtlarının içerik öğelerini “karakter, konu, ileti, dil-anlatım, resim” olarak sıralamıştır. Ancak, bu tezin çerçevesini belirleyen toplumsal cinsiyet ve toplumsal cinsiyet algısının, çocuk okurlara ağırlıklı olarak konu/tema, yazılı ve görsel iletiler aracılığıyla taşınmasından dolayı bu başlık altında daha çok “konu”, “tema/izlek” ve “ileti” öğeleri üzerinde durulmuştur.

TÜBA *Bilim Terimleri Sözlüğü*’nde konu kavramı, “Konuşmada, yazıda, yazın yapıtlarında ele alınan, yinelenen durum, düşünce, olay, olgu, sorun; yaşamın içinde var olan ya da düşlenen her şey” olarak tanımlanmıştır. Çocuk edebiyatında konu, çocuğu metnin anlam, duygu ve düşünce evrenine çeken en temel öğedir. Yaşamı açıklayan her şey çocuk edebiyatı yapıtları için konu olabilir ve ele alınan konuların çocuğun gereksinimleriyle ilişkilendirilmesi gerekir. Konu her ne kadar yazının ham maddesi niteliğinde olsa da bir yazının değerini belirleyen temel ölçüt değildir. Yazarın konuyu ele alış ve anlatış biçimi, konu seçiminden daha fazla önem taşır; yazarın işlediği düşünce, olay veya durumlara karşı geliştirdiği tavır okur üzerinde daha etkilidir. Yetişkinlere yönelik yazılan kitapların konu sınırlaması olmazken, çocuk edebiyatında konu alanı çocuğun gelişim süreçlerine paralel olarak genişler (Sever, 2012, s. 119-120). Çocuk kitaplarında ele alınacak konular, çocukların ilgi ve gereksinimlerine (eğlenme, gülme, keşfetme, öğrenme vb.) uygun olarak onların duygu-düşünce dünyalarına katkı sunabilecek nitelikte olmalıdır. İlkokul ve ortaokul süreciyle birlikte çocukların etkileşimde bulunduğu kitaplar da konu açısından çeşitlilik ve derinlik kazanmaya başlar.

Çocuk edebiyatının içerik öğelerinden bir diğeri ise tema/izlektir. Bir metnin teması, onun yazılma amacını/niyetini ortaya koyar. Metinde iletilmek istenen temel duygu ve düşünce tema olarak adlandırılmaktadır. Yazar ele aldığı konuyla okurda bir etki uyandırmayı amaçlar. Okuma sürecinde, okurun duyarlılığını besleyen ve duygu-düşünce eğitimine katkı sağlayan bu etki, yazınsal nitelikli metnin izleğini oluşturur. Çocuk edebiyatı yapıtlarının çocuğa çeşitli duygu durumlarını yaşatabilmesi için, yazarın işlediği konuya anlamlar yüklemesi ve bu anlamların çocuğun dünyasında etkiler uyandırması beklenir (Yıldız, 2016, s. 440).

Çocuk edebiyatının temel öğelerinden biri de iletidir. İleti –en temel anlamıyla- yazarın okurla paylaşmak istediği asıl düşüncedir. Edebiyat yapıtlarında ise ileti, sanatçının okurlarında oluşturmak istediği duygu ve düşünce ortaklığıdır. Yazınsal metinlerde yer alan iletiler, öğretici nitelikte metinlerde olduğu gibi doğrudan değil, örtük bir biçimde sunulmalı; metnin içine sindirilmeli; böylelikle konuya gizli ve derin bir anlam yüklenmelidir (Sever, 2012, s. 140). Çünkü, çocuk edebiyatı yapıtının öncelikli amacı çocukların algılarını geliştirmek, duyma ve düşünme becerilerini desteklemek, onlara duyarlık kazandırmaktır. Yazınsal nitelikli metinlerle öğretici metinleri birbirinden ayıran temel özellik, iletilerin aktarılış/sunuluş biçimleridir.

Konu, edebiyat yapıtlarının niteliğinde belirleyici bir öge değil; yazarın okura ulaştırmak, okurla paylaşmak istedikleri için bir araçtır. Edebiyat yapıtında önemli olan, yazarın yaratıcılık gücünü kullanarak konuyu öznel dünyasında nasıl kurguladığı ve nasıl aktardığıdır. Yazar ele aldığı konuyu, olay ya da olaylar dizisiyle işler ve bu olayların devamlılığını da çatışma ögesiyle sağlar. Metnin içeriksel yönünü oluşturan bu öğeler geliştirilirken, okura belli bir bakış açısı ve zihniyetin yansması da kaçınılmazdır. Kitaplarda kullanılan kavramlar, karakterlerin olaylar ve durumlar karşısında takındıkları tavırlar, bunlara verdikleri tepkiler, sergiledikleri eylemler, konuşmalar ve kitaplarda yer alan görseller üzerinden okura pek çok ileti taşınır. Çocukların yeterince gelişmemiş dilsel, bilişsel, toplumsal becerileri ve algılama yetenekleri, çocuk edebiyatı yapıtlarından zamanla edindikleri deneyimler ve öğrenmelerle olgunlaşmaya başlar. Bu nedenle çocuklar, çocuk gerçekliğini önemseyen, işlediği konularla onların beklentilerine karşılık veren yapıtlarla buluşturulmalıdır.

Çocukların duygu ve düşünce eğitimini estetik bir yolla gerçekleştiren çocuk edebiyatı yapıtlarının dışında, “sözde edebiyat ürünleri” olarak nitelendirilebilecek kitapların varlığı da söz konusudur. Yetişkinlerin kendi yaşam doğrularının dayatıldığı, çocukların bir nesne yerine konulduğu, belli bir zihniyetin yansıtıldığı, yetişkin düşünce ve inançlarının belletilmeye çalışıldığı “sözde edebiyat ürünleri” özgür ve özgün düşünen nesiller önünde bir engel oluşturur (Sever, 2012, s. 142). Çocuğun algılarını, benliğini, kişiliğini, yaşamını biçimlendiren öğeler ona yazılı ve görsel metinlerdeki iletiler aracılığıyla ulaşır. Bu noktada çocuk edebiyatı yapıtları taşıyıcı görev üstlenir. Yapıtların barındırdığı uygunsuz veya yanlış iletilerle çocuklar doğru olmayan görüşlere yönlendirilebilir, algı ve duygu dünyaları olumsuz etkilenebilir, yaşama ilişkin temel duyarlıklardan ve insana özgü

değerlerden yoksun bir birey hâline gelebilir. Bunun önüne geçebilmek için, özdeşim kurma ve öykünmenin en temel öğrenme biçimi olduğu çocukluk dönemimde çocuklar, belli bir zihniyetin veya bakış açısının dayatılmadığı, onları ideal olana yönlendiren, onların farklı pencerelerden bakmalarına ve yaşamı pek çok açıdan görmelerine olanak sağlayan yapıtlarla buluşturulmalıdır.

Çocuğun yaşamdaki güzellikleri duyumsayabilmesi, kendisinin ve başkalarının duygularını anlayabilmesi, doğaya değer verebilmesi vb. için kitabın içerik özellikleriyle çocuğu duyarlı kılması gerekir. Bu bakış açısıyla kurgulanan kitaplar, örtük iletilerle çocuğa duyma-düşünme sorumluluğu vermelidir. Çocuk edebiyatı yapıtlarında öğretici ve belletici bir anlayışın, cinsiyet ayrımcılığının, ideolojik söylemlerin, şiddete özendirici bir yaklaşımın, geleneksel ve yaptırımcı yargıların, tek ve değişmez doğruların, duygusal sığılmanın olmaması gerekir (Çer, 2020, s. 170).

Çocuk edebiyatı yapıtlarında toplumsal ve kültürel nitelikler, insana özgü duyarlıklar, ulusal ve evrensel değerler, olumlu karakter özellikleri vb. çocuklara içerik öğeleri aracılığıyla yansıtılır. Bu tezin çerçevesini belirleyen toplumsal cinsiyet kavramı da çocuk edebiyatı ürünlerinde içeriksel bir olgu olarak karşımıza çıkar. Toplumsal cinsiyetle ilgili her türlü kavram, yazılı ve görsel iletiler kanalıyla çocuğa ulaşarak onun toplumsal cinsiyet algısını biçimlendirir. Bu bakımdan çocuk edebiyatı ürünlerinde toplumsal cinsiyetle ilişkili olarak da çocuklar doğru yönlendirilmeli; uygunsuz ve yanlış kavramlara, kalıp yargılara vb. yer verilmemeli; çocukların eşitlikçi, demokratik, empatik vb. bakış açıları edinmeleri yönünde bir içerik oluşturulmalıdır.

Çocuk Edebiyatında Tematik Bir Olgu Olarak Toplumsal Cinsiyet

Çocuk, doğduğu andan başlayarak cinsiyetine göre belirlenmiş toplumsal cinsiyet rol kalıplarının içinde büyümekte ve kültürel kodlarla yetişmektedir. Bebeklik ve çocukluk döneminde bireyin sosyalleşme süreciyle birlikte toplumsal cinsiyetin yapılanma süreci de başlamaktadır. Çocuğa bu süreçte toplumsal cinsiyet kalıp, norm, rol ve beklentilerini öğreten, onun toplumsal cinsiyet algılarını şekillendiren birincil etmen aile ve yakın çevresi olsa da, o dönemde karşılaştığı, etkileşim kurduğu, zaman geçirdiği, ailelerin kolaylıkla ulaşabildiği önemli kaynaklar arasında çocuk kitapları ve çocuk edebiyatı yapıtları da yer almaktadır. Bu ürünler, içerdiği dil malzemesi aracılığıyla sözlü - yazılı ve görsel uyaranlarla kültürel kodları, toplumsal kabulleri, beklentileri, rolleri, inançları vb.

sosyokültürel yaşamın çeşitli duygu ve düşünce biçimlerini gelecek kuşaklara aktarmaktadır. Okul yaşamına başlamadan önce çocuğun çevresini saran insanlar, yaşadığı ve tanık olduğu olaylar, bilgi ve deneyimleri ile sınırlıdır. Onu bu sınırlılıktan uzaklaştıran ve ona farklı deneyimler kazanabileceği yaşantı örnekleri sunan araçların başında da çocuk edebiyatı yapıtları gelmektedir. Çocuğun her gün aynı kişiler tarafından benzer işlerin yapıldığı bir yerde yetişmesinin, her günü birbirinin tekrarı olarak geçirmesinin onun zihinsel, duygusal ve toplumsal gelişimi üzerinde olumsuz etkileri olabilir. Çocuğun klişe birtakım eylemler içinde olması ve tanıdığı, alışkın olduğu kişilerle yaptığı rutinler, onu dar bir yaşamın içinde sıkışmışlığa itebilir. İşte bu noktada, sözlü, yazılı ve görsel çocuk edebiyatı ürünleri çocuğa farklı dünyaların kapılarını açarak, yeni dünyaları, kişileri, olayları göstererek çocuğu farklı yaşantılar içine çeker. Bu anlamda Ünelöz (2017), çocukların çağdaş yaşamın değerlerine uygun, onları her gün farklı uyaranlarla ve çeşitli yaşantı deneyimleriyle buluşturacak ortamlara sahip olması gerektiğini; tersi durumda her insanın bir kalıptan çıkmışçasına duyma ve düşünme çabasına girmeden kalıpsal algı, tutum ve davranışlar içinde kendini gerçekleştirme gereği duymadan yaşamdan ayrılacağını belirtmiştir. Dolayısıyla çocuğun bağımsız bir birey olabilmesi ve kendini gerçekleştirebilmesi noktasında, kalıp yargılar içermeyen yaşantı örneklerinin varlığı ve sıklığı önemlidir. Bunu sağlayabilecek en temel araçlar da yine çocuk edebiyatı ürünleridir.

Toplumsal cinsiyet sosyokültürel bir süreçtir; bu sürecin devamlılığını ve yeniden üretilmesini sağlayanlar da anne, baba, öğretmen, arkadaş çevresi, basın-yayın organları, çocuk kitapları gibi ilişki örüntüleridir. Gazete, dergi, televizyon programları ve çocuk kitapları çoğu zaman gelenekselleşmiş cinsiyet rollerine yönelik durum ve karakterlere yer vermeyi sürdürürken; yaşamın sürekli değişmesi ve yeni ihtiyaç, beklenti, eylem ve durumların ortaya çıkması ile birlikte toplumsal cinsiyet rollerine yönelik farklı bakış açılarının ürünü olarak yaratılmış kadın ve erkek karakterleri de sunmaktadır (Roberts vd., 1993'ten akt. Ünelöz, 2017: 3). Bu noktada çocuk edebiyatı ürünlerinin toplumsal cinsiyet bağlamında ele alınması; toplumsal cinsiyet kalıp yargılarını destekleyen yapıda olup olmadıklarının belirlenmesi; bu yapıtlarda görülen toplumsal cinsiyet yapılanması ve okura sunulan kadın ve erkek temsillerinin nasıl olduğunun ortaya konulması önemlidir.

Giddens (2012, s. 210) “Sosyoloji” adlı kitabında Lenore ve arkadaşları tarafından 1972’de okulöncesi çocukları için en çok kullanılan bazı kitaplardaki toplumsal cinsiyet rollerinin çözümlemesinin yapıldığını ve toplumsal cinsiyet rolleri arasında açık farklılıklar

bulunduğunu belirtmiştir. Araştırma kapsamına alınan öykü ve resimlerinde erkek karakterlerin kadınlara 11'e 1 oranında ağır bastığı; bu orana toplumsal cinsiyet kimlikleri olan hayvanlar eklendiğinde erkek sayısının daha da arttığı; erkeklerin daha bağımsız ve güç gerektiren ev dışı işlerle uğraştıkları; kadınlarınsa yemek, temizlik gibi işleri yaptıkları ve evde erkeklerin yolunu gözledikleri; incelenen bütün kitaplarda evle ilgilenmek dışında bir işi/mesleği olan hiçbir kadının olmadığı görülmüştür. Giddens (2012), daha yakın zamanlarda yapılan araştırmaların durumu biraz olsun değişirse de genel tabloda toplumsal cinsiyet açısından çocuk edebiyatının büyük ölçüde benzer olduğunu aktarmıştır. Weitzman ve arkadaşları (aktaran Fine, 2020, s. 245) çocukların keyif aldığı birçok klasik resimli kitapta, kadın karakterlerin ya önlüklü çizilmesi ya da hiç çizilmemesinin yazılı olmayan bir kural gibi uygulandığını; çağdaş araştırmaların sonuçlarında bile resimli kitaplardaki kadınların hâlâ “cam tavana” çarptığının, erkek mesleklerine çok az girdiklerinin ve erkek karakterlere oranla kamusal alanda daha az yer aldıklarının görüldüğünü belirtmiştir. Turner-Bowker'ın ödüllü çocuk edebiyatı öykülerindeki kadın ve erkek karakterleri incelediği araştırmasında (aktaran Fine, 2020, s. 246), kadınların “güzel, tatlı, zarif, zayıf, değerli, ürkek” diye betimlendiği; erkek karakterlerin ise “büyük, korkunç, öfkeli, cesur, mağrur” olarak nitelendirildiği; kadın karakterlerin genellikle maceranın ve resimlerin dışında bırakıldıkları; kitaplarda cinsiyet temsiliyeti olmaksızın sunulan kurmaca karakterlerin (hayvanlar, nesneler, ağaçlar vb.) kitabı okuyan kişiler tarafından erkek olarak etiketlendiği görülmüştür Fine'a (2020, s. 246) göre gerçek yaşamda kadınlar eril iş yaşamına girmeye, erkeklerin ev yaşamına dönmesine oranla daha hazırdır. Benzer durumun çocuk edebiyatı kitaplarında da görüldüğünü; bu kitaplarda toplumsal cinsiyet sınırlarını aşmaya çalışan ya da aşan karakterlerin genellikle kadın karakterler olduğunu belirtmiştir. Bu ifadelerden yola çıkarak bazı çocuk edebiyatı ürünlerinde, toplumsal cinsiyete ilişkin kalıplaşmış ve gelenekselleşmiş yargıların yeniden üretildiğini; toplumsal cinsiyet kalıp yargılarının desteklendiğini söylemek yanlış olmaz. Bu bağlamda çocuk edebiyatı yapıtlarında toplumsal normların ve kodların ne denli yansıtıldığını; kitaplarda nasıl bir toplumsal cinsiyet düzeni, yansıması veya temsili olduğunu belirlenmeye yönelik akademik çalışmaların hem alana katkı sağlamak hem de ailelere kitap seçiminde yardımcı olmak açısından gerekli olduğu söylenebilir.

Çocuk edebiyatı ürünlerinin taşınması gereken özelliklerle ilgili görüşlere bakıldığında çözülemeyen başlıca sorunun, çocuk edebiyatı yapıtlarının çocuklara bazı bilgi, ideoloji, inanç ve değerleri öğretip öğretmemesi noktasındaki kararsızlık olduğu görülmektedir.

Ünelöz (2017, s. 27-28) bu konuyla ilgili “çocuk edebiyatı ürünleri çocukların kalıp yargısal öğrenme süreçlerini destekleyecek tek tip görüş, yaşam biçimi ve özelliklere sahip karakterler ve olay örgüleriyle mi kurulu olmalıdır; yoksa çocuk okurların bilişsel ve duyuşsal becerilerini işe koşup canlandıracak çok çeşitli nitelikteki öykü ve karakterlerle mi?” sorularını sorarak çocuk edebiyatının didaktik bir özellik taşıyıp taşımadığı ve yetişkinlerce kabul edilen doğruları çocuklara dikte etmemesi gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca çocuk edebiyatının işlevleri arasında toplumsal kalıp yargıların çocuk okurun belleğinde yeniden yapılandırmak olmadığını; çocuğun farklı yaşantı örnekleri aracılığıyla öznel yargılarını oluşturmaya olanak tanınması gerektiğinin altını çizmiştir.

Çocuk edebiyatı ürünlerinde cinsiyetlere biçilen değer, kadın ve erkeğe yüklenen anlam eşitlikçi, demokratik ve empatik düzlemde olmalı; geleneksel bakış açısının oluşturduğu, cinsiyet kimliklerine yönelik olumsuz bakış açılarıyla ve kalıp yargılarla olabildiğince az karşılaşılmalı; toplumsal cinsiyet bağlamında çocuğun cinsiyetlere ilişkin kalıplar oluşturmaya engellenmeli ve hatta kalıplaşmalara karşı eleştirel bilinç kazanmasına olanak sağlanmalı; çağdaş yaşamın getirdikleriyle birlikte değişen toplumsal cinsiyet algısını yansıtarak çocuğun bu algıyı edinmesine yardımcı olmalıdır (Sever, Dilidüzgün, Neydim & Aslan, 2007, s. 56; Tankut, 2000, s. 556).

Roberts vd. (aktaran Ünelöz, 2017) çocuk edebiyatı ürününün cinsiyetçi tutum gösterip göstermediğinin anlaşılmasına yönelik izlenmesi gereken bazı noktaları “kadın erkek sayısındaki denge; kişilerin geleneksel olmayan roller içinde gösterilmiş olup olmadıkları; kadın karakterlerin de erkekler kadar baskın, etkin, yetenekli ve bağımsız karakterler olup olmadıkları; kadınların da çocuk okurların örnek alacağı edimler içinde gösterilip gösterilmedikleri; kitaplarda öne çıkan karakterlerin toplumsal cinsiyet çerçevesinde gerçek yaşamdan farklı işleri başarıp başaramadıkları; kadınların da topluma erkekler kadar katkı sağlayıp sağlamadıkları” ifadeleriyle özetlemiştir.

Sevim Ak’ın Yaşamı, Yazınsal Kişiliği ve Yapıtları

Bu bölümde, Sevim Ak’ın yaşamı ve yazınsal kişiliğine yönelik bilgilere yer verilmiş; yazarın yapıtları türlerine ayrılmış ve alfabetik olarak sıralanmıştır. Ayrıca, tezin veri kaynağını oluşturan romanlara ilişkin bilgiler aktarılmıştır.

Sevim Ak'ın Yaşamı²

Selanik göçmeni bir anne ve İstanbullu bir babanın çocuğu olarak 1958 yılında Samsun'da dünyaya gelen Sevim Ak, ilkokul öğrenimini bu şehirde tamamlamış; ortaokulu İstanbul'da okumuştur. Öğretmen anne ve babasının da katkısıyla kitaplara ve edebiyata olan ilgisi çocukluk döneminde başlamıştır. Doğayla iç içe ve özgür bir çevrede büyüyen Sevim Ak, çocukluk yıllarını çizgi roman ve çocuk klasikleri okuyarak geçirmiştir. Edebiyata ilgili olmasına karşın ortaokul ve lise yıllarında fen derslerindeki başarısından dolayı mühendisliğe yönlendirilmiş ve yükseköğrenimini kimya mühendisliği üzerine yapmıştır. Yıldız Teknik Üniversitesi'nden mezun olduktan sonra Haydarpaşa Numune Hastanesi'nde Biyokimya uzmanlık eğitimi almış ve Heybeliada Sanatoryumu'nda göreve başlamıştır.

Meslek yaşamındaki koşullar ile kendi görüş ve yaşama bakışı arasındaki farklılıklar Sevim Ak'ı insanın iç dünyasına yöneltmiş ve edebiyata daha da yakınlaştırmıştır. Mesleğine devam ettiği sürede edebiyattan da kopmamış, tanıklık ettiği olay ve durumlar üzerine kısa öyküler yazmış, çeşitli yazma denemeleri yapmıştır. Sevim Ak yaptığı söyleşide, bu öykü denemelerinin içinde mutlaka bir çocuk karaktere yer verdiğini fark etmesiyle birlikte çocuk edebiyatına yönelmeye başladığını belirtmiştir. İlk çocuk öykülerini, 1980'li yıllarda ilk görev yeri olan Heybeliada'daki evinde yazmıştır.

1985 yılında ilk öyküsünün Cumhuriyet gazetesinde yayımlanmasıyla Ak, okur olarak ilgilendiği edebiyat dünyasına yazar olarak adımını atmıştır. 1987'de ilk öykü kitabı "Uçurtmam Bulut Şimdi" ile Akademi Kitabevi Çocuk Edebiyatı Ödülü'nü kazanmıştır. "Horoz Adam ve Korsan" adlı romanı oyunlaştırılarak Ankara Devlet Tiyatroları'nda sahnelenmiştir. Dünya çocuk edebiyatının saygın ödülllerinden Astrid Lindgren Ödülü ve Hans Christian Andersen Ödülü'ne aday gösterilmiştir.

Anı, öykü ve roman türlerinde 40 yapıtı olan Sevim Ak, çağdaş Türk çocuk edebiyatının üretken yazarları arasındadır. Ekim 2019'da çıkan son romanı "Sirk Kızı" ile toplamda 16 romanı, 22 öykü ve 2 anı kitabı bulunmaktadır. Yapıtlarında, her türlü yaşam gerçekliğine

² Bu başlık altındaki bilgiler, araştırmacının Sevim Ak ile yaptığı görüşme sonucu elde edilmiştir. Görüşme formu "Ekler" bölümüne konulmuştur. Ayrıca, Ankara Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri tarafından desteklenen ve ÇOGEM tarafından yürütülen "On Çocuk Edebiyatı Sanatçısının Yazınsal Kişiliğini ve Çocuk Edebiyatına Bakışını Çerçeveleyen Söyleşi Kitaplarının Oluşturulması – Sanatçılarla Söyleşi" adlı projedeki bilgilerden yararlanılmıştır.

<http://cogem.ankara.edu.tr/wp-content/uploads/sites/311/2017/01/SevimAk5772.pdf> adresinden 08.04.2020 tarihinde alınmıştır.

ve insana ilişkin tüm duygu durumlarına yer veren yazar, işlediği konularda yaşama ve insana yönelik duyarlıklar oluşturmaya başarmıştır.

Her yıl düzenlenen kitap fuarları ve imza günlerinde okurlarıyla buluşan Sevim Ak, İstanbul’da belirli aralıklarla gerçekleştirilen Ev Kütüphanesi etkinliklerinde çocuk edebiyatı yazarları, yayıncılar ve okurlarla bir araya gelerek edebiyat söyleşileri yapmaktadır.

Yazarın Yazınsal Kişiliği ve Yapıtları³

1985 yılında Cumhuriyet gazetesinin ekinde yayımlanan öyküsüyle edebiyata yazar olarak attığı ilk adımdan sonra, “Uçurtmam Bulut Şimdi” adlı ilk öykü kitabı basılan Sevim Ak’ın edebiyata olan ilgisi çocukluk yıllarında başlamış ve edebiyat her dönemde yaşamının bir parçası olmaya devam etmiştir.

Öğretmen olan anne babasının kitaplara ve okumaya düşkünlüğü, Sevim Ak’ın kitaplarla büyümesini sağlamış; onun okuma sevgisi ve alışkanlığı kazanmasında etkili olmuştur. Çocukluğu Samsun’da komşuluk ilişkilerinin sağlam olduğu kalabalık mahallelerde geçen Sevim Ak yaptığı söyleşide, gördüğü olay ve durumlar üzerinden öyküler yaratmaya başladığını; içekapanık yapısından dolayı kendini yazarak daha iyi ifade ettiğini; ilk yazma denemelerinin, ilkokul çağında bir arkadaşının isteklendirmesiyle yazdığı anılar olduğunu belirtmiştir. Ayrıca, üniversitedeki mühendislik eğitimi sırasında gördüğü teknik bilgilerin yoğunluğu arasında bile edebiyata mutlaka yer ayırdığını söylemiştir. Mühendislik mesleği yerine biyokimya asistanlığı yapmayı tercih eden Ak, Heybeliada’da çalıştığı yıllarda edebiyata ve yazmaya daha çok yöneldiğini; meslek yaşamının ona sunduklarının kendi düşledikleriyle bağdaşmadığını düşündüğü zamanlarda edebiyatın sonsuz dünyasına sığındığını aktarmıştır. Bu durumu kendisiyle yapılan görüşmede de ifade ederek farklı insan portreleriyle karşılaştığı çocukluk yıllarında başına gelen ilginç olayları öykü biçiminde yazmaya başladığını; hiçbirini uzun süre saklayamasa da öykülemeyi o yıllarda o deneyimleriyle edindiğini dile getirmiştir. İçinde her zaman çocuk edebiyatına karşı bir

³ Bu başlık altındaki bilgiler, araştırmacının Sevim Ak ile yaptığı görüşme sonucu elde edilmiştir. Görüşme formu “Ekler” bölümüne konulmuştur. Ayrıca, Ankara Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri tarafından desteklenen ve ÇOGEM tarafından yürütülen “On Çocuk Edebiyatı Sanatçısının Yazınsal Kişiliğini ve Çocuk Edebiyatına Bakışını Çerçeveleyen Söyleşi Kitaplarının Oluşturulması – Sanatçılarla Söyleşi” adlı projedeki bilgilerden yararlanılmıştır.

<http://cogem.ankara.edu.tr/wp-content/uploads/sites/311/2017/01/SevimAk5772.pdf> adresinden 08.04.2020 tarihinde alınmıştır.

yakınlık duyan Ak ilk çocuk öykülerini, ilk görev yeri olan ve ona çocukluk yıllarının geçtiği ortamı anımsatan Heybeliada'da çevresini, doğayı ve insanları gözlemleyerek yazmıştır.

Çocukluk ve gençlik yıllarındaki yazma denemeleri, ilerleyen yıllarda gelişme göstermiş; 1987'de ilk kitabı "Uçurtmam Bulut Şimdi" basılmış ve aynı yıl Akademi Kitabevi Çocuk Edebiyatı Ödülü'ne değer görülmüştür. 16 roman, 22 öykü ve 2 anı kitabı olmak üzere toplam 40 yapıtı çağdaş Türk çocuk edebiyatına kazandırmış olan Sevim Ak, Sanatçılarla Söyleşi projesi kapsamında yaptığı söyleşide Michael Ende ve Dora Gabe'nin dil-anlatımından etkilendiğini; özellikle Gabe gibi sözü dolandırmadan ölçülü kullanarak yazmayı yeğlediğini aktarmıştır.

Sevim Ak kendi çocukluğunun, yaşamının ve kişiliğinin izlerini taşıyan yapıtlarında; toplumsal sorunlara duyarlı, mücadeleci, yaşama bağlı, eleştiren, sorgulayan, etkin karakterler yaratmıştır. Bu karakterlerin konuşmaları, giyim kuşamları, tavır ve davranışları, içinde bulundukları koşullar ve olanaklara uygun biçimde (yaşadığı çevre, aile yapısı, eğitim düzeyi, ekonomik durum, kültürel özellikler vb.) kurgulamış; böylelikle yapıtlarının gerçekçi olmasını sağlamıştır. Yapıtlarında gündelik yaşamda karşılaşılabilecek her türlü olay ve duruma, insana ilişkin her türlü duygu durumuna yer vererek bir yaşam gerçekliğini okurlarına sunmuştur. Yazar görüşme sırasında, yapıtlarını oluştururken beslendiği kaynakların yaşanmışlıklar ve gerçeklik olduğunun altını çizerek yazdığı her kitabın arkasında özel bir öykünün saklandığını belirtmiştir.

Sanatçılarla söyleşi projesinde de yazdıklarının kendi yaşanmışlıklarının izlerini taşıdığını söyleyen Sevim Ak, öykü ve romanlarında karşıtlıkları bir araya getirerek okurunu iki farklı dünyaya konuk etmekte ve okurun merak ögesini canlı tutmaktadır. Yazar yapıtlarında sevgi, mutluluk, dayanışma, aile birliği, iletişim, hoşgörü gibi olumlu durumların dışında yoksulluk, ayrılık, çatışma, savaş, şiddet, yalnızlık, iletişimsizlik gibi yaşamın olumsuz yanlarını da dikkate sunmaktadır. Yazar, seslendiği yaş grubunun özelliklerini gözeterek yaşamın içinde var olan her şeye, yapıtlarında da yer vermiş; yaşamın farklı yönlerini okurlarına göstermeye çalışmış ve çocuk okurlarının yaşama çok yönlü bir bakış açısıyla bakabilmelerine yönelik içerikler oluşturmuştur. Gerçek yaşamda olduğu gibi yazarın öykü ve romanlarında eşit haklardan yararlanamayan insanlar bulunmaktadır. Bir yerde en iyi eğitimi alan, geniş olanaklara sahip çocuklar varken; diğer yanda okula gidemeyen, sokakta çalışmak zorunda olan çocuklar anlatılmıştır. Sevim Ak,

bu ve bunun gibi karşıtlıklara aynı yapıtta yer vererek okurun her iki yaşam gerçekliğini de görmesini sağlamıştır. Ak kendisiyle yapılan görüşmede, yapıtlarında ana karakterler olarak hem erkek hem de kız çocuklara yer verdiğini; her iki cinsiyetten karakterlerin de güçlü ve zayıf yanlarının benzerlikler gösterdiğini özellikle vurgulamıştır.

ocuk edebiyatı ürünlerinin didaktizmden uzak olması ve yazarın bilgi bir tavırla yazmaması gerektiğini savunan Sevim Ak Sanatçılarla Söyleşi projesinde, öykü ve romanlarında okuruna duyma ve düşünme sorumluluğu yükleyerek onun yaratıcılığını desteklemeyi amaçladığını; okurunun estetik bilincini ve dş gücünü geliştirmeyi nemsemiğini; onun sorgulayıcı ve eleştirel bakış açısı kazanmasına yardımcı olmaya çalıştığını dile getirmiştir.

Anı Kitapları

1. *Gözlerinde Güneş Var* (2009)
2. *Güneşin çocukları* (2009)

yk Kitapları

1. *Ada ve Adam* (2018)
2. *Anahtar ykler* (2018)
3. *Bir Tanışma yks* (2016)
4. *ilekli Dondurma* (2009)
5. *Dalgalar Dedikoduyu Sever* (2003)
6. *Drtgz* (2009)
7. *Duvarlar Resim Olsa* (2015)
8. *Dünyanın En şişmanı* (2016)
9. *Eskiler Alırım* (2014)
10. *Gökte Biri Var* (2012)
11. *Karşı Pencere* (2003)
12. *Kırık şemsiye* (2007)

13. *Kuşlar Kralı Nikola* (1996)
14. *Küçük Sırlar* (2009)
15. *Mahalle Sineması* (2004)
16. *Pembe Kuşa Ne Oldu?* (2014)
17. *Penguenler Flüt Çalmaz* (2003)
18. *Sakız Kızın Günleri* (2003)
19. *Toto ve Şemsiyesi* (2003)
20. *Toto'nun Sınıfı* (2011)
21. *Uçurtmam Bulut Şimdi* (2003)
22. *Yıldızlar Nereye?* (2015)

Romanlar⁴

1. *Az Buçuk Teo* (ABT) (2005)
2. *Babamın Gözleri Kedi Gözleri* (BGKG) (2002)
3. *Domates Saçlı Kız* (DSK) (2005)
4. *Gazete Fısıltıları* (GF) (2014)
5. *Gemici Dedem* (GD) (2007)
6. *Gökkuşağı Yazı* (GY) (2016)
7. *Horoz Adam ve Korsan* (HAK) (2008)
8. *Lodos Yolcuları* (LY) (2003)
9. *Melo* (M) (2017)
10. *Puf, Pufpuf, Cuf, Cufcuf ve Cino* (PUF) (2002)
11. *Puldan Taştan Lahanadan* (PTL) (2011)
12. *Saçlarında Soru İşaretleri* (SSİ) (2012)
13. *Sıcak Çikolatalı Yolculuklar* (SÇY) (2010)

⁴ Roman adlarının yanına ayrıç içerisinde, tez çalışmasında kullanılacak kısaltmaları eklenmiştir.

14. *Sirk Kızı* (SK) (2019)
15. *Şarkını Denizlere Söyle* (ŞDS) (2006)
16. *Vanilya Kokulu Mektuplar* (VKM) (2002)

Yazarın Romanlarının Tanıtımı

Bu başlık altında, tezin veri kaynağını oluşturan 16 roman tanıtılarak romanların konu ve içeriğine ilişkin bilgiler aktarılmıştır. Ayrıca romanların yayınevi, basım yılları, baskı ve sayfa sayıları ile yaş düzeylerine yönelik bilgiler de Tablo 1’ de verilmiştir. Roman adları alfabetik olarak sıralanmıştır.

Tablo 1

Sevim Ak Romanlarına Yönelik Bilgiler

Roman Adı	Yayınevi	İlk Basım Yılı	Son Basım Yılı	Sayfa Sayısı	Yaş Düzeyi
Az Buçuk Teo	Can Çocuk	2005	2019 (18.Basım)	212	9+
Babamın Gözleri Kedi Gözleri	Can Çocuk	2002	2019 (36.Basım)	117	8+
Domates Saçlı Kız	Can Çocuk	2005	2019 (36.Basım)	192	9+
Gazete Fısıltıları	Can Çocuk	2014	2019 (7.Basım)	221	10+
Gemici Dedem	Can Çocuk	2007	2019 (28.Basım)	83	8+
Gökkuşağı Yazı	Günışığı	2016	2019 (6.Basım)	228	11+
Horoz Adam ve Korsan	Can Çocuk	2008	2019 (16.Basım)	149	11+
Lodos Yolcuları	Can Çocuk	2003	2019 (27.Basım)	150	9+
Melo	Can Çocuk	2017	2020 (6.Basım)	149	9+
Puf, Pufpuf, Cuf, Cufcuf ve Cino	Can Çocuk	2002	2019 (14.Basım)	82	8+
Puldan Taştan Lahanadan	Can Çocuk	2011	2019 (9.Basım)	83	8+
Saçlarında Soru İşaretleri	Can Çocuk	2012	2019 (13.Basım)	173	11+
Sıcak Çikolatalı Yolculuklar	Can Çocuk	2010	2019 (28.Basım)	207	10+
Sirk Kızı	Can Çocuk	2019	2019 (1.Basım)	102	10+
Şarkını Denizlere Söyle	Can Çocuk	2006	2020 (19.Basım)	228	11+
Vanilya Kokulu Mektuplar	Can Çocuk	2002	2019 (60.Basım)	117	8+

Az Buçuk Teo

Romanda, Palas Pandıras adındaki apartmana taşınan ilginç kiracı Teo ve onun gelişiyile değişen durumlar, bir çocuğun gözünden anlatılmaktadır. Eski bir apartman olan Palas Pandıras, Teo'nun taşınmasıyla hareketlenmeye başlar. Fiziksel özellikleri, giyim kuşamı, konuşması, davranışları ile dikkat çeken Teo, mahalleli tarafından oldukça yadırganır; hatta dalga konusu bile olur. Ancak başlarda dış görünüşü ve davranışlarıyla yargılanan Teo, zaman içinde mahalleli tarafından saygı duyulan değerli bir kişi olarak görülür. Teo mahalledeki çocukların, kadınların, erkeklerin yaşamına dokunmuş; onlara çalışmanın ve üretmenin insana ne kadar iyi geldiğini göstermiştir. Bu nedenle Palas Pandıras, “Teo'dan önce” ve “Teo'dan sonra” olarak ikiye ayrılır.

Babamın Gözleri Kedi Gözleri

Roman, Ayçiçeği adındaki küçük bir kızın günlüklerinden oluşmaktadır. Anne ve babasının boşanmasıyla Ayçiçeği'nin tüm düzeni değişir. Annesiyle birlikte başka bir eve taşınan küçük kız, yeni yaşamına alışmaya çalışır. Bu alışma sürecinde onun en büyük dayanağı ise günlüğüdür. Ayçiçeği, yeni evlerinde babasının olmayışına bir anlam vermeye çalışır, babasının iş gezisine gittiğini ve çok yakında döneceğini düşünür. Anne babasının boşandığından habersiz her gün babasının yolunu gözler. İlerleyen zamanlarda babasıyla arasında iletişim ve mektup alışverişi başlar. Romanda, yaşamın getirdiği bazı olumsuzluklar sonucu ayrılıklar yaşansa da insanlar arasındaki güçlü sevgi bağı kopmadığı sürece uzaklıkların önemsiz olduğu vurgulanır.

Domates Saçlı Kız

Romanda, yetiştirme yurdunda büyüyen Güneş'in öyküsü anlatılmaktadır. Güneş, mahallenin temizlik görevlisi tarafından bir yetiştirme yurdunun kapısında bulunur. Yurttaki öğretmenlerini, yurdun çalışanlarını, gönüllü hizmet eden görevlileri, arkadaşlarını ailesi olarak görür; en çok da üzerinde büyük emeği olan Sulak Anne'ye bağlanır. Yurttaki çocukların “anne” olarak gördüğü Sulak Anne, onların hepsine gerçekten bir anne şefkati ile yaklaşır. Aile sevgisinden yoksun çocuklar için Sulak Anne'nin sevgisi çok değerlidir. Güneş de Sulak Anne'sinin yanında mutludur. Ancak bir gün, yurt müdürü tarafından çağrılır ve öz annesinin onu almaya geldiği öğrenir. Güneş, bir

zamanlar kızını sepete koyarak hiç düşünmeden sokağa terk eden kadını “anne” olarak görmediğini haykırır ve gitmemekte diretir. Ama başarılı olamaz ve annesiyle birlikte yurttan ayrılmak zorunda kalır. O an itibariyle yaşamı tümünden değişmeye başlar. Uzun süre gerçek annenin, gerçek ailenin, gerçek sevginin ne olduğunu düşünür. Annesinin geçmişte neler yaşadığını merak eder ve öyküsünü dinledikçe ona karşı yumuşamaya başlar. Evde üvey babası ve üvey ağabeyi tarafından dışlanan, baskı gören ve ara ara şiddete maruz kalan Güneş, bu anlarda edilgin yapıda olan annesinden beklediği desteği göremez. Zaman içinde annesiyle bağ kurmaya, akrabalarını sormaya başlar ve onlarla tanışmak ister. Annesini ikna etmeyi zor da olsa başarır ve varlığıyla çok mutlu olacağı dedesini görmek için yola çıkar.

Gazete Fısıltıları

Romanda, en büyük tutkusu teknolojik araç gereçler olan Afi’nin alışveriş merkezindeki patlama sonucu ağır yaralanan saatçinin izini sürerken tanık olduğu olaylar anlatılmaktadır. Afi, 12 yaşında bir erkek çocuğudur ve tam bir teknoloji tutkunudur. Küçük yaşlarda kaybettiği ikizi Kozi’yi sürekli hayallerinde görür ve aralarında güçlü bir bağ vardır. Kozi, Afi’den başkasına görünmez ve kardeşinin ne zaman bir sıkıntısı olsa ona yardım eder. Kozi aynı zamanda Afi’nin yaşamı ve ölümü sorgulamasına da olanak sağlar.

Afi, bir arkadaşıyla birlikte gittiği alışveriş merkezinin yakınlarındaki patlama sonucu ağır yaralanan saatçi Ali’nin peşine düşer. Bu esnada bambaşka insanlarla yolu kesişir ve kendini farklı yaşam gerçekliklerinin içinde bulur. Tanık olduğu her bir olay Afi’nin kendiyile yüzleşmesine, çevredeki “fısıltılara” kulak vermesine, yaşamı sorgulamasına ve ona bir anlam yüklemesine yardımcı olur.

Gemici Dedem

Romanda bir erkek çocuğun, varlığından haberi bile olmadığı dedesiyle yıllar sonra hiç beklenmedik bir anda karşılaşmasıyla çok kısa sürede aralarında kurdukları sevgi, güven ve dostluk bağı anlatılmaktadır. Bir çekirdek aile sıradan yaşamını sürdürürken, yaşlı bir adamın zili çalmasıyla her şey değişir. Baba, kapıya geleni tanımadığını söylese de gözlerindeki öfke çocuğu kuşkulandırır. Sonraki günlerde çocuk, kapılarına gelen yaşlı adamı evlerinin yakınındaki otobüs durağında görür ve onu takip etmeye başlar. Ama bu

sırada başına türlü aksilikler gelir ve otobüsten inerken ayağı takılıp yüzüstü düşer. Yardımına yaşlı adam koşar ve onu yaşadığı yer olan balıkçı barınağına götürür. O günden sonra yaşlı adam ve çocuk sık sık görüşmeye başlar. Çocuk, yaşlı adamın yaşam öyküsünü dinler ve zaman içinde aralarında güçlü bir dostluk bağı gelişir. Daha sonra çocuk, bu yaşlı adamın öz dedesi olduğunu öğrenir. Hayatındaki en yakın arkadaşının, aynı zamanda dedesi olması onu ayrıca sevindirir. İlerleyen günlerde dedesi ve babası arasındaki buzların da erimesiyle hep birlikte mutlu bir başlangıca adım atarlar.

Gökkuşağı Yazı

Roman, anne babasının yoğun çalışmasından dolayı onların görevlerini üstlenerek yaşının çok üstünde sorumluluklar alan ve neredeyse her anını atipik otizimli kız kardeşiyle ilgilenerek geçiren 11 yaşındaki Melisa'nın ekseninde gelişir. Melisa kardeşi ve evle ilgili tüm sorumluluğu üzerine almaktan geri durmasa da ara sıra bu durumdan yakını; içten içe çocukluğunu yaşayamamanın sıkıntısını duyar ve kendi kendine sitem eder. Romanda Melisa'nın dedesi, anneannesi, teyzesi, dayısı, sınıf arkadaşı Tülay ve onun görme engelli kardeşi Fidan, kaykaycı Barış ve babası Abbas ile onların çevresindeki kişiler de yer alır.

Dedesi, bilinmeyen bir nedenden ötürü yemeden içmeden kesilen Bubik adlı fili iyileştirmek için bazı günler Melisa'yla birlikte hayvanat bahçesine gider. Küçük kızın orada geçirdiği bir kaza sonucu bacağı kırılır. Melisa'nın iyileşme sürecinde Göksu'yla ilgilenme görevi anne ve babaya geçer. Bu süreçte anne baba, kendilerini ve yaptıkları yanlışları sorgular.

Fizik tedavi için kliniğe giden Melisa'nın yolu kaykaycı Barış'la kesişir. Küçük kız, Barış'ın yaşadıklarını öğrenince hayatın herkese eşit davranmadığını, bazı insanların ağır yüklerle büyümek zorunda olduklarını anlar. Romanda, karşıt duygular, birbirinin tam tersi hayatlar, hüznü ve sevinçli olaylar bir arada sunulur ve yaşama ayna tutulmuştur.

Horoz Adam ve Korsan

Romanda, işitme engeliyle dünyaya gelen Yağmur'un iç dünyasında olup bitenler ve tüm zorluklara karşı yaşama bağlılığı anlatılmaktadır. Yağmur, köyde doğar ve ailesi belli bir süre onun işitemediğinin farkına varmaz. Bunu anladıklarında ise içinde bulundukları koşullardan dolayı hiçbir şey yapmadan hayatlarına devam ederler. Okula gidemeyen

Yağmur'la ablası ve dedesi dışında kimse yeterince ilgilenmez. Anne ve babasıyla İstanbul'a göçtükten sonra Yağmur'un hayatı biraz olsun değişmeye başlar. İlk zamanlarda evde hapis yaşayan Yağmur, günün çoğunu pencere kenarında dışarıdaki hayatları merak ederek geçirir. Bir gün merak ettiği o hayatı yaşayan çocuklarla arkadaşlık kurmayı başarır ve onlara yardımcı da olur; ancak arkadaş olarak gördüğü ve bu yüzden yardım ettiği kişiler, mahallede uyuşturucu ticareti yapmakta olan gençlerdir. Bu gençlerin polislerle olan çatışmalarından onların karanlık kişiler olduğunu geç olmadan anlar ve onlarla ilişkisini keser. Apartmana sonradan taşınan müzisyen Işık, Yağmur'la yakından ilgilenir. Onun sayesinde Yağmur konuşma dilini öğrenir, kendine güven kazanır ve yaşama daha sıkı sarılmaya başlar. Işık, Yağmur'un hayatına da ışık olmuştur.

Lodos Yolcuları

Roman, Aykut ve Satılmış adındaki iki çocukla Behçet ve Güzin adındaki yetişkin karakterlerin birbiriyle ilişkili yaşamlarını konu alır. Aykut, en büyük zevki yemek yemek olan kilolu bir çocuktur. Onunla aynı apartmanda oturan emekli öğretmen Güzin Hanım da tek başına yaşayan, günün büyük kısmını temizlik ve yemek yaparak geçiren takıntılı bir kadındır. Evinin balkonundan mahallede olan biten her şeyi izler ve garip gördüğü her duruma karışır. Bir gün balkonunu temizlerken apartmanın karşısındaki yol kenarında yatan evsiz adamı görür. Adamdan rahatsız olan ve onun tehlikeli biri olabileceğini düşünen Güzin Hanım, bu gariban adamı göndermek için ortalığı birbirine katar; ancak çevresindeki insanlardan destek bulamaz. O adamın varlığı, mahallede yalnızca Güzin Hanım'ı rahatsız eder. Aykut ve sokak satıcısı Satılmış ise, adı Behçet olan bu evsiz adamla yakınlık kumaya başlar. İki çocuk da adamın başından geçenleri merak ettiği için fırsat buldukça onunla zaman geçirir. Evsiz adamın, içinde bulunduğu durumdan memnun olması Aykut'u şaşırtır. Çünkü, Aykut hiçbir zaman yokluk görmemiş, anne babası tarafından bir dediği iki edilmeyen ve bu durumun değerini de bilmeyen bir çocuktur. Satılmış ise Aykut'un yaşadığı hayatın tam tersi bir hayata sahiptir. Babasının zorlamasıyla sokakta helva satarak para kazanmak zorunda olan, kazandığı paralara babası tarafından el konulan, her türlü şiddete maruz kalan bir çocuktur. Birbirinden farklı yaşamlara ve koşullara sahip olan bu dört karakterin hayatı, ortalığı kasıp kavuran bir lodos rüzgârıyla altüst olur. Lodos'tan sonra Güzin Hanım ile Behçet Bey'in, Aykut'la da Satılmış'ın hayatı yer değiştirmiştir. Evsiz olduğu için küçümsediği adamın yerine geçen Güzin Hanım, o

hayata alışmak için uğraş verir; elindeki güzelliklerin, olanakların ve sevginin değerini bilmeyen Aykut ise yokluk ve şiddetin hüküm sürdüğü bir hayatın içine düşer. Öte yandan Satılmış, hiç alışkın olmadığı rahat ve varlıklı yaşamın içinde bocalarken Behçet Bey de ev hayatına alışmaya çalışır. Bu karışıklık, emekli polis memuru Sami Bey'in can sıkıntısından komşularını gözlemleyerek kaydettiği bilgileri içeren dosya sayfalarının, lodos sonucu dağılması ve allak bullak olmasından kaynaklanır. Roman bu dört karakterin, yeni hayatlarında yaşadıkları maceraları anlatarak devam ederken okurun da merak duygusunu harekete geçirir.

Melo

Romana adını veren karakter; kendini birçok yönden zayıf ve cesaretsiz bulan, içindeki yeteneği tanıdığı ve hayran kaldığı bir kadın (Tisu Teyze) sayesinde fark eden 8 yaşındaki kız çocuğudur. Melo çekingen, utangaç, kırılgan, özgüvensiz bir çocuktur ve elini attığı her işin başarısızlıkla sonuçlanacağını düşünür. İçekapanık yapısından dolayı yaşlılarıyla arkadaşlık kurmakta da zorlanır. İçindeki alınganlıkları, üzüntüleri, hayal kırıklıklarını, mutlulukları anlatmak için adını Pıtır koyduğu bir balığı seçer; hayvanların insanlardan çok daha duyarlı olduğunu düşünerek onunla dostluk kurar.

Melo, çekingen ve utangaç bir çocuk olduğu kadar çevresinde olan bitenlerle ilgilenen meraklı bir çocuktur. Mahallede bir atölye sahibi olan Tisu Hanım'ın gizemli hayatı, Melo'nun dikkatini çeker ve Tisu ile yakınlık kurmaya çalışır. Hem Tisu'nun hayatını öğrenir hem de onunla birlikte bir şeyler üretmeye başlar. Tisu'nun savaştan kaçıp geldiğini, kendi ülkesini bırakarak bambaşka bir yerde düzen kurduğunu öğrenince Tisu'ya duyduğu hayranlık daha da artar. Onun yanında kendini güvende, mutlu ve işe yarar hisseder. Tisu, Melo'nun kendini fark etmesine / keşfetmesine olanak sağlar.

Romanda Melo ve Tisu'nun kurduğu dostluk, Melo'nun kendi gücünü ve değerini fark etmesi gibi durumlar işlenirken çevre bilinci, doğa sevgisi ve doğal kaynakların korunması gibi duyarlılıklar da okura sezdirilmiştir.

Puf, Pufpuf, Cuf, Cufcuf ve Cino

Romanda, bir televizyonda gördüğü program sunucusuna aşık olan ve hayallerine ulaşmayı kafaya koyarak yetiştirildiği çiftlikten kaçan bir kazın başına gelen sıra dışı olaylar

anlatılmaktadır. Kırmızı Kelebek iftliği’nde yaşıyan dişi kaz, aşçı Berta’nın yemek yaparken izlediği televizyon programının sunucusu Bo’yu görür ve bir anda aşık olur. O günden sonra tek düşlediği, Bo’ya ulaşmak ve onunla yaşamaktır. Bu hayalini gerçekleştirmek için tüm cesaretini toplayıp çiftlikten kaçır ve büyük maceranın ilk adımını atar.

Kaz sonunda Bo’nun evini bulur, onunla tanışır, onun ilgisini çekmek için çok uğraşır. İlk günlerde tarif edilmez bir mutluluk yaşır. Bo’nun televizyon programına çıkar, onunla birlikte zaman geçirir. Ancak daha sonra hiçbir şey istediği gibi gitmemeye başlar. Bu sırada Berta, dişi kazı bulmak için yollara düşer. Bir şekilde Bo’nun evine ulaşır. Kaz, hayal kırıklığı içinde Berta’yla birlikte çiftliğe – ait olduğu yere- döner. Ancak aklına koyduğu, hayalini kurduğu hiçbir şeyden vazgeçmez. Romanın başından sonuna değin hayattaki amacını bulmaya çalışır kaz, kurduğu aileyle birlikte düşlerini gerçekleştirmeye başlar. Anlık sevinçler ve olmayacak tutkular yerine kalıcı mutluluklar ve gerçek sevgi için çabalamanın önemini fark eder. Yavrularını da kendi gibi hedeflerinin peşinden koşır, asla vazgeçmeyen ve sürekli çabalayan kazlar olarak yetiştirir. Ailece televizyon programlarına katılarak yeteneklerini gösterirler, insanlar tarafından ilgiyle karşılanır çok sevilirler. Küçük bir kız çocuğu da dişi kaza Puf, kocasına Pufpuf, yavru kazlara ise Cuf, Cufcuf ve Cino adını verir.

Puldan Taştan Lahanadan

Romanda, Köstebek adını taşıyan nesne biriktirici bir çocuk ile simetri takıntısı olan Simri Adam’ın yaşadıkları anlatılmaktadır. Köstebek çevresinde ve doğada gördüğü her türlü nesneye ilgi duyar ve onları biriktirir. Onun için bu nesneler “yarım kalmış yaşamları” simgeler ve “hazine” değindedir. Ancak aynı nesneler, Köstebek’in titiz annesi için çöpten farksızdır. Roman, Köstebek ve annesinin çatışmasıyla sürerken kasabaya gelen garip ve gizemli adam herkesin dikkatini çeker. Bu adam tepeden tırnağa kadar herkesten farklıdır ve aynı zamanda hareketleri de oldukça gariptir. Bu garipliği, simetri ve düzen takıntısından dolaydır. Başlarda yadırganan ve seilmeyen bu adam, zaman içinde mahalleli tarafından kabul edilir.

Çevresindeki her şeyi düzene koyan ve güzelleştiren Simri Adam kasabayı baştan yaratır, her yeri düzenler ve pırıl pırıl yapar. Ama zaman içinde insanlar bu tekdüzelik ve aynılıktan sıkılmaya başlar. Simri Adam da çevresine tek yönlü ve tutucu bir şekilde

baktığının farkına varır. Kendini bir sanat atölyesinde özgür ve özgün anlayışlarla tasarlanmış ürünlere onay verirken bulur. Romanın takıntılı iki kahramanının (Simri Adam ve Köstebek) yolları bu sanat atölyesinde kesişir. Roman, modern zamanlarda yaygınlaşan tüketim düşkünlüğünün sonucu olarak çöpe atılması düşünülen pek çok nesnenin bir şekilde yeniden hayat bulmasını anlatır. *Puldan Taştan Lahanadan* atık nesneleri simgeleyen bir geri dönüşüm romanıdır.

Saçlarında Soru İşaretleri

Romanda, babasının iş yerinden ayrılan ve bir daha geri dönmeyen kayıp çocuk Mert'in öyküsü hem çevresindekilerin hem de kendi ağzından anlatılmaktadır. Mert, geçirdiği bir hastalık nedeniyle korku duygusunu kaybetmiş bir çocuktur. Bu yüzden hiçbir şeyden korkmaz hiçbir şey onu korkutamaz. Annesi, Mert'in bu korkusuzluğundan dolayı hep diken üstündedir ve gözlerini bir an olsun Mert'in üstünden ayırmaz. Annesin bu durumu, Mert'in kendini tutsak gibi hissetmesine neden olur; onun hareket alanını kısıtlar. Aile içinde Mert'e göz kulak olmak, onu takip etmek ve korumak annenin görevi olarak kabul edilir.

Annenin (Saime) bir eğitim için yurt dışına gitmesi ailenin düzenini bozar. Mert evde tek başına kalamayacağı için babası (Hayri) ve ağabeyi (Atıl) ile birlikte gider. Para bozdurmak amacıyla babasının iş yerinden ayrılan Mert, bir daha geri dönmez. Romanın ilk bölümünde, Mert'in kayboluş öyküsü ailesinin ağzından genç bir gazeteciye anlatılır. İkinci bölümde ise Mert'in neden ve nasıl gittiği kendi ağzından aktarılır. Mert, yaşamı merak eden ve yaşama dair pek çok soru soran; annesinin deyişiyle saçlarının dalgası bile soru işareti şeklinde olan bir çocuktur. Romanda, ailesi tarafından tutsak edildiğini düşünen bu çocuğun yaşamı merak etmesi ve bu merakının peşinden sürüklenmesi anlatılır.

Sıcak Çikolatalı Yolculuklar

Yaşamın her anını programlayan, kendilerini mesleklerine adanmış, hem iş hem aile yaşamında disiplin ve otoriteden ödün vermeyen, “mekanikleşmiş” anne babanın büyük çocukları Su'nun yaşamı ve Su'nun taksi şoförü Harun ile çıktığı yolculuklar, romanın konusunu oluşturmaktadır. Eğitimli ve varlıklı bir ailenin kızı olan Su, her türlü olanağa

sahip olmasına karşın yaşadığı hayattan memnun değildir. Modern yaşamın getirmiş olduğu yoğunluk ve karmaşanın etkisiyle aile içinde –anne ve baba farkında olmasa da– iletişimsizlik söz konusudur. Bu durumun farkında olan Su, romanda sık sık evde dört yabancı gibi olduklarından yakınmaktadır. Çocukları için en iyi olanın onlara sınırsız eğitim olanağı sunmak, onları özel kurslara ve etkinliklere göndermek, maddi açıdan desteklemek olduğunu düşünen anne baba için en büyük mutluluk da çocuklarının akademik başarısıdır. Tüm bu baskı, denetim, sıkıyönetim ve tekdüzelikten bunalan Su; yaşadığı çevrenin dışındaki yaşama ilgi duymakta, her gün okula giderken arabayla içinden geçtikleri renkli insanlarla dolu olan arka mahalleyi merak etmektedir. Su, hayatına şoför Harun’un girmesiyle birlikte tutsak olduğu hayattan uzaklaşıp merak ettikleri ve yapmak istediklerinin çoğunu gerçekleştirme fırsatı bulmuştur. Romanda yalnızlaşma, iletişimsizlik, yaşamdan kopukluk gibi olumsuzlukların yanında sevgi, hoşgörü, duyarlılık, dostluk gibi konular bir arada verilmiştir.

Sirk Kızı

Romanda, bir sirk işleten anne babanın kaza geçirip ölmesi ve çocukların farklı sosyal kurumlara yerleştirilmesi sonucunda parçalanmış bir aile öyküsü, ortanca çocuk Rüya’nın ağzından anlatılmaktadır. Rüya, belediyenin çocuk koruma evinde yaşayan ve trenlerde yerel gazetelerin satışını yapan bir çocuktur. Her gün türlü türlü insanın tuhaf ve aşağılayıcı bakışlarına, sözlerine, davranışlarına maruz kalır; ancak daha iyi yaşamı olamayacağını bildiği için tüm bunlara göz yumar. Her ne kadar Rüya bunları umursamıyor gibi davranırsa da arkadaşı Acar dayanamaz ve Rüya’ya kaçmayı teklif eder. Acar’ın isteği dağıttıkları gazetede kendi haberlerinin çıkması, insanlar tarafından aranmak ve konuşulmak, haber bültenlerine çıkmak ve saklandıkları yerden tüm bunları takip etmektir. Rüya ise haberlere konu edilmeyi, gazetelerde yazılmayı yalnızca onu hor gören insanların hayranlığını kazanmak, onlar tarafından biraz olsun sevildiğini görmek için ister. Bu düşünceler ona eski günlerini ve onu ailesiz bırakan acı olayı anımsatır.

İki gün sonra Rüya, gazetede “İki kadın dağcı, yıllar önce kaybolan çiftin buzlar altında kalan cesetlerini buldu!” başlıklı haberi görür ve haberin içeriğini okur. Burada sözü geçen çift, onun anne babasıdır. Gazetede çıkan bu haber, yıllar önce onları bırakıp giden teyzenin ve ayrı düşen kardeşlerin bir araya gelmesini sağlar. Romanda, tüm karakterlerin şu an nasıl bir hayat yaşadıkları anlatılır. Geriye dönüşlerle Rüya ve ailesinin sirkte

geçirdiği yıllar, Rüya'nın ağzından aktarılır. Anne babanın geçirdiği kazanın pere arkası, çocuklar tarafından öğrenilir ve hepsi için bambaşka bir yaşam başlar.

Şarkını Denizlere Söyle

Romanda, meslek lisesi öğrencisi Tan'ın hüznünlü yaşam öyküsü kendi ağzından anlatılır. Tan, turizm meslek lisesi öğrencisidir ve yaz tatillerini Abana'da bir motelde çalışarak geçirir. Çocukluk yıllarında zor zamanlar geçiren Tan, dağılmış bir ailenin çocuğudur. Babasının ölümünden sonra, evin bütün yükü annesine omzuna biner. Tüm evin sorumluluğunu almak kadına ağır gelir ve zamanla başka biri olup çıkar. Bu dönemlerde, Tan'ın yüzünü güldüren tek kişi dedesidir. Aralarında farklı ve özel bir bağ vardır. Ancak, bir zaman sonra dedesinin varlığı da onu mutlu etmez. Annesinin dışarıya yönelmesi, ailesinden uzaklaşması, daha sonra yeniden evlenmesi ve oğluna hissettirdiği sevgisizlik; Tan'ı kaçıp gitme düşüncesine itmiştir. Tüm cesaretini toplayıp bir arkadaşıyla birlikte İstanbul yollarına düşer. Romanda, Tan'ın bu yolculuk sırasında başına gelenler ve sonrasında ona sahip çıkan Sezer ile yaşadıkları anlatılır. Yazarın ele aldığı konulardan biri de çocuk istismarıdır. Tan'a kol kanat geren Sezer, istismarcılık suçundan gözaltına alınır. Bu olaydan sonra Tan'ın da ifadesine başvurulur ve bir psikologla düzenli olarak görüşmeye başlar. Tan'ın yaşamına ilişkin geri kalan bilgiler de bu görüşmeler sırasında verilir. Tan'ın istismara uğrayıp uğramadığı ise roman sonuna kadar bilinmez.

Vanilya Kokulu Mektuplar

Romanda, anne babasının boşanması sonucunda bir süreliğine anneannesinde kalan Kıymık'ın gündelik yaşamı ve vanilya kokulu mektupların gizemi anlatılır. Kıymık, boşanmış bir anne babanın çocuğudur ve geçici olarak anneannesinin yanına yerleşmek zorunda kalır. Anneanesi tüm gün evde tembellik eden, hiçbir işle uğraşmayan, hayattan elini eteğini çekmiş bir şekilde evde zaman öldüren bir kadındır. Kıymık ise hayat dolu, yaşamdan keyif alan, hareketli, meraklı ve çok akıllı bir çocuktur. Düş dünyası çok zengin olan Kıymık, kendini dedektif gibi görür ve Postacı Bay Güteryüz'ün getirdiği bir mektubun gizemini çözmeye çalışır. Göndereni belli olmayan ve vanilya kokan bu mektup, Kıymık'ın ölmüş dedesine yıllar önce Paris'ten postalanmış bir mektuptur.

Anneannesiyle zaman geçirmekten çok sıkılan Kıymık, kendini oyalamak ve para kazanmak için bir işe girmek ister. Gazetede, felçli bir adamın kendine kitap okuması için birini aradığı haberini görür ve bu iş aklına yatar. Felçli adamın (Bay Tırtır) yanına gittiğinde işe alınır ve Kıymık için yeni bir macera başlar. Bay Tırtır'ın yaşam öyküsünü, onun ve oğlunun başından geçenleri dinler. Bir gün Bay Güteryüz, bu yaşlı adama da vanilya kokulu bir mektup getirir. Mektupta yazan masalı okuduktan sonra Bay Tırtır eskisinden daha farklı davranır, daha mutlu olur.

Vanilya kokan gizemli mektupta yazan masalı okuduktan sonra anneannesi de Bay Tırtır gibi bambaşka bir insan olup çıkar. Kıymık bu duruma anlam veremese de anneannesinin yeni hâinden çok mutludur. Evin içinde plak dinleyen, dans eden, gününü dolu dolu geçiren, bir şeyler üretmeye başlayan anneannesiyle yaşamak artık Kıymık için eğlenceli hâle gelir.

Kıymık, bu gizemli mektupların sırrını ne kadar merak etse de bir türlü çözemez. Daha sonra o mektupları, sıkıntısı olan insanların yaşamını değiştirmek ve onları mutlu etmek için Bay Güteryüz'ün yazdığını öğrenir. Büyük bir şaşkınlıkla vanilya kokusunun nedenini sorduğunda ise Güteryüz, karısının mektup kâğıtları ve zarflarını vanilya paketlerinin yanına koyduğunu söyler. Kıymık evine gider gitmez buluşlar defterine “Vanilya dünyanın en güzel kokusudur. Vanilya kokusu giren eve mutsuzluk girmez!” notunu düşer.

İlgili Araştırmalar

Bu bölümde “toplumsal cinsiyet” kavramıyla ilgili Türkiye’de yapılan bilimsel çalışmaların bazılarına yer verilmiştir. Toplumsal cinsiyetin disiplinlerarası bir kavram olması nedeniyle özellikle Türk dili ve edebiyatı, çocuk edebiyatı, eğitim bilimleri ve sosyoloji alanında yapılan çalışmalardan bazıları seçilmiştir.⁵ Bu çalışmalara ilişkin genel değerlendirmelerden sonra, Sevim Ak ve yapıtları üzerine hazırlanmış tezlere yönelik bilgiler aktarılmıştır.

YÖK Ulusal Tez Merkezi veri tabanında “toplumsal cinsiyet” kavramı tarandığında 872 lisansüstü tez bulunmaktadır.⁶ Bunların 734’ü yüksek lisans, 128’i doktora, 7’si tıpta uzmanlık, 3’ü ise sanatta yeterlik tezleridir. Toplumsal cinsiyet kavramı, temelde sosyoloji

⁵ Bu bölümdeki çalışmalar, lisansüstü tezler ve bilimsel makalelerle sınırlı tutulmuştur.

⁶ En son tarama 16.12.2020 tarihinde yapılmıştır.

biliminin bir terimi olmasına karşın diğer bilim dallarındaki araştırmaların da odağında yer almakta; disiplinlerarası bir kavram ve çalışma alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kavramla ilgili yalnızca sosyoloji alanında 128 yüksek lisans, 24 doktora tezi olmak üzere 152 tez yapılmıştır. Geri kalan 720 tezde, bir sosyoloji terimi olarak toplumsal cinsiyetin başka disiplinlerle (psikoloji, hukuk, spor, işletme, halkla ilişkiler, uluslararası ilişkiler, iletişim bilimleri, gazetecilik, siyasal bilimler, demografi, halk sağlığı, sağlık bilimleri, sosyal hizmet, felsefe ve din bilimleri, güzel sanatlar, tarih, sanat tarihi, arkeoloji, sosyal antropoloji, halkbilimi, dilbilim, çeviribilim, eğitim bilimleri, karşılaştırmalı edebiyat, Türk dili ve edebiyatı) ilişkilendirildiği görülmüştür. Toplumsal cinsiyetin sosyal ve kültürel bir kavram olması; bu nedenle tek bir boyutunun olmaması; tüm sosyal dinamiklerde ve katmanlarda kendini göstermesi gibi durumlardan dolayı toplumsal cinsiyet çalışmalarının neredeyse tamamına yakını disiplinlerarası çalışmalardan oluşmaktadır. Enstitülerin Sosyoloji anabilim dalında yapılan tezlerde de çoğunlukla başka bir alanla ilişki söz konusudur.

Türkçe eğitimi ve çocuk edebiyatı alanlarında “toplumsal cinsiyet” kapsamındaki tezler 2000 yılı itibariyle başlamıştır. 2000-2020 yıllarında disiplinlerarası bir yaklaşımla toplumsal cinsiyet kavramına yönelik Türkçe eğitimi alanında 7 yüksek lisans teziyle; Türk dili ve edebiyatı alanında 13’ü çocuk edebiyatı kapsamında olmak üzere toplam 43 teze karşılaşılmıştır. Türkçe eğitimindeki 7 tezden 4’ü Türkçe ders kitaplarındaki metinlerde sunulan toplumsal cinsiyet rollerini ortaya koyma amacını taşımaktadır. Tezlerden 1’i Türkçe ders kitaplarını toplumsal cinsiyet eşitliği yönüyle değerlendirmiştir. Türkçe eğitimi alanında yapılan diğer tez de çizgi filmlerden yansıyan toplumsal cinsiyet rollerini tespit etmek üzerinedir.

Türkçe eğitimi alanında toplumsal cinsiyet konusunda yapılan tezlerde olduğu gibi Türk edebiyatındaki tezlerin de büyük bölümü yazınsal yapıtlardan yansıyan toplumsal cinsiyet rollerini saptamak için yapılmıştır. Ayrıca “Türk edebiyatında toplumsal cinsiyet ve dil kullanımı, Türk edebiyatında mizah ve toplumsal cinsiyet, Türk edebiyatı yapıtlarında mekân ve toplumsal cinsiyet, Türk tiyatrosunda toplumsal cinsiyet” konularını ele alan tezler de yazılmıştır.

Çocuk edebiyatında toplumsal cinsiyet konusunda hazırlanan 13 yüksek lisans tezinin ise çocuk edebiyatı yapıtlarında toplumsal cinsiyet rolleri, toplumsal cinsiyet olgusu, toplumsal cinsiyet düzeni, toplumsal cinsiyet kalıp yargıları gibi kavramlarla ilgili olarak

yapıldığı görülmüştür. Tezlerden 4'ünde çocuk edebiyatı yapıtlarında toplumsal cinsiyet rolleri incelenmiştir. Toplumsal cinsiyet olgusu, toplumsal cinsiyet inşası, toplumsal cinsiyet kalıp yargıları konularının her birinde de 3'er tez yazılmıştır. Bu alanda toplumsal cinsiyet kavramıyla ilgili ilk tez, 2002 yılında çağdaş Türk çocuk edebiyatında toplumsal cinsiyet olgusu üzerine yapılmıştır.

Y. Özdemir'in (2019) "Ortaokul Türkçe Ders Kitaplarının Toplumsal Cinsiyet Rollerini Göndermeleri Açısından İncelenmesi" adlı yüksek lisans tezinde, 2015-2018 yıllarında okutulan ortaokul Türkçe ders kitapları toplumsal cinsiyet rolleri göndermeleri açısından irdelenmiştir. Çalışmada ders kitaplarında bulunan görsellerdeki kadın ve erkek figürlerin birlikte gösterildiği bireyler, eylemler, mekânlar, kitaplardaki ana ve yan karakterler cinsiyetlere göre incelenerek toplumsal cinsiyet farkındalığının eğitimin en önemli aracı olan ders kitaplarına yansımaları ve değişimlerin belirlenmesi amaçlanmıştır. Çalışma sonucunda, kitaplardaki görsellerde 1300 yetişkin erkek, 400 yetişkin kadın, 573 erkek çocuk, 250 kız çocuğa yer verildiği; erkekler tek başına ve kamusal alan içinde gösterilirken, kadınların aile ve çocuklarla birlikte gösterildiği; erkeklerin daha çok kamusal alanda kamusal nesnelerle birlikte, kadınların ise sosyal hayatta ve ev çevresine özgü nesnelerle birlikte verildiği; erkek çocukların daha çok birincil toplumsal ilişki içeren eylemlerde yer alırken, kız çocukların ikincil ilişki içeren eylemlerde yer aldıkları belirlenmiştir.

Saydam'ın (2019) "Türkçe Ders Kitaplarında Toplumsal Cinsiyetin Farklı Değişkenler Açısından İncelenmesi" başlıklı yüksek lisans tezinde, 2017-2018 eğitim öğretim yılında kullanılan Türkçe ders kitapları, çalışma kitapları, öğretmen kılavuz kitaplarının içerik ve görselleri toplumsal cinsiyet göstergeleri açısından ele alınmıştır. Araştırmada, incelenen kaynakların içeriklerinin toplumsal cinsiyet rollerinin sunuluşu ve cinsiyet söylemlerinin kullanılış biçimi açısından genel olarak duyarlı bir şekilde hazırlandığı, ancak bu düzeyin yeterli olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Kuluroğlu Sevinç (2019) "Türkçe Öğretmeni Adaylarının Toplumsal Cinsiyet Algıları" adlı yüksek lisans tezinde nicel verileri doğrulama modeli kullanarak Türkçe öğretmeni adaylarının toplumsal cinsiyetle ilgili görüşlerini çeşitli değişkenlere (cinsiyet, yaş, sosyokültürel ve sosyoekonomik durum, anne-babaların eğitim durumu ve meslekleri) göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık gösterip göstermediği bakımından- incelemiştir. Araştırmanın nitel verilerine göre katılımcılar; kadın ve erkeğin her alanda eşit olmadığı,

medya ve yazı dilinde cinsiyetçi yaklaşımın olduğu ve toplumun cinsiyet eşitliği konusunda eksiği olduğu görülmüştür.

Biret Ertan'ın (2002) “Çağdaş Türk Çocuk Yazınında Toplumsal Cinsiyet Olgusu” adlı yüksek lisans tezinde, Cumhuriyetin kuruluşundan tek partili dönemin bitimine kadar olan süreçte yer alan çocuk kitapları ve 1980'lerden 2000'e ulusal çocuk edebiyatı yazarları tarafından yazılmış çocuk kitaplarındaki kadın-erkek rolleri incelenmiştir. Araştırma için bu iki farklı dönemin seçilmiş olmasının nedeni, tarihsel olarak her iki dönemin beraberinde getirdiği özellikler açısından toplumsal cinsiyet olgusunun çocuk kitaplarında karşılaştırmalı olarak verilebileceği olarak belirtilmiştir. Araştırmanın kapsamı için Türk çocuk edebiyatı yapıtlarından 3-14 yaş arası çocuklara yönelik olan 65 kitap seçilmiştir. Örneklem yöntemi çalışmada belirtilmemiştir. Sonuç olarak, çağdaşlaşma arttıkça geleneksel anlayışın kırılmasına karşın yine de Türk toplumunda var olan “ataerkil” düzenin izlerini sürdürdüğü görülmüştür.

Köseler'in (2009) “Okulöncesi Öykü ve Masal Kitaplarında Toplumsal Cinsiyet Olgusu” başlıklı yüksek lisans tezinde, Türkiye’de yayınlanan okulöncesi çocuklarına yönelik 200 öykü ve 50 masal kitabındaki kadın ve erkek figürleri, bu figürlerin yaptığı meslekler ve gösterildiği mekânlar üzerinden toplumsal cinsiyet olgusu incelenmiştir. Araştırmada, incelenen kitaplarda kadınların meslek yaşamının sınırlı tutulduğu; kız çocuklarının annelerine mutfak ve ev temizliğinde, erkek çocuklarınsa alışveriş işlerinde yardımcı olduğu; kadın ve erkek figürlerin geleneksel toplumsal cinsiyet rollerini destekleyen biçimde çizildiği sonucuna ulaşılmıştır.

Gündüz Şentürk'ün (2015) “Okulöncesi Dönem Çocukları İçin Basılan Resimli Öykü Kitaplarının Toplumsal Cinsiyete İlişkin Kalıp Yargılar Yönünden İncelenmesi” adlı yüksek lisans tezinde, 3-6 yaş grubuna yönelik resimli öykü kitaplarındaki içerik ve resimlemeler toplumsal cinsiyet kalıp yargıları çerçevesinde incelenmiştir. Belirlenen 70 kitap, karakterlerin cinsiyeti, aile yapısı, mesleği, eylemleri, ilgi alanları, kişilik özellikleri, fiziksel görünüşleri, nesne seçimleri, bulundukları mekânlar, yazar ve çizerin cinsiyeti toplumsal cinsiyet ipuçları açısından ele alınmıştır. Yapılan incelemeler sonucunda kadın ve erkek cinsiyetinin temsil edilme oranlarının birbirine yakın olduğu; kadınların erkek mesleği olarak algılanan çeşitli mesleklerde gösterildiği; resimli kitaplarda kadın ve erkekler için toplumsal cinsiyet kalıp yargılarını destekleyen öğelerin azalmış olduğu görülse de varlığını sürdürdüğü belirlenmiştir.

Ünelöz'ün (2017) “Ödüllü Çocuk Romanlarının Toplumsal Cinsiyet Kalıp Yargıları Bağlamında İncelenmesi” adlı yüksek lisans tezinde, ödüllü çocuk romanları toplumsal cinsiyet kalıp yargıları bağlamında incelenmiştir. Çalışmanın veri kaynağını, Türkiye’de en az beş yıldır çocuk ve gençlik edebiyatı ödülleri veren kurumların 2013-2015 yıllarını kapsayan üç yıllık dönemde ödüle layık gördükleri romanlar oluşturmuştur. Bu kapsamda yer alan ve yayımlanmış dokuz kitaptan doküman incelemesi yoluyla elde edilen veriler, betimsel olarak çözümlenmiştir. Çalışmada toplumsal cinsiyet ana kategorisi, farklı cinsiyetlerdeki karakterlerin “ev işlerini paylaşmaları”, “evi geçindirmeleri”, “herhangi bir mesleği gerçekleştirmeleri”, “bir işi bağımsız biçimde başarabilmeleri”, “yönetici/lider olmaları”, “oynadıkları oyunlar ve oyuncak seçimleri” ve “kişilik özellikleri” alt kategorilerine ayrılarak betimsel olarak çözümlenmiştir. Sonuçta, incelenen kitaplarda toplumsal cinsiyet kalıp yargılarını destekleyen örneklerin çoğunlukta olduğu; ancak bazı durumlarda toplumsal cinsiyet kalıp yargılarını desteklemeyen anlatımlara da rastlandığı görülmüştür.

Kılıçoğlu’nun (2016) “Ayla Kutlu’nun Çocuk Edebiyatı Ürünlerinde Toplumsal Cinsiyet Roller” adlı yüksek lisans tezinde, yazarın çocuk edebiyatı ürünleri kadın bakış açısı ile ataerkil yapının kimliklerin oluşmasında nasıl etkili olduğu, yazarın kadın ve erkek kimliklerinin sınırlandırılmışlıklarını yapıtlarında ne oranda yansıttığı bakımından incelenmiştir. Çalışma sonucunda, yazarın çocuk edebiyatı ürünlerinde kadın ve erkek eşitsizliğinin ortaya çıkışının önüne geçmeye çalıştığı; bu amaçla yazarın çocuk okurların belleğine toplumsal cinsiyet rollerinin eşit dağılımını yerleştirme çabasında olduğu belirlenmiştir. Ayrıca yazarın, değişen yaşam koşullarına bağlı olarak değer yargılarının sorgulanması ve yeni toplumlarda yeni rollerin yaşama taşınması gerçeğini çocuk edebiyatı ürünlerine yansıttığı sonucuna ulaşılmıştır.

Kaçar’ın (2007) “Toplumsal Cinsiyet ve Kadının Konumu: Türkiye’de Yakın Zamanlardaki Değişimi Anlamak” adlı yüksek lisans tezinde, Türkiye’de kadının konumu ve yakın zamanlarda kadının konumunda ortaya çıkan değişimler toplumsal cinsiyet açısından ele alınmıştır. Bunun için öncelikle, cinsiyet ve toplumsal cinsiyet kavramları irdelenmiş ve kadın sorununa açıklık getiren feminist yaklaşımlara yer verilmiştir. Araştırmada “kadın” kavramının eski Türk toplumlarında, Osmanlı toplumunda, Cumhuriyet döneminde ve 1980 sonrası dönemde nasıl olduğu üzerinde durulmuş; zaman

içerisinde kadın ve kadınlara yönelik değişen/dönüşen algının nedenleri açıklanarak değerlendirilmiştir.

Göl'ün (2011) “Çocuk Edebiyatında Cinsiyet Roller: Mustafa Ruhi Şirin ve Ayla Çınaroğlu'nun Eserleri” adlı yüksek lisans tezinde, okulöncesi çocuklarına yönelik hazırlanan kitaplarda toplumsal cinsiyete ilişkin kalıp yargılar incelenmiştir. Bu doğrultuda kitapların içeriğinde yer alan kalıp yargılar; betimsel analiz yöntemiyle yorumlanmaya çalışılmıştır. Araştırmanın örneklemini oluşturan Mustafa Ruhi Şirin ve Ayla Çınaroğlu'nun kitapları üzerinden, kalıp yargıların edebiyat gibi önemli bir kanalla çocuklara sunulması açısından yazarın cinsiyetinin belirleyici olmadığı ve edebiyat ürünlerine yansıyan kalıp yargıların cinsiyet kimliği inşasında etkili olduğu saptanmıştır.

Utku Günaydın'ın (2012) “Cumhuriyet Öncesi Kadın Yazarların Romanlarında Toplumsal Cinsiyet ve Kimlik Sorunsalı (1877-1923)” adlı doktora tezinde, Cumhuriyet öncesi kadın yazarlarımızın ortak tema, motif ve duyarlılıkları ortaya koymak amacı güdülerek seçilen 30 roman, toplumsal cinsiyet ve kimlik sorunsalı bağlamında incelenmiştir. Sonucunda kadın yazarların yarattıkları kadın karakterlerin erkek yazarlarınkine oranla daha çeşitli yaşantılar/deneyimler sunduğu ve daha içten bir dille sorunları anlattıkları görülmüştür.

Akbalık'ın (2012) “Anadolu Sahası Türk Halk Hikâyelerinde Toplumsal Cinsiyet Roller ile Kadınlar” adlı doktora tezinde, sözlü kültürün zengin ve önemli metinlerinden olan Anadolu sahası Türk halk hikâyelerinde, kadınların toplum içinde ve gelenek çerçevesinde kendilerine biçilen cinsiyet rolleri, kadınlara bakışın temelleri, bu temelleri oluşturan ekonomik ve sosyokültürel yapı irdelenmiştir. Kadınların farklı kimlik ve rollerde görüldüğü bu ürünlerde toplumsal cinsiyetin nasıl oluşturulduğu incelenerek toplumun kadın algısı, kadına bakışı, ona verdiği değer ve kadınların deneyimleri çözümlenmeye çalışılmıştır.

Harmancı Turunçoğlu'nun (2013) “Tanzimat'tan Cumhuriyet'in İlk Yıllarına Kadar Var Olan Kadın Oyun Yazarlarının Oyunlarında Toplumsal Cinsiyet” adlı doktora tezinde, Tanzimat döneminden Cumhuriyet döneminin ilk yıllarına kadar süregelen modernleşme sürecinde farklı kadın yazarlar tarafından yazılmış olan 7 oyun metni toplumsal cinsiyet üzerinden ele alınmıştır. Bu oyunlar analiz edilirken “Kadınca bir yazın biçimi var mıdır?” sorunsalı üzerinde durulmuştur. İncelenen oyun metinlerinde, kadın yazarların ideolojik tezlerini oluşturmalarına ve bunları metinlerine nasıl yansıttıklarına değinilmiştir. Ayrıca kendilerine özgü bir dil ya da anlatım biçimi oluşturup oluşturamadıkları üzerinde

durulmuştur. Sonuç olarak bu çalışma Tanzimat döneminden Cumhuriyet döneminin ilk yıllarına kadar var olan kadın oyun yazarlarının, kendilerine özgü bir görme biçimiyle içinde yaşadıkları ataerkil yaşam kurallarını dönüştürmeye odaklandıklarını ortaya koymuştur.

Oğuz Rollas'ın (2017) "0-6 Yaş Resimli Çocuk Hikâye Kitaplarında Toplumsal Cinsiyet İnşası" adlı yüksek lisans tezinde, 0-6 yaş resimli çocuk kitaplarında toplumsal cinsiyetin nasıl temsil edildiği incelenmiştir. Bu amaçla popüler hikâye kitapları içinden örneklem olarak seçilen üç seride kadınlık, erkeklik, annelik, babalık temsillerinin yanına kız çocuk ve erkek çocuk temsilleri alınmıştır. Okulöncesi hikâye kitaplarında cinsiyete dayalı iş bölümü, duyguların cinsiyeti, mekânın toplumsal cinsiyeti bağlamında hikâyelerin kurgusu, anlatı yapısı ve görselliği söylem analizi yöntemi kullanılarak incelenmiştir. Sonuç olarak incelenen hikâye kitaplarında kadının edilgin, annelik rolünde, temizlik işleriyle ve mekânsal olarak ev içinde temsil edildiği; erkeğin ise etkin, eylemsellik içinde, güçlü ve ekonomik faaliyetleri üstlenmiş olarak temsil edildiği görülmüştür. Kız çocuk ve erkek çocuk temsillerinde de edilgin ve nesne olarak kız; etkin ve özne olarak erkek çocuk temsillerinin incelenen metinlerin temel söylemini oluşturduğu belirtilmiştir.

Toplumsal cinsiyete yönelik yapılmış bilimsel makalelerin taraması Google Akademik ve kütüphane veri tabanları üzerinden yapılmıştır. Tarama sonucunda yaklaşık 101.000 makaleye ulaşılmıştır.⁷ Tezlerde olduğu gibi makalelerde de toplumsal cinsiyet kavramı üzerine disiplinlerarası çalışmalar yapıldığı; bunların sosyoloji dışında psikoloji, hukuk, sağlık, iletişim, felsefe, din, siyasal bilimler, tarih, arkeoloji, halkbilimi, dilbilim, güzel sanatlar, eğitim, edebiyat gibi alanlarda yoğunlaştığı görülmüştür.

Toplumsal cinsiyete yönelik yalnızca kuramsal bilgiler içeren ve bu konuda farkındalık uyandırma amacı taşıyan makalelerde genel olarak "toplumsal cinsiyet ve ayrımcılık, toplumsal cinsiyet eşitsizliği, genelleşmiş güven ve toplumsal cinsiyet, toplumsal cinsiyette kuramsal yaklaşımlar, Türk modernleşme sürecinde toplumsal cinsiyet, toplumsal cinsiyet ve cinsiyetlere biçilen roller, toplumsal cinsiyet eşitliği, toplumsal cinsiyet ve cinsiyet rollerinin algılanışı, toplumsal cinsiyet perspektifinden cinsiyet algısı, toplumsal cinsiyetin tarihsel analizi" gibi konular üzerinde durulmuştur (Başak, 2010; Bora, 2012; Dedeoğlu, 2009; Demirgöz Bal, 2014; H. Özdemir, 2019; Öztan, 2004; Scott, 2007; Tuskan, 2012; Vargel Pehlivan, 2017; Vatandaş, 2007; Yılmaz & Tokuroğlu, 2018).

⁷ En son tarama 16.12.2020 tarihinde yapılmıştır.

Yukarıda belirtilen ve toplumsal cinsiyetin kuramsal temelini açıklamaya çalışan makalelerin dışında deneysel nitelikli makaleler daha çok tıp, halk sağlığı, hemşirelik, sağlık yönetimi, sosyal hizmet, psikoloji, eğitim bilimleri alanlarındadır. İletişim, sosyoloji, güzel sanatlar, siyasal bilimler, Türkçe eğitimi ve edebiyat gibi sosyal alanlarda daha çok betimsel çalışmalarla karşılaşmaktadır. Dumanlı (2011), Genç (2019), Gündüz Kalan (2010), Özdemir (2010), , Özsoy & Taşdelen (2016), Uçar'ın (2015), Uluyağcı ve Yılmaz (2007), Yılmaz (2007), Zeybekoğlu Dünder'in (2012) makaleleri medya ve sosyal medya organlarına yansıyan toplumsal cinsiyet üzerinedir.

Gündüz Kalan'ın (2010) "Reklamlarda Çocuğun Toplumsal Cinsiyet Teorisi Bağlamında Konumlandırılışı" başlıklı makalesinde, reklamlarda kız ve erkek çocukların toplumsal cinsiyet anlamında konumlandırılışı incelenmiştir. Bunun için, yalnızca çocuklara özel ürünleriyle ünlenmiş küresel bir marka olan Kinder seçilmiş; Türkiye'de yayınlanan ve çocuk karakterlerin oynadığı üç Kinder reklamı toplumsal cinsiyet rolleri çerçevesinde ele alınmıştır. Çalışma sonucunda, reklam filmleri göstergebilimsel çözümlemeyle irdelenmiş; kız ve erkek çocukların toplumsal cinsiyet kalıp yargılarını yansıtan rol ve davranış biçimlerinde kurgulandıkları görülmüştür.

Uluyağcı ve Yılmaz (2007) "Televizyon Reklamlarında Çocuğa İlişkin Toplumsal Cinsiyet Rollerinin Sunumu" başlıklı makalede, çocukların sosyalleşme sürecinde reklamların önemli bir rol üstlendiği ve kültürel değerleri yansıttığı varsayımından hareketle toplumsal cinsiyet rollerinin televizyon reklamlarında nasıl sunulduğunu incelemiştir. Bunun için, 2004 ve 2005 yıllarında televizyonda yayınlanan reklamlar amaçlı örnekleme yoluyla seçilmiştir. Bu reklamlarda, toplumsal cinsiyet rollerinin reklam dili ve reklam görüntüsü olarak nasıl sunulduğu; kadın ve erkeğe yönelik imgelerin çocuklara nasıl yansıtıldığı irdelenmiştir. Çalışmada, reklamlarda toplumsal cinsiyet rollerinin var olduğu biçimde sunulduğuna; toplumsal yaşamın bir yansıması olarak yetişkin erkekler gibi erkek çocukların da güç, otorite, güvenin simgesi olarak betimlendiğine; kadın ve erkeğe ilişkin cinsiyet rollerinin reklamlarda çocuklar tarafından toplumun onayladığı değerler çerçevesinde aktarıldığı ve toplumsal cinsiyet rollerinin yeniden üretildiğine ulaşılmıştır.

Dumanlı'nın (2011) "Reklamlarda Toplumsal Cinsiyet Kavramı ve Kadın İmgesinin Kullanımı: Bir İçerik Analizi" başlıklı makalesinde, reklamlarda kadına yönelik toplumsal cinsiyet rollerinin nasıl sunulduğu açıklanmaya çalışılmıştır. Çalışmada kadınların genç-güzel-çekici kadın, yaşlı kadın, çalışan kadın, eş ve anne rolleriyle reklamlarda sıklıkla yer

aldığı; tüketime motive edilen, tüm emeğini aile mutluluğu için harcayan, fiziksel güzelliğine çok fazla önem gösteren kişilik ve davranış biçimleri içinde verildiği sonuçlarına ulaşılmıştır.

Özdemir, Batga & Uçar'ın (2019) “Sosyal Ağ Kullanımının Öğrencilerin Algılanan Toplumsal Cinsiyet Rollerine Etkisi” adlı çalışmaları, İnönü Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi’ndeki 676 öğrencinin sosyal ağ kullanımının toplumsal cinsiyet rol algılamalarına etkisini belirleme amacıyla yapılmış ve sonucunda sosyal ağ kullanımının yalnızca erkek egemen cinsiyet rolü üzerinde etkisinin bulunduğu saptanmıştır.

Güneş’in (2008) “Ders Kitaplarında Toplumsal Cinsiyet Ayrımı (1990-2006)” adlı makalesinde, toplumsal cinsiyet rollerinin yerleşmesinde önemli bir yeri olduğu düşünülen ders kitapları cinsiyet ayrımcılığı açısından incelenmiştir. Çalışma kapsamında yapılan incelemelerde, yaklaşık on yıldır ders kitaplarında cinsiyetçi yaklaşım ve söylemin azaldığı yönünde bir sonuca ulaşılmıştır. Ders kitaplarında verilen aile içi ilişkilerin görece daha eşitlikçi, ev dışında çalışan kadın figürünün daha ağırlıklı olduğu görülmüştür.

Kırkbaşıoğlu Kılıç ve Eyüp’ün (2011) “İlköğretim Türkçe Ders Kitaplarında Ortaya Çıkan Toplumsal Cinsiyet Rollerine Bir İnceleme” başlıklı çalışmalarında, 6. sınıflarda kullanılan Türkçe ders kitaplarındaki dilsel ve görsel metinlerde görülen toplumsal cinsiyet rolleri incelenmiştir. Çalışmada, kitaplarda erkeklerin kadınlardan daha fazla yer aldığı; meslek rollerinde erkeklerin kadınlara oranla daha farklı meslek grupları içerisinde sunulduğu; kadının ev içi işleri yapan, erkeklerinse ev dışı ve evin geçimini sağlayan kişi olarak betimlendiği gibi sonuçlara ulaşılmıştır.

Yaylı ve Kitiş Çınar’ın (2014) “Ortaokul Türkçe Ders Kitapları Görsellerinde Toplumsal Cinsiyet” adlı çalışmalarında, 2012-2013 eğitim öğretim ders yılı başında MEB tarafından dağıtılan ortaokul Türkçe ders kitapları ve Türkçe öğrenci çalışma kitaplarındaki (toplam 20 kitap) görseller toplumsal cinsiyet açısından incelenmiştir. Çalışma sonucunda, kitapların görsellerinde daha çok erkeklerin görünür kılındığı; cinsiyete göre karakterlerin toplumsal cinsiyet kalıp yargılarıyla uyum içinde resmedildiği görülmüştür.

Çelik, Aydoğan Yenmez & Gökçe’nin (2019) “Ortaokul Matematik Ders Kitaplarındaki Dilsel ve Görsel Metinlerin Toplumsal Cinsiyet Rollerine Göre İncelenmesi” başlıklı çalışmalarında, 2017-2018 eğitim öğretim yılında MEB’in çıkardığı ortaokul matematik ders kitaplarındaki metinlerde toplumsal cinsiyet rollerinin nasıl görüldüğü incelenmiştir. Sonuç olarak, Türkiye’deki ortaokul matematik ders kitaplarındaki kadın ve erkeklerin

kalıplaşmış betimlemelerle sunulduğu ve bu kitaplardaki metinlerdeki kadınların iş gücüne katılma oranının erkeklere göre daha düşük olduğu bulgularına ulaşılmıştır.

Tezlerde olduğu gibi makaleler arasında da edebiyat alanında toplumsal cinsiyet üzerine çalışmalar vardır. Çer (2017) “Çocuk Edebiyatında Toplumsal Cinsiyetsiz Karakterler: Bir Araştırma Örneği” adlı makalesinde, Fazıl Hüsni Dağlarca’nın *Balina ile Mandalina* yapıtında yer alan toplumsal cinsiyetsiz karakterlerin hangi roller içinde betimlendiğini; karakterlerin duygu, düşünce ve davranışlarının basmakalıp cinsiyetçi bir anlayış içinde yansıtılıp yansıtılmadığını ortaya koymayı amaçlamıştır. Çalışma sonucunda, balina ve mandalina karakterinin duygusal, araştıran, sorgulayan, mutlu ve düşsel olarak sunulduğu; yapıtta yer alan toplumsal cinsiyetsiz karakterlerin kadın ve erkek rollerine ilişkin olarak herhangi bir basmakalıp cinsiyetçi anlayışı yansıtmadığı görülmüştür.

Çer ve Şahin’in (2016) “Türkçenin Sözvarlığını Yansıtan Atasözleri ve Deyimlerde Toplumsal Cinsiyet” başlıklı çalışmalarında, Türkçe atasözleri ve deyimlerde toplumsal cinsiyet anlayışının nasıl olduğunu belirlemek amaçlanmıştır. İncelenen atasözlerinde kadının toplumsal cinsiyetçi bir anlayış içinde bağımlı (% 16.3), cinsel nesne (% 15.2), edilgin (% 14.4), fiziksel olarak çekici (% 6.8); erkeğin rolünün ise baskın (% 16.3), güçlü (% 13) ve etkin (% 12) olarak yansıtıldığı görülmüştür. Benzer şekilde, deyimlerde ise kadının rolünün, toplumsal cinsiyetçi bir anlayış içinde sırasıyla cinsel nesne (% 20), fiziksel olarak çekici (% 14), edilgin (% 8.6), bağımlı (% 8.2); erkeğin rolünün ise sırasıyla cinsel olarak saldırgan (% 13.1), baskın (% 57), etkin (% 9.8), güçlü (% 8.8) olarak yansıtıldığı sonucuna ulaşılmıştır.

Günay ve Bener’in (2011) “Kadınların Toplumsal Cinsiyet Rollerini Çerçevesinde Aile İçi Yaşamı Algılama Biçimleri” adlı çalışmalarında, kadınların toplumsal cinsiyet rolleri çerçevesinde aile içi yaşamı algılama biçimleri belirlenmiştir. Çalışmanın örneklemini, Ankara’da yaşayan 575 evli kadından oluşturmuştur. Çalışma sonucunda, aile içi yaşamda yer alan sosyal ve ekonomik alanlara ilişkin ifadeler ile kadınların yaş, eğitim durumu, çalışma durumu, ekonomik durum arasında anlamlı bir farklılık olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.

Kahraman vd.’nin (2014), Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi öğretim elemanlarının toplumsal cinsiyet algısını tespit etmeyi amaçlayarak yürüttüğü çalışmada, toplumsal cinsiyet rollerinin nasıl yapılandırıldığı ve ne kadar benimsendiği, bu rollerin kabulü ve yeniden üretilmesinde farklı cinsiyetlerin ne ölçüde katkısının olduğu araştırılmıştır. Çalışmada, öğretim elemanlarının toplumdaki eşitsizliklerin ve önyargıların kaldırılmasına

yardımda bulunabilmeleri için, toplumsal sistemlerin dayattığı ve yeniden ürettiği kalıpların farkında olmaları, bu yönde bilinçlenmeleri ve duyarlılık kazanmaları gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

Kurt Topuz ve Erkanlı'nın (2016) "Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Kadın ve Erkeğe Atfedilen Anlamların Metafor Yöntemiyle Analizi" başlıklı makalelerinde, toplumsal cinsiyet açısından kadın ve erkek kavramlarının metaforlar yoluyla ne anlam ifade ettiği ortaya konulmaya çalışılmıştır. 100 katılımcıdan toplanan veriler sonucunda, kadın kavramının katılımcılar tarafından kırılğan, ilgiye ve bakıma muhtaç, edilgin ve bağımlı, anlaşılması zor, mutluluk vermesi beklenen, çalışkan, sorumluluk sahibi ve yaşamın devamlılığını sağlayan olarak tanımlandığı; erkek kavramının ise etkin, yöneten-yönlendiren, koruyucu-kollayıcı-sahiplenici, mücadeleci, ailesinin sorumluluğunu üstlenen, mantıkla hareket eden, duygularını göstermeyen, fiziksel güç kullanabilen, başına buyruk, yüceltilen, ilgi isteyen ve bencil olarak nitelendirildiği belirlenmiştir. Katılımcıların kadın ve erkeğe yönelik değerlendirmelerinde öğrenilmiş olan toplumsal cinsiyetçi bakış açısının ve basmakalıp düşüncelerin etkisi altında kaldıkları; tüm katılımcıların toplumsal cinsiyetçi rolleri kabullendikleri görülmüştür.

YÖK tez taraması sonucu, Sevim Ak ve çocuk edebiyatı yapıtlarıyla ilgili 6 yüksek lisans, 1 doktora tezine ulaşılmıştır. Tezlerde genel olarak yazarın yapıtları 'çocuk edebiyatının temel özellikleri, iletilerin aktarım biçimi, toplumsal cinsiyet rolleri, eğitsel değerler ve sözvarlığı' açılarından ele alınmıştır.

Arpacı'nın (2006) "Çocuk Kitaplarında İletiler ve İletilerin Aktarım Biçimi (Sevim Ak Örneği)" başlıklı yüksek lisans tezinde, Sevim Ak'ın 17 kitabında yer alan iletiler ve bu iletilerinin aktarılma biçimleri incelenmiştir. Çalışma sonucunda, yazarın kitaplarındaki iletilerin çocuğun içinde bulunduğu bilişsel, duyuşsal ve toplumsal gelişim düzeyine uygun olarak sunulduğu; iletilerin daha çok örtük olarak verildiği; kitapların yazınsal bir değer ve nitelik taşıdığı belirlenmiştir.

Özdemir'in (2008) "Sevim Ak'ın Hikâye ve Romanlarında Yer Alan Eğitsel İletiler" adlı yüksek lisans tezinde, yazarın öykü ve romanlarında bulunun eğitsel iletileri ortaya koymak amaçlanmıştır. Kitaplardaki eğitsel iletiler belirlenirken bu iletilerin sunulmasında araç olan karakter, olay ve durumlar da betimlenmiştir. Çalışmanın sonucunda, Sevim Ak kitaplarının iletiler bağlamında çocuk edebiyatının temel ilke ve ölçütlerine uygun nitelikte olduğu ortaya konulmuştur.

Uzuner Yurt'un (2013) "Sevim Ak'ın Öykülerinin Eğitsel Değerinin İncelenmesi" başlıklı doktora tezinde, yazarın öykülerinin (11 öykü kitabı) eğitsel değerini ortaya koymak amaçlanmıştır. Hem nicel hem de nitel boyutu olan bu araştırmanın nicel verileri, Erzincan merkezde yer alan sosyoekonomik gelişmişlik düzeyi farklı 3 ilköğretim okulundan toplam 110 6. sınıf öğrencisine uygulanan ölçek ve testlerle sağlanmıştır. Bunların yanında öyküler, içerdikleri değer ve iletiler yönünden de incelenmiştir. İnceleme sonucunda, Sevim Ak'ın öykü kitaplarının ahlaki değerlere, bilişsel ve toplumsal gelişime ilişkin toplam 189 ileti içerdiği belirlenmiştir. Araştırmanın nicel verileri sonucunda ise öykülerin sosyoekonomik düzeyi düşük, orta ve yüksek olan okullardaki öğrencilerin okuma tutumlarına olumlu yönde etkisi olduğu ulaşılmıştır.

Doğan'ın (2015) "Sevim Ak'ın Çocuk Kitaplarının Çocuk Edebiyatının Temel Öğeleri Yönünden İncelenmesi ve Türkçe Eğitime Katkıları" adlı yüksek lisans tezinde, yazarın 18 kitabı "karakter, konu, ileti, dil-anlatım, resim" öğeleri bakımından incelenmiş ve bu kitapların Türkçe eğitime katkısı değerlendirilmiştir. İnceleme sonucunda kitapların çocuk edebiyatının temel öğeleri yönünden uygun nitelikler taşıdığı ulaşılmıştır.

Özdemir Mete'nin (2016) "Sevim Ak'ın Çocuk Romanlarının Sözvarlığı Açısından Çözümlemesi" başlıklı yüksek lisans tezinde, yazarın 12 romanı içerdiği "atasözü, deyim, ikileme, ilişki sözleri, kalıplaşmış sözler, yabancı sözcükler, çeviri sözcükler, terimler, tekerlemeler, bilmeceler, argo sözcükler, Anadolu ağızlar" bakımından incelenmiş ve bu öğelerin kullanım sıklıkları belirlenmiştir. İnceleme sonucunda Sevim romanlarında en çok ikileme ve deyimlere, en az tekerleme ve bilmecelere yer verildiği; kalıplaşmış sözlerinse hiç kullanılmadığı görülmüştür.

Kapkıner'in (2019) "Sevim Ak'ın Çocuk Kitaplarında Toplumsal Cinsiyet Rollerine Üzerine Bir İnceleme" adlı yüksek lisans tezinde, yazarın 35 çocuk edebiyatı yapıtı toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında incelenmiştir. Çalışmada alanyazın taraması sonucunda elde edilen bilgiler doğrultusunda kategoriler belirlenmiş ve kitaplar bu kategoriler çerçevesinde ele alınmıştır. Sonuç olarak yazarın yapıtlarındaki karakterlerin büyük ölçüde kalıplaşmış toplumsal cinsiyet rollerine uygun davrandıkları görülmüştür.

Güneş (2020) "Sevim Ak'ın Öykülerinde Yer Alan Çocuk Karakterlerin İncelenmesi" başlıklı yüksek lisans tezinde, yazarın 12 öykü kitabında yer alan çocuk karakterleri "açıklık-kapalılık", "devingenlik-durağanlık", karakterlerin geliştirilme yolları ve karakter özellikleri açısından ele almıştır. İnceleme sonucunda, öykülerdeki ana çocuk karakterlerin

açık ve devingen karakterler olduklarına; daha çok “meraklı, neşeli, umutlu, yardımsever, hayalperest, heyecanlı” gibi olumlu karakter özellikleri taşıdıklarına; olumsuz karakter özelliklerininse yardımcı çocuk karakterler üzerinden verildiğine ulaşmıştır. Çalışma kapsamında ulaşılan diğer sonuç ise, öykülerde karakterlerin en çok konuşma yoluyla geliştirildiğidir.

Doğrudan Sevim Ak ve yapıtları üzerine yapılan bu tezler dışında, Buket Dedeoğlu Orhun’un (2019) “Çocuk Edebiyatında Estetik Ölçütlerin Belirlenmesi ve Bir Çocuk Edebiyatı Kitabının Estetik Ölçütler Açısından Değerlendirilmesi” başlıklı doktora tezinde Sevim Ak’ın *Vanilya Kokulu Mektuplar* romanı estetik ölçütler bakımından değerlendirilmek amacıyla seçilmiştir. Araştırma sonucunda, bu romanın çocuk edebiyatının estetik ölçütlerini büyük oranda taşıdığı belirlenmiştir.

BÖLÜM 3

YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın yöntemi belirtilmiş; bu yönteme ilişkin başlıca kavram ve ilkeler açıklanmıştır. Bölümde sırasıyla “Araştırmanın Modeli”, “Veri Kaynakları (İnceleme Nesnesi)”, “Verilerin Toplanması ve Çözümlemesi”, “Verilerin Güvenirliği” başlıkları yer almaktadır.

Araştırmanın Modeli

Çağdaş Türk çocuk edebiyatı yazarlarından Sevim Ak’ın romanlarının toplumsal cinsiyet algısı bağlamında çözümlenmesini amaçlayan bu araştırma etkileşimsiz analitik (çözümlemeli) nitel araştırma karakteristiği taşımaktadır. Bu araştırma modeli; birebir etkileşim gerektirmeyen, daha çok dokümanlar üzerinden veri toplama ve inceleme temeline dayalı nitel araştırma desenidir (Creswell, 2016). Bu bakımdan araştırmada veriler, doküman (belge) incelemesi yöntemiyle elde edilmiştir. Doküman; toplumsal olay ve olgular üzerine bilgi sağlayan herhangi bir malzemedir ve araştırmacıdan bağımsız olarak var olmaktadır. Doküman incelemesi de araştırılması hedeflenen olgu veya olgularla ilgili bilgi içeren yazılı araç gereçlerin çözümlemesini kapsamakta, toplum tarafından üretilen belgelerin sosyal araştırma verisi olarak incelemesini içermektedir. Nitel araştırma yöntemleri arasında yer alan doküman incelemesi; yazılı belgelerin çözümlenmesini ve bu belgelerin ilişkilendirilerek değerlendirilmesini gerektirmekte, tek başına bir veri toplama aracı olarak kullanılabilmektedir. Bu yöntemde sırasıyla “dokümanlara ulaşma”, “dokümanların orijinalliğini kontrol etme”, “dokümanları anlama”, “veriyi inceleme” ve

“veriyi kullanma” aşamaları izlenmektedir (Corbetta, 2003; Geray, 2016; Yıldırım & Şimşek, 2013). Doküman incelemesinde araştırmacı nesneyi doğrudan irdeleyebileceği gibi, önceden bir araya getirilmiş kayıtlara ve alandaki kaynak kişilere başvurarak topladığı dağınık verileri kendi gözlemleriyle de birleştirip belli bir sistem içerisinde yorumlamaya çalışmaktadır (Karasar, 2012). Bu araştırmada doküman incelemesi yoluyla elde edilen veriler, önceden belirlenmiş amaç ve alt amaçlar doğrultusunda oluşturulan kategoriler çerçevesinde içerik çözümlemesi tekniği kullanılarak irdelenmiştir. İçerik çözümlemesi araştırmacılara sözel, yazılı veya görsel araç gereçlerin içerdiği iletiyi, anlam ve dilbilgisi açısından ayırarak sayılara dönüştürme; bu sayılar doğrultusunda çıkarımda bulunma olanağı sunan bilimsel bir yaklaşımdır. Bu yaklaşımın temel amacı, elde edilen verilerin derinlemesine incelenmesi ve bunları açıklayabilecek ilişkilere ulaşılmasıdır (Tavşancıl & Aslan, 2001, s. 22; Yıldırım & Şimşek, 2013, s. 259).

Veri Kaynağı (İnceleme Nesnesi)

Sevim Ak’ın yazdığı tüm romanlar araştırma kapsamında yer almaktadır. Yazarın 2 anı-izlenim kitabı, 22 öykü ve 16 roman olmak üzere toplam 40 yapıtı bulunmaktadır. Bu yapıtlar arasından amaçlı örnekleme yöntemiyle bir alt grup belirlenmiştir. Amaçlı örnekleme yöntemi, zengin bilgiye sahip olduğu düşünülen durumların derinlemesine çalışılmasına olanak sağlamaktadır. Dolayısıyla amaçlı örnekleme yöntemi pek çok durumda olgu ve olayların keşfedilip açıklanmasında yararlı olmaktadır (Yıldırım & Şimşek, 2013, s. 135). Bu araştırmada metin türü özellikleri (romanın, diğer türlere göre hacimsel özellikleri itibarıyla, kişilere ilişkin daha çok malzeme verdiği düşünülebilir), karakter çeşitliliği, karakter sunumu, ana problem durumuna yönelik daha geniş bilgi ve örnekler sunması gibi durumlar göz önünde bulundurulmuş; çalışmanın temel veri kaynağı (inceleme nesnesi) olarak Sevim Ak’ın romanları seçilmiştir. Bu çalışma kapsamında incelenen romanlara yönelik bilgiler Tablo 2’de sunulmuştur:

Tablo 2

Veri Kaynağını Oluşturan Romanlara Yönelik Bilgiler

Roman Adı	Yayınevi	Sayfa Sayısı	Yaş Düzeyi
Az Buçuk Teo	Can Çocuk	212	9+
Babamın Gözleri Kedi Gözleri	Can Çocuk	117	8+
Domates Saçlı Kız	Can Çocuk	192	9+
Gazete Fısıltıları	Can Çocuk	221	10+
Gemici Dedem	Can Çocuk	83	8+
Gökkuşağı Yazı	Günışığı	228	11+
Horoz Adam ve Korsan	Can Çocuk	149	11+
Lodos Yolcuları	Can Çocuk	150	9+
Melo	Can Çocuk	149	9+
Puf, Pufpuf, Cuf, Cufcuf ve Cino	Can Çocuk	82	8+
Puldan Taştan Lahanadan	Can Çocuk	83	8+
Saçlarında Soru İşaretleri	Can Çocuk	173	11+
Sıcak Çikolatalı Yolculuklar	Can Çocuk	207	10+
Sirk Kızı	Can Çocuk	102	10+
Şarkını Denizlere Söyle	Can Çocuk	228	11+
Vanilya Kokulu Mektuplar	Can Çocuk	117	8+

Verilerin Toplanması ve Çözümlemesi

Sevim Ak'ın romanlarının toplumsal cinsiyet algısı bağlamında incelendiği bu araştırmada veriler, doküman incelemesi yöntemiyle toplanmıştır. Dolayısıyla araştırmanın veri kaynağı belge türündendir. *Araştırmanın Modeli* bölümünde de belirtildiği üzere nitel araştırmalarda doküman incelemesi, araştırılması amaçlanan olgulara yönelik bilgiler içeren yazılı kaynakların çözümlemesini kapsamaktadır (Yıldırım & Şimşek, 2013, s. 217).

Araştırmada incelenen romanlarda toplumsal cinsiyet algısını yansıtan tüm bulgular için içerik çözümlemesi tekniği kullanılmıştır. İçerik çözümlemesi belirli kurallara dayalı

kodlamalarla bir metnin daha küçük içerik kategorilerine ayrılarak özetlendiği dizgesel ve yinelenebilir bir tekniktir. Bu teknikte birbirine benzeyen veriler belirli kavramlar ve temalar/izlekler çerçevesinde bir araya getirilerek yorumlanmakta; elde edilen veriler incelenirken alt kategoriler oluşturularak sayısal sunumlar yapılmaktadır (Balcı, 2001, s. 253; Ekiz, 2009, s. 77). İçeriğin dizgesel, yansız ve sayısal olarak incelenmesi amacını taşıyan içerik çözümlemesinde öncelikle ana kategori (çözümleme kategorisi) ve bununla ilişkili alt kategoriler belirlenmektedir (Neuendorf, 2019; Strauss & Corbin, 2014). Bu araştırmada da “kategorisel çözümleme” tekniği kullanılmış; ilk olarak toplumsal cinsiyet algısını oluşturan ve biçimlendiren etkenlere/değişkenlere ilişkin kuramsal çerçeve ve araştırmanın amaçları temel alınarak çözümleme kategorileri oluşturulmuştur. “Sevim Ak romanlarında toplumsal cinsiyet ve toplumsal cinsiyet algısı” olarak belirlenen ana kategori (çözümleme birimi/kategorisi) doğrultusunda uzman görüşü de alınarak araştırmanın her bir alt amacına yanıt oluşturacak biçimde yapılandırılan alt kategoriler aşağıda sıralanmıştır:

1. Romanlarda kişiler ve toplumsal cinsiyet algısı
 - 1.1. Birincil kişilerin yaş grubu ve cinsiyeti
 - 1.2. İkincil kişilerin yaş grubu ve cinsiyeti
 - 1.3. Birincil ve ikincil kişilerin etkin-edilginliği
 - 1.4. Toplumsal cinsiyet ve toplumsal cinsiyet algısıyla ilişkili olarak tipler
 - 1.5. Roman kişilerinin meslekleri ve toplumsal cinsiyet algısı
2. Romanlarda mekân ve toplumsal cinsiyet algısı
 - 2.1. Şehirlerde toplumsal cinsiyet algısı
 - 2.2. Kırsal kesimlerde toplumsal cinsiyet algısı
3. Romanlarda zaman ve toplumsal cinsiyet algısı
 - 3.1. 2000 öncesinde toplumsal cinsiyet algısı
 - 3.2. 2000 ve sonrasında toplumsal cinsiyet algısı
4. Romanlarda başlıca temalar ve toplumsal cinsiyet algısı
 - 4.1. Aile ve ev yaşamında toplumsal cinsiyet algısı
 - 4.1.1. Aile yapısı ve türüne bağlı olarak toplumsal cinsiyet algısı

- 4.1.2. Aile içi ilişkilerde toplumsal cinsiyet algısı görünümüleri
- 4.2. Ekonomi ve iş yaşamında toplumsal cinsiyet algısı
- 4.3. Eğitim ve toplumsal cinsiyet algısı
- 4.4. Şiddet ve toplumsal cinsiyet algısı
- 4.5. Arkadaşlık ilişkilerinde toplumsal cinsiyet algısı
- 4.6. Alışveriş ve toplumsal cinsiyet algısı
- 5. Romanlarda toplumsal cinsiyetle ilgili eylem, nesne ve mekân temsiliyeti
 - 5.1. Toplumsal cinsiyetle ilgili eylem temsiliyeti
 - 5.2. Toplumsal cinsiyetle ilgili nesne temsiliyeti
 - 5.3. Toplumsal cinsiyetle ilgili mekân temsiliyeti
- 6. Romanlarda dil-anlatım ve toplumsal cinsiyet algısı
 - 6.1. Konuşmalarda (diyaloglar, monologlar vb.) toplumsal cinsiyet algısı
 - 6.2. Betimlemelerde toplumsal cinsiyet algısı
 - 6.3. Benzetmelerde toplumsal cinsiyet algısı
 - 6.4. Adlandırma ve sıfatlarda toplumsal cinsiyet algısı
 - 6.5. Deyim, argo ve kaba sözlerde toplumsal cinsiyet algısı
 - 6.5.1. Kadın ve erkek karakterlerde argo ve kaba söz kullanımı
 - 6.5.2. Kalıplaşmış dil birimlerinde toplumsal cinsiyetin görünümü

Ana kategori (çözümleme birimi/kategorisi) kapsamında geliştirilen her bir alt kategori kendi içerisinde de kategorilere ayrılarak 16 roman üzerinde ayrı ayrı incelenmiştir. Daha önce de belirtildiği gibi ana ve alt kategoriler, araştırmanın amaç ve alt amaçlarına yanıt oluşturacak biçimde yapılandırılmıştır. Elde edilen bulgular, araştırmanın amaçları doğrultusunda değerlendirilmiş ve yorumlanmıştır. Ayrıca, içerik çözümlemesi sürecinde veriler ilişkilendirme ve karşılaştırmaya dayalı çok yönlü bir incelemeyle ele alınmıştır. Bu aşama, romanlardan alıntı ve örneklerle desteklenmiştir. Her bir kategoriye ilişkin bulgular, roman adları belirtilerek tablo biçiminde sunulmuş; ilgili kategori çerçevesinde romanlara yönelik veriler sayısal olarak gösterilmiştir. Bu sayısallaştırmayla, incelenen kategorilerle ilgili romanlardan elde edilen bilgi ve verilerin daha açık, anlaşılır ve toplu

bir biçimde görülmesi amaçlanmıştır. Dil ve anlatım başlığı altında “konuşmalar, betimlemeler, benzetmeler, adlandırmalar, deyim, argo ve kaba sözler” incelenirken içerik çözümlemesi yanında derinlemesine olmasa da bir söylem çözümlemesine gidilmiştir. Günay’ın (2018, s.15, s. 24) dikkat çekildiği üzere söylem, dilin gerçek bağlam içinde gerçek konuşucu ve alıcı tarafından kullanılması anlamına gelmektedir. Söylem çözümlemesi de her türlü sözel üretimi incelemek ve belli bir bağlam içinde üretilen dille ilgili her yapının çözülmesi olarak tanımlanmaktadır. Toplumbilimci ve toplumdilbilimcilerin sıklıkla başvurduğu bir çözümleme türüdür.

Verilerin Güvenirliği

Nitel araştırmalarda güvenilirlik farklı biçimlerde ele alınabilir. İçerik çözümlemesinde güvenilirlik, nesnel bir veri işleme/kodlama sistemine dayanmaktadır. Burada güvenirlğe ilişkin odak noktası, yazıya aktarılmış verilerin çözülmesi için çoklu veri işleyicilerin/kodlayıcıların kullanılmasına dayanan “kodlayıcılar arası görüş birliği” olmaktadır. Nitel araştırmalarda güvenilirlik çoğunlukla veri setlerinin birden çok kodlayıcının/işleyicinin yanıtları ya da görüşlerindeki kararlılık/tutarlılık anlamına gelmektedir (Creswell, 2016, s. 253). Bu araştırmalarda nesnel ve güvenilir verilere ulaşmak için, incelemeye yönelik bağımsız alt birimlerin/başlıkların/kategorilerin oluşturulması ve bunların açıkça tanımlanması en önemli aşama olarak görülmektedir. İçerik çözümlemesinde, yararlanılan çalışmaların güvenirlğine ilişkin nesnel veriler elde edebilmek amacıyla araştırmacı genellikle iki yoldan birine yönelmektedir. Birinci yol, çözümlenecek belgelerin, kaynakların, araçların farklı araştırmacılar tarafından eşzamanlı olarak incelenmesi ve ulaşılan veriler arasındaki ilişkinin hesaplanmasıdır. Diğer yol ise aynı belge, kaynak ya da araçların aynı araştırmacı tarafından farklı zamanlarda yeniden incelenmesi ve iki inceleme arasındaki sonuçların karşılaştırılmasıdır (Tavşancıl & Aslan, 2001, s. 80-81). Bu araştırmada, roman incelemeleri sonucu elde edilen verilerin nesnelliğini ve güvenirlğini artırmak amacıyla birinci yol kullanılmıştır. Bu bağlamda incelenen 16 romanın en az %20’sini karşılayacak biçimde 4 roman belirlenerek doktora eğitimini tamamlamış ve içerik çözümlemesinde deneyimli alan uzmanı başka bir araştırmacı tarafından da çözümlenmiştir. İkinci araştırmacının incelemesine sunulan 4 roman, seçkisiz olmayan örnekleme yöntemlerinden amaçlı rastgele örnekleme yoluyla belirlenmiştir. Bu örnekleme yöntemi, dizgesel ve rastlantısal seçilen durum örneklerinin araştırmanın amacı

doğrultusunda amaçlı bir biçimde sıralanmasıdır (Marshall & Rossman, 2014). Bu yeni örnekleme, rastgele örneklemeyle belirlenen durumlara göre daha zengin verilere ulaşmayı sağlamakta; dolayısıyla araştırmanın güvenilirliğini artırmaktadır. Bu yöntemde, ilk olarak rastgele yöntemlerden yararlanılarak evrenden ya da veri kaynağından bir örneklem belirlenmekte; sonrasında bu grup içinden araştırmaya en çok katkı sağlayacağı düşünülen küçük bir alt grup seçilmektedir. Seçilen bu küçük grup amaçlı rastgele örneklemdir ve bu örneklemin amacı araştırmanın güvenilirliğini artırmaktır (Creswell, 2016; Flick, 2014; Tashakkori & Teddlie, 2010). Nitel araştırmaların yinelenabilir, inandırıcı ve güvenilir sonuçlar sunması, örneklemin evrenin veya veri kaynağının tüm öğelerini içermesine bağlıdır. Bu nedenle nitel araştırmalarda örneklemin niceliği değil, niteliği önemlidir (Baltacı, 2018, s. 237; Creswell, 2016). Bu araştırmada da amaçlı rastgele örnekleme yöntemiyle inceleme öğelerinin (alt kategoriler) her birini temsil etme gücüne sahip 4 roman belirlenmiş ve çözümlenmesi üzere ikinci araştırmacıya (içerik çözümleme konusunda deneyim sahibi bir alan uzmanı) sunulmuştur. İkinci araştırmacı tarafından incelenen romanlar şunlardır:

- 1) *Lodos Yolcuları*
- 2) *Gökkuşağı Yazı*
- 3) *Horoz Adam ve Korsan*
- 4) *Sıcak Çikolatalı Yolculuklar*

Veri kaynağının (inceleme nesnesinin) %20'sini oluşturan romanlar ikinci kodlayıcı/işleyici tarafından asıl araştırmacıyla aynı adımlar izlenerek çözümlenmiştir. İnceleme sonrasında, asıl araştırmacı ile ikinci araştırmacının (bağımsız araştırmacı) doldurduğu tablolar ve elde ettikleri bulgular karşılaştırılmıştır. Veri kodlayıcılar/işleyiciler arasındaki güvenilirlik “Görüş birliği / Görüş birliği + Görüş ayrılığı x 100” formülüyle hesaplanmıştır. Bu hesaplama sonucunda kodlayıcılar/işleyiciler arasındaki veri güvenilirlik değerleri (tutarlık oranları) aşağıdaki gibidir:

- Birinci alt kategori (Romanlarda kişiler ve toplumsal cinsiyet algısı) için %91,6.
- İkinci alt kategori (Romanlarda mekân ve toplumsal cinsiyet algısı) için %87,5.
- Üçüncü alt kategori (Romanlarda zaman ve toplumsal cinsiyet algısı) için %83,3.
- Dördüncü alt kategori (Romanlarda başlıca temalar ve toplumsal cinsiyet algısı) için %95,2.

- Beşinci alt kategori (Romanlarda toplumsal cinsiyetle ilgili eylem, nesne ve mekân temsiliyeti) için %92,8.

- Altıncı alt kategori (Romanlarda dil-anlatım ve toplumsal cinsiyet algısı) için %90,9.

Araştırmaya yönelik elde edilen güvenilirlik değerlerinin (tutarlık/uyuşum oranları) %83,3 ile %95,2 arasında değiştiği ve toplam değer %90,2 olduğu görülmektedir. İçsel tutarlılığı ortaya koyan kodlama denetiminde, kodlayıcılar/işleyiciler arası görüş birliğinin en az %70 olması beklenmekte; Miles ve Huberman (1994) tarafından bu uzlaşmanın %80 olması önerilmektedir (aktaran Baltacı 2017, s. 8). Bu araştırmada yer alan her bir alt kategoride tutarlık oranının alanyazında belirtilen değerden yüksek olması, Sevim Ak romanlarının toplumsal cinsiyet algısı bağlamında oluşturulan kategoriler açısından güvenilir bir biçimde çözümlendiğini göstermektedir.

BÖLÜM 4

BULGULAR VE YORUM

Bu bölümde Sevim Ak'ın romanları toplumsal cinsiyet algısı çerçevesinde değerlendirilmiş; bu bağlamda romanlar -çalışmanın her bir alt amacına yanıt oluşturacak biçimde- kişiler, mekân, zaman, tema ve dil-anlatım bakımından başlıklara ayrılarak toplumsal cinsiyet ve toplumsal cinsiyet algısı yönünden irdelenmiştir. Ayrıca romanlarda toplumsal cinsiyetle ilgili eylem, nesne, mekân temsiliyeti de incelenmiş ve bunlar üzerinden toplumsal cinsiyet algısı değerlendirilmiştir. Elde edilen bilgiler tablolar hâlinde sunulmuş; alanyazındaki kuramsal bilgi ve araştırma bulgularıyla ilişkilendirilerek değerlendirilmiş; romanlardan örneklerle desteklendirilerek yorumlanmıştır.

Romanlarda Kişiler ve Toplumsal Cinsiyet Algısı

Romanlarda kişiler “kahraman, karakter, tip, başkahraman, başkarakter, birincil kişi, ikincil kişi, dekoratif kişi” gibi pek çok adla yaşam bulmaktadır. Hangi kavramla ifade edilirse edilsin, hangi sınıflandırmaya girerse girsin her roman kişisi, kurmaca dünyanın başlıca öğelerinden biri olarak olay örgüsü, zaman ve mekân gibi diğer öğelerle ilişki içerisinde romanın kurmaca dünyasını yapılandırmaktadır. Dolayısıyla romanlar, roman kişileriyle yaşamakta; okurun belleğinde bu kişilerle yer etmekte; olay örgüsü, zaman, mekân gibi yapısal diğer öğeler de kişiler bağlamında anlam kazanmaktadır. Eylemleri, duyguları, düşünceleri, dünya görüşleri, etkin/edilginlikleri, sözleri, tutum ve davranışları, kısacası her yönüyle romanın kişiler kadrosu; olaylara, zamana, mekâna anlam yüklemektedir (Demir, 2014, s. 1). Bu nedenle ister yetişkinler için ister çocuklar için

yazılmış olsun, romanlarda başta gelen ve romanın odağına yerleşen ana öge roman kişisidir. Bu kişilerin, romanın kurmaca dünyası içerisinde konumlandırılış biçimleri, yaptıkları her davranış, söyledikleri her söz, sergiledikleri her tavır, sahip oldukları her özellik okura yansımakta ve okurun belleğinde çeşitli imgeler oluşmaktadır. Özellikle çocukların, okudukları edebiyat yapıtlarındaki karakterlerle özdeşim kurup onlara öykündükleri göz önünde bulundurulduğunda, kişiler ayrı bir önem kazanmaktadır. Sevim Ak'ın romanlarını toplumsal cinsiyet algısı çerçevesinde inceleme amacı taşıyan bu çalışmada da roman kişilerini ve bu kişilerin cinsiyet bakımından romanlardaki ağırlığını belirlemek önemli görülmüştür. Bunun için ilk olarak romanlardaki birincil kişilerin yaş grubu, cinsiyetleri ve sayıları verilmiş; bu kişilerin çevresinde yer alan, onların yaşamına yön veren ve olay örgüsü içinde kendini sıklıkla gösteren yetişkin ve diğer kahramanlarsa 'ikincil kişiler' olarak değerlendirilip ayrıca ele alınmış; edinilen bilgiler tablolarla gösterilmiş ve yorumlanmıştır. Ardından bu kişilerin etkin-edilgin olma durumları, gösterdikleri tipik özellikleri ve yaptıkları meslekler toplumsal cinsiyet algısı çerçevesinde değerlendirilmiştir. Değerlendirmeler sırasında her tablo hem kendi içinde ele alınmış hem de diğer tablolarla ilişkilendirilerek yorumlanmıştır.

Birincil Kişilerin Yaş Grubu ve Cinsiyeti

Kişi, kurgunun ana öğelerini harekete geçiren ve bu öğeler arasında bağ kuran dinamik bir güçtür. Kurgusal metinlerde okur kişiler aracılığıyla, metnin dünyasına katılmakta; düş dünyasının bir ürünü olduğunu bilse bile kişilerle iletişim içine girerek bu kurmacanın bir parçası hâline gelmektedir (Karataş, 2014, s. 62). Çocuk ve yetişkin edebiyatında, olay kurgusunda yer alan karakterler farklı işlevler üstlenmekte; bir olay ve durum içerisindeki konumlarına göre "baş kişi, temel kişi, kahraman, yan kişi, birincil kişi, ikincil kişi" olarak adlandırılmaktadır. Çocukların ilişki alanları çevresindekilerle sınırlıdır ve kitaplardaki karakterlerin serüvenleriyle yaşamı çeşitlenmeye başlamaktadır. Karakterlerle kurulan iletişimde edinilen kazanımlar yaşamı, insan ilişkilerini sınamak için çocuklarda bir deneyim alanı yaratmaktadır (Sever, 2012, s. 76). Karakter, çocukların yazınsal nitelikli kitaplarla kurdukları etkileşim sürecinin verimini artıracak önemli bir öğedir. Bu nedenle çocuk edebiyatı yapıtlarında, özellikle birincil kişi olarak roman kurgusunu şekillendiren karakterlerin, çocuğun yaş grubu ve gelişim evrelerine uygun bir şekilde çizilmesi gerekmekte; böylelikle çocuk okurun karakterlerle özdeşim kurması kolaylaşmaktadır.

Özdeşim özellikle çocukluk döneminde yakın çevreden birini ya da kurgusal bir kahramanı rol model alma aşamasında önemlidir. Ancak özdeşim kurma durumu yalnızca çocukluk dönemiyle sınırlı kalmamakta, insan kurmaca dünyaya ilişkin görsel ya da yazınsal tüm yapıtlarda, metnin dünyasına ancak o dünyanın kahramanı ile özdeşim kurarak girebilmektedir (Karataş, 2014, s. 68). Bu bakımdan Sevim Ak'ın romanlarının merkezine yerleştirilen birincil kişilerin yaş grubu ile cinsiyetlerini belirlemek ve ağırlığın hangi yaş grubunda olduğunu ortaya koymak gerekli görülmüştür. Böylece yazar tarafından okura yansıyan toplumsal cinsiyet algısını görebilmek, sosyal yapı dinamikleri içerisinde kadın ve erkeğe ne oranda yer verildiğini değerlendirebilmek mümkündür. Çalışmada 'birincil kişi' olarak adlandırılan roman kişileri, okurla doğrudan etkileşimde olan; onların duygu-düşünce dünyasını şekillendirerek yaşama bakışlarına yön verebilen; kültürel ve toplumsal yapı, evrensel ve ulusal değerler, siyasal ve ekonomik durum gibi pek çok noktaya ilişkin bir algı geliştirmelerine etki edebilecek kişilerdir. Sevim Ak romanlarındaki birincil kişilerin yaş grubu ve cinsiyetleri Tablo 3'te gösterilmiştir:

Tablo 3

Birincil Kişilerin Yaş Grubu ve Cinsiyete Göre Dağılımı

Roman Adı	Birincil Kişiler				
	Yaş Grubu ve Yaşı			Cinsiyet	
	Çocuk/ Genç	Yetişkin	İnsan Dışı Varlıklar	Kadın	Erkek
Az Buçuk Teo	X (10 y)				X
Babamın Gözleri Kedi Gözleri	X (9 y)			X	
Domates Saçlı Kız	X (10 y)			X	
Gazete Fısıltıları	X (10 y)				X
Gemici Dedem	X (10 y)				X
Gökkuşağı Yazı	X (11 y)			X	
Horoz Adam ve Korsan	X (11 y)				X
Lodos Yolcuları	X (10 y)				X
Melo	X (8 y)			X	
Puf, Pufpuf, Cuf, Cufcuf ve Cino			X	X	
Puldan Taştan Lahanadan	X (9 y)				X
Saçlarında Soru İşaretleri	X (10 y)				X
Sıcak Çikolatalı Yolculuklar	X (10 y)			X	
Sirk Kızı	X (15 y)			X	
Şarkını Denizlere Söyle	X (15 y)				X
Vanilya Kokulu Mektuplar	X (11 y)				X
Toplam	15	0	1	7	9

Yukarıdaki tabloya bakıldığında, Sevim Ak'ın 16 romanının 15'inde çocuk-öznelerin birincil kişi olduğu görülmektedir. Bu bilgidен yola çıkarak yazarın, roman kurgusunun merkezine çocuk karakterleri yerleştirerek olay örgüsünü çocuk-özneler etrafında geliştirdiği söylenebilir. Karatay (2011, s. 99), çocuğun kitaptaki karakterlerle özdeşleşmesi, bütünleşmesi ve anlatının içine girebilmesi için yazarın kitabında betimlediği ana karakterlerin çoğunluğunun çocuk okurla aynı yaş düzeyinden olması gerektiğini belirtmiştir. Alışkanlık kazanma, farkındalık geliştirme ve empati kurma gibi

becerilerin gelişebilmesinde özdeşimin etkili olduğu düşünüldüğünde, çocuk edebiyatı ürünlerinde birincil kişi olarak çocuk-özne seçilmesinin yerinde olduğu söylenebilir. Sevim Ak romanlarında da bu durum söz konusudur.

Karakterler cinsiyet açısından değerlendirildiğinde Fırat'ın (2006) yaptığı bir çalışmada, yazarın cinsiyeti ile karakterin cinsiyeti arasında paralellik olsa da yazarların daha çok erkek karakterlere yer verdikleri ortaya konmuş; çalışmanın örneklemini oluşturan kitaplardaki karakterlerin %76.26'sı erkek, %17.39'u kadın, %4.35'i ise cinsiyeti belirtilmemiş kahramanlardan oluştuğu saptanmıştır. Bu sonuçla ilgili olarak Fırat (2006) çocuk romanlarının büyük çoğunluğunun erkek karakterlerden oluşmasının, küçük yaşlardaki çocukların gözünde tek bir cinsiyetin öne çıkarılmasına ve erkeklerin kadınlardan üstün tutulmasına neden olabileceğini vurgulamış; dolayısıyla yazarların yapıtlarında dengeli bir cinsiyet dağılımı gözetmesinin daha uygun olacağını belirtmiştir. Bu bağlamda Sevim Ak'ın romanlarında dengeli bir cinsiyet dağılımı görülmüştür. Yazarın 16 romanının 9'unda birincil kişi olarak erkek çocuklara, 6'sında kız çocuklara, 1'inde ise kadın cinsiyeti yüklenen hayvan karaktere yer verilmiştir. 16 romanın 9'unda erkek, 7'sinde kadın karakterlerin odağa alınması, yazarın cinsiyet açısından dengeli bir dağılım yaptığını göstermektedir. “Babamın Gözleri Kedi Gözleri”, “Domates Saçlı Kız”, “Gökkuşağı Yazı”, “Sirk Kızı”, “Melo”, “Sıcak Çikolatalı Yolculuklar” romanlarında birincil kişiler kız çocuklardır. “Puf, Pufpuf, Cuf, Cufcuf ve Cino” adlı romanda ise olaylar, kadın cinsiyeti yüklenmiş bir kaz etrafında gelişmektedir. “Az Buçuk Teo”, “Gazete Fısıltıları”, “Gemici Dedem”, “Horoz Adam ve Korsan”, “Lodos Yolcuları”, “Puldan Taştan Lahanadan”, “Saçlarında Soru İşaretleri”, “Şarkını Denizlere Söyle”, “Vanilya Kokulu Mektuplar” romanlarında birincil kişiler olarak erkek çocuklar kurgulanmıştır. Bu dağılımdan, yazarın belli bir cinsiyeti öne çıkarmadığı; kadın ve erkek cinsiyeti açısından dengeyi sağladığı; okuruna hem kız çocukların hem de erkek çocukların merkezde olduğu romanlar sunduğu görülmektedir.

“Domates Saçlı Kız” ve “Sirk Kızı” romanlarında olaylar, yetiştirme yurdunda yaşayan bir kız çocuk; “Şarkını Denizlere Söyle” romanında yatılı lisede okuyan ve zaman içinde ailesiyle bağını koparan bir erkek çocuk ekseninde gelişmektedir. “Sıcak Çikolatalı Yolculuklar” adlı romanda sosyokültürel ve ekonomik açıdan üst düzeyde bir ailenin kızı baş karakterken; “Lodos Yolcuları”nda yine kalburüstü bir ailenin oğlu birincil kişi olarak karşımıza çıkmaktadır. “Vanilya Kokulu Mektuplar” romanındaki erkek çocuk ile

“Babamın Gözleri Kedi Gözleri” romanındaki kız çocuk, boşanmış bir anne babanın çocuklarıdır. Örneklerde de görüldüğü üzere yazarın, birincil kişiler bakımından her iki cinsiyetten karakterlere aynı sayılabilecek olay, durum, tema ve sosyal bağlam içerisinde yer vererek tek bir cinsiyeti öne çıkarmadığını; dengeli bir dağılımla, her iki cinsiyetten çocukları romanlarının merkezine alarak yaşananların kız ve erkek çocukların iç dünyasında ne gibi etkilere yol açtığını okura yansıtması açısından önemli olduğu söylenebilir.

İkincil Kişilerin Yaş Grubu ve Cinsiyeti

Edebiyat yapıtında, ağırlık merkezine yerleştirilmiş birincil kişiler kadar onların çevresinde yer alan, olayların akışına yön veren, toplumsal atmosferi oluşturan ikincil kişiler de önemlidir. Romanlarda yazarın yarattığı kurmaca dünya içerisinde olayları, durumları ve dolayısıyla birincil kişileri etkileyen; okura sunulan kurgusal bütünlük içinde gerçek yaşama ve sosyolojik yapıya ilişkin ipuçları taşıyan ikincil kişiler de toplumsal cinsiyet algısı noktasında önemli karakterlerdir. Bu nedenle, yazarın romanlarında yer alan ikincil kişilerin yaş grubu ve cinsiyet açısından dağılımı belirlenmiştir. Bu dağılım Tablo 4’te gösterilmiştir:

Tablo 4

İkincil Kişilerin Yaş Grubu ve Cinsiyete Göre Dağılımı

Roman Adı	İkincil Kişiler			
	Çocuk		Yetişkin	
	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek
Az Buçuk Teo	1	2	2	3
Babamın Gözleri Kedi Gözleri	3	1	4	3
Domates Saçlı Kız	6	1	5	5
Gazete Fısıltıları	3	3	2	5
Gemici Dedem	-	-	2	3
Gökkuşağı Yazı	3	1	5	6
Horoz Adam ve Korsan	1	2	4	4
Lodos Yolcuları	-	1	6	4
Melo	4	1	4	2
Puf, Pufpuf, Cuf, Cufcuf ve Cino	-	-	2	3
Puldan Taştan Lahanadan	1	1	1	2
Saçlarında Soru İşaretleri	5	2	3	3
Sıcak Çikolatalı Yolculuklar	-	2	4	2
Sirk Kızı	5	2	5	3
Şarkını Denizlere Söyle	-	4	2	6
Vanilya Kokulu Mektuplar	1	-	1	2
Toplam	33	23	52	56

Tabloya bakıldığında ikincil kişiler kadrosundaki kadın ve erkeklerin sayısının birbirine yakın olduğu görülmektedir. 16 romanda birincil kişiler dışında 33 kız çocuk, 23 erkek çocuk, 52 yetişkin kadın, 56 yetişkin erkek bulunmaktadır. Her iki yaş grubunda yer alan kadın ve erkek karakterlerde de birincil kişilerde olduğu gibi dengeli bir dağılım görülmektedir. Buradan hareketle Sevim Ak'ın, romanlarında kadın ve erkek karakterleri kullanma bakımından bir denge sağladığı; sayısal dağılımı yakın tutarak tek cinsiyetten kişileri öne çıkarmadığı söylenebilir.

“Sıcak Çikolatalı Yolculuklar”, “Şarkını Denizlere Söyle”, “Lodos Yolcuları” romanlarında ikincil kişi olarak kız çocuğa; “Vanilya Kokulu Mektuplar” romanında erkek çocuğa; “Puf, Pufpuf, Cuf, Cufcuf ve Cino”, “Gemici Dedem” romanlarında ise çocuk karaktere yer verilmediği görülse de genel tabloya bakıldığında kız ve erkek çocukların sayısı azımsanmayacak derecededir. İkincil kişiler olarak kız çocukların erkek çocuklardan fazla olması, özellikle merkezinde erkek çocuk olan “Saçlarında Soru İşaretleri” ve “Vanilya Kokulu Mektuplar” romanlarında kız çocukların çokluğu dikkat çekicidir. Öte yandan yetişkin ikincil kişilere bakıldığında erkeklerin kadınlardan sayıca daha yüksek olduğu görülmektedir. Ancak, bu fark –daha önce de belirtildiği gibi- kadın ve erkek karakterlerin sayısal anlamda dengesini bozacak düzeyde değildir. Yazar, ataerkil söylemden uzak bir yazma edimi içerisinde ve eşitlikçi bir yaklaşımla hem kadın hem de erkek karakterlerin dünyasına yer vermiş, sosyal yaşamda olduğu gibi kadın ve erkek karakterlerin iç içe geçtiği bir yaşam gerçekliğini okura sunmuştur.

Birincil ve İkincil Kişilerin Etkin – Edilginliği

Romanlardaki karakterlerin yaş grubu, cinsiyetleri ve romanlardaki ağırlıkları kadar, bu karakterlerin taşıdıkları özellikler ve sosyal yaşam içinde takındıkları tavır da önemlidir. Bu çalışmada roman kişileri toplumsal cinsiyet algısı çerçevesinde değerlendirildiği için, etkin ve edilgin olma durumları bakımından gösterdikleri tipiklik ele alınmıştır. Roman kişilerinin etkin – edilgin olması, toplumsal cinsiyet algısı noktasında önemlidir; çünkü karar alabilme, söz söyleyebilme, eyleme geçebilme gibi özellikler bir karakter imgesi üzerinden okura yansıtılmaktadır. Bu nedenle kadın ve erkek karakterlerin nasıl özellikler taşıdığı, etkin ya da edilgin olup olmadıklarının belirlenmesi gerekli görülmüştür.

Romanlarda birincil kişilerin sahip olduğu tüm özellikler açıkça sunulmuştur; ancak, etkin ya da edilgin oldukları tam olarak belli olmayan ikincil kişilerden bazıları -yanlış bir yoruma neden olmamak için- “nötr” olarak değerlendirilerek aşağıdaki tabloda yer almamıştır. Bu çalışmada “etkin karakter” ifadesiyle karar verebilen, söz söyleyebilen, eyleme geçebilen, özgüvenli ve kendinden emin olma gibi özelliklere sahip kişiler; “edilgin karakterler” ifadesiyle karar alamayan, söz sahibi olmayan, özgüvensiz, çekingen, eyleme geçemeyen vb. özelliklere sahip kişiler kastedilmektedir. Romanlardaki başlıca karakterlerin etkin-edilginliği ve sayısı Tablo 5’te verilmiştir:

Tablo 5

Birincil ve İkincil Kişilerin Etkin – Edilginlik Durumuna Göre Dağılımı

Roman Adı	Çocuk				Yetişkin			
	Etkin		Edilgin		Etkin		Edilgin	
	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek
Az Buçuk Teo	-	3	1	-	1	1	1	2
Babamın Gözleri Kedi Gözleri	1	-	-	-	3	2	-	-
Domates Saçlı Kız	3	1	-	-	3	4	2	1
Gazete Fısıltıları	2	2	1	2	1	1	-	-
Gemici Dedem	-	1	-	-	1	2	1	-
Gökkuşağı Yazı	4	-	-	1	4	6	-	-
Horoz Adam ve Korsan	-	2	2	1	1	2	1	1
Lodos Yolcuları	-	2	-	-	3	4	1	1
Melo	4	1	1	1	4	-	-	-
Puf, Pufpuf, Cuf, Cufcuf ve Cino	-	-	-	-	2	1	1	1
Puldan Taştan Lahanadan	1	2	-	-	1	1	-	-
Saçlarında Soru İşaretleri	4	1	-	1	3	3	-	-
Sıcak Çikolatalı Yolculuklar	1	1	-	-	3	2	-	-
Sirk Kızı	3	2	-	-	2	2	-	-
Şarkını Denizlere Söyle	-	4	-	-	2	4	-	-
Vanilya Kokulu Mektuplar	-	1	-	-	1	2	-	-
Toplam	23	23	5	6	35	37	7	6

Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere romanların toplamında hem çocuk hem de yetişkin yaş grubundaki etkin ve edilgin kadın-erkek karakter sayısı birbirine yakındır.

Karakterlerin genel tabloda (kadın erkek ayrımı yapılmaksızın) “edilgin”liğe göre çok büyük bir farkla “etkin” kimliklerle karşımıza çıkması; etkin kadın ve erkek karakterlerin sayısının edilgin kadın ve erkek karakter sayısına göre çok daha fazla olması, roman karakterlerinin karar alabilen, harekete geçebilen, durağan olmayan bir yapıda olduğunu göstermektedir. Bu da çocuk okurlar açısından bakıldığında olumlu bir durumdur. Çünkü pedagojik açıdan çocuk okurların “etkin” karakterlerle karşılaşması ve bu karakterlerin “etkin” bireyler olarak örnek teşkil etmesi önemlidir. Özellikle çocuk karakterlere bakıldığında etkin erkek çocuk sayısı 23 iken edilgin erkek çocuk sayısının 6; etkin kız çocuk sayısı 23 iken edilgin kız çocuk sayısının 5 olması toplumsal cinsiyet algısı noktasında önemlidir. Romanlarda edilgin çocuk karakter sayısının etkin karaktere göre çok az olmasının, romanlarda kız ve erkek çocukların bir “birey” olarak yaratıldığını; söz haklarının olduğunun ve sözlerinin dikkate alındığını; istediklerini rahatça yapabildiklerinin göstergesi olduğu söylenebilir. Ayrıca bu tür karakterlerden oluşan romanların okur üzerinde “karakter eğitimi” açısından olumlu yansımaları olabileceği düşünülebilir.

Sever ve Aslan (2012) tarafından yapılan “Çocuk Edebiyatı Yapıtlarında Karakter Çerçevesinin Oluşturulmasında Cinsiyet Rollerinin Sunuluşu” adlı çalışmada, erkek karakterlerin etkin, cesur, zeki, başarılı, yetenekli ve bağımsız olma gibi özellikleriyle ön plana çıkarıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Sevim Ak romanlarında bu durumu destekleyecek örneklerle karşılaşılmamıştır. Ayrıca, her iki cinsiyet ve yaş grubunda da etkin karakter sayısının edilgin karakter sayısından büyük oranda fazla olması, yazarın yine tek bir cinsiyete önem vermediğini; erkekler kadar kadın karakterlerin de eyleme geçen, karar alan, yöneten, söz söyleyen, sözü geçen vb. yapıda olduğunu okura sezdirmesi açısından önemlidir. Bu noktada, yazarın romanlarında, okura sunulan kadın ve erkek figürlerinin etkin bir yapıda olduğu; erkek ve kadın karakterlerin önemli kısmının yaşama karşı etkin bir tavır aldıkları söylenebilir.

16 roman arasında “Melo” adlı roman etkin kadın karakter sayısı bakımından dikkat çekmektedir. Romanın birincil kişisi Melo’nun çevresinde çocuk ve yetişkin yaş grubundan farklı karakter özelliklerine sahip birçok kadın bulunmaktadır. Melo, bu kadınlarla kurduğu etkileşim sonucunda ciddi bir değişim göstermiştir. Romanından başlarında çekingen özellikler gösteren, kendini çoğu konuda yeteneksiz ve başarısız gören çocuk, başta Tisu Teyze olmak üzere kendi annesi ve sonradan tanıştığı kız arkadaşı Aki

ile onun annesi İsi gibi erkin karakterler sayesinde kendini keşfetme fırsatı bulmuştur. “...Sokaktan gelen bağıış çağrıış ikisinin de kulaklarını havaya dikti. Anne pencereye yanaştı, tülü araladı. ‘Bak bak, gençler eyleme girişmiş. Biz niye buradayız?’....Melo pencereden sarktı. Altı kişinin kenarlarından tuttuğu örtüyü tanıyordu. Üstündeki cins cins balıkları Tisu boyarken görmüştü. ‘Pankartlara bayıldım. Evde seyirci kalamam,’ diyen annesine, ‘Onu yapanı tanıyorum,’ demek istedi...” Melo’dan (s. 104-105) alınan bu bölümde, çevre kirliliği konusunda farkındalık yaratmak isteyen bir grup insan arasında Tisu Teyze ve Melo’nun annesinin de etkin rol aldıkları anlaşılmaktadır. “Puf, Pufpuf, Cuf, Cufcuf ve Cino” romanında çiftlikten kaybolan bir kazın bulunması için ilan vermek amacıyla çiftlik sahibine “Siz vermezseniz ben veririm. Annelik ettim ona. Kaybolmasını istemem,” diye karşı çıkan ve aklına koyduğu her şeyi kararlı bir şekilde uygulayan aşçı Berta da etkin kadın karakterler arasındadır.

“Sıcak Çikolatalı Yolculuklar”, “Gökkuşığı Yazı”, “Melo”, “Puf, Pufpuf, Cuf, Cufcuf ve Cino”, “Vanilya Kokulu Mektuplar”, “Lodos Yolcuları”, “Babamın Gözleri Kedi Gözleri”, “Sirk Kızı”, “Saçlarında Soru İşaretleri”, “Gazete Fısıltıları” romanlarındaki birincil ve ikincil karakter konumunda yer alan erkek karakterlerin yanında kadınların da yaşama karşı etkin tavır aldıkları; yazarın bu bakımdan, adı geçen romanlarda dengeli bir dağılım yaptığı görülmüştür. Edilgin yapıda olan karakterlerin içinde bulundukları edingliliklerinin; yetiştirilme biçimleri, yaşadıkları yer, eğitim düzeyleri, baskı altında olup olmadıkları gibi pek çok değişkenden dolayı olduğu söylenebilir.

Toplumsal Cinsiyet ve Toplumsal Cinsiyet Algısıyla İlişkili Olarak Tipler

Roman kişilerinin var oluş tarzları düşünüldüğünde genellikle karakter ile tip arasında bir karşıtlık kurulmakta ve ayrıma gidilmektedir. Bu karşıtlık bağlamında karakter; çok yönlü ve psikolojik derinliği olan, değişim ve gelişim gösterebilen, her şeyden önce kendini temsil eden, bireyselliği öne çıkan roman kişileridir. Tip ise bir sınıfın, grubun, kategorinin temsilcisi olarak içinde bulunduğu yapının kültür ve dünya görüşünü taşıyan, kendine benzeyen birçok insanı tipikliğiyle yansıtan kişiler için kullanılmaktadır (Demir, 2014, s. 28). Dolayısıyla tipin psikolojik derinlik içermediği, çok boyutlu olmadığı, kişisel niteliklerinden çok sosyal kimlik taşıdığı, toplumsal ve kültürel değerleri temsil ettiğini söylemek mümkündür. Demir (2014, s. 37) herhangi bir roman kişinin; çevresi boşaltıldığı, özneler ve nesnelerle olan ilişkisi en aza indirgendiği, hazır ve kalıp bir

yapıyla olaylar değişse de belirli bir tipikliği mekanik bir şekilde sergilediği, bu nedenle düzleştiği bireyselliğinden uzaklaştığı an “stereotip” tanımlamasına girdiğini belirtmiştir. Bu tanımdan yola çıkarak stereotiplerin basmakalıp özellikler sergilediğini, dar bir alana sıkıştırıldığını, roman kurgusu içinde söz ve eylemleriyle öne çıkamayan bir yapıda oldukları söylenebilir. Tip ve stereotiplerin kalıplaşmış olanı taşıdıkları, geleneksel roller içerisinde sunuldukları, çocuk edebiyatı yapıtlarında da tip ve stereotiplerin yer alabildiği düşüncesiyle Sevim Ak romanlarında başlıca kişilerin ne gösterdiği tipik özelliklerin belirlenmesi, ‘toplumsal cinsiyet algısı’ noktasında geleneksel bakış açısında kırılmalar olup olmadığını; romanlarda stereotiplere ne derece yer verildiğini ortaya koyma yönünden önemlidir. Başlıca kadın ve erkek karakterlerin taşıdıkları tipik özellikleri gösteren tablo aşağıda verilmiştir. Toplumsal cinsiyet algısı çerçevesinde bir değerlendirmeye uygun olabilecek ve tipler Tablo 6’da sıralanmıştır:

Tablo 6

Birincil ve İkincil Kişilerin “Tip” Olma Durumuna Göre Dağılımı

Tipler	Cinsiyet			
	Çocuk		Yetişkin	
	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek
Ev hanımı	-	-	7	-
Sokakta yaşayan ve/veya çalış(tırıl)anlar	1	5	1	1
İlgisiz anne/baba tipi	-	-	3	6
Kısıtlayıcı/Engelleyici tipler	1	3	2	6
Mekanik tipler	-	-	1	1
Hayalci (hayalperest) tipler	3	1	-	-
Dedikoducu tipler	2	-	7	-
Takıntılı tipler	-	1	4	2
Girişimci tipler	-	-	2	1
Batıl inançlı tipler	-	1	2	2
Toplam	7	11	29	19

Roman incelemeleri sonucunda belirlenen ve yukarıdaki tabloda gösterilen tipler arasında mekanik, hayalci (hayalperest), takıntılı, girişimci tipler, temsil ettikleri tipiklikle öne çıkarken öte yandan bireyselliklerini de kaybetmemiş kişilerdir. Başka bir ifadeyle, gösterdikleri tipikliğin yanında bireysellikleri de devam etmektedir. Bu bağlamda onların stereotip özelliği taşımadıkları söylenebilir. Tabloda yer alan diğer tipler ise sosyal yaşam içerisinde sıkça karşılaşılan, kalıplaşmış ve gelenekselleşmiş rolleri yüklenmiş olan, toplum değerlerini daha çok yansıtan tiplerdir. Bu noktada onlar için stereotip sözcüğü de kullanılabilir.

Ev hanımı tipi ve dedikoducu tiplerin yalnızca kadın karakterler olması, toplumun neredeyse bütününe yayılan geleneksel algıyı yazarın da bozmadığını göstermektedir. Geleneksel bakış açısında evle ilgili işlerin büyük kısmı kadınların üzerindedir. Bu durum “Gemici Dedem” romanındaki annenin ağzından da “Her işe ben koşturuyorum. Ağzımla kuş tutsam size yaranamıyorum. Bir işin ucundan tutsan elin mi kırılır?” (s. 68) sözleriyle dökülmüştür. Toplum tarafından kadına yüklenen bu roller, zaman içinde toplumsal cinsiyet algısına yansiyarak insan zihninde ev işleri kadınlarla eşleşen bir hâl almıştır. Yukarıdaki tabloya da bu durumun yansıdığı görülmektedir. “Gemici Dedem”, “Gökkuşağı Yazı”, “Vanilya Kokulu Mektuplar”, “Şarkını Denizlere Söyle”, “Domates Saçlı Kız”, “Puldan Taştan Lahanadan”, “Az Buçuk Teo” romanlarında ev hanımı stereotiplerine yer verilmiştir. Bu romanlardan birkaç örnek: “...Annesi geniş ağızlı kocaman tencerede patates kızartıyordu...” (PTL, s. 81); “...Annem ‘Ben mutfığa gidiyorum,’ diyor ‘Akşama bir damla yemeğim yok’...” (DSK, s. 81); “...Salondan çatal bıçak sesi geliyor. Annem yemek masasını hazırlıyor...” (DSK, s. 161); “...Annem mutfakta ıspanak kavuruyordu...” (ABT, s. 32); “...Annem salonda ütü yapıyordu, dedemin ütülenmiş gömleklerini astı dolabına...” (ŞDS, s. 83); “...Dizi bitmiş, televizyon kapanmıştı. Anneannem patlıcan soyuyordu...” (GY, s. 32).

Ev hanımı tipinde olduğu gibi dedikoducu tiplerde de geleneksel bakış açısı devam ettirilerek yalnızca kadın karakter dedikoducu olarak verilmiştir. Toplum genelinde dedikodu yapmak, dedikoduculuk, laf taşımak gibi eylemlerle ifade edilen işler, erkeklerden çok kadınların yaptığı ve onlarla özdeşleşmiş olarak algılanmaktadır. “Babamın Gözleri Kedi Gözleri”, “Melo”, “Gazete Fısıltıları”, “Şarkını Denizlere Söyle”, “Domates Saçlı Kız”, “Az Buçuk Teo”, “Puldan Taştan Lahanadan” romanlarında dedikoducu stereotiplerle karşılaşmıştır. 9 dedikoducu tipten 2’si kız çocuk, 7’si yetişkin

kadın grubundadır. “...Anneme, yonca dudaklı şişman kadından söz ettim. ‘Her mahallede vardır,’ dedi. ‘Ayaklı gazete derler onun gibilere.’...” (BGKG, s. 14); “...Kuzi, Asu’nun sözünden çıkmaz. Dedikoduya bayılır...” (M, s. 56); “...Suzan Abla geceliğini çıkarmadan damlar bize. Annem ateşe kahve sürer saniyesinde. Konu komşuyu çekiştirirler...” (ŞDS, s. 56); “...Ay, aşağı kata ablaların yanına inmiş. Sevdâ abla ile Fıkır fıkır dedikodu yapıyor...” (DSK, s. 91); “...Gündelikçi kadının temizlediği evlerde bir dedikodu yayıldı...” (PTL, s. 83) örneklerinde de görüldüğü gibi geleneksel bakışı açısının kırılmadığı görülmektedir.

Engelleyici tiplerin içerisinde fiziksel, psikolojik, ekonomik ve sözel şiddet gösteren her türlü kişi dikkate alınmıştır. Romanlarda engelleyici tip arasına giren 12 kişiden 6’sı yetişkin erkek, 2’si yetişkin kadın, 3’ü erkek çocuk, 1’i de kız çocuktur. Yetişkin erkekler bu şiddeti kadın ve çocuklara; yetişkin kadınlar ise çocuklarına uygulamaktadır. Dolayısıyla “engelleyici” tipikliği gösteren karakterlerin çoğunlukla erkek karakterler olması da dikkat çekicidir. Çocuklar arasında görülen şiddet türü (baskı kırma, alay etme, dışlama vb.) ise akran zorbalığına girmektedir. Engelleyici/kısıtlayıcı tipler açısından bakıldığında da yazarın geleneksellikten uzaklaşmadığı görülmektedir. Toplumsal yaşam içerisinde şiddetin daha çok erkekler tarafından uygulandığı bilinmektedir. Bu durum romanlarda da kendini göstermiş; birine baskı kurma, onu kısıtlama ve engelleme noktasında erkek karakterler ağırlık oluşturmuştur. “Domates Saçlı Kız”, “Şarkını Denizlere Söyle”, “Lodos Yolcuları”, “Gazete Fısıltıları”, “Gemici Dedem”, “Melo”, “Horoz Adam ve Korsan” romanlarında engelleyici/kısıtlayıcı tiplere yer verilmiştir. Bu romanlardan örnekler şöyle sıralanabilir: “...Babam önüne gelene sövüyor. Sıcak suya, tıraş köpüklerine, havluya, anneme, her şeye...” (DSK, s. 99); “...Babam hırsla yerinden fırlıyor. Beni omuzlarımdan tuttuğu gibi ayağa kaldırıyor. İki tokat indiriyor enseme...” (DSK, s. 101); “...Oğlun kafama tabak fırlatmadı mı? Kafamda on iki dikiş var...” (DSK, s. 111); “Annem yanıma koşuyor. İki eliyle çamaşır sıkarak gibi yapıyor. ‘Rezil ettin beni. Hele bir gitsinler, göstereceğim sana gününü...” (DSK, s. 157); “... Nedense babam bana hiç sevgili oğluymuşum gibi davranmıyor. İşine gelmeyen bir şey söyledim mi bağırıp çağırıyor...” (GD, s. 10); “...Bak bu morluk dün gecedен, babamın kayışının izi...” (LY, s. 28). “... ‘Bana bak! Bugünlerde avarelik var üstünde. Ayağını denk al! Geçen gün seni sinemanın önünde görmüşler, film seyrederek işten kaytaracağını düşünüyorsan, hiç heves etme. Sonun kötü olur.’... Aykut içinde buz soğukluğu hissetti, ‘Bu adam baba mı?’...” (LY, s. 70); “...Annem ilk günler işe giderken eve hapsederdi beni. ‘Seni görürlerse

işimizden oluruz,’ derdi...” (HAK, s. 37-38); “...Babam hoyratça iteledi beni. Pis bir toz bezi parçasıymışım gibi tekmeledi...” (HAK, s. 87).

İlgisiz anne/baba tipinde de erkek karakterler çoğunluktadır. Kadınlarda var olan ‘annelik’ içgüdüsünden dolayı, çıkan bu sonuç şaşırtıcı değildir. Yine toplum yapımız düşünüldüğünde erkeklerin çocuklarına karşı daha uzak ve ilgisiz oldukları söylenebilir. Yazarın burada da geleneksel olanın dışına çıkmadığı görülmektedir. İlgisiz anne-baba tipleri “Şarkını Denizlere Söyle”, “Puldan Taştan Lahanadan”, “Lodos Yolcuları”, “Gemici Dedem”, “Domates Saçlı Kız”, “Horoz Adam ve Korsan” romanlarında dikkat çekmektedir. İlgisiz anne-baba tiplerinin örnekleri -erkek karakterlerin çokluğu noktasında- şöyledir: “... ‘Babanın seni kucağına alıp sevdiği günleri anımsıyor musun?’, ‘O beni hiç kucağına almadı’...” (ŞDS, s. 39). “Benim babam beni duymaz ki hiç. Yani hayallerimi hiç dinlemez. Sınavlarda üst üste iki kere sınıf üçüncüsü olursam harçlığımı 3 lira zam yapar, o kadar...” (PTL, s. 76). “Babası helva satışlarından başka bir şey bilmiyordu. Oğluyla tek konuştuğu buydu...” (LY, s. 71); “...Nedense babam bana hiç sevgili oğluymuşum gibi davranmıyor. İşine gelmeyen bir şey söyledim mi, bağırıp çağırıyor...” (GD, s. 10); “... Annem köyündeki sevecenliğini, ilgisini esirgiyordu benden. Köydeki gibi uzun boylu konuşmazdı benimle...” (HAK, s. 38).

Romanlarda sokakta yaşama ve/veya çalış(tırıl)ma gibi zor ve tehlikeli durumlar hem kadın hem de erkek karakterler üzerinden işlenmiştir. Özellikle ekonomik nedenlerin ortaya çıkardığı koşullar içerisinde kadın ve erkek karakterlerin sokakta yaşama ve/veya çalış(tırıl)ma bağlamında karşımıza çıkması, yaşamı ekonomik dinamiklerle gerçekçi bir düzlemde sunma şeklindeki bir yazma eyleminin sonucu olarak düşünülebilir. Romanlarda ekonomik nedenlerin kadın erkek ayrımı yapılmaksızın sosyal yaşamın bir gerçekliği olarak sunulmasını ve ekonomik nedenlerin toplumun farklı kesimlerini çeşitli yönlerden etkilediğinin ortaya konulmasını toplumun farklı kesimlerini ekonomik yönden dikkate sunma çabası olarak okuyabiliriz. “Lodos Yolcuları”, “Sirk Kızı”, “Şarkını Denizlere Söyle”, “Saçlarında Soru İşaretleri” romanlarında sokakta yaşayan veya çalış(tırıl)an tipler belirlenmiştir. Romanlardan örnekler şöyle sıralanmıştır: “...Ne olmuş? Adamcağız beş metre karelik alana yuvasını kurmuş...” (LY, s. 14); “...Bizde oyun oynamaya zaman nerede? Okula gitmeden işe çıkmaya başlarız...” (LY, s. 28); “...Ekmek parası getirmeyenin bu evde yeri yok, biliyorsun değil mi?...” (LY, s. 45); “...Güzin Hanım, evi yerine sokakta yattığını anladığında ilk sözü ‘Eyvah!’ oldu. ‘Düş değilmiş meğer. Bu

benim yeni hayatım!..” (LY, s. 61); “...Benim gibi evsiz yurtsuzlar, onların deyişleriyle ‘ezik’tir...” (SK, s. 10); “...Beni belediyesimizin çıkardığı Benimköy Belediyesi’nin dağıtım işine Emrah Amca aldı. Almasaydı şimdi nerede barınır, ne iş yapardım, hayal bile edemiyorum. Benimköy Gazetesi ücretsiz. Ara sıra cebime iki kuruş sıkıştıran çıkar. Yanaklarım pembeleşir, para pul istemem. Dilenci yerine konulmak gururumu incitir...” (SK, s. 12); “...Belediye bizim gibileri doyurmasa vergileri kısırmış; işe yarar, akli başında elemanlar almış. Sanki ben istedim oraya sığınmayı... Başımızı sokacak başka yerimiz mi var?..” (SK, s. 14); “...İşte şimdi hapı yutmuştum. Nerede başlar nerede biter bilmediğim, gürültülü, kim kime dum duma kentte bir başıma kalmıştım...” (ŞDS, s. 166); “...Pazar kurulduğu günler yaşlı kadınların yüklerini taşır, para kazanırdım. Babam gördü bir gün beni. Paraları istedi...” (SSİ, s. 61).

Romanlarda batıl inançlı tiplerle de karşılaşmıştır. Belirlenen 5 kişiden 2’si kadın, 3’ü erkektir. Toplumdaki genel algı düşünüldüğünde batıl inanç konusunda kadınların daha eğilimli oldukları söylenebilir. Ancak romanlarda, bu tipteki erkek sayısının daha fazla olduğu görülmüştür. Bu bakımdan yazarın, geleneksel bakış açısını kırdığını belirtmek mümkündür. Batıl inançlı tiplerin olduğu romanlar “Puldan Taştan Lahanadan”, “Horoz Adam ve Korsan” ile yine “Şarkını Denizlere Söyle”dir. Bunlardan alınan örnekler şu şekildedir: “...Çocuk, annesi ona bulaşmasın diye elinden geleni esirgemez. Açık makasları kapatır, ters dönen ayakkabıları düzeltir...” (PTL, s. 11); “...Anne, kötü oku yayan ne bulsa çöp kutusuna tıkmaya bayılır. Kötü koku, kötülük habercisidir ona göre...” (PTL, s. 11); “... Simri Adam işe başladığı ilk gün için uğurlu günü perşembeyi seçmişti. Gece rüyasında duru mavi su görmüş, işinin rast gideceğine inanmıştı...” (PTL, s. 31); “...Nazara mı gelmişti acaba? İç çamaşırlarını ters giydi o gün. Bir şey değişmedi...” (PTL, s. 50); “...Kusurlu olmayanlar eski çağlarda yaşamış, şeyhler, dedelerdir. Türbelere götürelim oğlanı.” (HAK, s. 21); “...’İyileş, iyileş, iyileş!’ diye sayıkladım. Kırk üç kere. Kırk kere yeter derdi ninem ama fazla olsun eksik olmasın...” (ŞDS, s. 50); “...Evimizin kapısına ağzı kulaklarında, ıtır kokulu bir çocuk resmi astım. İnandım ki keder, dert girmeyecek!..” (ŞDS, s. 86); “...Dileğin olursa bir serçeye yedi lokma ver derdi anneannem, unutmam veririm...” (ŞDS, s. 52); “...Makası şakırdatırken konuşma!.. ” (ŞDS, s. 62).

“Puldan Taştan Lahanadan”, “Lodos Yolcuları”, “Saçlarında Soru İşaretleri”, “Sıcak Çikolatalı Yolculuklar” romanlarında çeşitli takıntıları olan çocuk ve yetişkinlerle

karşılaşılmıştır. Toplam 7 takıntılı tipten 4'ü yetişkin kadın, 2'si yetişkin erkek, 1'i de erkek çocuktur. Toplumumuz dikkate alındığında takıntılı olma, kafasına takma, çok düşünme, detaycı davranma gibi konularda kadınların erkeklere göre daha ağırlıkta olduğu söylenebilir. Romanlarda belirlenen takıntılı tipler arasında da kadınlar erkeklerden fazla çıkmıştır. Yazar, burada toplumsal algıyı bozmamış, takıntılı olma durumunu -örneğin, temizlik işlerine takıntılı olma gibi- daha çok kadınlar üzerinden yansıtmıştır. Bu tiplerin örnekleri şöyledir: "...Teyzesiyle parka gittiği bir gün kumları eşelemiş eşelemiş iki cep dolusu ıvır zıvır çıkarmıştı. O günkü buluntularını eve gelince küçük bir kavanoza koydu..." (PTL, s. 10); "...Adam pencerelerin, vitrinlerin önlerini süsleyen saksıları mum gibi sıraya dizmezse dizlerinin titremesi durmuyordu. Bitkiler uzunlu kısalı gelişip gözünü yormasın diye cebinde taşıdığı bahçe makasıyla kırıyor, aynı boya getiriyordu..." (PTL, s. 26); "...Gecedен çamaşır suyuyla yıkadığı balkon taşlarına bir kova su dökmese içi rahat etmeyecekti... Güzin Hanım oldum olası titiz ve temizdi. Her şey pırıl pırıl olsun, yerli yerinde dursun isterdi. Simetri hastalığı vardı onda..." (LY, s. 9, s. 22); "...Düşünün saçmalığı: Tozunu alıp cilaladığım, vitrine kendi ellerimle yerleştirdiğim, ad taktığım ayakkabılarım bir anda yabancıнын yabancısı oluveriyor. Çip denen mereti kim icat ettiyse çağın ödülünü almalı! Çip tak, dükkânındaki mallarının yolculuğunu seyret. Korumak istediğim değerli şeylerimi bilgisayar ekranıma hapsederim..." (SSİ, s. 20); "... Anneme gerekli bu bilgiler. Gram kilo alırsa deliye döner..." (SÇY, s. 83).

Romanlarda iç dünyasına dalıp gelecekle ilgili hayaller kuranların ve meydana gelen olayları merakla araştıranların çocuk karakterler olduğu görülmektedir. Özellikle "Vanilya Kokulu Mektuplar", "Gökkuşağı Yazı", "Horoz Adam ve Korsan", "Sıcak Çikolatalı Yolculuklar", "Melo" romanlarındaki çocuk karakterlerin hayal kurma (hayalperestlik), tasarlama ve merak etme gibi özellikleri bakımından birbirine benzedikleri söylenebilir. Bu tipte çocuk karakterlerin romanlarda karşımıza çıkması yine çocuk edebiyatı ürünlerindeki eğitsel işlev bakımından değerlendirildiğinde olumlu olarak nitelendirilebilir. Özellikle çocuk karakterlerin hayal dünyası zengin, meraklı, araştırmacı vb. özelliklerle sunulması çocuk okurlar için "özdeşim kurma" ve kahramanların özelliklerinden etkilenme bakımından önemlidir.

Girişimci tipler arasında kadın sayısının fazla olması, yazarın kadın karakterleri iş yaşamı ve ekonomik özgürlük bağlamında desteklediği şeklinde yorumlanabilir. "Melo"daki Tisu Teyze, Aki ve annesi İsi ile "Vanilya Kokulu Mektuplar"daki anneanne girişimci tipler

olarak sunulmuştur. Romanlarda bu kadın karakterlerin yaptıkları işlerin büyüklüğü ve maddi getirisinden çok, ekonomik özgürlükleri için harekete geçmeleri daha değerli bir çaba olarak işlenmiştir. Bu noktada yazarın okura, iş yaşamında yer alan ve iş kuran bir kadın imgesi yansıtmaya çalıştığı söylenebilir. Ayrıca “Az Buçuk Teo” romanındaki yüksek eğitim düzeyine sahip Teo da temizlikçilik, gündelikçilik yapan veya çalışmayan kadınlara iş olanağı sağlayan, onların ekonomik bağımsızlıklarını kazanmalarına yardımcı olan, bu yönde kadınları destekleyen bir karakter olarak dikkat çekmiştir. “... Kumaş mağazasından bu topu aldım. Baskılı örtülerden üretip el işleri pazarında satacağım. Nasıl fikrim?..” (VKM, s. 78); “... Teo, ince zekâsıyla ona da pratik bir çözüm bulmuştu. Anneler bir yemek şirketi kuracaklar, mahalle esnafına yemek vereceklerdi. Şirketin dağıtım elemanı Kurak olacaktı. Mutfağı da Teo’nun mutfağı. Bu fikir herkesin hoşuna gitmişti...” (ABT, s. 207).

Şehirleşme ve iş yükünün artması, insanları sistemli bir hâle sokmakta ve mekanikleştirmektedir. “Sıcak Çikolatalı Yolculuklar” romanında da şehir yaşamı, sınırlı iletişim ve çalışma koşullarının yoğunluğundan dolayı aile ilişkilerini de mekanik olarak sürdüren, her anlarını planlı bir şekilde yaşamayı alışkanlık edinmiş anne ve baba tipiyle karşılaşılmaktadır. İlgili örnekler şöyledir: “...Annenin yüzü eğri büğrü, garip bir şekle büründü. ‘Matematik yazılın yok mu yarın? Bugün ne televizyon ne de film seyredebiliriz. Hafta arası yasaklarımızı biliyorsun’...” (s. 19); “...Baba yüzünü yamulttu. ‘10’dan 9’a, 9’dan 8’e düşüş var. Bu hafta dersleri boşlamışsın. Neydi kuralımız? Tekrarla bakalım...” (s. 25). “...Çocuklarının mutluluğunu okul başarısı ile ölçmeyi alışkanlık hâline getirmiş bir baba o. Su’nun işleri yolunda mı, yüzüne bakmadan anlayacak şimdi. Arda’nın başarı eğrisini kastederek ‘Yabancı dil puanlarını nu hafta yükseltmiş kardeşin. Sende durum nasıl?’ diye sordu bile...” (s. 24) örneğinden de anlaşılacağı üzere bu anne ve babanın çocuklarının akademik başarılarına odaklandıkları, çocuklarına en çok bu noktada ilgi gösterdikleri, anne-babanın temel görevinin de bu olduğuna inandıkları belirlenmiştir.

Tabloda belirtilen karakter tipleri dışında eşine ve ev işlerine yardımcı tipler ile her işini kendi yapan tipler de romanlarda yer almaktadır. “Gemici Dedem”de dede, “Gökkuşağı Yazı”nda Abbas Bey, “Az Buçuk Teo”da Teo, “Melo”da Tisu Teyze, “Puldan Taştan Lahanadan”da Simri Adam, “Sıcak Çikolatalı Yolculuklar”da Harun Bey, “Lodos Yolcuları”nda Güzin Hanım ve Behçet her işlerini kendileri yapan ve yalnız yaşayan kişilerdir. Bunların dışında “Gemici Dedem”, “Sirk Kızı”, “Gökkuşağı Yazı” ile “Horoz

Adam ve Korsan” romanlarındaki babalar eşlerine yardımcı olan erkeklerdendir. Bu da özellikle çocuk okurlar için eşitlikçi, birbirine yardımcı, demokratik bir aile ortamı sunulması ve bu yönde bir imgesellik üzerinden ileti verilmesi bakımından dikkate değerdir.

Girişimci, hayalci (hayalperest), dedikoducu, engelleyici, mekanik, her işini kendi yapan tiplerin romanlar içinde etkin tavırlar sergiledikleri; baskın, girişken, güçlü vb. özellikler taşıdıkları için kadın ve erkek fark etmeksizin etkin özellikler gösterdikleri görülmüştür. Takıntılı, batıl inançlı, ilgisiz anne-baba, ev hanımı, sokakta yaşayan ve çalış(tırıl)anlardan bazılarının etkin bazılarının ise edilgin karakter oldukları belirlenmiştir.

Roman Kişilerinin Meslekleri ve Toplumsal Cinsiyet Algısı

Toplumsal cinsiyet algısı kapsamında toplum tarafından kadına ve erkeğe yüklenen cinsiyet rolleri de yer almaktadır. Ekonomi alanında ve iş yaşamında kadın ve erkeğe biçilen rollerin ortaya konması; kadınların ve erkeklerin hangi meslek gruplarında çalıştıklarının belirlenmesi toplumsal cinsiyet algısının anlaşılması açısından önemlidir. Erken dönemlerden başlayarak bireylere yansıtılan toplumsal cinsiyet kalıp rolleri, kadın ve erkeklerin hangi alanda eğitim alacaklarını, meslek seçimini doğrudan etkilemektedir. Çolak (2019, s. 135) yürüttüğü bir çalışmada, kamusal alanı en geniş perspektifte temsil eden mesleklerin erkek cinsiyetine daha uygun görüldüğünü; yöneticilik, siyaset, bürokrasi, din, eğitim, basın-yayın, mimarlık, mühendislik, tıp, hukuk, güvenlik, savunma, ticaret, tarım, hayvancılık alanlarına ilişkin birçok meslek adının erkeklere atfedildiğini ortaya koymuştur. Belli mesleklerin belli cinsiyetlerin tekelindeymiş gibi algılanması, toplumun içine sızan geleneksel bakış açısından dolaydır. Romanlarda bu bakış açısında kırılmalar olup olmadığını; kadın ve erkeklere meslek yaşamında yüklenen rollerde geleneksel kodların sürdürülüp sürdürülmediği; iş dünyasında çizilen kadın ve erkek imgesinin nasıl olduğunu görebilmek için, karakterlerin meslekleri sınıflandırılarak aşağıdaki tabloda sunulmuştur. Toplumsal cinsiyet algısı çerçevesinde sosyal yapı, ekonomik durum ve çalışma yaşamı önemli bir kaynak olduğundan, tabloda yalnızca birincil ve ikincil kişilerin mesleklerine değil; romanlarda sosyal yaşam içinde karşılaşılan her mesleğe yer verilerek figüratif/dekoratif kişilerin meslekleri de dikkate alınmıştır. Romanlarda yer alan meslek grupları ve çalışanların cinsiyeti Tablo 7’de gösterilmiştir:

Tablo 7

Roman Kişilerinin Meslek ve Cinsiyete Göre Dağılımı

Meslek Grupları	Cinsiyet	
	Kadın	Erkek
1. Bilim, Hukuk ve Eğitimle İlgili Meslek Çalışanları		
Akademisyen	X	X
Mühendis		X
Mimar	X	X
Arkeolog		X
Avukat		X
Öğretmen	X	X
Çevirmen	X	
2. Sağlık ve Sporla İlgili Meslek Çalışanları	Kadın	Erkek
Doktor		X
Hemşire	X	
Ebe	X	
Veteriner hekim		X
Eczacı	X	
Sağlık memuru		X
Hastabakıcı	X	
Spor eğitici		X
Jimnastikçi	X	
Futbolcu		X
Kürekçi		X
Dağcı	X	
Boksör		X
3. Teknik, Sanat ve Zanaatla İlgili Meslek Çalışanları	Kadın	Erkek
Müzisyen		X
Şarkıcı – Solist	X	X
Orkestra şefi		X
Oyuncu		X
Yönetmen		X

Teknik, Sanat ve Zanaatla İlgili Meslek Çalışanları	Kadın	Erkek
Oyun yazarı	X	
Dansçı	X	
Heykeltıraş	X	
Teknisyen		X
Tekniker		X
Terzi	X	X
Demirci		X
Kalaycı		X
Marangoz		X
Tornacı		X
Tesisatçı		X
Tamirci		X
4. Güvenlikle İlgili Meslek Çalışanları	Kadın	Erkek
Polis		X
Asker		X
Bekçi		X
İtfaiyeci		X
5. Basın - Yayın ve Medyayla İlgili Meslek Çalışanları	Kadın	Erkek
Televizyon programcısı		X
Haber Müdürü		X
Muhabir		X
Sunucu		X
6. Ulaştırma ve Haberleşmeyle İlgili Meslek Çalışanları	Kadın	Erkek
Şoför		X
Kaptan		X
Pilot		X
İstasyon amiri		X
Postacı		X
Kurye		X

7. Yöneticiler	Kadın	Erkek
Belediye başkanı		X
Müdür/e	X	X
Şirket yöneticisi		X
8. Hizmet Sektöründe Çalışanlar	Kadın	Erkek
Bakıcı – Çocuk bakıcısı	X	
Apartman görevlisi	X	X
Temizlikçi	X	
Çamaşırcı	X	
Dokumacı	X	
Çöpçü		X
Bulaşıkçı		X
Seyis		X
Hamal		X
Garson		X
Komi		X
Aşçı	X	X
Masöz	X	
Falçı	X	
9. Küçük İşletme Sahibi – Esnaf ve Satıcılar	Kadın	Erkek
Tuhafiyeci	X	
Konfeksiyoncu	X	
Berber		X
Kuaför	X	
İşletmeci	X	X
Atölye sahibi	X	
Çiftlik sahibi		X
Lokantacı		X
Ayakkabıcı		X
Terlikçi		X
Saatçi		X

Küçük İşletme Sahibi – Esnaf ve Satıcılar	Kadın	Erkek
Fotoğrafçı	X	X
Mobilyacı		X
Bakkal		X
Manav		X
Fırıncı		X
Şekerci		X
Balıkçı		X
Börekçi		X
Dönerci		X
Kuruyemişçi		X
Sütçü		X
Çaycı		X
Simitçi		X
Çiçekçi	X	
Akvaryumcu		X
Hurdacı		X
Eskici		X
Nalbur		X
Antikacı		X
Çırak		X
Piyangocu	X	
Bilet satıcısı	X	X
Pazarcı	X	X
Seyyar satıcı		X
Sokak satıcısı	X	X
10. Diğer	Kadın	Erkek
Bankacı	X	X
Muhasebeci		X
Sekreter	X	
Pazarlamacı		X

Diğer	Kadın	Erkek
Kütüphaneci		X
Turizmci	X	X
Manken	X	
Ev hanımı	X	
Fabrika işçisi		X
Belediye çalışanı	X	X
Animatör		X
Akrobat		X
Çiftçi		X
Bahçıvan	X	X
Çoban		X
Madenci		X
Ayakkabı boyacısı		X
Dilenci		X
Yankesici		X
Kapkaççı		X
Toplam	41	99

16 romanda toplam 122 farklı mesleğe yer verilmiştir. Bu mesleklerden 82’si yalnızca erkekler, 24’ü yalnızca kadınlar, 16’sı da hem kadın hem erkek karakterler tarafından yapılmaktadır.

Romanlarda bilim, hukuk, eğitim, sağlık, spor alanlarında; hizmet sektöründe ve yönetici konumunda çalışan kadın ve erkeklerin sayılarının birbirine yakın olduğu görülmüştür. Özellikle kadınların eğitim, sağlık, akademi gibi saygın alanlarda çalışmasının ve yöneticilik gibi karar mekanizmalarında yer almasının, iş yaşamında kadını değerli, güçlü ve etkin kılan önemli göstergeler olduğu söylenebilir. Bu çalışma alanları kapsamında yazarın herhangi bir cinsiyeti öne çıkarmadığı, erkekler kadar kadınların da meslek yaşamında etkin roller üstlendiğini okura yansıttığı görülmektedir. “Sıcak Çikolatalı Yolculuklar”da öğretim üyeliği yapan annenin, “Domates Saçlı Kız”da müdürlük yapan bir kadın, “Lodos Yolcuları”nda emekli öğretmen Güzin Hanım, “Melo”da doktora yapan

hala, “Şarkını Denizlere Söyle”de eczacı bir kadın; okura çalışan kadın figürü sunulması bakımından önemlidir.

Teknik, sanat ve zanaat üzerine çalışanlardan 14’ü erkek, 5’i kadın karakterdir. Bu 5 kadının 4’ünün sanat alanında olduğu; teknik ve zanaatla uğraşanların ise erkekler olduğu görülmüştür. Toplumumuzda erkeklerle özdeşleşmiş demircilik, marangozluk, tornacılık, tamircilik, teknikerlik, teknisyenlik gibi meslekler romanlarda da erkek karakterlerce; yine benzer şekilde kadınlarla eşleştirilmiş ebelik, hemşirelik, bakıcılık, temizlikçilik, kuaförlük, sekreterlik gibi meslekler de kadın karakterlerce yapılmaktadır. Bu noktada yazarın geleneksel kodlardan uzaklaşmadığı, kalıplaşmış olanı devam ettirdiği görülmektedir. Öte yandan, romanlarda sanatla ilgili işler yapan kişilerin cinsiyet bakımından denk olduğu belirlenmiştir. “Az Buçuk Teo”da erkek bir solist; “Melo”da dansçı, heykeltıraş ve oyun yazarı kadınlar; “Şarkını Denizlere Söyle”de yönetmen ve oyuncu erkekler yer almaktadır. Bu örneklerle yazarın, estetik ve incelik isteyen sanat alanında ‘sanatçı’ imgesini kadın ve erkekler üzerinden dengeli bir şekilde okuruna yansıttığı söylenebilir.

Romanlarda güvenlik ve ulaştırmayla ilgili mesleklerde çalışanların hepsi erkektir. Yine toplumumuzda daha çok erkeklere yakıştırılan polislik, askerlik, itfaiyecilik, bekçilik, şoförlük, kaptanlık, postacılık ve kuryelik gibi meslekler erkekler tarafından yapılarak alışlagelmiş durum bozulmamıştır. Bu grup içerisinde yer verilen pilotluk mesleği, gruptaki diğer mesleklere göre kadınlar tarafından da sıklıkla yapılmasına karşın “Gemici Dedem” romanında erkek karakterce yapılmaktadır.

Küçük işletme sahibi, esnaf ve satıcılar kısmında erkek çalışanların sayısı 30, kadınların ise 11’dir. İşletme sahibi olan kadınların genellikle tuhafiye, konfeksiyon, kuaför dükkânı işlettikleri; satıcılık yapan kadınlarınsa çiçek ve piyango bileti sattıkları görülmüştür. Toplum yapımız düşünüldüğünde işletmecilik, esnaflık ve satıcılık gibi işlerde erkeklerin ağırlıkta olduğu söylenebilir. Bu anlayış romanlarda da değişiklik göstermemiş; yazar bu kategoride de geleneksel kodları devam ettirmiştir. Benzer şekilde romanlarda ev hanımlığı, sekreterlik ve mankenlik yalnızca kadınlar; muhasebecilik, çiftçilik, fabrika işçiliği, pazarlamacılık, çobanlık gibi meslekler ile suça giren hırsızlık işleri (yankesicilik, kapkaççılık) yalnızca erkekler tarafından yapılmaktadır. Diğer yandan, “Domates Saçlı Kız” romanında kadın; “Saçlarında Soru İşaretleri”nde erkek bahçıvan yer almaktadır. Bu bilgiler doğrultusunda yazarın, bazı meslek gruplarında geleneksel bakış açısını kırdığını;

bazılarında ise gelenekselliği ve kalıplaşmışlığı sürdürdüğünü söylemek mümkündür. Ancak çalışan kadın ve çalışan erkek sayısına bakıldığında aradaki farkın erkekler lehine yüksek olduğu görülmektedir. Roman kurgusunda kadınların genellikle dar ve kapalı alanlarda, erkeklerinse daha geniş ve açık alanlarda yer alması, zaman zaman yaygın bakış açısından sapsa da yazarın geleneksel kodları işletmeye devam ettiği biçiminde yorumlanabilir.

Romanlarda kadın ve erkeklerle ilişkilendirilen meslekleri sıralamak gerekirse, kadınlarla ilişkili olanların ev hanımlığı, hemşirelik, ebelik, bankacılık, öğretmenlik, mimarlık, eczacılık, sekreterlik, kuaförlük, mankenlik, şarkıcılık, dansçılık, heykeltıraşlık, aşçılık, bakıcılık, dokumacılık, çamaşırcılık, temizlikçilik, çiçekçilik, konfeksiyonculuk, tuhafiyecilik; erkeklerle ilişkili olanların ise mühendislik, avukatlık, doktorluk, polislik, askerlik sporculuk, müzisyenlik, yönetmenlik, teknisyenlik, tamircilik, zanaatkârlık, esnaflık, bekçilik, itfaiyecilik, şoförlük, kaptanlık, pilotluk, postacılık, garsonluk olduğu belirlenmiştir. Bu bağlamda yazarın çoğunlukla geleneksel bakış açısından uzaklaşmadığını söylemek mümkündür.

Tablo 7 (*Roman kişilerinin meslek ve cinsiyete göre dağılımı*) ile Tablo 5 (*Birincil ve ikincil kişilerin etkin – edilginlik durumuna göre dağılımı*) birlikte değerlendirildiğinde romanlarda eğitim, hukuk, spor, sanat, güvenlik, medya alanlarında ve yöneticilik konumunda çalışan karakterlerin ve esnafların etkin; hastabakıcılık, temizlikçilik, bakıcılık, apartman görevliliği, garsonluk gibi işleri yapan karakterlerin edilgin yapıda oldukları belirlenmiştir. Bunun nedeninin cinsiyetten ayrı olarak eğitim düzeyi ve ekonomik durumla ilgili olduğu söylenebilir.

Romanlarda Mekân ve Toplumsal Cinsiyet Algısı

Toplumsal cinsiyet algısını belirleyen pek çok değişken vardır. Bunların başında, bireyin yaşadığı toplum, içinde bulunduğu kültürel ve sosyal değişkenler gelmektedir. Bireyin belleğine yerleşen toplumsal cinsiyet kalıp yargılarının ve dolayısıyla geliştirdiği toplumsal cinsiyet algısının oluşumunda, bulunduğu coğrafya, kültürel yapı ve sosyal çevre etkilidir. Farklı yerleşim yerlerinde kültürel, ekonomik ve sosyal özellikler de farklılık göstereceği için, toplumsal cinsiyet algısında da değişimler olacaktır.

Alkan'a (2009, s. 197) göre cinsiyet ilişkilerinin yeniden üretilmesi ve yapılandırılmasının niteliği, sosyal ve mekânsal yapının değişken doğasını yansıtmakta ve etkilemektedir. Bu

yeni kavrayış doğrultusunda toplumsal cinsiyet rolleriyle erkeklik ve kadınlık tanımlarının yeniden yapılandırılması sürecinde mekânsal ayrışma ve ilişkilerin büyük önem taşıdığı görülecektir. Bu nedenle, ‘toplumsal cinsiyet algısı’ üzerinde belirleyici özellik gösteren mekânlar, romanlarda da ele alınıp değerlendirilmiştir. Elde edilen bilgiler aşağıdaki tabloda sunulmuştur. Çalışmada, romanlarda yer alan mekânlara öncelikle soyut-somut olarak bakılmıştır. Gerçek olan ve gerçek olmayan mekânlarda toplumsal cinsiyet algısının farklı olabileceği düşüncesi doğrultusunda mekân ögesi soyut-somut mekân olarak ikiye ayrılmıştır. Toplumsal cinsiyet algısı odaklı bir değerlendirme yapıldığı için mekânlar da toplumsal cinsiyet üzerinden ele alınabilecek yanı sıra sınırlandırılmıştır. Toplumsal cinsiyet algısının belirgin olarak görülebileceği; kişilerin sosyal, kültürel, ekonomik konumlarının sunulduğu ve sosyal yaşamlarının yansıtılmasında işlevsel olabilecek mekânlar şehirden köye doğru giden yerleşim yerleridir. Bu nedenle, bu çalışmada mekânlar açık/geniş/dış ve kapalı/dar/iç olarak değil; sosyal yaşam izlerinin en belirgin biçimde görülebileceği ve toplumsal cinsiyet algısıyla ilişkili olarak şehir, kasaba, köy olmak üzere üç gruba ayrılarak değerlendirilmiştir. Bilgiler Tablo 8’de sunulmuştur:

Tablo 8

Romanların Mekâna Göre Dağılımı

Roman Adı	Mekân				
	Somut	Soyut	Şehir	Kasaba	Köy
Az Buçuk Teo	X		X		
Babamın Gözleri Kedi Gözleri	X		X		
Domates Saçlı Kız	X		X	X	
Gazete Fısıltıları	X		X		
Gemici Dedem	X		X		
Gökkuşığı Yazı	X		X		
Horoz Adam ve Korsan	X		X		X
Lodos Yolcuları	X		X		
Melo	X		X		
Puf, Pufpuf, Cuf, Cufcuf ve Cino	X		X	X	
Puldan Taştan Lahanadan	X			X	
Saçlarında Soru İşaretleri	X		X		
Sıcak Çikolatalı Yolculuklar	X		X		X
Sirk Kızı	X		X	X	
Şarkını Denizlere Söyle	X		X	X	
Vanilya Kokulu Mektuplar	X		X		
Toplam	16	0	15	5	2

Tabloda görüldüğü gibi Sevim Ak romanlarında somut/gerçekçi mekânları kullanmış; soyut mekânlara, dolayısıyla da hayalî/fantastik kurguya yer vermemiştir. Mekân olarak yalnızca şehirde geçen roman sayısı 9, yalnızca kasabada geçen roman sayısı 1'dir. Bunun dışında hem kasaba hem şehirde geçen 4, hem köy hem şehirde geçen 2 roman vardır. Yazarın romanlarının büyük çoğunluğunda mekân olarak şehir tercih edilmiştir. Kırsal bir coğrafyada yaşayan karakterlerle şehirde yaşayan karakterler arasında sosyal, ekonomik,

kültürel özellikler ve eğitim düzeyi noktasında farklılıklar söz konusudur. Bu farklılıklar toplumsal cinsiyet algısı noktasında okura da yansımaktadır.

Romanların büyük çoğunluğu şehirde geçtiği için, ilgili bulgulardan önce Türkiye’de şehirleşme süreci ve kadın çalışmalarına yönelik bilgiler üzerinde çok kısa durmak gerektiği düşüncesindeyiz. Türkiye’de şehirleşme ve kadın üzerine yapılan çalışmaların geneli iç göç ve onun doğurduğu sorunlarla ilgilidir. 1950’li yıllardan itibaren sosyal yaşamımızın öne çıkan bir olgusu olan iç göç dolayısıyla, şehirleşme süreciyle ilgili çalışmalar yoğunluktadır ve bu çalışmalarda şehrin yeni hâli daha çok gecekondulaşma ve niteliksiz erkek gücü bağlamında ele alınmıştır. 1980’lerde başlayan ve 90’larda devam eden göç çalışmalarında ise kadın deneyimleri daha çok sağlık, aile ve işgücü bağlamında ele alınarak cinsiyet farklılıklarına dayalı deneyimlere pek değinilmemiştir. Son dönem çalışmalarda, göç sürecinin kimi kadınlar için beraberinde getirdiği durumlardan söz edilirken kadınların kültürel nedenlerle yabancı bir ortamda hareket özgürlüklerinin giderek kısıtlanması; erkeklere oranla iş gücüne katılımlarının daha zor olması; ‘ev kadını’ rolünü eskisine oranla daha fazla benimsemek zorunda kalmaları şeklinde bir ‘evde kadınlaşma’ süreci yaşadıkları üzerinde durulmuştur. Kente gelmiş erkeklerin yeni mekânlarında algıladıkları sorunlar, ekonomik sıkıntılar, toplumsal statüyü koruma ya da kazanma zorluğu ile ilişkiliyken; genellikle aile ve ev içi ilişkileri düzenleme görevini üstlenen kadınlar için göç edilen mekândaki sorunların aileyle bağlantılı olduğu belirtilmiştir (Aslan, 2014, s. 44-45; İ. İlkaracan & İlkaracan, 1998, s. 2).

Sevim Ak’ın “Horoz Adam ve Korsan” romanında köyden kente göç olgusu görülmektedir. Aile, ekonomik nedenlerden ötürü köyden İstanbul’a gitme kararı almıştır: “...Babam amcama kaçırmış ağzından. Amcamın aklı, kulağı kentlerin en kalabalığındaymış. Fırsatını bulmuş, İstanbul’a köylülerinin yanına göçmüş. Birkaç yıl geçmeden ‘Demiryollarına taşımacı arıyorlar, gel!’ diye haber salmış babama...” (HAK, s. 35). Köyden göçenlerin İstanbul’da yaptıkları iş ve yaşadıkları yer şöyle betimlenmiştir: “... İstanbul’da ev bulmak zormuş. Kapıcı oldun mu, kira erdin olmazmış. Bizim köyden kapıcıları açık kapıcılıklara bizim köylüleri çağırırmış. Bir yıl sonra babama da ‘Gel, şu karşıdaki apartmana sen bak,’ demiş komşusu... İstanbul denmezmiş gideceğimiz yere. İstanbul’un dışına sonradan kurulmuş derme çatma semtlerden biriymiş. Bizim gibi köylerden, doğunun uzak diyarlarından gelenler yerleşmiş. Köyümüzün çok büyüğü, diye anlatmıştı dedem...” (HAK, s. 34). Dolayısıyla şehir merkezinde yaşayan kişilerle, şehrin

arka/kenar mahallelerinde yaşayan kişilerin çalıştıkları işler arasında eğitim ve kültür düzeyine bağlı olarak farklılıklar görülmektedir. Romanlarda şehrin arka/kenar mahallerinde yaşayan kişilerden kadınların genellikle ev hanımlığı, temizlikçilik, sokak satıcılığı gibi işlerde çalıştıkları; erkeklerinse tamircilik, seyyar satıcılık, işçilik vb. yaptıkları; bu semtlerde yaşayan çocukların da sokaklarda çalıştırıldıkları ve bazılarının suç sayılabilecek işlere giriştikleri belirlenmiştir. “Domates Saçlı Kız” ve “Sıcak Çikolatalı Yolculuklar” romanlarında kenar mahalleler ve buralarda yaşayan insanlar şöyle betimlenmiştir: “...Mahallemizdeki evlerin çoğu eski. Yollar asfalt değil, kambur kumbur. Bizim ev yokuşta Evlerin balkonları rengarenk çamaşırlarla dolu. Her ailenin bugün çamaşır günü. Annem ‘Burası kenar mahalle,’ diyor. ‘Yoksullar, ayyaşlar, kirasını ödemeyenler, işsizler komşularımız’...” (DSK, s. 80); “...Arka mahallede gösteri dünyasında çalışanlar oturur. Ucuz müzikhollerle şarkı söyleyenler; dans edenler; çiçek, ceviz, badem satanlar; fasıl ekibi... Bahçe içinde gecekondulu tarzındaki evlerin önlerinde günün her saatinde kadınlar, çocuklar, yaşlı adamlar boy gösterir...” (ŞÇY, s. 11).

Şehirleşmeyle birlikte kadın ve erkeğin üstlendiği görevler, toplumsal beklenti ve toplumsal cinsiyet rolleri, dolayısıyla toplumsal cinsiyet algısında değişimler söz konusudur. Mekânsal duruma bağlı olarak kadın, özellikle iş yaşamında daha çok yer almaya başlamıştır. Gürol (2010) çalışma yaşamı içerisinde kadının 1960'lara kadar eş veya erkeklere oranla ikincil nitelikte ve genelde düşük ücretle yarı zamanlı olarak çalıştırıldığını; bu dönemde kadınların çoğunluğunun temel rollerinin eviyle ilgilenmek ve çocuklarına bakmak olarak algılandığını belirtmiş; ilerleyen süreçlerde kadının ücretli bir işte çalışması onun açısından erkeklerle teorik anlamda eşitlik, ekonomik yönden bağımsızlık, yaşantısına daha geniş bir bakış açısı sağladığını vurgulamıştır. Böylelikle kadına bir eş ve anne olma kimliği yanında, çalışan kadın kimliği de eklenmiştir. Bu noktada çalışılan işin statüsünden çok, kadının çalışma yaşamının içerisinde yer alması ve ekonomik özgürlüğünü kazanması önemlidir. Mekân olarak şehirde geçen romanlarda kadın ve erkeklerin iş yaşamında etkin rol aldığı görülmektedir. Şehir merkezi çevresinde yaşayan ve sosyoekonomik olarak iyi durumda olan birincil kişilerin ekonomik durumu, eğitim düzeyi ve kültürel özelliklerinden dolayı akademisyen, avukat, öğretmen, mühendis, mimar, pilot, sanatçı, yönetici, doktor, hemşire, bankacı, işletmeci oldukları; şehrin sosyoekonomik ve sosyokültürel açıdan orta seviyedeki yerlerinde yaşayan kişilerin esnafılık, pazarlamacılık, muhasebecilik, turizmciilik, polislik, şoförlük gibi mesleklerde oldukları görülmüştür. Bu bilgilerden yola çıkarak şehirde yaşayan kadın ve erkeklerin

etkin olarak iş gücüne katıldıkları; ancak şehrin sosyoekonomik ve sosyokültürel bakımdan üst düzey kesimlerinde yaşayanların eğitim durumlarının daha yüksek olmasıyla ilişkili olarak bilim, hukuk, eğitim, sağlık, sanat, basın-yayın, ulaştırma alanlarında ve yöneticilik konumunda çalıştıkları; orta düzey kesimlerde yaşayanların teknik, zanaat, güvenlik, esnafılık alanlarında çalıştıkları görülmüştür. Yaşanılan yer, eğitim durumu ile bağlantılı olarak kişilerin çalışma yaşamındaki statüsüne yönelik bilgiler vermektedir. Şehirde yaşayan erkek karakterler kadar kadınların da çalışma hayatında etkin bir şekilde yer aldıkları, ev ekonomisine katkıda bulundukları ve birçoğunun ev içinde karar alıcı bir yapıda oldukları belirlenmiştir.

“Sıcak Çikolatalı Yolculuklar”, “Gökkuşakı Yazı”, “Melo”, “Babamın Gözleri Kedi Gözleri”, “Gemici Dedem”, “Gazete Fısıltıları”, “Az Buçuk Teo”, “Saçlarında Soru İşaretleri”, “Vanilya Kokulu Mektuplar”, “Lodos Yolcuları” romanlarında karakterler şehrin üst ve orta düzey kesimlerinde yaşamakta; kadın ve erkek olarak iş gücüne katılmakta; gerek iş gerek ev yaşamlarında etkin özellikler göstermektedir. Özellikle “Sıcak Çikolatalı Yolculuklar” romanında sosyoekonomik bakımdan şehrin üst sınıf yerlerinden birinde yaşayan, akademisyenlik yapan kadının (annenin) evdeki görünümü ve rolleri, toplumsal cinsiyet kalıp yargılarının uzağındadır. Şehir yaşamı ve eğitim düzeyinin artmasıyla kadının kabuğunu kırarak rollerini esnetmesi ve toplumsal yaşamın içerisinde etkin roller üstlenmesi söz konusudur. Tespitlerimizi desteklemesi bakımından, romandan birkaç örnek şöyle sıralanabilir: “... Film kim ben kim! Hiç zamanım var mı? Bugün yine bir tomar kâğıt var çantamda. Sınav kâğıtları okunacak...” (s. 18), “... Annem geceleri bilgisayarına bakar. Öğrencileriyle yazışır, tezlerini yönlendirdiğini söyler...” (s. 59), “Çocuklar okula, anne-baba işe gittikten sonra eve genç bir kız gelir. Bir gece içinde darmaduman olmuş evi derleyip toparlar, sonra da annenin listesine baka baka günün yemeğini hazırlar...” (s. 23).

“Lodos Yolcuları”, “Gökkuşakı Yazı”, “Sıcak Çikolatalı Yolculuklar” romanlarında şehrin arka/kenar mahallelerinde yaşayan karakterlere de yer verilmiştir. Bu kesimlerde yaşayanlar, eğitim düzeyleri de düşük olduğu için, statü olarak alt gruptaki mesleklerde çalışmaktadır. Sokakta çalıştırılan çocuklar, iş yaşamında yer almayan kadınlar, engelleyici tipteki erkekler bu romanlarda ağırlıktadır. “...Araba kambur kambur sokaklarda ilerlerken Su, hoplayıp zıplıyordu. Şoför renkli, capcanlı bir halk ezgisi çalmaya başladı. Kadınlar yollarda örgü örüyorlar, çaylarını yudumluyorlar...”. “Sıcak Çikolatalı Yolculuklar” (s. 90)

romanından alınan bu örnekte, arka/kenar mahallelerde yaşayan kadınların görünüşleri somutlanmıştır.

“Domates Saçlı Kız” romanında olaylar hem kasaba hem şehrin kenar mahallelerinden birinde geçmektedir. Romanda yer alan anne edilgin bir yapıdadır ve eşi tarafından engellenmektedir. Baba ve erkek kardeş engelleyici, baskıcı ve evdekilere ilgisiz bir yapıdadır. Onların baskın karakter olma durumları kendini şiddet noktasında göstermektedir.

“Horoz Adam ve Korsan” romanında da olaylar önce köy, daha sonra şehirde geçmektedir. Olayların köyde geçen kısmında ataerkil ve geleneksel düzenin egemen olduğu görülmüştür. Erkekler tarım işlerinde çalışırken kadınların ev işleriyle ilgilendikleri ve bahçe işlerine yardım ettikleri; kadın karakterlerin erkeklerin yanında edilgin konumda oldukları belirlenmiştir. Romanda geniş aile yapısı söz konusudur. Eğitimden yoksun kalan kadınların temel görevi ev işleriyle ilgilenmek ve aile bireylerine hizmet etmektir. Ayrıca romandaki kadın ve erkek karakterlerin batıl inançlı tipler oldukları görülmüştür. Romanda anne-baba ve çocuğun çekirdek aile olarak köyden göçmesiyle olaylar şehirde geçmeye başlamıştır. Şehirde yaşamaya başladıktan sonra, köyde çalışmayan annenin apartman görevlisi ve temizlikçi olarak çalıştığı görülmüştür. “...Oturduğumuz evin ön tarafında caddeye doğru uzanan yüksek katlı binalar vardı. İşçi evleriymiş. Bizim arka mahallenin kadınları, adamları o evlere çalışmaya giderlermiş. Annem kapı önü sohbetlerinde öğrendi. Bir iki dairenin temizlik işlerini kapıverdi kaşla göz arasında...” (HAK, s. 37) örneğinde de görüldüğü gibi karakterler eğitim düzeylerinin yetersizliğinden dolayı geçimlerini apartman görevliliği ve temizlikçilik yaparak sağlasalar da şehir yaşamına geçtikten sonra kadınların da çalıştıkları ve sosyal alanda daha çok yer almaya başladıkları dikkat çekmiştir. Bu da göstermektedir ki şehir yaşamındaki sosyoekonomik dinamiklere ve olanaklara bağlı olarak kadına yüklenen roller değişmekte; kadın, erkek figürünün yanında sosyal yaşamın ana belirleyicilerinden biri olmakta ve böylece toplumsal cinsiyet algısıyla ilgili olarak okura farklı imgelerin taşınmasında etkili olmaktadır.

Mekân olarak şehir merkezinin kullanıldığı romanlarda çekirdek ve parçalanmış aile yapısı, ev işleri ve ekonomisinde iş bölümü, etkin kadın ve erkek karakterlere rastlanırken; şehrin kenar mahalleleri ile kırsal kesimlerin seçildiği romanlarda geniş aile yapısı, evi geçindiren erkekler, ev işlerinde sorumlu kadınlar görülmektedir. “...Saime işten gelir gelmez önlüğünü takar, mutfığa dalar...” (SSİ, s. 82) örneğinde de görüldüğü gibi,

kadınlar iş yaşamında yer almalarının yanında evle ilgili işlerin de büyük sorumluluğunu üstlenmektedir. Ayrıca romanlarda kadın karakterlerin daha çok dar, kapalı ve özel alanlarda yer alırken, erkeklerin geniş, açık ve kamusal alanda bulundukları belirlenmiştir. Bu bağlamda denilebilir ki Sevim Ak romanlarında mekân ögesi özellikle köy, kasaba, şehir, şehir merkezi, şehrin arka mahalleleri vb. yerler üzerinden yapılırken toplumsal yaşamı yansıtıcı karakteriyle toplumsal cinsiyetle ilgili bir temsiliyeti de taşımaktadır. Özellikle köy-kent ikiliği üzerinden mekânların, kendine özgü sosyal, kültürel, ekonomik yapıları bağlamında farklı toplumsal cinsiyet algısıyla ilişkili olarak karşımıza çıktığını; kadınların köy yaşamı içerisinde geleneksel kalıplara bağlı rolleri gerçekleştirirken şehir yaşamında geleneksel toplumsal cinsiyet kalıplarının dışında farklı meslekleri ve toplumsal rolleri icra ettikleri ve etkin kimlikte hayatın ana figürlerinden biri olarak var olduklarını söylemek mümkündür.

Romanlarda Zaman ve Toplumsal Cinsiyet Algısı

Toplumsal cinsiyet kalıp yargıları, kadın ve erkeğe biçilen roller, toplumsal normlar, toplumsal beklentiler ve dolayısıyla toplumsal cinsiyet algısındaki değişimlerde, yaşanan dönemin/zamanın sosyokültürel ve sosyoekonomik durumu da ana belirleyicilerdendir. Dönem - metin ilişkisini kurmak ve metnin işlediği dönemle toplumsal cinsiyet algısı arasındaki bağ üzerinden sosyolojik değerlendirme yapabilmek açısından, romanlara dönemsel olarak bakmak önemli görülmüştür. Dönem içerisindeki toplumsal ve kültürel değişime bağlı olarak toplumsal cinsiyet algısındaki farklılaşmayı değerlendirebilmek için, romanlar zaman bakımından da irdelenmiştir. Bu nedenle çalışmada, romanların hangi dönemi yansıttığı ele alınmış ve tablo olarak sunulmuştur. Romanlarda olaylar somut ve soyut zamanlarda geçip geçmediğine göre ve dönemsel değişimleri belirleyebilmek adına, romanların işledikleri dönemler esas alınarak 2000'ler ile 2000 öncesi olarak gruplandırılmıştır. Gerçek olan ve gerçek olmayan zamanlarda toplumsal cinsiyet algısının farklı olabileceği düşüncesinden dolayı zaman, soyut-somut olarak ikiye ayrılmıştır. Modernleşmeyle birlikte artan şehir yaşamının toplumsal cinsiyet algısı üzerindeki değişimini değerlendirebilmek için de zaman 2000'ler ve 2000 öncesi olarak gruplandırılmıştır. Bilgiler Tablo 9'da verilmiştir:

Tablo 9

Romanların Zamana/Döneme Göre Dağılımı

Roman Adı	Zaman			
	Somut	Soyut	2000'ler	2000 öncesi (1990-2000)
Az Buçuk Teo	X		X	
Babamın Gözleri Kedi Gözleri	X		X	
Domates Saçlı Kız	X			X
Gazete Fısıltıları	X		X	
Gemici Dedem	X		X	
Gökkuşağı Yazı	X		X	
Horoz Adam ve Korsan	X			X
Lodos Yolcuları	X		X	
Melo	X		X	
Puf, Pufpuf, Cuf, Cufcuf ve Cino	X			X
Puldan Taştan Lahanadan	X		X	
Saçlarında Soru İşaretleri	X		X	
Sıcak Çikolatalı Yolculuklar	X		X	
Sirk Kızı	X		X	
Şarkını Denizlere Söyle	X		X	
Vanilya Kokulu Mektuplar	X		X	
Toplam	16	0	13	3

16 romanın zamanı da somut/gerçek zamandır. Bu durum Sevim Ak'ın, romanlarında gerçek yaşamdan örnekler sunduğu göstermektedir. Romanlarda olayların somut zamanda ve fantastik kurgudan uzak olarak verilmesinin, toplumsal cinsiyet algısını belirgin bir şekilde yansıtmaları bakımından daha işlevsel olduğu söylenebilir.

Romanlar arasında “Domates Saçlı Kız” (1993), “Puf, Pufpuf, Cuf, Cufcuf ve Cino” (1997) “Horoz Adam ve Korsan” (1990’lı yıllar) romanları 2000 öncesi zamanda; geri kalan 13 roman ise 2000’li yıllarda geçmektedir. *Romanlarda Mekân ve Toplumsal*

Cinsiyet Algısı başlığı altında da vurgulandığı gibi şehirleşme ve modernleşme süreciyle birlikte insanlar kırsal kesimden büyük şehirlere göç etmeye başlamıştır. Şehirdeki koşullar ve farklılıklarla birlikte iş yaşamında yer alan kadınların sayısı çoğalmıştır. Romanlar dönemsel olarak ele alındığında 2000 öncesinde geçen romanlarda mekân olarak kırsal kesimler ve şehrin kenar mahallelerinin tercih edildiği görülmüştür. Bununla birlikte romanlarda temizlikçilik, dokumacılık, bakıcılık gibi işler yapan, evin bütün sorumluluğunu yüklenen kadınlar söz konusudur. Bu romanlardaki kadın ve erkek görünümünden örnekler: “... Ben tabakları mutfağa götürüyorum. Ağabeyim odasına kapanıyor. Babam televizyon karşısındaki en güzel koltuğa oturuyor. Annem bulaşıkları yıkayacak...” (DSK, s. 94); “...Kalabalık ailemin erkek çocukları büyüdükçe iş derdine düşmüşler, kentlerdeki akrabalarımızın yanına göçmüşler. Ablam genç yaşta kocaya gitti...” (HAK, s. 27).

Şehirleşmenin artması ve modernleşmeyle ilişkili olarak daha çok şehir yaşamına yer veren ve yukarıdaki tabloda gösterilen 13 romanda ise kadın ve erkeklerin statüsü yüksek mesleklerde çalıştıkları belirlenmiştir. Ayrıca bu romanlarda çekirdek ve parçalanmış aile yapısı, iş gücüne katılan kadın ve erkekler, ekonomik özgürlük ve eğitimin de vermiş olduğu özgüvenle daha etkin karakterler, ev işleri ve çocukla ilgilenme konusunda birbirine yardımcı olan eşlerle karşılaşmıştır. “...Babam işten erken gelmişti. Gelir gelmez de kendini mutfağa atmıştı... Annem işten gelene kadar neşeli bir yemek masası hazırlamıştı...” (GD, s. 48); “...Babası her akşam odasına girer, onunla günlük yaşamdan, kitaplardan, filmlerden konuşmak isterdi...” (LY, s. 71); “... ‘Dur dur uyuma erkenden, limonlu çay getireceğim sana,’ dedi dedem...” (GY, s. 93); “... Anne pencereye yanaştı, tülü araladı. ‘Bak bak, gençler eyleme girişmiş. Biz niye buradayız? Pankartlara bayıldım. Evde seyirci kalamam’...” (M, s. 104).

Yukarıda sunulan belirlemeler göstermektedir ki değişen zamana göre ortaya çıkan sosyal, kültürel ve ekonomik değişimler, toplumsal cinsiyet algısında da değişimlere neden olmuş, 2000’lerden günümüze özellikle kadına yönelik toplumsal cinsiyet kalıp yargılarında esnemeler, kırılmalar söz konusu olmuştur.

Romanlarda Başlıca Temalar ve Toplumsal Cinsiyet Algısı

Bu başlık altında romanlara tematik yaklaşılmıştır. Romanlardaki temalar, beraberinde sosyal bağlamları getirdiği ve sosyal bağlamların da toplumsal cinsiyet algısı üzerinde

etkisi olduğu için romanlara tematik yaklaşma zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Romanlarda karakterlerin hangi sosyal yapı dinamikleri içerisinde yer aldıklarına bakılarak toplumsal cinsiyet algısı odaklı değerlendirme ve yorumlar yapılmıştır. Doğal olarak karakterlerin nasıl bir sosyal yapı ve bağlam içerisinde sunuldukları okura yansıyan toplumsal cinsiyet algısına yönelik ipuçları vermektedir. Bu nedenle, romanlardaki kadın ve erkek karakterleri değişik yaşam alanları ve sosyal ortamlarda incelemek önemli görülmüştür. Romanlarda işlenen temalardan, toplumsal cinsiyet algısının değerlendirilmesine olanak sağlayabilecek olanlar seçilmiştir. Başlıca temalar romanlardaki birincil ve ikincil kişiler merkezli, bu kişilerin içinde bulunduğu sosyal bağlamlar esas alınarak ayrı başlıklar hâlinde irdelenmiştir.

Aile ve Ev Yaşamı

Toplumsal cinsiyet kalıp yargıları ve cinsiyetlere biçilen rollerin kökeninde bireyi yetiştiren kişiler, dolayısıyla aile yatmaktadır. Sosyolojik anlamda “aile” önemli bir olgudur ve ailenin sosyal yapısı, türü, eğitim durumu vb. toplumsal cinsiyet algısını belirlemekte yardımcıdır. Bireyin yetiştiği aile türü de onun belleğinde toplumsal cinsiyete ilişkin şemalar oluşturmaktadır. Başka bir deyişle çocuk, erken dönemlerde ailede edindiği cinsiyet rollerini toplumsallaşma süreciyle içselleştirmektedir. Bu nedenle, romanlarda görülen ve çalışmada *aile ve ev yaşamı* başlığıyla sunulan tema kapsamında iki alt temaya yer verilmiştir. Bu alt temalar *aile yapısı ve türleri* ile *aile içi ilişkiler*dir.

Aile Yapısı ve Türleri

Zaman ve mekân değişimlerine bağlı olarak kültürel özellikler, toplumsal norm ve beklentiler, toplumsal cinsiyet kalıp yargıları da farklılık göstermektedir. Bu durum, toplumsal cinsiyet algısında da değişimler meydana getirdiği ve farklı aile türlerinde farklı cinsiyet rollerinin söz konusu olduğu düşüncesiyle romanlar aile türleri açısından sınıflandırılmıştır. Sevim Ak romanlarında karşımıza çıkan aile türüne ilişkin bilgiler Tablo 10’da sunulmuştur:

Tablo 10

Romanlarda İşlenen Aile Türlerinin Dağılımı

Roman Adı	Aile Türleri		
	Çekirdek aile	Geniş aile	Parçalanmış aile
Az Buçuk Teo	X		
Babamın Gözleri Kedi Gözleri			X
Domates Saçlı Kız			X
Gazete Fısıltıları	X		
Gemici Dedem	X		
Gökkuşağı Yazı	X		
Horoz Adam ve Korsan	X	X	
Lodos Yolcuları	X		
Melo	X		
Puf, Pufpuf, Cuf, Cufcuf ve Cino	X		
Puldan Taştan Lahanadan	X		
Saçlarında Soru İşaretleri	X		
Sıcak Çikolatalı Yolculuklar	X		
Sirk Kızı	X		X
Şarkını Denizlere Söyle		X	X
Vanilya Kokulu Mektuplar			X
Toplam	12	2	5

Tabloda görüldüğü üzere 16 romanın 12'sinde çekirdek, 5'inde parçalanmış aileye yer verilmiştir. “Horoz Adam ve Korsan” romanının başlarında görülen geniş aile yapısı, anne-baba-çocuk olarak büyük şehre göç edilince çekirdek aile olarak devam etmiştir. Yazarın romanlarındaki zaman ve mekân tercihleri de göz önünde bulundurulduğunda, romanlarda çekirdek aile türünün ağırlıkta olması şaşırtıcı değildir. Şehirleşmeyle birlikte ailelerin geniş aile yapısından uzaklaştığı, geniş ailelerin daha çok kırsal bölgelerde görüldüğü söylenebilir. “Şarkını Denizlere Söyle” romanında da geniş aile yapısı babanın ölmesi, annenin başka biriyle evlenmesi ve çocuğun evden ayrılması ile parçalanmış aile türüne

dönmüştür. “Sirk Kızı” romanında da anne-babanın kaza geçirip ölmesi ve çocukların farklı sosyal kurumlara yerleştirilmesi sonucunda aile parçalanmıştır. Romanlardan örnekler: “...Kaçmaktan başka şansım yoktu. Annem için ayak bağından başka neydim? Gidişime zil takıp oynamayacağının garantisi var mıydı? Birkaç gün ortalıktan yok olsam annem oğlunun değerini anlar mı acaba? Sevinir mi yoksa? Başımın belası gitti, yalnız kaldım diye. Eee biri gitse bile iki yeni çocuğu var şimdi... Dedem? Dedem bir başka dünyada yaşıyordu artık. Gittiğimi anlamazdı bile...” (ŞDS, s. 135-136); “...Hayatımın çizgisini değiştiren, beni ailesiz bırakan olay hâlâ kalbimi yakan bir ateş topu. O günler, geçmişim aklıma gelince tırıs tırıs kaçar, saklanacak uykular arar, ıssız bir koya sığınmak isterim...” (SK, s. 16); “...Kardeşlerimin her biri farklı sosyal kurumlara dağıtıldı. Ben on dört yaşına kadar bakımsız bir yetiştirme yurdunda kaldım... Hangi kentte, kasabada olduğunu bilmediğim çocuk yetiştirme yurtlarına gönderilen kardeşlerimden haber alamamak, önceleri içedönük yapmıştı beni...” (SK, s. 25-26).

Çekirdek aile yapısının görüldüğü romanlarda “Az Buçuk Teo”, “Gazete Fısıltıları”, “Gemici Dedem”, “Sirk Kızı”, “Gökkuşağı Yazı”, “Horoz Adam ve Korsan”, “Lodos Yolcuları”, “Melo”, “Saçlarında Soru İşaretleri”, “Sıcak Çikolatalı Yolculuklar” romanlarında kadın-erkek arasında hem ekonomik anlamda hem de ev işleri özelinde iş bölümü ve paylaşım söz konusudur. Ev işlerinin önemli bir kısmı kadınların kontrolünde olsa da onlara yardım eden erkekler de olduğu için, yazarın evle ilgili işleri kadınlar üzerinden göstermediği açıktır. Romanlardan alınan bununla ilgili birkaç örnek şöyledir: “...Babam işten erken gelmişti. Gelir gelmez de kendini mutfığa atmıştı... Annem işten gelene kadar neşeli bir yemek masası hazırlamıştı...” (GD, s. 48); “... ‘Dur dur uyuma erkenden, limonlu çay getireceğim sana,’ dedi dedem...” (GY, s. 93); “...Selami Bey taze sıkılmış portakal suyu getirene kadar birbirimizi yan yan süzdük...” (SK, s. 67); “...Neşe’nin getirdiği kurabiyeleri, Bartu’nun getirdiği çay eşliğinde atıştırdık...” (SK, s. 100); “...Yemek yapışını göre göre öğrendim ya, soğan kavurma işini üstüme yıktı ablacığım...” (HAK, s. 28); “... Simri Adam, beş şişini çoktandır elbise dolabının üstünde boş boş yatan dikiş sepetinden çıkardı. Sarı, pembe, beyaz iplerle büyükçe bir çoraba başladı...” (PTL, s. 34).

Çekirdek ve parçalanmış aile türlerinin modern yaşam; geniş aileninse geleneksel yaşamı yansıttığını söylemek mümkündür. Bu nedenle geniş aile içerisinde yaşayan kadın ve erkeklere biçilen rollerle çekirdek ve parçalanmış ailedeki kadın ve erkek rollerinin

farklılık göstermesi doğaldır. Modernleşmeyle birlikte ailelerin şehirde yaşamaya başlaması onları çekirdek aile yapısına yöneltmiş; erkekler dışında kadınların da iş gücüne katılım göstermesini sağlamıştır. Bu durumu gördüğümüz romanlarda erkek karakterlerin etkin yapıda olmasının yanında, ekonomik özgürlüğünü eline alarak evin geçimine katkıda bulunan kadınların da etkin, özgüvenli ve karar alma gücüne sahip oldukları görülmektedir.

“Babamın Gözleri Kedi Gözleri”, “Domates Saçlı Kız”, “Sirk Kızı”, “Şarkını Denizlere Söyle”, “Vanilya Kokulu Mektuplar” romanlarında parçalanmış aile yapısı görülmektedir. “Babamın Gözleri Kedi Gözleri”nde boşanma sonucu annesiyle yaşayan kız çocuk, “Vanilya Kokulu Mektuplar”da ise yine boşanma sonucu anneannesiyle yaşayan erkek çocuk birincil kişidir. Bu iki romanda çocukların çoğu sorumluluğu kadının üstündedir ve kadının “annelik” tarafı öne çıkarılmıştır. “Babamın Gözleri Kedi Gözleri”ndeki anne geçimini kendi sağlayan, ev işlerini kendi yapan, ayakları yere sağlam basan güçlü ve etkin bir karakterdir. Eşinden boşanmaya karar vermiş ve çocuğunun sorumluluğunu üstlenmiş bir kadındır. “Vanilya Kokulu Mektuplar”daki anneanne ise romanın başlarındaki ev hanımı kimliğinden sıyrılarak girişimcilik örneği göstermiş ve kendi ürettiği el emeği ürünleri satmaya başlamıştır. Bu iki romanda da kullanılan mekân şehir merkezidir. Yaşanılan mekânın da yüklediği sorumluluklar dolayısıyla kadın karakterler ekonomik yaşamın içinde etkin bir rol almaktadır. Parçalanmış aile yapısının görüldüğü diğer üç romandan “Şarkını Denizlere Söyle”de yatılı lisede okuyan erkek çocuk, zaman içinde ailesinden uzaklaşmış ve aile dağılmıştır. “Sirk Kızı” romanında anne-babanın kaza sonucu ölmesiyle beş kardeş devlet tarafından farklı sosyal kurumlara yerleştirilmiş ve aile bağları kopmuştur. “Domates Saçlı Kız”da ise doğduğu gün ailesiz kalan ve bir kasabadaki yetiştirme yurdunda büyüyen kız çocuk merkezdedir. Daha sonra şehrin kenar mahallerinden birinde annesi, üvey baba ve üvey ağabeyiyle yaşamaya başlasa bile gerçek bir çekirdek aile bağı kurulamamıştır. Bu romandaki anne, hem eğitimsizliğinden hem yetiştirilme tarzından hem yaşadığı kesimden ve ekonomik bağımlılıktan hem de eşinin engelleyici tavırlarından dolayı edilgin özellikler göstermektedir.

Aile İçi İlişkiler

Daha önce de belirtildiği gibi aile, toplumun temel ve en önemli parçasını oluşturmaktadır. Toplumu oluşturan bireylerin bilişsel, duyuşsal ve sosyal gelişimlerinden doğrudan

sorumlu olan etkenlerin biri de yetiştikleri ailedir. Dolayısıyla aile, kadın ve erkek ilişkilerini kapsayan en temel sosyal bağlamdır ve bu nedenle toplumsal cinsiyet algısına yönelik bir değerlendirmede aileyi irdelemek önemlidir. Her şeyde olduğu gibi ‘toplumsal cinsiyet algısı’ noktasında da bireyin çocukluk döneminden başlayarak aile içinde gördüğü cinsiyet rolleri onun belleğinde belli bir kadın ve erkek imgesi yaratacaktır. Toplumsal cinsiyete yönelik algının önemli kısmının ailede şekillenmesinden dolayı romanlar ilk olarak *aile ve ev yaşamı* teması altında incelenmiştir. Bu inceleme, romanlardaki kadın ve erkeklerin aile ve ev içinde ne gibi roller üstlendiklerini görmek ve geleneksel kodlarda kırılmalar olup olmadığını belirlemek için yapılmıştır. Bu temanın çok geniş olmasından dolayı aile içi ilişkiler; *ev içi ilişkiler*, *akrabalık ilişkileri*, *evlilik* ve *boşanma* alt temalarına ayrılarak ele alınmıştır. Her alt temada kültürel kodlar, kadın ve erkeğe biçilen cinsiyet rolleri, toplumsal cinsiyet kalıp yargıları ayrı ayrı değerlendirilmiştir. Bilgiler Tablo 11’de verilmiştir:

Tablo 11

Romanların “Aile İçi İlişkiler” Temasına Göre Görünümü

Roman Adları	Aile İçi İlişkiler			
	Ev İçi İlişkiler	Akrabalık İlişkileri	Evlilik	Boşanma
Az Buçuk Teo	X			
Babamın Gözleri Kedi Gözleri	X			X
Domates Saçlı Kız	X	X	X	
Gazete Fısıltıları	X			
Gemici Dedem	X	X		
Gökkuşağı Yazı	X	X	X	X
Horoz Adam ve Korsan	X	X		
Lodos Yolcuları	X			
Melo	X	X		
Puf, Pufpuf, Cuf, Cufcuf ve Cino	X			
Puldan Taştan Lahanadan	X			
Saçlarında Soru İşaretleri	X			
Sıcak Çikolatalı Yolculuklar	X	X		
Sirk Kızı	X	X		
Şarkını Denizlere Söyle	X	X	X	
Vanilya Kokulu Mektuplar	X			X
Toplam	16	8	3	3

16 romanın tümünde aile içi ilişkiler belirgin olarak işlenmiştir. Toplumsal cinsiyet algısı kapsamında kadın ve erkeklere yüklenen görevler, toplum tarafından biçilen roller de yer almaktadır. Birey, çocukluk döneminden başlayarak aile içinde nasıl bir kadın ve erkek imgesi görüyorsa, belleğine de onu yerleştirerek toplumsal cinsiyet yargılarını oluşturmaktadır. Toplumsal cinsiyete yönelik algı, bireylere yazılı bir tanım çerçevesinde değil; söz, davranış ve uygulamayla aktarılmaktadır. Bunda aile içi ilişkiler, eşlerin birbirine davranışları, iş bölümü vb. belirleyicidir. Babasını mutfakta yemek yaparken, annesini ev hesaplarıyla uğraşırken görmeyen bir çocuğun belleğine yerleşen kadın-erkek

imgesinin, gören çocuğunkinden farklı olması kaçınılmazdır. *Ev içi ilişkiler* alt teması da aile içinde kadın ve erkek karakterlerin yüklendikleri roller çerçevesinde değerlendirilmiştir.

Aile içinde kadın ve erkeğin davranış biçimleri, üstlendikleri görevler, ev içindeki konumları ve yüklendikleri roller onların yetiştirilme tarzı, yaşadığı dönem ve yer, eğitim durumları, meslekleri ile doğrudan ilişkilidir. Şehrin sosyokültürel ve sosyoekonomik olarak üst ve orta düzey yerlerinde yaşayan ailelerin yer aldığı romanlarda, gerek ev işleri gerek ev geçimi gerekse çocuk bakımında sorumluluk alan kadın ve erkek karakterlerle karşılaşmıştır. Yaşamın her alanında iş bölümü söz konusu olduğu için bu romanlardaki kadın ve erkeklerin etkin bir yapıda oldukları, karar alma süreçlerine birlikte katıldıkları görülmüştür. Bu açıdan yazarın romanlarında geleneksel bakış açısından uzaklaştığı söylenebilir. Ancak kadınların çalışma yaşamında etkin rol almalarına karşın ev işlerinin büyük bölümünün yine onların sorumluluğunda olması, geleneksel kodlardan bütünüyle uzaklaşılmadığını da göstermektedir. Belirtilen bu durumlar “Sıcak Çikolatalı Yolculuklar”, “Gökkuşağı Yazı”, “Gemici Dedem”, “Melo”, “Gazete Fısıltıları”, “Lodos Yolcuları”, “Az Buçuk Teo” romanlarında görülmektedir. “Çocuklar okula, anne-baba işe gittikten sonra eve genç bir kız gelir. Bir gece içinde darmaduman olmuş evi derleyip toparlar, sonra da annenin listesine baka baka günün yemeğini hazırlar...” (SÇY, s. 23); “...Babam işten erken gelmişti. Gelir gelmez de kendini mutfığa atmıştı... Annem işten gelene kadar neşeli bir yemek masası hazırlamıştı...” (GD, s. 48); “...Babası her akşam odasına girer, onunla günlük yaşamdan, kitaplardan, filmlerden konuşmak isterdi...” (LY, s. 71).

Kırsal kesimlerde ve şehrin kenar mahallerinde yaşayan ailelerin işlendiği romanlarda, aile içinde kadın ve erkek rollerinin bütünüyle geleneksel bakış açısını yansıttığı belirlenmiştir. Özellikle “Domates Saçlı Kız” romanında cinsiyete yönelik geleneksel kodlar açık bir şekilde görülmektedir. “... Ben tabakları mutfığa götürüyorum. Ağabeyim odasına kapanıyor. Babam televizyon karşısındaki en güzel koltuğa oturuyor. Annem bulaşıkları yıkayacak...” (DSK, s. 94); “...Annemin masayı hazırlamasına yardım ediyorum. Çatalı, bıçağı, bardakları ben yerleştiriyorum...” (DSK, s. 109).

“Sirk Kızı” romanında olaylar parçalanmış ailenin ortanca çocukları Rüya’nın ağzından anlatılmaktadır. Romanda geriye dönüşlerle çekirdek ailenin hâkim olduğu yıllara gidilmektedir. Bir sirk işletmecisi ve aynı zamanda çalışanı olan anne-babanın yerleşik bir

düzen kuramadıkları, işlerinden dolayı sürekli seyahat hâlinde oldukları, bundan ötürü tam bir aile yaşamı sürmedikleri ve aile bağı oluşturmamış oldukları görülmektedir. Bu durum romanın başkarakteri Rüya'nın ağzından çarpıcı bir şekilde şöyle aktarılmıştır: "...Okul önlerinde çocuklarını bekleyen anneleri gördükçe hâlâ kalbim sıkışır. Gözlerimden sessizce süzülen yaşlara ket vuramam. Çocuklar el bebek gül bebek büyümüşler, anne babaları gözlerinin içine bakmış. Güvensiz yerlere; hoşgörüsüz, acımasız ellere bırakılmamışlar. Huzurlu bir ev, sevgi dolu arkadaş ortamında büyümüşler. Bizimkiler ise, kuralları fettan yaratıklarca yazılmış başka bir dünyadan gelmişler sanki sevgi, yakınlık kavramlarını sıcaklıktan yoksun tanımlamışlar. Aile sirki kurmuşlar ama aile nedir bilmemişler..." (s. 59-60).

"Babamın Gözleri Kedi Gözler"nde anne-babası boşanan kız çocuk annesiyle; "Vanilya Kokulu Mektuplar"da da anne-babası boşanmış erkek çocuk anneannesiyle yaşamaktadır. Bu romanlarda ev işleri, evi geçindirme, çocuk bakımına yönelik tüm sorumluluklar kadınların sorumluluğundadır. Etkin ve güçlü karakter özelliklerine sahip kadınların yer aldığı bu romanlar üzerinden okura, aile içinde de ev geçimi anlamında da önemli roller üstlenen kadın imgesinin taşındığını söylemek mümkündür. "Babamın Gözleri Kedi Gözleri" romanındaki babanın da geleneksel erkek imajından farklı özellikler taşıdığı, çocuk-öznenin ağzından şöyle aktarılmıştır: "...Benim babam kahvelerde zaman tüketen, sigara üstüne sigara tütüren babalardan değilmiş meğerse..." (s. 61). Bu betimleme aynı zamanda romandaki çocuk-öznenin belleğinde yer eden erkek/baba figürünü de yansıtmaktadır.

"Horoz Adam ve Korsan" romanının köyde geçen bölümlerinde geniş aile yapısının içindeki kadınların görevi evle ilgilenmek ve aile üyelerine hizmet etmek; erkeklerinse ev geçindirmektir. Yaşanılan yerin kültürel özellikleri, karakterlerin eğitim düzeyi, sosyal çevre gibi pek çok etkenden dolayı bu romanda kadın ve erkeklere biçilen roller geleneksel bakış açısını yansıtmaktadır. "...Kalabalık ailemin erkek çocukları büyüdükçe iş derdine düşmüşler, kentlerdeki akrabalarımızın yanına göçmüşler. Ablam genç yaşta kocaya gitti..." (HAK, s. 27); "...Ablam çorba karıştırırken, sebze doğrarken, iş görürken ne yaptığını bağıra bağıra anlatırdı bana..." (HAK, s. 27).

Aile içi ilişkiler alt temasıyla ilgili, mekân olarak şehirlerde geçen ve çekirdek ailelere yer verilen romanlarda, aile içinde belli bir cinsiyetin öne çıkarılmadığı; karar alma süreçlerine anne-baba ve çocukların birlikte katıldıkları; köy, kasaba gibi kırsal kesimlerde ve

şehirlerin kenar mahallerinde yaşayan ailelerle karşılaştırıldığında, aile içerisinde daha demokratik bir iklim oluşturulduğu belirlenmiştir.

Aile bireylerinin birbirleriyle ilişkileri, aile içinde kadın ve erkeklerin cinsiyet rolleri önemli olduğu kadar akrabalık ilişkileri de toplumsal cinsiyet algısına yönelik ipuçları vermektedir. Bireyin çocukluk döneminden başlayarak geliştirdiği toplumsal cinsiyet algısında ailesinin dışında, aileyle doğrudan bağı olan ve o aileyi yetiştiren akrabaların da rolü vardır. Akrabalık hem kültürel özellikler bakımından bir ortaklık içermekte hem de yaşam biçimi olarak benzerlik taşımaktadır. Çalışmada, aile büyükleri ve akrabalara yönelik kadın ve erkek karakterlerin yaklaşımlarını; bu akrabaların cinsiyetlerine göre romanlarda sergiledikleri rolleri; akrabalık ilişkilerinde geleneksel kodların hangi değişkenlere dayanarak kırıldığını ya da devam ettiğini belirlemek için *akrabalık ilişkileri* alt temasına yer verilmiştir.

İncelenen 16 romanın 8'inde akrabalık ilişkileri işlenmiştir. Modernleşme ve şehirleşmeyle birlikte çalışma yaşamında kadın ve erkeklerin etkin rol almaları, çekirdek aile türünün yaygınlaşmasını ve dolayısıyla akrabalık ilişkilerinin yoğunluğunun azalmasını da beraberinde getirmiştir. “Horoz Adam ve Korsan” romanı dışındaki romanlarda çekirdek ve parçalanmış aile türünün işlenmesi; romanların tümüne yakınında olayların 2000’li yıllarda ve şehirlerde geçmesi; erkekler kadar kadın karakterlerin de iş yaşamında etkin olması gibi durumlardan dolayı, romanlarda akrabalık ilişkilerine fazla yer verilmediği söylenebilir.

“Gökkuşağı Yazı” ve “Melo” romanlarında çocuk-öznelerin dede, anneanne, dayı, teyze gibi ikinci ve üçüncü dereceden akrabaları ile yakın bir ilişki içinde olduğu; ancak gerek yaşadıkları yer gerek eğitim ve meslek durumlarından dolayı, anne ve babaların akrabalık ilişkilerinde geleneksel bakış açısını yansıtmadıkları görülmüştür. Buna ek olarak “Sıcak Çikolatalı Yolculuklar”da da kendilerini mesleklerine ve çocuklarının eğitime adanmış anne-babanın yüzeysel bir akrabalık ilişkisi kurdukları ve akrabalık ilişkilerine yönelik kalıplaşmış cinsiyet rolleri içinde bulunmadıkları; romanda var olan akrabalık ilişkisinin yine çocuk-özne üzerinden verildiği belirlenmiştir. Romandan birkaç örnek şöyle sıralanabilir: “...Babaanne iki yıldır bakıcısıyla yaşıyor. Bitişik apartmanda oturan kızı günde iki-üç kez yokluyor...” (s. 67); “... ‘Babaannem keşke bir süre benim odama misafir gelse.’ Baba Nuh deyip Peygamber demeyen takımındandır. ‘Senin yaşlılık sorunlarıyla

uğraşacak hâlin mi var? Sınavların, kursların ne olacak? Bu evde dördümüzün de üstüne düşen görevler var. Babaanneyle ilgilenmeye kalksak hayatımız rayından çıkar...” (s. 69).

“Sirk Kızı” romanında aile ilişkilerine yönelik Rüya’nın ağzından dökülen sitem dolu sözlerle benzer cümleler akrabalık ilişkileri için de söz konusudur ve akrabalık ilişkilerindeki kopmayı işaret etmektedir: “... Yedi yılda iyiden iyiye uzaklaştığım çocukluğum, unutma isteğimin altında ezilip kalmış. O günlerimi benimle geçirenlerle yeniden karşılaşırsam, çocukluğuma geri dönebilir miyim? Kim kaldı sirk günlerimizden? Teyzem, sözde en yakın akrabam nereye kayboldu? Çocuklara oldum olası soğuk davranan anne yarımından umudumu çoktan kesmiştim... Sırta kadem basmıştı. Ardına bakmadan bir gidişti. Beni hiç arayıp sormadı. Kardeşlerimi buldu mu, hiç öğrenemedim...” (s. 27-28).

“Horoz Adam ve Korsan” romanında köy yaşamı içinde geniş aile olarak yaşayan kadın ve erkek karakterlerin geleneksel kodları yansıttıkları görülmüştür. Kadınların yalnızca eş ve çocuklarına değil, aile büyüklerine karşı da sorumlulukları söz konusudur. Kadınlardan beklenenler ev içi işler ve aileye hizmet etmeyle sınırlıdır; ev geçindirme işi ise erkeklerden beklenmektedir. Hem romanın geçtiği dönem ve yer hem yaşanan bölgenin kültürel ve sosyal özellikleri dikkate alındığında, kadın ve erkeklerin aile içi ilişkileri dışında akrabalık ilişkilerinde de kalıplaşmış rollere ve toplumsal beklentilere uygun davranmalarının doğal olduğu söylenebilir.

Aile ve Ev Yaşamı teması altında *Evlilik* ve *Boşanma* alt temaları da ele alınmıştır. Evlenme ve boşanma sonucunda kadın ve erkeklere farklı roller yüklendiği için, romanlarda bu durumları yaşayan karakterlerde toplumsal cinsiyet rolleri açısından ne gibi değişimlerin olduğu belirlenmeye çalışılmıştır. Bu romanlardan “Gökkuşağı Yazı”nda ilk evliliğini gerçekleştirecek olan kadın karakterin çoğunlukla ev kurma, ev için alışverişe çıkma, evi döşeme gibi işlerde etkin olduğu görülmüştür. Aynı romanda eşinden boşanan ve oğluyla birlikte yeni bir yaşam kuran erkek karakter de yer almaktadır. Ev işleri, ev geçimi, çocuğun sorumluluğu gibi işler erkek karakter üzerindedir. “Domates Saçlı Kız” ve “Şarkını Denizlere Söyle” romanlarında, kadınların yaşamlarını sürdürebilmek için bir erkek desteğine bağlı kalmalarından dolayı evlendikleri görülmüştür. Karakterlerin yetiştirilme biçimi, yaşadıkları yer, eğitim düzeyleri de göz önüne alındığında edilgin özellikler göstermelerinin ve geleneksel kodlara göre davranmalarının şaşırtıcı olmadığı söylenebilir. “Babamın Gözleri Kedi Gözleri” romanında anne-babası boşanan ve annesiyle yaşamaya başlayan bir kız çocuk; “Vanilya Kokulu Mektuplar”da da anne-

babasının boşanması sonucunda bir süreliğine anneannesiyle yaşayan erkek çocuk söz konusudur. Her iki romanda da boşanma sonrasında çocukların sorumluluğu kadın karakterlere bırakılmış; kadının ‘annelik’ görevinden dolayı çocuk bakımı ve sorumluluğu onlara verilmiştir. Ancak ev ve çocuk bakımı gibi geleneksel roller dışında, bu kadınların rolleri arasında iş yaşamında bulunarak ev geçimini sağlamak da vardır. Yazarın, evliliğin geçtiği romanlarda (“Gökkuşağı Yazı”, “Domates Saçlı Kız”, “Şarkını Denizlere Söyle”) - diğer değişkenlere de bağlı olarak- geleneksel bakış açısını yansıttığı; ancak boşanmanın yer aldığı romanlarda (“Babamın Gözleri Kedi Gözleri”, “Vanilya Kokulu Mektuplar”, “Gökkuşağı Yazı”) geleneksel kodlardan farklı olarak ev yaşamı, iş yaşamı, çocuk bakımı açısından tüm sorumlulukları yüklenen hem kadın hem de erkek karakterlere yer verdiği belirlenmiştir.

Ekonomi ve İş Yaşamı

Toplumsal cinsiyet algısının temel belirleyicilerinden biri ekonomidir. Gerek ülke ekonomisinin gerekse aile ekonomisinin yükselmesi ise doğrudan iş gücüne katılan insan sayısının artmasıyla mümkündür. Dönem ve mekân boyutunda yaşanan değişimler iş gücüne katılan erkekler kadar kadınların da sayısının artışı sağlamıştır. Soysal (2010, s. 85), özellikle 1980’lerden itibaren iş gücüne katılan kadınların çoğaldığını, çalışan eşlerin sayısında yükselme kaydedildiğini ve ailenin geçimini tek başına sağlayan kadınların/annelerin daha sık görülmeye başlandığını belirtmiştir. Ülkemizdeki durumu somutlamak adına Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) İş Gücü İstatistikleri Veritabanından⁸ elde edilen istatistiklere göre, iş gücüne katılan erkeklerin istihdam oranı 25-49 yaş aralıklarında kadınların oranından büyük ölçüde yüksektir. Bu durum 21. yüzyılda olmamıza karşın kadınların iş yaşamında erkeklerden geride kaldığının göstergesidir. Ancak kadın ve erkeklerin iş gücüne katılım ve istihdam oranları arasında büyük ölçüde fark olsa da 25-49 yaş aralığındaki kadınların 2005, 2010, 2013 yıllarında istihdam oranlarında düzenli bir artış gözlenmesi, kadınların her geçen gün ekonomik yaşamda daha etkin duruma gelmeye başladığının göstergesi olarak yorumlanabilir.

Romanlarda toplumsal cinsiyet algısı mekân (şehir-kasaba-köy olarak) üzerinden de ele alındığı için TÜİK İş Gücü İstatistikleri Veritabanından, 2000 öncesi ve sonrasında iş gücüne katılan kadın ve erkeklerin istihdam oranlarına yerleşim yeri bazında da bakılma

⁸Verilere http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1007 adresinden 03.02.2020 tarihinde erişilmiştir.

gereği duyulmuştur. İstatistiklerden hareketle kadın ve erkek istihdam oranları karşılaştırıldığında, hem kırsal bölgelerde hem de şehirlerde 1999 ve 2013 yıllarında 25-49 yaş aralığındaki erkeklerin oranının kadınlarınkinden çok büyük ölçüde yüksek olduğu gözlenir. Kırsal kesimdeki kadın istihdam oranları kendi arasında kıyaslandığında ise 2013'teki oranların 1999'daki oranlardan daha düşük görülür. Kırsal kesimden kente göç edilmesi, tarım ve hayvancılık işlerinin azalması gibi durumlar bu düşüşün nedeni olabilir. Kentte bulunan kadınların istihdam oranları kendi arasında karşılaştırıldığında ise 1999'daki oranların 2013 yılında %15 oranında arttığı kaydedilir. Şehirleşmenin hızlanması, insanların eğitim düzeyinin yükselmesi, toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik çalışmaların artması gibi durumlar, kadınların iş yaşamında her geçen gün daha da etkin rol almasını sağlayan yardımcılardır.

Esmer'in (2012, s. 117) hazırladığı "Türkiye Değerler Atlası" verilerine göre "Ülkede eğer insanlar iş bulamıyorsa, çalışmak kadınlardan çok erkeklerin hakkıdır" yargısına katılanların oranı %60; aynı yargıya katılanların Avrupa ortalaması %24, İskandinav ülkeleri ortalaması ise %2'dir. Bu durum Türkiye'de kadının çalışmasına yönelik ciddi oranda cinsiyetçi bir anlayışın olduğuna dikkat çekmekte; ekonomi, iş yaşamı ve iş bölümü konusunda Türk toplumunun algısını göstermekte; Türkiye gerçeğini gözler önüne sermektedir.

Çalışmanın bu bölümünde, ekonomi ve iş yaşamı çerçevesinde okura yansıyan kadın ve erkek figürünün romanlarda nasıl bir görünüm ve sorumluluk içinde olduğunu belirlemek amaçlanmıştır. Bu bağlamda, romanlarda yer alan kadın ve erkek karakterlerin ekonomi ve iş yaşamında yer alışı biçimleri, ne gibi roller üstlendikleri, özellikle kadın karakterlerin iş dünyasındaki yerine yönelik belirlemeler; yazarın okura yansıttığı toplumsal cinsiyet algısını görebilmek açısından önemli görülmüştür. Romanlarda yer verilen geçim, yoksulluk gibi durumlar bu tema altında ele alınmıştır. Bu temayla ilgili değerlendirme ve yorumlar, *Roman Kişilerinin Meslekleri ve Toplumsal Cinsiyet Algısı* bölümüyle ilişkilendirilerek yapılmıştır. Bilgiler Tablo 12'de verilmiştir:

Tablo 12

Romanların “Ekonomi ve İş Yaşamı” Temasına Göre Görünümü

Roman Adı	Ekonomi ve İş Yaşamı	
	Geçim	Yoksulluk
Az Buçuk Teo	X	
Babamın Gözleri Kedi Gözleri	X	
Domates Saçlı Kız	X	X
Gazete Fısıltıları	X	
Gemici Dedem	X	
Gökkuşağı Yazı	X	
Horoz Adam ve Korsan	X	X
Lodos Yolcuları	X	X
Melo	X	
Puf, Pufpuf, Cuf, Cufcuf ve Cino	X	
Puldan Taştan Lahanadan	X	
Saçlarında Soru İşaretleri	X	
Sıcak Çikolatalı Yolculuklar	X	
Sirk Kızı	X	
Şarkını Denizlere Söyle	X	X
Vanilya Kokulu Mektuplar	X	
Toplam	16	4

Ekonomi, insanların yaşayabilmek için üretmesi ve ürettiklerini paylaşmasına dayanan etkinlikler bütünüdür. İnsan yaşamının devamlılığının sağlanması için en önemli etkidir. Yaşamın pek çok noktasını etkilediği gibi toplumsal cinsiyet algısı açısından da belirleyicidir. Kadın ve erkeklerin her sosyal bağlamda uymaları gereken gelenekselleşmiş roller vardır. Her ne kadar toplumda ön kabulle birlikte kadın ve erkeğe biçilen bu geleneksel roller olsa da kadın ve erkekler geleneksel bakış açısına göre davranmak durumunda değildir. Böyle bir yaklaşımda bulunmalarında sosyal ve kültürel çevre, eğitim durumu, aile yaşantısı vb. değişkenler söz konusudur.

Romanların tümünde *aile ekonomisi ve geçim* alt temasına yer verilmiştir. Ancak kadın ve erkek karakterlerin, ev ekonomisinin eşit paydaşları olması bakımından romanlarda farklılıklar görülmüştür. Büyük şehirlerdeki hayat pahalılığından ve yaşam standartlarının kırsal kesimlerdeki göre daha ağır olmasından dolayı, mekân olarak şehirlerin kullanıldığı romanlarda kadın karakterlerin iş yaşamına katılımının daha fazla olduğu belirlenmiştir. Romanlarda karşımıza çıkan bu durum, bu bölümün girişinde verilen TÜİK istatistiklerindeki sonuçlarda da aynı doğrultudadır. “Sıcak Çikolatalı Yolculuklar”, “Gökkuşağı Yazı”, “Melo”, “Babamın Gözleri Kedi Gözleri”, “Saçlarında Soru İşaretleri”, “Az Buçuk Teo” romanlarında bu durumun örnekleriyle karşılaşılmıştır. Bu romanlarda kadınların çalışma yaşamında etkin rol almalarından dolayı, diğer romanlardaki kadın karakterlere göre kamusal alanda daha çok yer aldıkları da görülmüştür.

Şehirlerin kenar mahallelerinde ve kırsal bölgelerde geçen romanlarda (“Domates Saçlı Kız”, “Horoz Adam ve Korsan”, “Şarkını Denizlere Söyle”, “Puldan Taştan Lahanadan”) evi geçindiren kişilerin erkekler olduğu; kadın karakterlerin genellikle ‘ev hanımı’ olarak çocuk bakımı, ev işleri, temizlik gibi özel alana yönelik işlerle ilgilendiği; çalışanların apartman görevliliği, temizlikçilik gibi işler yaptıkları saptanmıştır. Bu romanlardaki kadın ve erkeklerin yetiştikleri aile ve bölge, eğitim düzeyleri, kültürel ve sosyal yapılarının onların kalıplaşmış cinsiyet rollerinden sıyrılmasına neden olduğu söylenebilir.

“Şarkını Denizlere Söyle” romanında alışlagelmiş anne ve gelin rollerini yüklenmiş kadın karakterin, statüsü düşük bir işte çalışmaya başladıktan sonra sergilediği tavır ve davranışlarda değişim olduğu dikkat çekmektedir. Bu durum çocuk-öznenin (kadının oğlunun) ağzından şöyle aktarılmıştır: “...Annem evle dükkân arasında mekik dokuyordu. Perşembeleri kurulan pazardaki tezgâhımızın başına bile o gidiyordu. Kapı önü çaylarını, konu komşu ziyaretlerini, televizyon dizilerini, yarışma programlarını boşlamış, işe adamıştı kendini...” (s. 74).

“Az Buçuk Teo” romanında ise akademisyen Teo, mahalledeki çalışmayan kadınlara iş imkânı yaratmış; kadınların ekonomik bağımsızlıklarını kazanmasına yardımcı olarak onların daha özgüvenli ve etkin olmalarını sağlamıştır. Bu durum romanda şu şekilde sunulmuştur: “...Teo ince zekâsıyla ona da pratik bir çözüm bulmuştu. Kadınlar bir yemek şirketi kuracaklar, mahallenin esnafına yemek vereceklerdi. Şirketin dağıtım elemanı Kurak olacaktı. Mutfağı da Teo’nun mutfağı. Bu fikir herkesin hoşuna gitmişti. Herkes evden sandviç, ekmek arası peynir taşımak yerine her gün dumanı tüten taze yemek yemek

kimin işine gelmezdi... Teo, bir aileye kavuşmuş kimsesiz bir çocuk kadar şendi... Mahallede de değişim başlamıştı. Manav önü sohbetlerinde mahalle dedikoduları kalkmıştı..." (s. 207-208).

"Domates Saçlı Kız", "Horoz Adam ve Korsan", "Lodos Yolcuları", "Şarkını Denizlere Söyle" romanlarında yoksulluk alt temasına yer verilmiştir. Bu romanlar incelendiğinde, geleneksel bakış açısına sahip ve toplumsal cinsiyet kalıp rollerini içselleştirmiş kişilerin kullanıldığı; kadın karakterlerin edilgin, erkeklerinse engelleyici yapıda olduğu; kadın karakterlerin iş yaşamında bulunmadıkları belirlenmiştir. Kadınların çalışmaması ve eve giren gelire katkıda bulunmaması yaşam standartlarının yükselmemesi, dolayısıyla yoksulluğun sürmesi anlamına gelmektedir.

Romanların çoğunda çalışan, ev geçimine katkı sağlayan kadın karakterlere yer verilse de kadınların iş gücüne katılımı ile erkeklerin katılımı arasında önemli oranda farklılık olduğu bir gerçektir. *Roman Kişilerinin Meslekleri ve Toplumsal Cinsiyet Algısı* başlığında da belirtildiği gibi kadınlar iş yaşamında erkeklere göre bir adım geride kalmaktadır. Gerçek yaşamda kadın ve erkekler gerek iş gerekse sosyal hayatta çeşitli etkinlikleri birlikte yürütmelerine ve çalışma yaşamındaki toplam nüfusun yarısını kadınlar oluşturmalarına karşın iş yaşamında kadınların erkeklerle aynı oranda pay sahibi olamadıkları açıktır. Bunun nedenlerinden biri çocuk bakımı, ev işleri, temizlik, aile bireylerine hizmet gibi işlerin kadının doğuştan sorumluluğuymuş gibi algılanması ve bu görevlerin kadını iş dünyasından alıkoyması ya da kadının iş yaşamındaki başarısını sekteye uğratmasıdır.

Sevim Ak'ın romanlarının çoğunda kadın ve erkek karakterlerin iş yaşamına birlikte katıldıkları; aile ekonomisine erkeklerin olduğu kadar kadınların da destek verdikleri; kadınların özel alanlar dışında toplumsal alanda da rol aldıkları görülmüştür. Dolayısıyla romanlarının birçoğunda yazarın, geleneksel bakış açısından sıyrıldığı ve toplumsal cinsiyet kalıp yargılarından saptığını söylemek mümkündür.

Eğitim

Bireyin toplumda etkin bir karakter olarak yer alması ve toplumla uyum içinde yaşaması, sahip olduğu hakları bilmesiyle doğrudan ilişkilidir. Bu haklarını bilmesi ve kullanması ise, ayırım gözetmeksizin her insanın en temel haklarından biri olan 'eğitim hakkı' ile mümkündür. Eğitim aynı zamanda, bireylerin toplumsal yerini belirleyen en önemli

etkenlerden biridir. Türkiye’de kız çocuklarının doğumdan itibaren erkek çocuklarına oranla daha dezavantajlı olduğu ve bunun pek çok alanda kendini gösterdiği anlaşılmıştır. Toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve ekonomik yetersizlik, kız çocuklarının eğitim hakkından yoksun bırakılmasına neden olmaktadır. Eğitim düzeyinin, insanların iş gücüne katılımıyla doğrudan ilişkili olduğu; kadınların yükseköğretime devam etmesinin, kadın-erkek eşitliğini sağlamak adına büyük önem taşıdığı bilinen bir gerçektir. Ancak, genellikle her alanda kabul edilen erkeklerin üstünlüğüne yönelik algı, bebeklik ve çocuklukla kalmayıp okul ve eğitim döneminde, daha sonra iş yaşamında devam etmektedir. Eğitim yaşamında toplumsal cinsiyet kalıp yargılarının belirleyici olduğunu, kadın ve erkeklerin tercihlerini etkilediğini söylemek mümkündür. Bu nedenle erkek okulöncesi öğretmenleri, hemşireler ya da sekreterlere; kadın mühendis, mimar ya da şoförlere toplumumuzda az rastlanmaktadır. *Roman Kişilerinin Meslekleri* başlığı altında da belirtildiği gibi çocukluktan başlayarak toplumsal cinsiyet kalıp yargılarına maruz kalmış bir insan, eğitim yaşamında da meslek yaşamında da bu yargılara uygun davranmaya devam etmektedir. Bireylerin toplumsal cinsiyet algısını şekillendiren gelenekselleşmiş cinsiyet rollerine bağlı kalıp kalmamasının eğitim düzeyleriyle de ilgili olduğu düşüncesi, bizi romanlardaki kadın ve erkek karakterleri eğitim durumları açısından da değerlendirmeye götürmüştür. Bu amaçla, Sevim Ak’ın romanlarında kadın ve erkek karakterlerin eğitim düzeyinin ne olduğunu; özellikle kadın karakterlerin eğitim açısından ne noktada verildiği belirlenmiştir. Tablo 13’te romanlardaki başlıca yetişkin karakterlere ilişkin eğitim durumları gösterilmiş; bu karakterlerin cinsiyetlerine yönelik bilgilere, tablo yorumlanırken yer verilmiştir. Kız ve erkek çocuk-öznelerin hepsinin okul hayatı devam ettiği için onlar da tabloda gösterilmemiştir. Ayrıca, farklı eğitim düzeylerinden karakterlere yer verilen romanlar, ilgili sütunlara işaretlenmiştir.

Tablo 13

Romanların “Eğitim” Temasına Göre Görünümü

Roman Adı	Eğitim			
	Lisansüstü	Lisans	Orta ve İlköğretim	Eğitimsiz
Az Buçuk Teo	X		X	X
Babamın Gözleri Kedi Gözleri		X	X	
Domates Saçlı Kız		X	X	
Gazete Fısıltıları		X		
Gemici Dedem		X		
Gökkuşağı Yazı	X	X		
Horoz Adam ve Korsan		X	X	X
Lodos Yolcuları		X		X
Melo	X	X		
Puf, Pufpuf, Cuf, Cufcuf ve Cino		X	X	
Puldan Taştan Lahanadan			X	
Saçlarında Soru İşaretleri		X	X	X
Sıcak Çikolatalı Yolculuklar	X	X		
Sirk Kızı		X	X	
Şarkını Denizlere Söyle			X	
Vanilya Kokulu Mektuplar			X	
Toplam	4	12	10	4

Daha önce de belirtildiği gibi, Türkiye’nin bazı bölgelerinde kız çocuklarının önemli bir kısmı eğitim hakkında yoksun kalmaktadır. Özellikle ekonomik, kültürel ve sosyal koşulların iyi olmadığı; gelişmişlik ve eğitim düzeyinin düşük kaldığı yerlerde bu duruma daha sık rastlanmaktadır. Ancak, benzer tabloyla Sevim Ak romanlarında karşılaşılmamıştır. Romanlarda çocuk karakterlerin cinsiyetleri, yaşadıkları bölge ve yerleşim yeri, ekonomik durumları, aile yapıları, anne-babanın eğitim düzeyi vb. fark etmeksizin hepsinin okul hayatını sürdürdüğü belirlenmiştir. Yazarın romanlarında eğitim

konusuna özellikle dikkat ettiği, eğitim almamış/alamamış karakter sayısını az tutmasından da anlaşılabilir. Dolayısıyla yazarın eğitimi önemli bir olgu olarak gördüğünü ve romanların başlıca tematik olgulardan biri olarak işlediğini söylenebilir.

“Gazete Fısıltıları” romanında Sude adındaki kız çocuğunun kent çapındaki Bilim Şenliği için bir proje üzerinde çalışması, yazarın eğitime –özellikle kız çocuklarının eğitime- verdiği önemin bir göstergesi sayılabilir: “... Sude de yılsonu projesini yetiştirme telaşına düşmüş. Eylül başında kent çapında düzenlenecek Bilim Şenliğine tek başına bir projeyle katılmak için bile kafa yoruyormuş...” (s. 141).

Romanlarda çocuk-öznelerin okula gitmelerinde yaşanan yerin ve aile yapısının etkisi olmasa da bu değişkenlerin anne, baba ve aile büyüklerinin eğitim durumlarına yansıdığı; bu kişilerin içinde bulundukları dönem ve yaşam koşullarının onların eğitim durumunu etkilediği söylenebilir. “Horoz Adam ve Korsan”da köyde yaşayan aile büyükleri; “Lodos Yolcuları”nda şehrin kenar mahallesinde yaşayan ve çocuklarını sokakta çalıştıran, şiddet eğilimli baba ve edilgin yapıdaki anne, Sevim Ak romanlarındaki eğitim almamış karakterler arasındadır.

1990’larda köy yerinde geçen “Horoz Adam ve Korsan” romanında, dönemin ve mekânın sınırlılıklarının kişilerin eğitim durumuna ve sosyal yaşama etkisi çocuk-öznenin ağzından şu şekilde betimlenmiştir: “Köyde okul yoktu. Üç kilometre uzaktaki köyün okuluna giderdi öğrenciler. En uzun boyluları öne geçer, boy sırasına göre dizilir, yürürlerdi... Beş sınıf bir arada okumuş okulda. Öğretmen her öğrencisine başka bir ödev verirmiş...” (s. 31).

“Lodos Yolcuları” romanında emekli öğretmen Güzin’in köy yerindeki çocukla yaptığı konuşma da kırsal kesimlerde eğitimin ne durumda olduğunu göstermektedir: “... ‘Annem okuma yazma bilmiyor ki, hiç okula gitmemiş.’ Güzin Hanım’ın şaşkınlıktan kaşları havalandı. ‘İnanılacak gibi değil! Benim çocukluğumda okula gitmeyen kızlar vardı, ama elli yıl geçti üstünden...” (s. 85). Romanın ilerleyen sayfalarında Güzin Öğretmen’in köylü bir kadına söylediği sözler de yazarın eğitime –özellikle kadınların eğitime- verdiği önemi bir kez daha yansıtmaktadır: “... Köyünüze yine geleceğim, bu kez kadınlara okuma yazma öğretmek için...” (s. 135).

“Az Buçuk Teo” romanında, ilkokulu bitirememiş annelerin kızlarının okuması için özveri ve çaba gösterdikleri de şu cümlelerden anlaşılmaktadır: “... Dörtten sonra okumadım ki ben. Aa siz kızıma torpil yapsanız onu himayenize alsanız, duacınız oluruz. Evinizi her

hafta temizlerim, bir kuruş para almam...” (s. 73); “... Teo’nun sınavına Buse de girecekmiş. Babası iki yıl önce inşaattan düşmüş, ölmüş. Annesi evde dikiş dikiyormuş. ‘Adam kızımı okutursa, yaşamı kurtulur. Elimden geleni yapsam da nereye kadar okuturum bilmem,’ diyormuş...” (s. 93).

Eğitim almamış/alamamış karakterler olduğu gibi, romanlarda yüksek lisans ve doktora eğitimine sahip karakterler de bulunmaktadır. “Az Buçuk Teo” ve “Gökkuşığı Yazı” romanlarında öğretim üyesi erkek karakterler; “Sıcak Çikolatalı Yolculuklar”da akademisyen anne, “Melo”da yurt dışında doktora yapan hala ve yüksek lisans mezunu anne yer almaktadır. Yazar, lisansüstü eğitim kapsamında erkek karakterlerin yanında kadın karakterlere de yer vererek dağılımda dengeyi sağlamıştır. Ayrıca yazarla ilgili olarak, gerek eğitim gerekse iş yaşamında erkeklere göre daha dezavantajlı durumda olan kadın karakterleri ele almasından dolayı, cinsiyetleri denk gören bir tavır içinde okura eğitilmiş, güçlü ve etkin kadın-erkek imgesini birlikte yansıttığı yorumu yapılabilir.

Romanlarda ağırlıkta olan eğitim aşaması lisans, orta ve ilköğretimdir. Türkiye’deki genel durum düşünüldüğünde, bu belirleme şaşırtıcı değildir. “Babamın Gözleri Kedi Gözleri”, “Gazete Fısıltıları”, “Gemici Dedem”, “Gökkuşığı Yazı”, “Horoz Adam ve Korsan”, “Puf, Pufpuf, Cuf, Cufcuf ve Cino”, “Lodos Yolcuları”, “Melo”, “Saçlarında Soru İşaretleri” ve “Sıcak Çikolatalı Yolculuklar” romanlarında üniversite mezunu ve dolayısıyla iş dünyasında etkin rol oynayan kadın ve erkek karakterler yer almaktadır.

“Az Buçuk Teo”, “Babamın Gözleri Kedi Gözleri”, “Horoz Adam ve Korsan”, “Domates Saçlı Kız”, “Puf, Pufpuf, Cuf, Cufcuf ve Cino”, “Puldan Taştan Lahanadan”, “Şarkını Denizlere Söyle” ve “Vanilya Kokulu Mektuplar” romanlarda lise ve ilköğretim mezunu kadın ve erkek karakterlere yer verilmiştir. Bu karakterler arasında erkeklerin çoğunluğunun esnafılık ve hizmet sektörüyle uğraştıkları; kadınlarınsa aşçılık, temizlikçilik, işletmecilik, pazarcılık ya da ev hanımlığı yaptıkları görülmüştür. Bu durumla ilişkili olarak eğitim durumu lise ve altı olan kadın karakterlerin daha çok özel alanlarda ev içi işlerle ilgilendikleri; erkeklerinse daha çok kamusal alanlarda yer aldıkları ve ev geçiminden sorumlu oldukları belirlenmiştir. Yazarın, bu noktada, yansıttığı toplumsal gerçekliğe eş bir düzlemde, işlediği toplumsal atmosferi gerçekçi yansıtmak amacıyla, gösterdiği toplumsal yapıya eş biçimde karakterlerini kalıplaşmış toplumsal cinsiyet rolleriyle sunduğu söylenebilir.

Eğitim teması bağlamında, yazarın gerçek dünyadan esinlenerek yarattığı kurmaca dünyada toplumsal gerçekliğe bağlı kalarak her eğitim düzeyinden kadın ve erkek karakterlere yer verdiği; bunlar arasında üniversite mezunlarını ağırlıkta tuttuğu; özellikle lisans ve lisansüstü eğitim açısından kadın ve erkek karakterler arasında dengeli dağılım sunduğu; toplumsal cinsiyet rollerinde zaman zaman geleneksel bakış açısına bağlı kaldığı olsa da romanlarının önemli kısmında kalıplaşmış cinsiyet rollerinde kırılmaya gittiği saptanmıştır. Bu bağlamda Sevim Ak romanlarında “eğitim”in önemli bir tema olarak öne çıkarıldığını; kız çocuklarının okutulması ve kadınların aldıkları eğitime eş biçimde sosyal yaşamın ve iş yaşamının içinde söz sahibi olması yönünde bir bakış açısını okurlarına taşıdığını; eğitimin toplumsal statü edinmedeki işlevine dikkat çektiğini ve “eğitim” teması bağlamında kadın karakterleri de güçlü özneler olarak sunduğunu söylemek mümkündür.

Şiddet

Kadına ve erkeğe yüklenen görev, sorumluluk, beklenti ve roller; biyolojik temele dayanmaktan çok kültürel yanı ağır basan ve toplumsal cinsiyet algısını biçimlendiren öğelerdir. Bireyin yaşadığı yer ve yetiştirilme biçimi, eğitim düzeyi, kültürel özellikleri, maruz kaldığı her türlü ortam (sosyal çevre, sanal ortam, medya vb.) onun cinsiyetlere yönelik oluşturulan geleneksel rol ve beklentileri benimseyip benimsememesinde belirleyicidir. Toplum tarafından kadın ve erkeğe biçilen görev ve sorumlulukların birçoğunun temelinde toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin yattığı; son dönemlerde toplumsal yaşamımızda toplumsal cinsiyete yönelik geleneksel kalıplarda kırılmalar olsa da genel kabulün, kadınların ev içi alanlarda bulunması ve bu alanlardan sorumlu olması, çocuk bakması, aile bireylerine hizmet etmesi; erkeklerinse çalışma yaşamında bulunarak ev geçindirmesi, sosyal ve kamusal alanda daha çok yer alması olduğu söylenebilir. Bir bireye karşı geliştirilen tutumların dışavurumu ve bir davranış şekli olan şiddetin dayandığı noktanın da toplumsal cinsiyet eşitsizliği olduğunu söylemek mümkündür. Kültürümüzün önemli bir parçası olan sözvarlığımızda “kızını dövmeyen dizini döver”, “kadının sırtından sopayı, karnından sıpayı eksik etmemek”, “oğlan doğuran övünsün, kız doğuran dövünsün” gibi atasözü ve deyimlerin yer alması da kadına ve erkeğe biçilen değer bir yansıması olarak erkeklerin üstünlüğüne işaret ederken; kadınlara şiddet göstermeyi özendirici, besleyici, destekleyici bir algıyı belleklere yerleştirmektedir. Çoğunlukla erkekler tarafından kadınlar ile çocuklara uygulanan ve toplumsal bir sorun olan şiddetin

edebiyat ürünlerinde yer alıp almadığını; aldıysa şiddetin kaynağını ve türünü belirlemek; şiddete başvuranların ve şiddete maruz kalanların cinsiyet ve yaş grubunu saptamak; yazarın bir yaşam gerçeği olan şiddet ögesini nasıl kullandığını ve çocuk okura bunu nasıl yansıttığını ortaya koymak önemli görülmüştür. Çocuk-öznelerin birincil kişi oldukları romanlarda, bu karakterler arasında şiddet ögesinin kullanılıp kullanılmadığını, kullanıldıysa şiddetin görünümünü belirlemek de gerekli görülmüş ve ‘akran zorbalığı’ adı altında ele alınmıştır.

Şiddet, gerçek yaşamın içerisinde yer alan bir olgu ya da hayali/fantastik dünyalarda özellikle olağanüstü varlıklara karşı başvuru başlıca yol olarak çocuk kitaplarında karşımıza çıkabilmektedir. Ancak kitaplarda yer verilen şiddet öğeleri çocuğu şiddete özendirici ve şiddeti olumlayıcı nitelikte olmamalıdır. Çocuklara, insan ilişkilerinde en etkili kanalın iletişim olduğu sezdirilmeli; şiddet bir çözüm aracı olarak değil, sorunların kaynağı olarak gösterilmelidir. Çocukların doğasına ve gelişim özelliklerine uygun olmayan kitaplarda, çocukları duygusal açıdan örseleyen ve onların duygu eğitimi sürecini olumsuz etkileyen şiddet içerikli eylem ve davranışlarla karşılaşılması olasıdır. Bu olumsuz davranış biçimleri, çocukların sorunlarını çözmede kaba kuvvete başvurmalarına neden olabilir. Bu bakımdan bu tür kitaplardan çocukların uzak tutulması bir zorunluluktur. Nitelikli bir çocuk edebiyatı yapıtı ise okuma eylemi tamamlandığında çocuğa, şiddetin insan doğasına bütünüyle aykırı bir davranış biçimi olduğunu düşündürmelidir (Sever, 2002, 2012). Gündelik yaşamın her aşamasında çocukların karşılaşabileceği şiddet türlerini çocuk kitaplarına taşıyarak yaşamsal gerçekliği çocuklara yansıtmayı amaçlayan; bunu yaparken de şiddeti ve şiddete başvuran karakterleri olumsuzlayan yapıtların çocuklarda şiddetle ilgili bir farkındalık oluşturabileceği söylenebilir (Yılmaz & Yakar, 2018, s. 36).

Çocuğa sunulan bir kitapta karakter amacına şiddete başvurarak ulaşıyorsa, çocuk da sorunlarını çözmek için şiddete yönelebilir. Çocuklar izledikleri filmlerden, okudukları kitaplardan, çevresindeki insanlardan şiddetin genel geçer bir yol olduğuna ilişkin dönütler alıyorsa, o çocukların şiddeti sorun çözme yöntemi olarak kullanma olasılığı çok yüksektir. Çocukların düşünsel, duygusal, duygusal, algısal yönleri -gelişim özellikleri itibariyle- zaman zaman güzelle çirkin, iyiyle kötüyü, doğruyla yanlış ayırmakta yetersiz kalabilir. Nitelikli çocuk edebiyatı ürünlerini seçmek ve çocuklara sunmak, onların bu tür yetersizliklerini ortadan kaldırmak, algılarını açmak, gelişimlerini

desteklemek, bakış açılarını çeşitlendirmek, onlara eleştirel, sorgulayıcı, ayırt edici, değerlendirici, yargılayıcı bir düşünme tarzı kazandırmak vb. bakımlarından önemli ve işlevseldir. Bu bağlamda, çocuğun da özne olarak, duygu ve düşünce gücünü katarak anlama ulaşacağı bir evren yaratan, onun duygusal yönden hırpalanmasına neden olabilecek şiddet içerikli öğelerden uzak duran, şiddeti sorunların kaynağı olarak gösterip olumsuzlayan çocuk edebiyatı yapıtlarıyla buluşması gerekir.

Sevim Ak romanlarında şiddet ögesi aile içi/ev içi şiddet ve akran zorbalığı olarak karşımıza çıkar. Bu nedenle, aşağıdaki tabloda yalnızca aile içi şiddet ve akran zorbalığı üzerinden bir tanımlamaya gidilmiştir. Bilgiler Tablo 14’te sunulmuştur:

Tablo 14

Romanların “Şiddet” Temasına Göre Görünümü

Roman Adı	Şiddet	
	Aile İçi Şiddet	Akran Zorbalığı
Az Buçuk Teo		
Babamın Gözleri Kedi Gözleri		
Domates Saçlı Kız	X	X
Gazete Fısıltıları		X
Gemici Dedem		
Gökkuşağı Yazı		
Horoz Adam ve Korsan	X	X
Lodos Yolcuları	X	
Melo		X
Puf, Pufpuf, Cuf, Cufcuf ve Cino		
Puldan Taştan Lahanadan		
Saçlarında Soru İşaretleri		
Sıcak Çikolatalı Yolculuklar		
Sirk Kızı		X
Şarkını Denizlere Söyle	X	X
Vanilya Kokulu Mektuplar		X
Toplam	4	7

Tablo 14’e bakıldığında, şiddet ögesinin yer aldığı roman sayısının az olduğu görülmektedir. Gerçek yaşamın bir yansıması olan Sevim Ak romanlarında, toplum sorunu hâline gelen şiddet ögesiyle karşılaşılması doğaldır. Çocuk edebiyatı ürünlerinin eğitsel işlevi bağlamında, önemli olan şiddetin sorunların çözümü için bir araç olarak değil de sorunların kaynağı olarak gösterilmesidir. Yazarın romanlarında da şiddet, sorunları çözen bir araç olarak değil, sorunların kaynağı olarak gösterilmiş, şiddet olumsuzlanan bir olgu olarak işlenmiştir. Ayrıca romanlarda şiddet, işlenen toplumsal yapıyı ve atmosferi

gerçekçi bir düzlemde çizebilmek için, gösterilen toplumsal yapı ve atmosferi izah edici bir tarzda ele alınmıştır.

Romanlar incelendiğinde şiddet türlerinden aile içi şiddet ve akran zorbalığına yer verildiği görülmüştür. Aile içi şiddetin görüldüğü “Domates Saçlı Kız” ve “Lodos Yolcuları”nda babanın, anne ve çocuklarına uyguladığı fiziksel ve sözel şiddet söz konusudur. Bu ailelerin ortak yanı şehrin kenar mahallelerinde yaşayan, geleneksel cinsiyet kodlarına bağlı, eğitim düzeyi yetersiz, ekonomik geliri düşük aileler olmasıdır. Yine aynı özelliklere sahip “Horoz Adam ve Korsan” ile “Şarkını Denizlere Söyle” romanlarında ise aile içinde anne-baba tarafından çocuk karakterlere yapılan baskılayıcı ve kısıtlayıcı eylemlerle karşılaşmıştır.

Romanlarda çocuk karakterler arasında fiziksel ve sözel şiddet, küçümseme, dalga geçme, kullanma, zorlama, dışlama gibi durumlarla kendini gösteren ve akran zorbalığı kapsamına giren örnekler de rastlanmıştır. “Domates Saçlı Kız”, “Şarkını Denizlere Söyle”, “Sirk Kızı”, “Horoz Adam ve Korsan” romanlarında, sosyoekonomik ve sosyokültürel yönden geri kalmış kesimlerde yaşayan çocuklar arasında sözel şiddet, küçümseme, zorlama, kullanma ve dışlama söz konusudur. “Sirk Kızı” romanında bu zorbalık Rüya’nın ağzından en açık şekilde şöyle aktarılmıştır: “...Yurdun kimi çocukları sorunluydu. Kendi aralarında gruplaşmışlardı. Dolaplar karıştırılıyor, hırsızlık, zorbalık, yalan dolan kol geziyordu. Bana sataşmalarından korkuyor, belalı çeteden köşe bucak kaçıyordum. Gözlerine görünmekten kaçsam da sonunda bana da bulaşmayı başardılar. Giysi dolabıma yakın arkadaşımın köyünden gelen yün çoraplarını, el örgüsü kazağı gizlemişler. İçlerinden biri melek kılığına bürünerek beni müdüre ihbar etmiş. Bir adım uzağımdaki batağa düşmemeye çabalarken başıma gelen bu talihsiz olay, hayat çizgimi değiştirdi...” (s. 25). “Melo, Gazete Fısıltıları” ve “Vanilya Kokulu Mektuplar”da ise şehrin orta ve kalburüstü kesimlerinde yaşayan kız ve erkek çocuklar arasında görülen akran zorbalığı kendini baskı kurma, kullanma, dalga geçme, dışlama ve küçümseme olarak göstermiştir.

Toplumsal bir sorun olarak her geçen gün daha kötü sonuçlar doğuran şiddet ögesi, yaşamın bir gerçekliği olarak Sevim Ak romanlarında da yer almış; işlenen toplumsal yapıyı ve atmosferi gerçekçi bir düzlemde çizebilmek için, gösterilen toplumsal yapı ve atmosferi izah edici bir tarzda yer verilmiştir. Ancak şiddet olumlanan bir şekilde ve sorunları çözen bir araç gibi gösterilmemiştir. Şiddetin yer aldığı romanlarda, şiddete eğilimli olan ve şiddet uygulayan kişilerin eğitim düzeyi ve ekonomik geliri düşük kişiler

oldukları; yetişkin kişiler arasında erkeklerin kadınlara ve çocuklarına, kadınlarınsa çocuklarına karşı şiddet uyguladıkları; akran zorbalığının ise çocuk karakterler arasında sözel şiddet, dışlama, baskı kurma, zorlama, kullanma, dalga geçme ve küçümseme şeklinde kendini gösterdiği belirlenmiştir. Romanlarda yetişkinler arasındaki görülen aile içi şiddetin erkekten kadın ve çocuklara, kadından çocuklara, erkek kardeşten kız kardeşe yönelik uygulandığı; akran zorbalığında ise cinsiyete ilişkin belirleyici bir durumun olmadığı görülmüştür.

Arkadaşlık

Bireylerin toplumsallaşma sürecinde arkadaşlık ilişkilerinin önemli bir yeri vardır. Çocukluk ve özellikle ergenlik dönemlerinde kurulan arkadaşlık ilişkileri bireylerin benlik oluşturma süreçlerine katkı sağlamaktadır. Bu bağlamda arkadaşlık ilişkilerinin sosyalleşmeyi sağlayarak insanların sosyal becerilerini geliştirdiği, insanların topluma uyum sağlamasını kolaylaştırdığı ve dolayısıyla toplumsal ilişkilerin zeminini hazırladığı söylenebilir.

Toplumlarda arkadaşlık ilişkilerini ve arkadaş seçimini etkileyen değişkenlerden biri de o toplumda var olan toplumsal cinsiyet algısıdır. Toplumun kültürel özellikleri, eğitim düzeyi, ekonomik durumu vb. toplumsal cinsiyet algısına yansırken kadın ve erkeklerin arkadaş seçimlerinde de belirleyici olmaktadır.

İnsanların kurduğu arkadaşlıklar onların sosyalleşmelerinde büyük rol oynadığı için, kadın ve erkek karakterlerin sosyal bağlamlar içerisinde yer alışı biçimleri değerlendirilirken *arkadaşlık* teması da ele alınmıştır. Çocuk karakterlerin kurduğu arkadaşlık ilişkileri ve yetişkinler arasındaki arkadaşlıklar ayrı ayrı değerlendirilmiştir. Gerek çocuk karakterlerin gerekse yetişkinlerin arkadaş seçiminde cinsiyetten kaynaklı bir ayrım olup olmadığı; kadın ve erkek karakterlerin arkadaşlık ilişkilerinde temel dinamiklerin neler olduğu belirlenmeye çalışılmıştır.

Romanlarda okul/sınıf/yurt arkadaşlığı, mahalle arkadaşlığı ve komşuluk ilişkileri görülmüş; bu nedenlere arkadaşlık teması üçe ayrılarak tablolandırılmıştır. Romanların çoğunda kadın ve erkek karakterlerin meslek yaşamında etkin rol almalarına karşın başlıca karakterler arasında iş arkadaşlığı noktasında bir ilişki işlenmediği için, aşağıdaki tabloda bu arkadaşlık türüne yer verilmemiştir.

Tablo 15

Romanların “Arkadaşlık” Temasına Göre Görünümü

Roman Adı	Arkadaşlık		
	Okul/Sınıf/ Yurt/Gezi Arkadaşlığı	Mahalle Arkadaşlığı	Komşuluk
Az Buçuk Teo		X	X
Babamın Gözleri Kedi Gözleri	X		
Domates Saçlı Kız	X		
Gazete Fısıltıları	X	X	
Gemici Dedem	X		
Gökkuşağı Yazı	X	X	X
Horoz Adam ve Korsan		X	X
Lodos Yolcuları		X	X
Melo		X	
Puf, Pufpuf, Cuf, Cufcuf ve Cino			
Puldan Taştan Lahanadan		X	
Saçlarında Soru İşaretleri	X		
Sıcak Çikolatalı Yolculuklar	X		
Sirk Kızı	X	X	
Şarkını Denizlere Söyle		X	X
Vanilya Kokulu Mektuplar		X	
Toplam	8	10	5

Tablo 15’ten de anlaşıldığı üzere, insan dışı karakterlerin yer aldığı “Puf, Pufpuf, Cuf, Cufcuf ve Cino” dışındaki tüm romanlarda arkadaşlık ilişkilerine yer verildiği belirlenmiştir. *Arkadaşlık* teması, okul/sınıf/yurt/gezi arkadaşlığı açısından ele alındığında çocuk-özneler (birincil kişiler) ve diğer çocuk karakterler arasında kurulduğu görülmüştür. Çocuklar arasında kurulan arkadaşlıklarda cinsiyete bağlı bir ayrım yapılmadığı; kız ve erkek çocukların hiçbir ayrım yapmaksızın arkadaşlık kurabildikleri; çocuk karakterlerin karşı cinse yönelik olumsuz bir tavır içinde olmadıkları söylenebilir. Romanlarda kız

çocukların bir araya geldiğinde daha çok ip atlama, erkek çocuklarınsa futbol gibi cinsiyetlerine hitap eden oyunlar oynadıkları görülse de çocuk karakterlerin arkadaş seçerken cinsiyete takılmadıklarını söylemek mümkündür.

Romanlarda mahalle arkadaşlığı hem çocuk karakterler hem de yetişkinler arasında kurulmuştur. Çocuk karakterler arasında kurulan mahalle arkadaşlığında, okul/sınıf/yurt arkadaşlığında olduğu gibi cinsiyet odaklı bir arkadaş seçimi yapılmadığı saptanmıştır. Romanların genelinde çocuk karakterler arasında hemcinsler arasında bir yakınlık olsa da karşı cinse yönelik olumsuz bir tavır ve davranışla karşılaşılmamıştır. Geleneksel bakış açısında kız çocuklarının daha çok kızlarla erkek çocuklarının da daha çok erkeklerle arkadaşlık kurduğu düşünüldüğünde, romanlardaki durumun cinsiyet ayrımı yapmama ve cinsiyetler arasında eşitlik bakımından çocuk okura yansıttığı olumlu imajlar ve iletiler açısından önemli olduğu söylenebilir.

Romanlarda yetişkinler arasındaki mahalle arkadaşlığının daha çok erkek karakterler tarafından kurulduğu görülmüştür. Bu karakterlerin sosyoekonomik ve sosyokültürel açıdan orta ve alt gruptaki yerleşim yerlerinde yaşadıkları; daha çok esnaflıkla uğraştıkları ya da kahvehane kültürüne sahip oldukları belirlenmiştir. Bu romanlarda erkeklerin kadınlara göre sosyal yaşam içinde daha çok yer almalarından dolayı mahalle arkadaşlıklarının da daha çok erkek karakterler arasında kurulduğu; bu açıdan bu açıdan yazarın, romanlarında işlediği toplumsal yapıyı gerçekçi kılmak adına geleneksel bakış açısını yansıttığı söylenebilir.

Romanlarda görülen komşuluk ilişkileri de *Arkadaşlık* teması altında incelenmiştir. Mahalle arkadaşlığındaki durumun tam tersi komşuluk ilişkilerinde görülmüştür. Romanlarda komşuluk ilişkilerinin genellikle kadın karakterler üzerinden verildiği belirlenmiştir. “Şarkını Denizlere Söyle”, “Lodos Yolcular”, “Horoz Adam ve Korsan” romanlarında komşuluk ilişkisi içerisinde olan karakterler erkeklerden çok kadınlardır. Bu durum kadınların özel alanlarda ve ev içi ortamlarda daha çok bulunmasından; kadının evdekiler dışında iletişime geçtiği ilk kişinin komşusu olmasından kaynaklanabilir. Bu bağlamda erkeklerin komşuluk ilişkisi geliştirecek kadar ev içinde bulunmadıkları, daha çok sosyal yaşam içinde mahalle arkadaşlığı kurdukları söylenebilir. Tam tersi durumun da kadınlar için söylenmesi mümkündür.

“Az Buçuk Teo” romanında, Palas Pandıras Apartmanı’na öğretim üyesi Teo taşınmadan önce binadaki komşuluk ilişkisi, çocuk özne tarafından şu sözlerle aktarılmıştır: “... Palas

Pandıras Apartmanı’nda bizim dışımızda hepsi kiracı, sekiz aile oturur. Komşular yakınlık kurmadan değışirler, sıkı dostluklar göremezsiniz. Limon, bir tas toz şeker, bir tutam tuz için çalınan karşı daire kapısını ardında kimler vardır bilinir de üst ya da alt katlarda kimlerin oturduğu hep karıştırılır...” (s. 9).

“Sıcak Çikolatalı Yolculuklar” romanında lisansüstü eğitime sahip, sosyokültürel ve sosyoekonomik yönden şehrin iyi semtlerinde oturan, modern yaşamın yoğunluğuna kendini kaptıran anne-babanın roman boyunca arkadaşlık ve komşuluk ilişkisi kurmadıkları; yalnızca çocuk karakterin arkadaşlık ilişkisi içinde olduğu görülmüştür. Bunun modernleşmeyle birlikte gelen yoğunluk ve iletişimsizlikten kaynaklandığı düşünülebilir. Romanda bu durumla ilgili şu ifade ve betimlemeler dikkat çekmektedir: “... Su ve ailesi on beş katlı, soğuk yüzlü, sessiz apartmanlardan birinde oturur. Pencereleeri, panjurları, perdeleri sıkı sıkı kapalı şık bir binada... Merdivenlerinde, kapı önlerinde komşularla çok az karşılaşılır. Mankenlerin podyumlardan geçişine benzer bu karşılaşmalar... Su, oturdukları Lale Apartmanı’na ‘Gölgeler Köyü’ adını taktı. Apartmana girer çıkarken gördüğü kişiler ikiyi üçü aşmaz. Ancak, akşam saatlerinde pencereden dışarıyı seyrederken dairelerden karşı apartmanın cephesine yansıyan gölgelere takılır. Uzayan, kayan, titreşen gölgeleri gördü mü içinde bir rahatlama duyar. ‘İşte bizim komşularımız yanı başımızdalar,’ der. Yalnızlık, kimsesizlik, komşusuzluk hislerinden bir anda kurtuluverir...” (s. 12-13).

Yazarın romanlarında görülen arkadaşlık ilişkileriyle ilgili olarak çocuk karakterler özelinde, hem okul/sınıf/yurt arkadaşlığı hem de mahalle arkadaşlığında cinsiyete bağlı bir ayırım yapılmadığı; çocukların arkadaş seçerken hemcinslerine karşı bir yakınlık duysalar da genel anlamda cinsiyet odaklı bir bakış açısı taşımadıkları söylenebilir.

Yetişkin karakterler bakımından ise geleneksel kalıp yargıların sürdürüldüğü; kadınların daha çok ev gibi dar mekânlarda bulunmasından dolayı komşuluk ilişkilerinin kadınlar, sosyal ve kamusal alanda daha çok yer almalarından ötürü de mahalle arkadaşlığının erkekler üzerinden verildiğini söylemek mümkündür.

Alışveriş

Bu çalışmada Sevim Ak romanlarını tematik açıdan incelemekteki temel amaç, sosyolojik bir olgu olan toplumsal cinsiyet algısı kapsamında romanlarda yer alan kadın ve

erkek karakterlerin hangi sosyal ortam, sosyal durum ve sosyal mekânlarda gösterildiklerini belirlemektir. Romanlarda kadın ve erkeklerin iş yaşamında, eğitim ortamlarında yer almasının dışında, alışveriş eylemi içinde nasıl betimlendikleri de önemlidir. Bu nedenle kadın ve erkeklerin alışverişteki yönelimleri, alışverişte iki cinsiyet arasındaki farklılıklar ve geleneksel cinsiyet kodlarının alışverişte kendini nasıl gösterdiği gibi durumlar, romanlardaki kadın ve erkek karakterler üzerinden okura nasıl bir kadın ve erkek imgesi sunulduğunu değerlendirmek açısından önemli görülmüştür.

Tablo 16

Romanların “Alışveriş” Temasına Göre Görünümü

Roman Adı	Alışveriş		
	Yeme-İçme	Giyim-Kuşam	Araç-Gereç
Az Buçuk Teo	X		
Babamın Gözleri Kedi Gözleri	X		
Domates Saçlı Kız			X
Gazete Fısıltıları	X	X	X
Gemici Dedem	X		
Gökkuşağı Yazı	X	X	X
Horoz Adam ve Korsan			
Lodos Yolcuları	X	X	
Melo		X	
Puf, Pufpuf, Cuf, Cufcuf ve Cino			
Puldan Taştan Lahanadan			
Saçlarında Soru İşaretleri			
Sıcak Çikolatalı Yolculuklar			
Sirk Kızı			
Şarkını Denizlere Söyle	X	X	X
Vanilya Kokulu Mektuplar	X		
Toplam	8	5	4

Tablo 16'ya bakıldığında *alışveriş* temasının yer aldığı romanların az olduğu görülmektedir. Yeme-içme alışverişinin yer aldığı “Az Buçuk Teo”, “Gemici Dedem”, “Gökkuşığı Yazı”, “Şarkını Denizlere Söyle”, “Lodos Yolcuları” romanlarında mutfağa yönelik yapılan market ve pazar alışverişi yapanların baba ve erkek çocuklar olduğu; erkek karakterlerin temel ihtiyaçlara yönelik alışverişlerde yer aldıkları; evdeki sorumluluğun büyük kısmını yüklenen eşlerine, mutfak alışverişi noktasında katkı sağladıkları belirlenmiştir. Bu romanlarda cinsiyetlere yüklenen geleneksel kodların devam ettirildiği ve kadına özel alanlarda yer verilirken, erkeklerin sosyal ortamlarda yer aldıkları görülmüştür. “Gazete Fısıltıları” ve “Vanilya Kokulu Mektuplar”da ise alışverişe birlikte çıkan kadın ve erkekler yer almaktadır.

“Gökkuşığı Yazı”, “Şarkını Denizlere Söyle”, “Lodos Yolcuları”, “Melo”, “Gazete Fısıltıları” romanlarında görülen giyim-kuşam alışverişinin yalnızca kadınlar tarafından yapıldığı görülmüş; bu kadınların alışveriş yaparken rahatladıkları belirtilmiştir. Giyim-kuşam alışverişi açısından bu romanlarda, kadın karakterlerin alışverişe eğimli bir şekilde gösterilmesi bakımından geleneksel yaklaşımın ve cinsiyet rollerinin sürdürüldüğünü söylemek mümkündür. Bu romanlardaki kadınlar için alışverişin onlara keyif verdiği ve psikolojik rahatlama sağladığı dile getirilmiştir: “... Zülüş Hanım iki gün boyunca kapı kapı dolaşmıştı. Boş zamanlarında vitrin bakmaya çıkardı. ‘Alışveriş kafamı dağıtıyor, rahatlıyorum,’ derdi...” (M, s. 117); “...Cansu dört dörtlük alışveriş manyağı. İnternette, sokak satıcılarından, şık mağazalardan alışveriş edemeden duramaz...” (GF, s. 85); “... Dedem can sıkıntısını dağıtıyordu toplayıcılıkla. Annemin canı sıkılınca çarşı alışverişine çıkmasının başka türlü...” (ŞDS, s. 76); “... Annem sokağa her çıkışında iki üç parça giysi satın almadan duramaz...” (GY, s. 13); “... ‘İsterse birkaç vitrin bakalım. Yeni sezon giysileri gelmiş.’ Teyzemin birkaç vitrin sözüyle ne kastettiğini biliyordum. Bir dükkâna girip sekiz on elbise, ayakkabı, bir o kadar da çanta, takı denemek demektir...” (GY, s. 115).

“Gazete Fısıltıları” romanında elektronik ve teknik araç-gereç alışverişi yapan erkek karakterler; “Gökkuşığı Yazı” ve “Şarkını Denizlere Söyle” romanlarında ise mutfak araç gereçleri alan kadınlar; “Domates Saçlı Kız” romanında işlemeyle ilgili araç-gereç alışverişi yapan kadın karakterler betimlenmiştir. Bu romanlarda da alışveriş noktasında cinsiyetlerden beklenen genel algıda kırılmalar olmadığı söylenebilir.

Yeme-içme, giyim-kuşam ve araç-gereç olarak üç gruba ayrılarak ele alınan *alışveriş* temasında, yazarın toplumsal cinsiyet kalıp yargılarından uzaklaşmadığı; geleneksel bakış açısını ve kodları devam ettirdiği; bu noktada okurlarına sunduğu kadın ve erkek imgelerinin gelenekselleşmiş toplumsal cinsiyet kalıp rollerine büyük oranda uygun davrandıkları söylenebilir.

Romanlarda Toplumsal Cinsiyetle İlgili Eylem, Nesne ve Mekân Temsiliyeti

Eylem, davranış, nesne ve mekân seçimi gibi durumlarda toplumsal cinsiyetin temsiliyeti, daha çok toplumca kabullenilmiş cinsiyet rolleri ve bu doğrultuda biçimlenmiş toplumsal cinsiyet algısıyla ilişkilidir. Hemen her toplumda kadından ve erkekten beklenen, kadına veya erkeğe uygun görülen davranış, tutum, tavır, görev ve sorumluluklar gibi toplumsal cinsiyet rolleri söz konusudur.

Kültürel yapıya bağlı olarak zamanla sosyal ve sosyoekonomik özelliklerde değişiklik görülse de genellikle her toplumda kız ve erkek çocukları, toplumsallaşma süreciyle birlikte cinsiyet rollerine dayalı davranış örüntülerini edinmeye başlamaktadır. Dolayısıyla toplumsal cinsiyetin yapılanmasında en önemli görev aile ve sosyal çevreye düşmektedir. Çocuk, cinsiyet olgusunu ve cinsiyetlere yüklenen rolleri ilk olarak ailesinden görmekte; toplumsal cinsiyet kalıp yargılarını yavaş yavaş biçimlendirmektedir. Bu nedenle aile, çocuğun toplumsallaşma sürecinde cinsiyet kimliklerinin ve toplumsal cinsiyet algılarının yeniden üretildiği bir alan olarak görülmektedir (Aktaş, 2011; Dökmen, 2012).

Anne-babanın katkısıyla temelleri atılan, aile yaşamında tanık olunan kadın ve erkek modelleriyle belleklere yerleşen ve toplumsallaşma süreci içerisinde yapılandırılan toplumsal cinsiyet kalıp yargıları; kadın ve erkeklerin gerek sosyal gerek özel alanlarda her türlü davranış, tutum, tavır ve seçimlerine ister istemez yansımaktadır. Toplumsal cinsiyet algısının çocuk edebiyatı yapıtlarındaki görünümelerini inceleyen bu çalışmada, Sevim Ak romanlarında toplumsal cinsiyetin eylem, nesne ve mekân düzleminde kendini nasıl gösterdiği de irdelenmiştir. Bu bağlamda romanlarda yaratılan sosyal ve kültürel yapı, karakterlerin yetiştirilme biçimleri ile eğitim ve meslekî durumlarının, onların eylem, nesne, mekân seçimlerinde yönlendirici olacağı gerçeği yadsınamaz. Bu nedenle, çalışmanın bu bölümünde romanlarda toplumsal cinsiyetin eylem, nesne ve mekân temsiliyeti üzerinde durulmuş; elde edilen veriler romanlardaki sosyal, kültürel, ekonomik dinamikler dikkate alınarak yorumlanmıştır. Bunlara ek olarak roman karakterlerinin

içinde bulundukları sosyal bağlam, kültürel yapı, eğitim ve çalışma durumları fark etmeksizin cinsiyetlerin yüklendikleri kalıplaşmış toplumsal roller ele alınmış; gelenekselleşmiş bu rolleri kıran örnekler özellikle vurgulanmıştır. Her romanın bağlamı değişiklik gösterdiğinden standart eylem, nesne, mekân vb. ögelerle karşılaşılamayacağı düşünüldükçe -daha işlevsel olması adına- bu başlık altında her bir roman için ayrı ayrı dokümantasyona gidilmiştir. Bu doğrultuda elde edilen bulgular Tablo 17’de yer almaktadır.

Tablo 17

Romanlarda Cinsiyetlerle İlişkilendirilen Eylem, Nesne ve Mekânlar

Roman Adı	Eylemler		Nesneler ve Renkler		Mekânlar	
	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek
Az Buçuk Teo	Biçki dikiş işleri (örgü örmek, dikiş dikmek, makrome örmek) Ev işleri (yemek hazırlamak, temizlik yapmak) TV dizisi izlemek Huysuzluk veya mızızlık yapmak	Bilgisayar oyunu oynamak Tamir işleriyle ilgilenmek Dış görünüşüne önem vermek (Kilo kontrolü yapmak)	Çiçek desenli giysiler Pembe, turuncu	Bilgisayar oyunu Takı (küpe) Mavi, gri, siyah, lacivert		Kahvehâne
Babamın Gözleri Kedi Gözleri	Biçki dikiş işleri (örgü örmek, dikiş dikmek) Ev işleri (yemek hazırlamak, çamaşır yıkamak, bulaşık yıkamak, ütö yapmak, evi temizlemek) İp atlamak Çok konuşmak, kuruntulu olmak	Tamir işleriyle ilgilenmek, güç gerektiren işleri yapmak Futbol oynamak, futbol maçı izlemek	Süs eşyası, aksesuar Pembe	Takı (kolye)		
Domates Saçlı Kız	Biçki dikiş işleri (örgü örmek, dikiş dikmek, el işi yapmak) Ev işleri (yemek hazırlamak, sofrakurmak/kaldırmak, bulaşık yıkamak, evi temizlemek) TV dizisi izlemek Dedikodu yapmak Dış görünüşüne önem vermek	Tamir etmek Gazete okumak	Çiçek desenli giysiler Mavi			

Roman Adı	Eylemler		Nesneler ve Renkler		Mekânlar	
	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek
Gazete Fısıltıları	Ev işleri (yemek yapmak) TV dizisi izlemek Alışveriş tutkunu olmak Duygusal ve ayrıntıcı olmak Dış görünüşüne önem vermek (bakımlı olmak, kilo kontrolü)	Bilgisayar oyunu oynamak Bilim, uzay, uzay çağı, teknoloji vb. alanlara ilgi duymak Bütçe yönetmek	Süs eşyası, aksesuar Pembe, turuncu	Bilgisayar oyunu Elektronik aygıtlar		
Gemici Dedem	Ev işleri (yemek yapmak)	Ev geçindirmek, bütçe yönetmek İtfaiyecilik ve avcılık gibi oyunlar oynamak Yemek yapmak	Süs eşyası, aksesuar			
Gökkuşağı Yazı	Biçki dikiş işleri (örgü örmek, dantel işlemek) Ev işleri (yemek yapmak) Alışveriş yapmak TV dizisi izlemek Dırdır yapmak Becerikli olmak Dış görünüşüne önem vermek (bakımlı olmak, kilo kontrolü)	Yemek programı izlemek Yemek yapmak Tamir işleriyle ilgilenmek Futbol oynamak	Süs eşyası, aksesuar Çiçek desenli giysiler Takı (küpe) Pembe, gülkurusu, mor, kırmızı, mavi	Oyuncak itfaiyeci		Kahvehâne
Horoz Adam ve Korsan	Ev işleri (yemek yapmak, evi temizlemek) Biçki dikiş işleri (dikiş dikmek) Dedikodu yapmak İp atlamak	Ev işleri (yemek yapmak, evi temizlemek) Tamir yapmak Futbol oynamak	Süs eşyası, aksesuar Pembe	Futbol topu Takı (küpe) Mavi, kırmızı		
Lodos Yolcuları	Ev işleri (yemek yapmak, evi temizlemek) Biçki dikiş işleri (nakış işlemek) Pembe dizi izlemek Telefonda uzun uzun konuşmak Duygusal olmak Fazla temiz ve titiz olmak	Tamir yapmak Bilgisayar oyunu oynamak Futbol maçı izlemek, futbol oynamak Yemek yapmak Gazete okumak	Süs eşyası, aksesuar	Bilgisayar oyunu Kırmızı		Kahvehâne Meyhâne

Roman Adı	Eylemler		Nesneler ve Renkler		Mekânlar	
	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek
Melo	Biçki dikiş işleri (dikiş dikmek) Ev işleri (ütü yapmak, evi temizlemek, çamaşır yıkamak) Alışveriş yapmak TV dizisi izlemek Dış görünüşüne önem vermek (süslü olmak)		Süs eşyası, aksesuar Çiçek desenli giysiler Kırmızı, turuncu, mor			
Puf, Pufpuf, Cuf, Cufcuf ve Cino	Ev işleri (yemek yapmak, evi temizlemek) Bakıcılık yapmak Dış görünüşüne önem vermek (bakımlı olmak, süslü olmak) Duygusal ve romantik olmak	Çapkınlık yapmak	Süs eşyası, aksesuar Takı (kolye) Çiçek desenli nesneler Pembe			
Puldan Taştan Lahanadan	Biçki dikiş işleri (örgü örmek, dikiş dikmek) Ev işleri (yemek yapmak, evi temizlemek) Dedikodu yapmak	Örgü örmek Dış görünüşüne önem vermek (bakımlı ve şık olmak)	Takı (kolye, küpe, halhal) Pembe, turuncu, mavi	Mavi		
Saçlarında Soru İşaretleri	Ev işleri (yemek yapmak, evi temizlemek) Çocuklarla ilgilenmek Alışveriş tutkunu olmak Çok konuşmak Zor beğenmek Titiz olmak Dış görünüşüne önem vermek	Evi geçindirmek Ailesinden çok işiyle ilgilenmek	Pembe			
Sıcak Çikolatalı Yolculuklar	Ev işleri (yemek yapmak, evi temizlemek) Biçki dikiş işleri (örgü örmek, dikiş dikmek) İp atlamak Kuruntu yapmak Dış görünüşüne önem vermek (kilo kontrolü)	Şoförlük yapmak Gazete okumak	Süs eşyası, aksesuar Pembe, çingene pembesi, gülpembe, kırmızı ve dikkat çeken renkler	Bilgisayar oyunu Elektronik aygıtlar Futbol forması		Kahvehâne

Roman Adı	Eylemler		Nesneler ve Renkler		Mekânlar	
	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek
Sirk Kızı	Biçki dikiş işleri (dikiş dikmek) Ev işleri (yemek yapmak, çamaşır yıkmak) Ailenin sorumluluğunu almak Becerikli olmak Çok konuşmak	Tamir yapmak, teknik işlerle ilgilenmek	Süs eşyası, aksesuar Çiçek desenli nesneler Pembe, kırmızı			
Şarkını Denizlere Söyle	Ev işleri (yemek yapmak, evi temizlemek) Biçki dikiş işleri (örgü örmek, dikiş dikmek) Çocuklarla ilgilenmek TV dizisi izlemek Dedikodu yapmak Dış görünüşüne önem vermek (bakımlı olmak, süslü olmak)	Tamir işleriyle ilgilenmek Futbol, langırt ve şans oyunu oynamak	Süs eşyası, aksesuar Oyuncak itfaiye arabası Takı (taşlı yüzük) Turuncu, kırmızı		Kahvehâne İnternet kafe Loto bayii Langırt salonu	
Vanilya Kokulu Mektuplar	Ev işleri (evi temizlemek) Biçki dikiş işleri (örgü örmek, dikiş dikmek, el işi yapmak)	Dedektifçilik oyunu oynamak	Süs eşyası, aksesuar Çingene pembesi	Teleskop Pembe		

Roman incelemeleri doğrultusunda eylem temsiliyeti açısından kadın karakterlerle özdeşleşmiş ya da ilişkilendirilen eylemlerin daha çok “örgü örmek, dikiş dikmek, nakış ve dantel işlemek, el işi yapmak, makrome örmek” gibi biçki dikiş işleri; “yemek yapmak, sofraya hazırlamak, evi temizlemek, bulaşık/çamaşır yıkamak” gibi ev işleri; “bakıcılık yapmak, çocuklarla ilgilenmek” gibi bakım ve hizmete yönelik işler olduğu belirlenmiştir. Bunların yanı sıra romanlarda “televizyon dizisi/pembe dizi izlemek, alışveriş tutkunu olmak, dedikodu yapmak, çok konuşmak (yüz yüze ya da telefonda), kuruntulu olmak, ayrıntılara takılmak/ayrıntıları unutmamak, dış görünüş ve güzelliğine önem vermek, duygusal ve romantik olmak” gibi eylemlerin de çoğunlukla kadın karakterler tarafından gerçekleştirildiği görülmüştür. Romanlarda yer alan erkek karakterlerin ise daha çok “tamir yapmak, teknik işlerle ilgilenmek, futbol oynamak, futbol maçı izlemek, bilgisayar oyunu oynamak, avcılık-itfaiyecilik-dedektifçilik gibi oyunlara yönelmek, ev geçindirmek, bütçe yönetmek” gibi eylemleri yaptıkları dikkat çekmiştir. Bunlara ek olarak “şans oyunları

oynamak, gazete okumak, tesisat işleriyle uğraşmak, şoförlük yapmak, teknoloji ve uzay çağı gibi alanlara ilgi duymak, çapkınlık yapmak/çapkın olmak” gibi eylemler de erkek karakterler tarafından sergilenmektedir. Bu bulgulara paralel olarak Fine (2020, s. 102) hemen her toplumda kadınların genellikle ev halkına hizmet etmek, ev ve çocuk bakımıyla ilgilenmek, mutfak işlerini üstlenmek, çocuk yetiştirmek gibi aile içi sorumlulukları yüklendiklerini; erkeklerin ise ev geçindirme rolünde olduklarını aktarmıştır. Ayrıca, kadın ve erkeğin tam zamanlı çalıştığı çocuklu ailelerde kadınların, ev işleri ve çocuk bakımıyla erkeklerden iki kat fazla ilgilendiklerini; özellikle çalışan kadınlar için eve geldiklerinde ikinci vardiyaya başladıklarını; güçlü toplumsal normların –artık erkekten de yardım etmesi beklense bile- ev ve çocuklarla ilgili işlerde hâlâ esas olarak kadınların sorumluluk aldıklarını belirtmiştir.

İncelenen romanlarının tümünde kadın karakterler tarafından en sık yapılan eylemlerin “ev, dikiş, hizmet ve bakım işleri” olduğu; bu işlerin ağırlıklı olarak kadınlar tarafından yapıldığı; eşleri ya da oğulları yardımcı olsa bile bu işlere yönelik sorumlulukları kadın karakterlerin üstlendiği görülmüştür. “Az Buçuk Teo”, “Domates Saçlı Kız”, “Horoz Adam ve Korsan”, “Puldan Taştan Lahanadan”, “Gemici Dedem”, “Şarkını Denizlere Söyle”, “Saçlarında Soru İşaretleri”, “Sirk Kızı”, “Vanilya Kokulu Mektuplar” ve “Puf, Pufpuf, Cuf, Cufcuf ve Cino” romanlarında sosyoekonomik durumu orta ve ortalama bir eğitim düzeyine sahip olan kadın karakterler tarafından ev, dikiş, bakım ve hizmet işleri yapılırken; “Gazete Fısıltıları”, “Babamın Gözleri Kedi Gözleri”, “Lodos Yolcuları”, “Melo” ve “Gökkşığı Yazı” romanlarında da bu işlerin büyük sorumluluğunu eğitim düzeyi yüksek kadın karakterler yüklenmiştir. “Sıcak Çikolatalı Yolculuklar” romanında ise söz konusu işlerle akdemiysen olan anne ilgilenmese de bu işler yine bir yardımcı kadın tarafından yapılmaktadır. Bu açıdan değerlendirildiğinde romanlarda yetiştirilme biçimi, yaşanılan yer, sosyoekonomik durum, eğitim düzeyi gibi değişkenler fark etmeksizin geleneksel cinsiyet kalıp yargılarından uzaklaşmadığı söylenebilir. Özellikle “Domates Saçlı Kız”, “Horoz Adam ve Korsan”, “Az Buçuk Teo”, “Puldan Taştan Lahanadan” romanlarında kadınların çoğunlukla geleneksel rollerin dışına çıkmadıkları görülmüştür. Bu durumda onların içinde bulunduğu kültürel ve sosyal bağlam, yaşam biçimleri, gelir ve eğitim düzeylerinin etkisi olduğunu söylemek mümkündür. Ancak bunların dışında “Babamın Gözleri Kedi Gözleri”, “Vanilya Kokulu Mektuplar”, “Şarkını Denizlere Söyle”, “Lodos Yolcuları” ve “Melo” romanlarında eşinden boşanmış ya da eşini kaybetmiş kadınların kendileri ve çocuklarının tüm sorumluluğunu sırtlandıkları, yaşamlarını

herhangi birine gerek duymadan sürdürdüklerini vurgulamak da önemlidir. “... Anneciğim hiç üşenmemiş, dantelli yastık ve çarşaf lar dikmişti...” (BGKG, s. 92); “... Tortop Hanım yemek yaparken yanında kimseyi istemez...” (PUF, s. 37); “... Postacı Amca, ne şanslısın! Sana vanilyalı pastalar yapan güzel bir karın var...” (VKM, s. 113); “... Eve geldiğinde annesi geniş ağızlı, kocaman bir tencerede patates kızartıyordu...” (PTL, s. 81); “... Nigâr Ablamın dikiş dikerken baktığı ortası çatlak, kenarları kırık ayna...” (HAK, s. 20); “... Sonra annem temizlik yapacağım deyip beni karşıya, Güleser Teyzelere gönderiyor...” (DSK, s. 153); “... Bayan Tisu bir leğen dolusu çamaşırıla bahçeye çıkmıştı zaten...” (M, s. 41); “... Saime işten gelir gelmez önlüğünü takar, mutfğa daldı...” (SSİ, s. 82); “... Güllü Abla, Teo’ya temizliğe gelmişti. Camları siliyordu...” (ABT, s. 44); “... Çocuklar okula, anne baba işe gittikten sonra eve bir genç kız gelir. Bir gece içinde darmaduman olmuş evi derleyip toparlar, sonra da annenin listesine baka baka günün yemeğini hazırlar...” (SÇY, s. 23); “... Anne çorbanın domateslerini rendelemiş, ıslak ellerini mutfak önlüğüne siliyordu...” (GF, s. 180); “... Anneanneme karşı komşusu kahve içmeye geldi. Ördükleri dantel modellerini gösterdiler birbirlerine...” (GY, s. 92); “... Annem yemek masasındaki tabak çanağı içeri taşıyordu...” (ŞDS, s. 43).

Roman incelemeleri sırasında yukarıda sözü edilen eylemlerin, çok sık olmamakla birlikte erkek karakterler tarafından da yapıldığını gösteren örneklerle karşılaşılmıştır. “Gemici Dedem”, “Gökkuşığı Yazı”, “Lodos Yolcuları”, “Az Buçuk Teo”, “Lodos Yolcuları”, “Puldan Taştan Lahanadan”, “Horoz Adam ve Korsan” romanlarındaki erkek karakterlerin bazıları evdeki kadın karakterlere yardımcı olarak onların yükünü hafifletmek, bazıları ise onlara sürpriz yapmak istedikleri için bu eylemleri gerçekleştirmektedir. Ayrıca “Puldan Taştan Lahanadan”, “Gemici Dedem”, “Az Buçuk Teo” ve “Lodos Yolcuları” romanlarındaki bazı erkek karakterler yalnız yaşadıkları için evle ilgili işlerin sorumluluğu da onların üzerindedir. Söz konusu Romanlardaki erkek karakterlerin orta ve yüksek eğitim düzeyine sahip, geleneksel kodlarla yetişmiş olsalar da bunlara çok katı biçimde uyum sağlamayan, her türlü işin paylaşılarak yapılmasını destekleyen kişiler oldukları söylenebilir. “...Babam işten erken gelmişti. Gelir gelmez de kendini mutfğa atmıştı... Annem işten gelene kadar neşeli bir yemek masası hazırlamıştı...” (GD, s. 48); “... ‘Dur dur uyuma erkenden, limonlu çay getireceğim sana,’ dedi dedem...” (GY, s. 93); “... Simri Adam, eskiden bir konuyu enine boyuna tartışmak istediğinde çorap örerd i. Beş şişini, çoktandır elbise dolabının üstünde boş boş yatan dikiş sepetinden çıkardı...” (PTL, s. 34).

Romanlarda ev, dikiş, hizmet ve bakım işlerinin yanı sıra kadınlarla özdeşleştirilen ve daha çok onlara yakıştırılan diğer eylemler arasında “alışveriş yapmak, dedikodu yapmak, televizyon dizisi izlemek, bakımlı olmak ve dış görünüşüne özen göstermek” yer almaktadır. “Az Buçuk Teo”, “Domates Saçlı Kız”, “Gazete Fısıltıları”, “Gökkuşığı Yazı”, “Lodos Yolcuları”, “Horoz Adam ve Korsan”, “Melo”, “Puldan Taştan Lahanadan”, “Sıcak Çikolatalı Yolculuklar”, “Şarkını Denizlere Söyle”, “Saçlarında Soru İşaretleri” ve “Puf, Pufpuf, Cuf, Cufcuf ve Cino” romanlarında söz konusu eylemleri yapan kadın karakterlerin olduğu görülmüştür. Toplumsal cinsiyete yönelik kalıp yargılar göz önünde bulundurulduğunda ev işleriyle ilgilenmek, çocuk bakımı, hizmete dayalı işler, alışveriş yapmak, güzelliğine ve bakımına önem vermek, dedikoduya düşkün olmak, televizyon dizileri karşısında zaman geçirmek genellikle kadınların yaptığı eylemler olarak bilinmektedir. Bu eylemlerden herhangi birini yapan ya da yapmaktan hoşlanan bir erkekle karşılaşıldığında ise çoğunlukla yadırganmaktadır. Kadın ve erkeklerin yapması veya yapmaması gerekenler yazılı olarak bulunmasa da toplumsal cinsiyet rolleri altında yazılı olmayan bir kural gibi algılanmakta ve genelde ona göre davranılmaktadır. Bu açıdan bakıldığında romanlarda toplumsal cinsiyet kalıp yargılarının sergilenen eylemler bakımından kırılmadığını söylemek mümkündür: “...Kuzi, Asu’nun sözünden çıkmaz. Dedikoduya bayılır...” (M, s. 56); “...Suzan Abla geceliğini çıkarmadan damlar bize. Annem ateşe kahve sürer saniyesinde. Konu komşuyu çekiştirirler...” (ŞDS, s. 56); “...Ay, aşağı kata ablaların yanına inmiş. Sevda Abla ile Fıkır fıkır dedikodu yapıyor...” (DSK, s. 91); “... Zülüş Hanım iki gün boyunca kapı kapı dolaşmıştı. Boş zamanlarında vitrin bakmaya çıkardı. ‘Alışveriş kafamı dağıtıyor, rahatlıyorum,’ derdi...” (M, s. 117); “...Cansu dört dörtlük alışveriş manyağı...” (GF, s. 85); “...Annemin canı sıkılınca çarşı alışverişine çıkmasının başka türlü...” (ŞDS, s. 76); “... Annem sokağa her çıkışında iki üç parça giysi satın almadan duramaz...” (GY, s. 13); “... Anneme gerekli bu bilgiler. Gram kilo alırsa deliye döner...” (SCY, s. 83); “... Anneannem salonda dantel örüyordu. Onca tantanaya yerinden kıpırdamamış bile. Televizyonda, kaçırdığı dizinin tekrarı oynuyordu çünkü...” (GY, s. 28); “... Annem, Kuaför Semra’dan çamur gibi bir maske almış. Canlandırıcı maskeymiş. Güzellik çamuru diyorlar ama içeriğini düşünmek bile istemiyorum şimdi...” (GF, s. 42); “... Teyzem ‘Üç kilo verdim. Elbiseler üstümde gözükmeye başladı,’ diye yanıtlamıştı...” (GY, s. 132); “... Güzin Hanım, bu saatlerde akşam yemeğini koyardı ateşe. Böğürtlen çayını hazırlar, pembe dizisini seyrederdi...” (LY, s. 57).

“Babamın Gözleri Kedi Gözleri”, “Gökkuşuğu Yazı”, “Sirk Kızı”, “Saçlarında Soru İşaretleri”, “Az Buçuk Teo”, “Lodos Yolcuları”, “Gazete Fısıltıları”, “Sıcak Çikolatalı Yolculuklar” ve “Puf, Pufpuf, Cuf, Cufcuf ve Cino” romanlarında “uzun ve çok konuşmak, söylenmek/dırdır yapmak, zor beğenmek, becerikli/hamarat olmak, kuruntu yapmak/evhamlı olmak, huysuzluk/mızızlık yapmak, temiz ve titiz olmak, ayrıntıcı olmak, kolay kolay unutmamak, duygusal olmak” gibi eylem ve özellikler de kadınlarla ilişkilendirilerek sunulmuştur. Yaşları, yaşam koşulları, kültürel özellikleri, ekonomik durumları, eğitim düzeyler vb. fark etmeksizin gerek erkek gerek kadın karakterlerin ağzından ilgili eylemlerin kadınlara özgü oldukları belirtilerek cinsiyetlere yönelik algıları yansıtılmıştır: “... Kadınlar çok konuşur, zor beğenir ama iş çıkarır...” (SSİ, s. 25); “... Rüya, boğazı yanıp sesi çatallanana kadar konuşur da konuşurdu. ‘Gevezenin dik âlâsı!’ sirktekiler onu başlarından savarken bu lafı çok ederlerdi...” (SK, s. 48); “... Ben o anı çoktan unuttum. Sen nasıl da unutmuyor, fırsatını bulduğun yerde gözüme sokuyorsun? Kızlardan farkımız bu işte...” (GF, s. 13); “... İçığına cıcığına, didik didik düşünmeyi ikizinden öğrendi oğlan...” (GF, s. 60); “... ‘Hamarat gelin’ yakıştırası babamın ağzından çıktı...” (GY, s. 202); “... Ayyy! Bırak şu kızı, tepemi attırma! Mızımız kızlarla işimiz olmaz...” (ABT, s. 135); “... Komşuları Vesvese Teyze koymuşlar adını. Hala, bugünlerde mektubun domuz gribi bulaştırmak isteyen düşmanlarınca gönderildiğini düşünür...” (SÇY, s. 51); “... Güzin Hanım oldum olası titiz ve temizdi...” (LY, s. 22); “... Annem evde kalınca vıdı vıdısı başımı ağrıtıyor...” (GY, s. 12); “... Annemin dırdırından sıkıldığı bir hafta sonu, dağcılık grubuyla kampa çıktı...” (GY, s. 45). Bu noktada Çolak (2019, s. 115-116) cinsiyetler arası iletişimde, hangi cinsiyetin daha çok konuştuğu konusunda toplumdilbilimsel çalışmaların önemini belirtmekte; insanların algısında kadınların daha çok konuştuğuna ilişkin bir izlenim bulunsa da yapılan çalışmalarda tam tersi sonuçlara ulaşıldığını vurgulamaktadır. Çolak, 1989 yılında aynı sayıda kadın ve erkek katılımcının dengeli ve eşit konuşup konuşmadıklarını ortaya koymak için yapılan çalışmanın iki önemli sonuca ulaştığını aktarmıştır. Bunlardan ilki, erkek katılımcıların daha çok konuşmuş olması; diğeri ise hem kadın hem erkek katılımcıların kadının konuşma oranını abartılı bir biçimde algılamasıdır. Ayrıca cinsiyet fark etmeksizin kimin daha çok konuştuğu, iletişim grubu içerisindeki güç ve statü ilişkisiyle de bağlantılıdır.

Yukarıdaki konuyla ilgili Ridgeway ve Correll (2004, s. 513) kadın ve erkeklerin tipik özelliklerine ilişkin yaptıkları araştırmada kadınların genellikle duygusal, duyarlı, kibar, canayakın, çocukları seven, başkalarına bakan, hizmet eden, bağımlı gibi ifadelerle;

erkeklerinse çoğunlukla lider, saldırgan, hırslı, rekabetçi, bağımsız gibi niteliklerle tanımlandıklarına dikkat çekmiştir. Fine (2020, s. 28) bu duruma ilişkin, insan bu kalıplaşmış yargılara inanmak istemese de belleğinin örtük çağrışımlarının bir bağlantılar ağı oluşturduğunu belirterek bu ağın insan, nesne, kavram, duygu ve davranışların temsillerini birbirine bağladığını vurgulamıştır. Bu bağlantıların her biri geçmiş deneyimlerle ilgilidir. Dolayısıyla kadın ve erkek kendini istemsiz olarak bazı özellik, nesne, duygu ve eylemlerle bağdaştırır. Yağan Güder ve Güler Yıldız (2016, s. 435), çocukların kadın-erkek algısına odaklanılan çalışmaların ortak sonuçlarını paylaşmıştır. Buna göre çocukların kadınları “çok işi olan, korkak, güçsüz, zayıf, yetersiz, ağlayan, erkeğe yardım eden, korunması gereken” bireyler; erkekleri ise “güçlü, cesur, ağlamayan, çözüm üreten” kişiler olarak tanımladıkları görülmüştür. Kurt Topuz ve Erkanlı da (2016) toplumsal cinsiyet açısından kadın ve erkek kavramlarının metaforlar yoluyla ne anlam ifade ettiğini araştırmıştır. Çalışmada 100 katılımcıdan elde edilen bulgular sonucunda, kadın kavramının katılımcılar tarafından “kırılgan, ilgiye ve bakıma muhtaç, edilgen ve bağımlı, anlaşılması zor, mutluluk vermesi beklenen, çalışkan, sorumluluk sahibi ve yaşamın devamlılığını sağlayan” olarak tanımlandığı; erkek kavramının ise “etkin, yöneten- yönlendiren, koruyucu-kollayıcı-sahiplenici, mücadeleci, ailesinin sorumluluğunu üstlenen, mantıkla hareket eden, duygularını göstermeyen, fiziksel güç kullanabilen, başına buyruk, yüceltilen, ilgi isteyen ve bencil” olarak nitelendirildiği belirlenmiştir. Sevim Ak romanlarında, karakterlere iliştilen eylemler bakımından bu çalışmaların sonuçlarına benzer bulgularla karşılaşılrsa da toplumsal cinsiyet kalıp yargılarını kıran, geleneksel kodların dışında davranan, birbirlerine bu bakış açısıyla yaklaşmayan kadın ve erkek karakterlerin yer aldığı görülmüştür. “Melo”, “Sıcak Çikolatalı Yolculuklar”, “Vanilya Kokulu Mektuplar”, “Babamın Gözleri Kedi Gözleri”nde yaşamın tüm sorumluluğunu yüklenmiş, güçlü ve etkin kadın karakterler; “Gemici Dedem”, “Az Buçuk Teo”, “Puldan Taştan Lahanadan”, “Şarkını Denizlere Söyle”, “Saçlarında Soru İşaretleri”nde de duygusal, romantik, kırılgan erkek karakterlere yer verilmiştir.

Hemen her dilde olduğu gibi Türkçede de toplumsal cinsiyet tutumlarını, cinsiyetlere yönelik rol ve beklentileri yansıtan bir sözvarlığı bulunmaktadır. Toplumsal yargılar, yönlendirmeler ve geleneksel değerler dildeki cinsiyetçiliği büyük oranda etkilemekte; bu anlayışın izleri de çeşitli dilsel biçimlerde görülmektedir. Çeşitli davranış biçimlerini, fiziksel özellikleri, meslek adlarını ifade eden bazı sözcükler, toplumun cinsiyetlere yakıştırdığı rol ve sorumluluklar bağlamında toplumsal cinsiyete sahiptir (Çolak, 2019, s.

119). Sevim Ak romanlarının toplumsal cinsiyetin eylem temsiliyeti çerçevesinde incelenmesi sonucu ortaya çıkan bulgulara da dildeki cinsiyetçiliğin izleri görülmüştür. Çolak (2019) tarafından yürütülen Türkçede sözcüklerin toplumsal cinsiyetini belirleme çalışmasında “becerikli, hamarat, maharetli, titiz, evcimen, duygusal, evhamlı, pımpirikli, dilbaz, dırdırcı, vırvırcı, çenesi düşük, dedikoducu, bakımlı, süslü, güzel, dünya güzeli, narin, zarif” gibi davranışsal ve fiziksel niteliklere yönelik ifadelerin “toplumsal cinsiyet kadın sözcükleri” olduğuna ulaşılmıştır. Görüldüğü üzere bu araştırmadaki katılımcılar tarafından sözcüklere yüklenen cinsiyet değerinde de kadının “ev ve el işlerinde yetkinlik”, “güzellik, bakım, incelik”, “duygusallık, kırılganlık”, “sözel yeteneklerini kullanarak huzursuzluk çıkarma, gereğinden çok konuşma, sürekli söylenme” gibi konulardaki toplumsal rol ve sorumlulukları kendini göstermiştir. Bora’nın (2014, s. 21) da belirttiği gibi Türk toplumunda kadınlık kavramı; toplumsal sınıf, yaş, meslek, eğitim durumu, bireysel özellikler vb. değişkenlerden bağımsız olarak genellikle “ev” üzerinden tanımlanmakta ve yeniden üretilmektedir. Bu kapsamda Ak’ın romanlarından elde edilen bulguların da genel olarak toplumsal cinsiyet kalıp yargılarını destekler nitelikte olduğu söylenebilir.

İncelenen romanların 11’inde “tamir yapmak, ev geçindirmek, bütçe yönetmek” eylemlerinin genellikle erkek karakterler tarafından yapıldığı belirlenmiştir. “Az Buçuk Teo”, “Domates Saçlı Kız”, “Babamın Gözleri Kedi Gözleri”, “Gazete Fısıltıları”, “Gemici Dedem”, “Gökkuşağı Yazı”, “Horoz Adam ve Korsan”, “Lodos Yolcuları”, “Saçlarında Soru İşaretleri”, “Sirk Kızı” ve “Şarkını Denizlere Söyle” romanlarında söz konusu eylemleri gerçekleştiren karakterlerin geneli erkeklerden oluşmaktadır. Geçmişten bu yana topluma bakıldığında genel algıda ev geçindirme sorumluluğu, alet edevat kullanmayı gerektiren ve güce dayalı işler çoğunlukla erkeklerle örtüştürülmüştür. Romanlarda da bu genel algının dışına büyük orandan çıkılmadığı görülmüştür. Ancak daha önce de vurgulandığı gibi özellikle ev geçindirme ve evin maddi sorumluluğunu üstlenme noktasında “Babamın Gözleri Kedi Gözleri”, “Vanilya Kokulu Mektuplar”, “Şarkını Denizlere Söyle”, “Lodos Yolcuları” ve “Melo” romanlarındaki kadın karakterlerin etkin olduklarını yeniden belirtmek önemlidir.

Romanlara yönelik tespitlerimizi somutlaştıran alıntılar şöylece sıralayabiliriz: “... Kimin musluğu bozuldu, su tesisatında sorun var, boruları patlak, koşar Suat Amca’ya...” (ABT, s. 17); “... Dedem ‘Beni tanıyan bilir, tamir işlerini oldum olası severim,’ dedi...” (GY, s.

50); “... Babam işten geldikten sonra bütün zamanını ıvır zıvırıyla uğraşarak geçirir. Ya bozuk bir teybi tamir eder ya da hurdacıdan aldığı parçalarla yepyeni bir radyo veya hesap makinesi yapar...” (BGKG, s. 10); “... Kocası hem aşçı, hem teknik işler sorumlusuydu. Tamirci de diyebiliriz rahatlıkla...” (SK, s. 47); “... Aman Kozi, gözünü seveyim babamın senden haberi olmasın. Evin ekonomisini sen yönetirsen gümleriz...(GF, s. 26).

Romanlarda “futbol oynamak, futbol maçı izlemek, bilgisayar oyunu oynamak” erkeklerin sıklıkla yaptığı diğer eylemler arasındadır. “Az Buçuk Teo”, “Domates Saçlı Kız”, “Babamın Gözleri Kedi Gözleri”, “Gazete Fısıltıları”, “Gökkuşakı Yazı”, “Horoz Adam ve Korsan”, “Lodos Yolcuları” ve “Şarkını Denizlere Söyle” romanlarındaki erkek karakterlerin futbola ilgi duydukları ve bilgisayar oyunları oynamaktan keyif aldıkları görülmüştür. “... Tuna yepyeni bir oyun CD’sine hayır demezdi...” (GF, s. 20); “... Aykut bilgisayar oyunundan gözlerini alamaz...” (LY, s. 71); “... Satılmış, bilgisayarın başına geçtiğinde hiç yabancılik çekmedi, bir oyundan ötekine nefes nefese koşturdu durdu. İnternet kafelerdendi alışkanlığı...” (LY, s. 60). “... Babam maç seyretmeyi çok sever. Hele Fenerbahçe’nin maçlarını hiç kaçırmaz...” (BGKG, s. 56).

Yukarıda aktarılan bilgilere ek olarak romanlardaki kız ve erkek çocukların oyun seçimlerine bakıldığında erkek çocukların futbol ve bilgisayar oyunları dışında itfaiyecilik, avcılık, dedektifçilik oyunlarını (“Gemici Dedem, Vanilya Kokulu Mektuplar); kızlarınsa genellikle ip atlama gibi oyunları (“Babamın Gözleri Kedi Gözleri”, “Horoz Adam ve Korsan”, “Sıcak Çikolatalı Yolculuklar”) tercih ettikleri görülmüştür. Bu konuyla ilgili Fine (2020, s. 254), toplumsal cinsiyet kimliği ile toplumsal cinsiyet stereotip bilgisinin bireyin seçimlerine yansıdığını; örtük çağrışımların bilinçaltında kapalı kalmayıp bireyin eylemlerinde önemli bir rol oynadığını belirtmiştir. Ayrıca, anne babaların toplumsal cinsiyete yönelik örtük tutumlarının da toplumsal cinsiyet kalıp yargıları olarak çocuklarına aktarılabilirdiğini ifade etmiştir. Ona göre, kız ve erkek çocuklarını doğumlarından itibaren farklı giydirmek, süslemek, farklı oyuncaklar alarak farklı oyunlara yönlendirmek o kadar yaygın ki insanlar bunları neden yaptıklarını hiç düşünmeden çocuklarına bu kodları yansıtmakta; erkek ve kız çocuklar için oyun ve oyuncak seçimi, renk kodlaması gibi toplumsal cinsiyeti etiketleme durumları onların toplumsal cinsiyet farklarını öğrenmelerinde etkili olmaktadır.

“Domates Saçlı Kız”, “Sıcak Çikolatalı Yolculuklar”, “Lodos Yolcuları” ve “Puf, Pufpuf, Cuf, Cufcuf ve Cino” romanlarında “gazete okumak, şoförlük yapmak, çapkın

olmak/çapkınlık yapmak” gibi eylem ve özellikler erkek karakterlerle bağdaştırılmıştır. Toplumun genel algısı göz önünde bulundurulduğundan gündemi ve haberleri takip etmek, araba kullanmak ve şoförlükle uğraşmak, çapkınlık yapmak eylemlerinin çoğunlukla erkeklerle örtüştürüldüğü ve daha çok onlara yakıştırıldığı söylenebilir. Bu açıdan ele alındığında karakter eylemleri bakımından romanlarda gelenekselleşmiş cinsiyet algısının kırılmadığını belirtmek mümkündür: “... Babanın şoförü kapıya gelirken o günün gazetelerini alır. Baba yol boyunca hiç konuşmadan günün olaylarını okur...” (SÇY, s. 41); “... Yarın pazar. Baban evden çıkmaz. Bütün gün dinlenir, televizyon seyreder, gazete okur. Sakın canını sıkın bir şey yapma...” (DSK, s. 162); “... Sami Bey yeni emekli olmuştu. Her sabah erkenden kalkıyor, balkona kurduğu masasında gazete yığınının gömülüp kendini oyalıyordu...” (LY, s. 34); “... Berta ‘Kaptanlar çapkın olur. Her limanda bir sevgili bulurlar,’ dedi içinden...” (PUF, s. 53). Ancak “Puldan Taştan Lahanadan”, “Az Buçuk Teo”, “Gemici Dedem” romanlarındaki bazı erkek karakterlerin, kadınlar tarafından yapılan ve onlarla özdeşleşmiş “örgü örmek, bakımlı olmak, vücut ağırlığına dikkat etmek, duygusal ve romantik olmak” gibi eylemleri gerçekleştirdikleri dikkat çekmiştir. Yine benzer biçimde “Gökkuşluğu Yazı”, “Lodos Yolcuları”, “Sirk Kızı”, “Horoz Adam ve Korsan” romanlarındaki bazı erkek karakterlerin mutfakla ilgilendikleri, yemek hazırladıkları, temizlik yaptıkları belirlenmiştir. Bunlar dikkate alındığında romanların toplumsal cinsiyet kalıp yargılarını desteklemeyen örnekler içerdiği de söylenebilir.

Tablo 17 (*Romanlarda cinsiyetlerle ilişkilendirilen eylem, nesne ve mekânlar*) incelendiğinde toplumsal cinsiyet bağlamında romanlardaki kadın ve erkek karakterler tarafından kullanılan ya da seçilen nesnelerin, bu nesnelere ilişkin renklerin de değişiklik gösterdiği görülmektedir. Kadın karakterlerin genellikle “süs eşyası, aksesuar, takı, özellikle çiçek desenli giysiler, çiçek kokulu parfümler, daha çok pembe-turuncu-kırmızı-mor renkli nesneler” seçerken; erkek karakterlerinse genel olarak “bilgisayar oyunu, teknolojik aygıtlar, teleskop, futbol topu, futbol forması, oyuncak itfaiyeci, oyuncak itfaiye arabası” gibi nesneleri tercih ettikleri saptanmıştır.

Alanyazında çocukların oyun-oyuncak/nesne seçimlerini belirlemeyi ve bunları toplumsal cinsiyet bağlamında incelemeyi odağa alan çalışmalar, çocukların yaşları büyüdükçe oyuncaklara/nesnelere yönelik seçici bir davranış sergilediklerini; oyuncaklara karşı cinsiyetçi bir bakış geliştirerek seçimlerini bu doğrultuda yaptıklarını; oynadıkları oyun ve oyuncakların hem sayısının hem de çeşitliliğinin azaldığını; oyun oynarken hemcinslerini tercih ettiklerini

göstermiştir (Taş & Yağan Güder, 2012; Yağan Güder & Alabay, 2016). Konuyla ilgili çalışmalarda kız çocukların genellikle mutfak seti, dikiş seti, çay seti, bebek gibi oyuncaklarla bakım ve hizmet odaklı oyunlar oynadıklarına; erkek çocukların ise kamyon, iş makinesi, hız motoru, tamir seti gibi oyuncaklarla oynadıklarına ve erkek arkadaşlarıyla genellikle arabacılık, itfaiyecilik gibi oyunlara yöneldiklerine; kız çocuklarla karşılaştırıldığında erkek çocukların daha fazla oranda elektronik oyuncaklar seçtiklerine; kız çocuklarına oranla erkek çocukların oyuncak ve nesnelere ilişkin daha çok cinsiyetçi yaklaşıtlarına; çocukların oyuncak seçimlerinde oyuncanın türü, rengi, aile ve yakın çevrenin bakışı, anne-baba arasındaki kalıplaşmış rol dağılımı gibi durumların etkili olduğuna ulaşılmıştır (Yağan Güder, 2014; Yağan Güder & Alabay, 2016; Yıldız & Kayılı, 2014). Bunlara ek olarak Weisgram ve arkadaşları (2014) tarafından yürütölen çalışmada oyun ve oyuncaklara yönelik kalıp yargısal bir tutum içerisinde olan çocukların, anne-babalarının da söz konusu eylem ve nesnelere cinsiyetçi bir şekilde yaklaştıkları sonucuna ulaşılmıştır.

“Saçlarında Soru İşaretleri” dışındaki 15 romanda kadın karakterlerin “süs eşyası, takı (kolye, küpe, yüzük), aksesuar, çiçek desenli nesneler” kullandıkları; “Az Buçuk Teo”, “Gazete Fısıltıları”, “Lodos Yolcuları”, “Horoz Adam ve Korsan”, “Sıcak Çikolatalı Yolculuklar” romanlarındaki erkek karakterlerin “bilgisayar oyunu, elektronik ve teknolojik aygıtlar, futbol topu ve futbol forması”; “Gökkuşığı Yazı”ndaki erkek karakterin “oyuncak itfaiyeci”; “Şarkını Denizlere Söyle” romanındaki “oyuncak itfaiye arabası” ve “Vanilya Kokulu Mektuplar”daki erkek çocuğun “teleskop” gibi nesnelerle ilgilendikleri görölmüştür. Bunlara ek olarak “Babamın Gözleri Kedi Gözleri”, “Şarkını Denizlere Söyle”, “Horoz Adam ve Korsan”, “Az Buçuk Teo” romanlarındaki bazı erkek karakterlerin, tarzları kadınlarınkinden farklı olsa da kolye, küpe, yüzük gibi takılar kullandıkları dikkat çekmiştir. Karakterlerin kullandıkları, seçtikleri ve ilgilendikleri nesnelere bakıldığında romanlarda toplumsal cinsiyet kalıp yargılarına genel olarak uyulduğu; zaman zaman bu kalıp yargılara aykırı örnekler sunulduğu söylenebilir. “... İçeri girdim. Dipte kafasını kazıtmış tek küpeli bir genç, balık ayıklıyordu...” (HAK, s. 117); “... Engin Amca’nın boynunda, gömleğinin içinde sakladığı bir kolye vardı...” (BGKG, s. 108); “... Polat mıyım ben? Akli fikri saçında, küpesinde...” (ABT, s. 15); “... Çok geçmemiş, zırt pırt bir adam gelmeye başlamıştı dükkâna. Esmerdi... Sağ elinin orta parmağındaki Napolyon yüzük, elini öptürürken alnıma çarpmıştı...” (ŞDS, s. 121).

Toplumlarda cinsiyet bağlamında renk kodlaması, renklere cinsiyet yükleme gibi durumlar yaygın olarak görülmektedir. Yağan Güder ve Alabay'ın (2016) yaptığı çalışmanın bir diğer bulgusu da renk faktörüyle ilgilidir. Çalışmada çocukların oyuncakları toplum tarafından kalıplaştırılmış ve cinsiyet yüklenmiş renklerden oluşmalarına göre ayırdıkları; kız çocukları pembe, mor, kırmızı renkteki oyuncakları seçerken, erkek çocuklarının mavi, siyah, gri, kahverengi renkteki oyuncaklara yöneldikleri bulgularına ulaşılmıştır. Bu sonuçlara paralel olarak “Sıcak Çikolatalı Yolculuklar”, “Saçlarında Soru İşaretleri”, “Melo”, “Horoz Adam ve Korsan”, “Az Buçuk Teo”, “Babamın Gözleri Kedi Gözleri”, “Gökkuşakğı Yazı”, “Sirk Kızı”, “Vanilya Kokulu Mektuplar” ve “Puf, Pufpuf, Cuf, Cufcuf ve Cino” romanlarındaki kadın karakterlerin çoğunlukla pembe ve tonları (gölkurusu, gül pembe, çingene pembesi), kırmızı, turuncu, mor renklerdeki nesneleri kullandıkları; “Domates Saçlı Kız” ve “Gökkuşakğı Yazı” romanlarında mavi, yeşil gibi renklere de yöneldikleri görölmüştür. “... Annem çok sevimliydi. Pembe kareli elbisesini giymişti...” (BGKG, s. 13); “... Berta oflaya puflaya pembe, yakası siyah kürklü kabanını giydi. Pembe beyaz çiçekli şemsiyesini koluna taktı...” (PUF, s. 52); “... Ben kendimi kız kardeşimin odasındaki eşyaları incelemeye vermiştir. Kapaklarından biri pembe öteki beyaz bir gardırop, içinde rengârenk kapaklı kitaplar konmuş pembe kitaplık, begonvil dalı desenli yatak örtüsü, duvarda da kardeşimin çizdiği koyu pembe çerçeveli resimler...” (SK, s. 68); “... Teyzemindi bavul. Evlenmeden önce ara sıra gelir, kalırdı bizde. ‘Süslü Kokona’ adını takmıştı. Her şeyin en canlı renklisini o bulurdu. Çantası cart pembe, elbisesi cart yeşildi...” (SÇY, s. 170).

Erkek karakterlerin renk seçimlerine bakıldığında ise mavi, siyah, gri ve lacivert renklerinin yanı sıra turuncu, kırmızı ve pembe renklerini de kullandıkları dikkat çekmiştir. Bu durum göz önüne alındığında romanlarda yukarıda belirtilen araştırma sonuçlarına ters düşen örneklerle de karşılaşıldığı ve renkler hususunda bazı açılardan toplumsal cinsiyet kalıp yargılarının kırıldığı söylenebilir: “... Gri, lacivert, siyah elbiselerinin içinde otoriter, ağırbaşlı bir adamdı...” (ABT, s. 155); “... Behçet Bey, üzerine sanki vitrinden yeni çıkmış kırmızı bir mont giymişti...” (LY, s. 40); “... Öğretmenin oğlu kırmızı ayakkabı, bordo kadife pantolon giyerdi. Yutkunarak bakardım ona...” (ŞDS, s. 98); “... Öğretmeni, oğlanın yakasına taktığı pembe papyona ses çıkarmadı...” (VKM, s. 62); “... Uzakta köşede duran kırmızı deri montlu oğlanı gösterdi...” (HAK, s. 114).

Romanlar toplumsal cinsiyetle ilişkili mekân temsiliyeti bakımından incelendiğinde kadın ve erkek karakterlerin, betimlendikleri mekânların farklılık göstermediği belirlenmiştir. “Babamın Gözleri Kedi Gözleri”, “Gazete, Fısıltıları”, “Gökkuşakı Yazı”, “Melo”, “Sirk Kızı”, “Sıcak Çikolatalı Yolculuklar” ve “Puf, Pufpuf, Cuf, Cufcuf ve Cino” romanlarında ev ortamı gibi özel alanda ve kamusal alanda kadın ve erkek karakterler birlikte betimlenmiştir. Ancak “Puldan Taştan Lahanadan”, “Horoz Adam ve Korsan”, “Şarkını Denizlere Söyle”, “Az Buçuk Teo”, “Domates Saçlı Kız” romanlarında yetiştirilme biçimi, kültürel özellikler, yaşanan yer, sosyoekonomik durum, eğitim düzeyi gibi değişkenlerin etkisiyle erkeklere oranla kadın karakterlerin ev içi alanlarda daha fazla yer aldıkları görülmüştür. Toplumsal cinsiyetin mekânsal temsiliyetiyle ilişkili olarak “Şarkını Denizlere Söyle”, “Az Buçuk Teo”, “Lodos Yolcuları”, “Gökkuşakı Yazı”, “Sıcak Çikolatalı Yolculuklar” romanlarında bazı erkek karakterlerin kadınlardan ayrı bir biçimde başta kahvehâneler olmak üzere meyhâne, internet kafe, loto bayii, langırt salonu gibi mekânlarda kurgulandıkları belirlenmiştir. “... Bir gün köye inmiş. Köyün erkekleri kahvehâneye dolmuş, kâğıt oynuyorlarmış...” (ŞÇY, s. 154); “... Dedem ‘Akşamüstleri kahvehâne de pişpirik oynayacağıma, Bubik’le arkadaşlık ederim,’ dedi...” (GY, s. 52); “... Sümsük köpek kahvehânenin çıkan Suat Amca’nın üstüne üstüne havladı...” (ABT, s. 17); “... Aykut bir akşam ısınmak için gittiği kahvehânenin televizyonunda gördü kendi desenlerini...” (LY, s. 92); “... Taner yazlık sözünü dilinden düşürmedi. Günler öncesinden anlattı da anlattı... Arkadaşları ‘kafa’ymış. İnternet kafe, langırt salonu, loto-toto bayii eve iki adımmış...” (ŞDS, s. 7); “... Babamın kahvehâne günleri olaylı geçer. Dili sivridir. Kuzu kuzu oturmaz, sağa sola laf atmasa içi rahat etmez. Yine dilini tutamamış, yaka paça atılmış kahvehânenin...” (ŞDS, s. 70-71).

Yalçınkaya (2015) mekân ile cinsiyetin bir arada düşünülmesi sonucunda kişilerin belleğinde mekâna ilişkin “kim, ne zaman, niçin, hangi koşullarda, kimlerle” orada bulunabileceğine yönelik sorular oluştuğunu; mekânlar ayrıştırılarak “kahvehâne, stadyum, kışla” gibi yerlerin erkeklerle, “ev, el işi kursları, kadın lokâlleri” gibi yerlerin de kadınlarla eşleştirildiğini; bireylerin toplumsallaşma sürecinde içselleştirdikleri rollerin mekânlarda kendini davranış olarak gösterdiğini ve somut bir görünüm kazandığını belirtmiştir. Dolayısıyla toplumun sosyokültürel yapısından beslenen bu durumun doğrudan toplumsal cinsiyet kavramıyla ilişkili olduğu söylenebilir. Sosyal yaşamın önemli bir parçası olan mekân, insanla ilişkisi üzerinden toplumsal ve kültürel yapının da yansıtıcısı durumundadır.

Alanyazına bakıldığında toplumsal cinsiyet bağlamında mekânların “kamusal” ve “özel” olarak ayrıldıkları görülmektedir. Ataerkil bir sosyal yapılanmada mekânların cinsiyetlere göre ayrıldığını; kadınların genellikle özel, erkeklerinse kamusal alanda yer aldıklarını aktaran çalışmalar bulunmaktadır. Bhasin (2003, s. 14) “sokak, kışla, cami, stadyum, spor kulübü, kahvehâne, meyhâne” gibi mekânlarda öncelikli ve ağırlıklı olarak erkeklerin bulunduğunu belirtmiştir. Toplumsal cinsiyet bağlamında mekânların özel ve kamusal olarak ayrılmasında ve erkeklerin kamusal alanda kadınlara göre daha etkin, daha özgür olmasında toplum tarafından kadın ve erkeğe yüklenen toplumsal cinsiyet rollerinin payı büyüktür. Aytaç (2005, s. 30), cinsiyete dayalı ön kabuller ile doğru-yanlış yargılarının kadın-erkek toplumsallığının farklı biçimlerde oluşturulma ve sürdürülmesinde belirleyici olduğunu; cinsiyet rolleri bakımından katı kodlanmışlığa dayalı kültür ve toplumlarda, cinsiyet farklılıklarının yaşamın tüm bölmelerinde ve mekân kullanımında kendini gösterdiğini vurgulamıştır.

Sevim Ak yapıtlarında kadın ve erkek karakterlerin mekân kullanımı noktasında “Şarkını Denizlere Söyle”, “Az Buçuk Teo”, “Lodos Yolcuları”, “Gökkuşağı Yazı”, “Sıcak Çikolatalı Yolculuklar” romanlarında bazı erkek karakterlerin betimlendikleri kahvehânelerle ilişkili olarak Aytaç (2005, s. 31), kamusal alanlar arasında bulunan bu mekânların Doğu ve Batı coğrafyasında toplumsal cinsiyet ayrımına en fazla açıklık gösteren yerlerin başında geldiğini aktarmış; cinsiyet odaklı ayrımcı kodların belirleyici olduğu kahvehânelerin, genellikle erkek nüfusu çekerek cinsiyete dayalı kamusal alanın sınırlarını keskinleştiren ve temelde erkek egemen kültür üreten mekânlar olduğunu belirtmiştir.

Kadın ve erkek karakterlerin birlikte betimlendikleri, cinsiyetlerden dolayı herhangi bir mekân ayrımına gidilmeyen “Babamın Gözleri Kedi Gözleri”, “Gazete, Fısıltıları”, “Gökkuşağı Yazı”, “Melo”, “Sirk Kızı”, “Sıcak Çikolatalı Yolculuklar” romanlarında karakterlerin şehir merkezinde yaşadıkları, ekonomik durumlarının iyi ve eğitim düzeylerinin yüksek olduğu dikkat çekmiştir. Aytaç’ın (2005, s. 32-33) çalışması da romanlardan elde edilen bu bulguları destekleyecek niteliktedir. Aytaç, büyük şehirlerde kadın ve erkeklerin aynı ortamda bulunması sonucunda mekânları cinsiyete özgü kodlarla düşünmede esnemeler başladığını; kamusal alanın cinsiyet ayrımına dayalı kodlarının çözüldüğünü belirtmiştir.

Romanlarda Dil-Anlatım ve Toplumsal Cinsiyet Algısı

İnsanın içine doğduğu toplum, ona belirli bir yaşam biçimi ve kimlik sunmaktadır. Toplum içinde edinilen bu kimlik ve davranışların kaynağı, çok yönlülük ve çeşitlilik de içermektedir. Yaşam boyu devam eden bir süreçte kimlik; toplumsal, tarihsel ya da ekonomik gerçekliklere, toplumsal etkileşimlere, öznel beklentilere göre yeniden oluşturulmaktadır. Dolayısıyla insan, değişik kimlik katmanları kullanmakta; kamusal alan içerisinde kurumsal ve sosyal çevreyle ilgili çeşitli gruplarla tanımlanmaktadır. Kişinin kimliğini oluşturan ve onu tanımlayan gruplardan biri de cinsiyete yöneliktir. Cinsiyet, yalnızca biyolojik bir özellik olmayıp aynı zamanda toplumsal bir kimlik sunduğu için kişilerin yetiştirilme ve davranış şekillerini, algılama ve yorumlama biçimlerini, dolayısıyla dil kullanımlarını etkilemektedir. Bu nedenle toplumsal tabakalar ve meslek grupları gibi cinsiyet de dil kullanımında toplumsal bir değişken olarak güç sahibidir. Sosyal ve kültürel gerçeklikler ile dil arasındaki etkileşimi incelemek; bu doğrultuda toplumsal cinsiyet ve dil kullanımı ilişkisini ortaya koymak toplumdilbilim alanının kapsamındadır. Dilbilimin alt alanı olan toplumdilbilim cinsiyetler arasında görülen sözvarlığı, sözdizimi, sesletim farklılıkları; toplumun kadın ve erkeklere yönelik farklı dilsel tutumları; kadın ve erkeklerin dil davranışları; toplumdaki cinsiyet ayrımcılığının dilsel yansımaları gibi konular üzerine odaklanmaktadır (Çolak, 2019, s. 29).

Kişinin kültürü, yaşadığı coğrafya, aile ve çevresi, eğitim düzeyi, mesleği, cinsiyeti dil kullanımını önemli ölçüde etkilemekte, farklılaştırmakta ve kişiye özgü dil tavırları oluşturmaktadır. Kadın ve erkek toplumsal açıdan farklı olduğu için toplumun onlara yüklediği roller ve onlardan beklediği davranışlar da farklıdır. Bu sosyal gerçekliği, toplumsal bir olgu olan dil tam olarak yansıtmaktadır. Toplumsal cinsiyet kaynaklı ayrımlar, dil kullanımında ve dilsel ifadelerin anlamlandırılmasında kendini göstermektedir (Çolak, 2019, s. 98). Lakoff (1975, s. 57) kadın ve erkek dilinin genel özellikleriyle ilgili bazı belirlemeler yapmıştır. Kadınların erkeklere göre daha kibar, doğru ve kuralına uygun bir dil kullandıkları; kadın dilinde olasılık ve onaylama belirten ifadelerin daha çok geçtiği; kadınların konuşmalarında ayrıntılara daha çok yer verildiği; erkeklerin kadınlara göre daha az doldurma sözcük kullandıkları gibi yargılar Lakoff'un (1975) belirlemeleri arasındadır. Ancak bu dil özelliklerinin, tüm erkek ve kadınlar için geçerli olmadığını belirtmek gerekir.

Çalışmanın bu bölümünde, Sevim Ak romanlarında yer alan kadın ve erkek karakterlerin dil kullanımlarına toplumsal cinsiyet üzerinden bakılmış; gerek dil kullanım biçimleri gerekse cinsiyetlere ilişkin aktardıkları cümle yapıları doğrultusunda karakterlerden yansıyan toplumsal cinsiyet algısı belirlenmeye çalışılmıştır. Yukarıda da belirtildiği gibi toplumsal cinsiyet ve dil kullanımı arasında çok sıkı bir ilişki söz konusudur. Bu nedenle toplumsal cinsiyet algısı odaklı bu çalışmada, romanları dil ve anlatım yönünden irdelemek önemli görülmüştür. Bu bağlamda karakterlerle ilişkili olarak toplumsal cinsiyet açısından değerlendirilecek konuşma, betimleme ve benzetmelere; karakterlerin birbirleri için kullandıkları adlandırma ve seslenmelere ayrı başlıklar altında yer verilmiştir. Ayrıca karakterlerin konuşmalarında geçen ve yazarın dil evreninde bulunan cinsiyete yönelik deyimler ile karakterlerin kullandığı argo ifadeler de ele alınmıştır.

Konuşmalar

Konuşma, duygu ve düşüncelerin söze dökülüp bilişsel yapı, süreç ve işlemlerin açığa kavuşturulmasıdır. Buna göre kişiler belleklerindeki görünüşleri konuşma yoluyla ortaya koyabilir (Güneş, 2014, s. 3). Yazınsal nitelikli yapıtlarda diyalog ve monologlar aracılığıyla karakterlerin özellikleri, istekleri, duyguları, düşünceleri, görüşleri, inançları, değerleri ve bakış açıları gibi pek çok öge yansıtılmaktadır (Özçiftçi, 2016, s. 4). Söz konusu konuşmalar, okur ya da izleyicilerin belleğinde karakterlere yönelik birtakım bilgilerin oluşmasına olanak sağlaması bakımından da işlevseldir. Altan (2019, s. 47) insan yaşamının karşılıklı konuşmalarla yapılandığını; bu konuşmaların cinsiyetlere özgü söylemler içinden doğduğunu ve bu söylemlerin toplum tarafından yaratıldığını; toplumsal ile bireysel olan arasındaki sıkı bağların içinde de düşüncelerin yer aldığını vurgulayarak kadın-erkek konuşma ve söylemlerinin onların algılarını yansıttığını belirtmiştir. Bu çalışmada da roman karakterlerinin toplumsal cinsiyet algılarını belirleyebilmek amacıyla karakterlerin karşılıklı konuşmaları (diyaloglar) ve kendi kendine yaptıkları konuşmaları (iç monolog, dış monolog) incelemek önemli görülmüştür. Bu bağlamda karakterlerin hemcins ve karşı cinslerinin davranışları, çeşitli özellikleri, yaşam biçimleri gibi niteliklerine ilişkin yorum içeren konuşmalarında toplumsal cinsiyet algıları değerlendirilmeye çalışılmıştır. Bu konuşmalar doğrultusunda roman kişilerinin kadın ve erkek cinsiyeti zihinlerinde nasıl konumlandıkları ele alınmıştır. Diyalog ve monologlar üzerinden yapılan yorum ve değerlendirmelerde karakterlere yönelik toplumsal sınıf, statü,

sosyal ağlar, yaş grubu gibi etkenler göz önünde bulundurulmuştur. İlgili örnekler “Puf, Pufpuf, Cuf, Cufcuf ve Cino”, “Sıcak Çikolatalı Yolculuklar”, “Şarkını Denizlere Söyle”, “Babamın Gözleri Kedi Gözleri” ve “Saçlarında Soru İşaretleri” romanlarından alınmıştır.

“Puf, Pufpuf, Cuf, Cufcuf ve Cino” romanında bir çiftlik sahibi Bay Kavakyeli’nin çiftlikteki işleri çekip çeviren yardımcı kadın için kullandığı “Berta, çiftliğin baş kemancısı” ifadesi, yönetici ve işveren pozisyonundaki bir erkek karakterin gözünden kadınların işleri kolaylaştırma, yoluna koyma, düzenleme, sorumluluk alma ve yerine getirme gibi özelliklerle gösterilmesine karşılık gelir. Dolayısıyla kullanılan “baş kemancı” benzetmesiyle iş yaşamında kadınların yeri, önemi ve değerine ilişkin görüşlerinin de yansıtıldığı söylenebilir. “... Çiftlik sahibi Bay Kavakyeli ‘Berta, çiftliğin baş kemancısı. O bir falso yapsa çiftlik çöker,’ derdi.” (s. 8).

“Puf, Pufpuf, Cuf, Cufcuf ve Cino”da toplumsal cinsiyete yönelik geleneksel yargılarla yetişmiş ve bunların izlerini yansıtan Berta’ya göre erkekler çoğunlukla “çapkın, şıpsevdi, maymun iştahlı” kişilerdir. Bu durumu kaptanlar özelinde tüm erkekler için şu sözlerle dile getirmiştir: “Berta, kaptana, teşekkür ederim anlamına gelen bir işaretle karşılık verdi. İçinden de homur homur homurdandı... ‘...Kaptanlar çapkın olur. Her limanda bir sevgili bulurlar,’ dedi içinden...” (s. 53). Ayrıca Berta, birbirine yabancı kadın ve erkekler arasında kurulan iletişim sırasında erkeklerin karşısındaki kadınla göz teması kurmamasını olumlu karşılamaktadır. Bu durum da yine Berta’nın yetiştirilme biçimi, kültürel yapısı, yaşadığı ortam, eğitim düzeyi ve romanın yazıldığı dönem gibi değişkenlere bağlanabilir. “... İlk önüne çıkan adama Gırgır Bo’nun evini sordu. Adam çok uzun boyluydu ve bir korkuluğa benziyordu. Berta’ya yolu tarif ederken boynu bir soru işareti gibi kıvrılmıştı. ‘Gerçek bir beyefendi. Konuşurken yüzüme değil, yere bakıyor.’ diye düşündü Berta...” (s. 54).

“Puf, Pufpuf, Cuf, Cufcuf ve Cino”da kadın ve erkek cinsiyeti yüklenen kazlar arasında geçen konuşmada da geleneksel cinsiyet rollerinin, toplumsal cinsiyet kalıp yargılarının izleri görülmektedir. “... Bense bir sürü yavrumuz olsun isterim... Yetmiyor muyuz sana? Daha kimlere görünmek istiyorsun?..” (s. 71) cümlelerinden anlaşılaacağı üzere erkek kazın belleğine yerleştirdiği kadın figürü, geleneksel cinsiyet rollerine uygun olarak çizilmiştir. Buna karşılık kadın kaz tarafından söylenen “... Sen benim mum ışığı gibi titrek bir ışık olarak kalmamı istiyorsun. Yalnızca çevresini aydınlatır mum ışığı. Oysa ben gün ışığı olmak isterim. Her yerden görünmek, herkes tarafından fark edilmek isterim...” (s. 71)

cümleleri ise toplumsal cinsiyet kalıp yargılarını desteklemeyen niteliktedir. Bu noktada yazarın, toplumun kabul gördüğü ve kalıplaştırdığı kadın rollerini kırmaya çalışan/kıran bir kadın karakter yarattığını söylemek mümkündür.

“Sıcak Çikolatalı Yolculuklar” romanında Harun Bey’in yaşlı bir kadına söylediği “... Terk edilmiş bir köyde yalnız başına bunca işi başarmak kolay mı? Üstelik kadın hâlinizle...” (s. 144) cümlelerinde geçen “üstelik kadın hâlinizle” ifadesi de erkeğin kadına bakışını ve kadın algısını açığa çıkarması adına önemlidir. Bu kullanımda toplum tarafından kadına yakıştırılan “güçsüzlük, dayanıksızlık” gibi durumlara gönderme yapılmıştır. Romanda köyü için canla başla çalışan, doğal güzelliklerin yok olmaması uğruna emek harcayan güçlü ve kararlı bir kadın karakter çizilmesine karşın erkek karakter için bir kadının erkek desteği olmadan, tek başına bu işleri başarması hem takdir edilmiş hem de şaşkınlık uyandırmıştır. Bunun üzerine kadın karakterin söylediği “... Kadını erkeği mi kaldı oğlum. Köyümüzün eski hâlini bilseniz, siz de kıyamazdınız çürüyüp gitmesine...” (s. 145) cümlelerinde ise söz konusu işlerin belli bir cinsiyete yönelik olmadığı, bu zamanda kadına ve erkeğe yüklenen görevlerin farklılık göstermemesi gerektiği dile getirilmiştir.

“Şarkını Denizlere Söyle” romanındaki konuşmalarda ise karakterlerin yetiştirilme biçimleri, yaşadıkları yerleşim yeri, ekonomik durumları ve eğitim düzeyleri gibi değişkenlerin etkisiyle daha çok geleneksel cinsiyet rollerinin izleri görülmektedir. Bir kasabada yaşayan, sosyoekonomik durumları ve eğitim düzeyleri düşük olan geniş aile bireylerinin okur karşısına çıktığı romanda, Tan adındaki gencin içinden geçirdiği konuşma onun kadın ve erkek algısını da yansıtmaktadır. “Dalgaların sesinde yağmurun kokusunu, küçük çocuk cıvıdamalarını, dedemin tekerlekli tezgâhının sesini, annemin çamaşır günleri esintisini, Suzan Abla’nın ıspanak kavurmasının kokusunu duyuyordum...” (s. 13) cümlelerinde görüldüğü gibi Tan için kadınlar “yemek ve temizlik yapan”, erkeklerse “tamir işleriyle uğraşan” kişiler olarak kodlanmıştır. Tan’ın annesi de büyük ölçüde toplumsal cinsiyet rollerine uygun davranan bir karakterdir. “Ev geçindirme, evin maddi sorumluluğunu üstlenme, çalışıp para kazanma” noktasında birincil görevin erkeklerde olduğunu düşünen kadın, bu görevleri yerine getiremeyen eşini azarlayan, küçümseyen ve aşağılayan bir tavır içerisindedir: “...İstersen sefillik çeker miydin? Sağlıklı, güçlü adamsın. Taşı sıksan suyu çıkar. Fabrikadan ayrılmasaydın kim bilir neredeydin şimdi, rahat battı! Eline ne aldıysan battı. Döne döne geldin babanın

dükkânına. Geldiğin günden beri de çivi çakmadın. On sene önce neyse aynı dükkân işte... Bir işte dikiş tutturdun mu şimdiye dek? Maceradan maceraya sürüklendim durdum peşinden. Arıcılıkmış, sütçülükmüş. Sen kır adamı mısın? Anlamadığın işlere bulaşır durursun. Sonuç ne? Batak!..” (s. 36). Her ne kadar toplumsal cinsiyet kalıp yargılarına göre davranırsa da annenin zaman zaman bu yargıların dışına çıktığı, cinsiyetçi algısından uzaklaştığı durumlar da söz konusudur: “... Kızının az giyilmiş, küçülmüş giysileri. Kız kazağı deyip burun kıvrırma. Kız erkek aynı şeyi giyiyor artık...” (s. 98). Annesinin bu cümleleri üzerine Tan, ölmüş babasının sözlerini anımsamakta; bu yolla babasının toplumsal cinsiyet algısını yansıtmaktadır: “... Kırmızı giydirmezdi babam. ‘Erkek adam kırmızı giymez,’ derdi...” (s. 98). Babasının böyle bir algıya sahip olmasında kültürel özellikleri, yetişme biçimi ve düşük eğitim düzeyinin etkisi olduğunu söylemek mümkündür. Cinsiyetlere göre renk kodlaması noktasında Psikolog Eren tarafından Tan’a söylenen “... Çok yakışmış kırmızı...” (s. 169) cümlesi, aynı renge yaşam biçimleri, yaşları, eğitim durumları tamamen farklı iki erkeğin verdiği tepkiyi göstermesi bakımından önemlidir. Bu açıdan değerlendirildiğinde yazarın, romanlarında, karakterleri, özelliklerine ve içinde yaşadıkları sosyokültürel yapıya uygun olarak konuşturduğunu; dolayısıyla bazı romanlarda karakterlerin toplumsal cinsiyet kalıp yargılarını pekiştiren örnekler olarak karşımıza çıktığını, bazı romanlarda ise karakterlerin toplumsal cinsiyet kalıp yargılarını desteklemeyen ya da bunlara aykırı düşen örnekler olarak yer aldığını söylemek mümkündür.

Bir kız çocuğunun başına gelenleri ve içinden geçirdiklerini günlüğüne aktarmasıyla oluşan “Babamın Gözleri Kedi Gözleri” romanında toplumsal cinsiyete dair kalıp rollerden sapmalar söz konusu olsa da karakterlerde geleneksel kodların izleri de görülmektedir. Romanın baş karakteri olan kız çocuğunun günlüğüne yazdıkları onun kadın ve erkek algısını ortaya koyacak niteliktedir. Anne babasının boşanması sonucunda annesiyle birlikte yeni bir düzen kuran küçük kızın ağzından erkek ve kadınların (anne ve babaların) yaptıkları eylemler şu sözlerle aktarılmıştır: “... Anneme bugünkü kadar hiç kızmamıştım. Babam hakkında bildiklerini benden saklıyor. Babamın yokluğunu belki de hiç hissetmiyor. Hissetmez tabii. Salça kutusunu kendi açabiliyor artık. Yeni, becerikli bir konserve açacağı aldı. Şimdiki evimizin sigortaları otomatik. Atınca düğmesine basıyorsun, düzeliyor. Sigorta tellerini sarması için babama gerek kalmadı. Bana hâlâ gereklisin baba...” (s. 29); “... Hastalandığımda annem en sevdiğim yemeği yapar, babam

yeni bir oyuncak alır gelirdi...” (s. 21); “... Benim babam kahvelerde zaman tüketen, sigara üstüne sigara tüttüren babalardan değilmiş meğerse...” (s. 61).

“Saçlarında Soru İşaretleri” romanında Hayri Bey eşini, eşinin işlerini anlatırken sahip olduğu kadın ve erkek algısını da yansıttığı görülmektedir. “... Bir aile olunca hayatın kurgusu rutinleşmiyor, karmaşıklıyor. Ben kendi işime sarıldım, gerisine kulak asmadım. Eşimin titizliğine, disiplinine güvendim. Saime işten gelir gelmez önlüğünü takar, mutfığa daldı. En büyük hobisiydi yemek. Akşam soframıza dört çeşitten az yemek koyarsa sevimsizleşirdi. Saime’nin kulağı, gözü yeni yemek tariflerini toplamaya ayarlıydı. Televizyonda gördüğü, iş yerinde tattığı yeni bir yemeği bize tattırmaktan büyük haz alırdı. ‘Ev buram buram yemek koktu mu, korkma. O evde sorun olmaz,’ derdi annem. Biz bu terbiyeyle büyümüşüz, kuşku duymuyorduk ilişkilerimizden. Birbirimize yaslanmıştık, mutluyuz deyip geçiyorduk...” (s. 82-83). Görüldüğü üzere esnafılık yapan Hayri Bey’in sözlerinden toplumsal cinsiyet kalıp yargılarıyla yetişmiş ve bunları içselleştirmiş biri olduğu anlaşılmaktadır. Onun algısına göre kadın bir meslek sahibi olsun ya da olmasın ev işlerinden, evin düzeni ve disiplininden; erkekse kendi işleriyle ilgilenmekten, evi geçindirmekten sorumludur. Liseden sonra öğrenimine devam etmeyip babasının yanında esnafılık yapan Atıl’ın “... Annemin kursa gitmesi evimizin yirmi gün susuzluktan kavrulması gibi bir şey. Buzdolabı tıka basa yiyecek içecek dolu şansımıza. Annem yurtdışına çıkmadan önce her gün ne yer ne içeriz, ince ince hesabını yaptı...” (s. 31) sözlerinden de anlaşılacağı üzere evle ilgili işlerden, ev halkının bakım ve hizmetinden sorumlu olan kişi annedir. Annesinin belli bir süre evde olmaması durumunu “evin susuzluktan kavrulması” olarak ifade eden Atıl’ın belleğinde yarattığı kadın algısı da toplumsal cinsiyet kalıp yargılarıyla benzer yöndedir. Bunlara ek olarak Hayri Bey’in kullandığı “... Sözüm namusumdur benim. Babamdan böyle gördüm!..” (s. 87) cümleleri de onun toplumsal cinsiyet algısının izlerini taşımaktadır. Bu cümlelerde “söylediği sözün arkasında olma, sözünde durma, doğruluk ve dürüstlük” gibi durumlar erkeklikle bağdaştırılarak aktarılmıştır. Yine benzer biçimde “sözünün eri, erkek sözü” gibi dilimize yerleşmiş kalıp ifadeler de cinsiyetçi algı doğrultusunda ortaya çıkan cinsiyetçi söylemler arasındadır.

Betimlemeler

Roman, yapısal ögeler ve kompozisyon düzeninin birleşmesiyle ortaya çıkan edebî bir türdür. “Kişiler, zaman, mekân ve olay örgüsü” romanın yapı ögeleri; “anlatım, betimleme, diyalog ve monolog” ise romanın kompozisyon ögeleri arasındadır. Roman üretim aşamasında farklı amaçlar için betimlemeye başvurulmakta; kimi yazarlar ayrıntılı betimleme yaparken, kimileri etkileyicilik/çarpıcılık gibi birçok işlevi yerine getiren öz betimlemeler kullanmaktadır (Günday, 2020, s. 230). Romanını oluştururken gerçek dünyadan esinlenerek okuruna küçük bir dünya sumak isteyen yazarın, bunları sağlamak için anlattıklarına gerçekçi bir atmosfer kazandırması gerekmektedir. Betimleme, bu amaca ulaşmak için yazarların yararlandığı anlatım tekniklerinden biridir. En yalın biçimiyle “sözcüklerle resim yapma sanatı” olarak tanımlanan betimleme için Hegel “gözlemleyen aklın etkinliği” ifadesini kullanmıştır (Uyanık, 2011, s. 59). Eziler Kıran ve Kıran (2003, s. 19) anlatılarda betimlemelerin kişileri tanıtmak, eylem ve olayların koşullarını anlatmak, onlara bir gerçeklik izlenimi vermek, bir etki veya beklenti yaratmak, atmosfer oluşturma gibi işlevlerde kullanıldığını belirtmiştir. Ayrıca betimlemeler, yazarın anlatım biçimi ve anlattıklarına öznellik katıp katmamasına göre sınıflandırılabilir. İzlenimsel betimlemede duygular ve öznellik yoğunken, açıklayıcı betimlemede nesnellik söz konusudur (Uyanık, 2011, s. 60).

İnsanların herhangi bir nesne, kişi veya mekâna ilişkin yaptıkları betimlemelerin; aynı zamanda söz konusu nesne, kişi ya da mekâna yönelik bakış açıları, duygu durumları, tutum ve algılarının dışavurumu olduğu söylenebilir. Konuyla ilgili olarak Eziler Kıran ve Kıran (2003, s. 19) betimlemelerin, betimleyen figürün bakış açısını ortaya koyan belirtiler yardımıyla düzenlendiğini vurgulamıştır. Bu doğrultuda çalışmada Sevim Ak romanlarında toplumsal cinsiyet bağlamında değerlendirilebilecek betimlemeler ele alınmış; bunlar üzerinden karakterler ve yazardan yansıyan toplumsal cinsiyet algısına ilişkin değerlendirmeler yapılmıştır. Başka bir ifadeyle bu çalışmada, toplumsal cinsiyet çatısı altında toplanabilecek betimlemeler dikkate alınmış; roman karakterleriyle yazarın olay, durum, kişi, mekân ve kavramlara (annelik, babalık, eş gibi) yönelik yaptığı niteleme, tanımlama ve anlatımlar üzerinde durulmuştur. Karakterlerce yapılan betimlemelerin genellikle izlenimsel; karakterlerden bağımsız yazarın yaptığı betimlemelerin de açıklayıcı nitelikte olduğu görülmüştür. Konuyla ilgili en belirgin örneklerle “Gemici Dedem”,

“Şarkını Denizlere Söyle”, “Puldan Taştan Lahanadan” ve “Az Buçuk Teo” romanlarında karşılaşmıştır.

“Gemici Dedem” romanındaki baba oğlunun ağzından sert, kırıcı, soğuk, sevgisini göstermeyen, en ufak sorunları büyüten, sürekli evin bütçesini düşünen biri olarak betimlenmektedir. Büyük şehirde büyüyen ve çevresinde farklı örnekler gören çocuk, babasının bu özelliklerinden rahatsızlık duymakta ve yapılanlara kendi içinde karşı çıkmaktadır. Çocuğun babasında gördüğü ev geçindirme sorumluluğunun büyük kısmını yüklenen, bu sorumluluk altında ailesine yeterli sevgiyi göstermeyen, fiziksel güce dayalı işler yapan, duygularını belli etmekten kaçınan bir baba/erkek figürüdür. Romanın sonlarına doğru babasının bu tavır ve davranışlarının nedeninin, kendi çocukluğunda ilgisiz bir baba ile büyümesi ve ona karşı öfke duyması olduğu anlaşılmıştır. Çocuğun babasını tanımlarken kullandığı ifadelerde özlem duyduğu, istediği ve aslında olması gereken baba imajı görülmektedir. “... Babam böyledir işte. Kırıp dökmeyi pek sever. Baba olacaklar en iyi odun kıranlardan mı seçiliyor? Benim babam odunu bir vuruşta ikiye bölmede ustadır da... Oysa iyi konserve açanları baba yapmalılar bence. Çünkü konserveyi döküp saçmadan açan biri, kimseyi kolay kolay incitmez. Nedense babam bana hiç sevgili oğluymuşum gibi davranmıyor. İşine gelmeyen bir şey söyledim mi bağırıp çağırıyor. Ne zaman bir şey istesem ‘Ağzından hep para sözü çıkıyor. Ben para babası mıyım? İçinde para olmayan bir şey yok mu?’ der...” (s. 10).

“Şarkını Denizlere Söyle” romanında 15 yaşındaki Tan, üvey babasını şu sözlerle betimlemektedir: “... Çok geçmemiş, zırt pırt bir adam gelmeye başlamıştı dükkâna. Esmerdi. Saçlarının önü dökük, göbeği genişti. Göğsünü kara kıvrıcık kıllar sarmıştı. Sağ elinin orta parmağındaki Napolyon yüzük, elini öptürürken alnıma çarpmıştı. Ailemizin erkekler taşlı yüzük, kolye takmazlardı. Ne yüzüğünü ne de gövdesine ince gelen sesini sevmiştim...” (s. 121). Küçük bir kasabada, ekonomik durumu zayıf, eğitim düzeyi düşük bir geniş aile içinde yetişen Tan geleneksel kodlarla büyütülmüş; genel anlamda toplumsal cinsiyet kalıp yargılarına uygun olarak davranan bir gençtir. Babasının ölümü üzerine aile birliği bozulmuş ve bu nedenle zamanının çoğunu sokaklarda geçiren Tan için bir erkek güçlü, korkusuz, sert ve dayanıklı olmalıdır. Annesinin ev işlerinden sıyrılıp iş yaşamına başlaması, maddi olarak evin tüm yükünü sırtlaması, bir erkeğin yaptığı bütün işleri neredeyse tek başına yapması da Tan’ı hayrete düşürmüştür. “... Annem evle dükkân arasında mekik dokuyordu. Perşembeleri kurulan pazardaki tezgâhımızın başına bile o

gidiyordu. Kapı önü çaylarını, konu komşu ziyaretlerini, televizyon dizilerini, yarışma programlarını boşlamış, işe adamıştı kendini...” (s. 74). Bu örnekten de anlaşılacağı gibi Tan’ın gördüğü ve belleğine yerleştirdiği kadın figürü, komşu kadınlarla bir araya gelip sohbet eden, televizyon dizileri ve yarışma programları izleyen, yaşamını ev ve çevresindeki dar alanlarda sürdüren bir kadın şeklindedir. Sahip olduğu bu cinsiyet algısından dolayı üvey babasının, genellikle kadınların taktığı yüzüğü takması; fiziksel görünümünün tersine ince sesli olması gibi durumlar Tan’a olağan gelmemiştir.

“Puldan Taştan Lahanadan” romanında simetri takıntısından dolayı “Simri” adıyla anılan adam şöyle anlatılmıştır: “... Simri Adam işe başladığı ilk gün için uğurlu günü perşembeyi seçmişti. Gece rüyasında duru mavi su görmüş, işinin rast gideceğine inanmıştı. Camgöbeği mavisi ceket, beyaz çan paça pantolon, mavi terekli beyaz şapka boyunu uzun gösterdiğinden ilk gün giysisi olarak onu seçmişti. Yüzünü limon ve tuz karışımıyla ovmuş, pırıl pırıl bir cilde kavuşmuştu. Yanından geçen başını çevirip tepeden tırnağa süzüyordu. Kasabada üstüne başına bu denli özen gösteren bir erkek yoktu çünkü...” (s. 31). Romanda Simri Adam’ın nasıl bir çevreden geldiği, yetiştirilme biçimi, geçmişi ve eğitimine ilişkin tam olarak bilgi verilmese de onun gelenekselleşmiş toplumsal cinsiyet kodlarının uzağında biri olduğu açıkça görülmektedir. *Toplumsal Cinsiyetin Eylem Temsiliyeti* bölümünde de belirtildiği gibi çoğunlukla kadınlara örtüştürülen bakımlı olma, giyim kuşamına, vücut ağırlığına, dış görünümüne özen gösterme gibi durumlar “Puldan Taştan Lahanadan”da Simri Adam, “Az Buçuk Teo”da Teo tarafından da gerçekleştirilmektedir. Onların belleğinde yarattığı kadın ve erkek algısı, yaşadıkları mahalledeki insanların algısından büyük ölçüde farklıdır. Bu nedenle her iki karakter de -cinsiyetleri ve yaşları fark etmeksizin- mahalleliler tarafından başlangıçta yadırganmıştır.

“Az Buçuk Teo” romanında büyük şehirde yaşayan ve eğitilmiş bir ailesi olan erkek çocuk, şehrin arka mahallelerinde anne ve ablasıyla yoksulluk içinde bir yaşam süren Buse’yi henüz o kadar iyi tanımamasına karşın onu şu sözlerle tanımlamaktadır: “... Buse’yle derslerden, matematik ve fen sınavlarından başka bir şey konuşamıyordum. Konuşmalarımızın arasına uzun sessizlikler giriyordu. Dünyasına sızmayı başaramamıştım daha. Evden çıkmayan, örgü ören, makrome yapan, tabu oynayan, beyaz dizi okuyan, televizyonda magazin programları izleyen, temizlik günlerinde başına eşarbnı takıp arabesk müzik söyleyen, ev hanımlarının toplantılarına giden, börek çörek pişiren bir kızdı gözümde...” (s. 94). Buse’nin ailesi yetiştirilme biçimleri, kültürleri, eğitim düzeyleri,

ekonomik durumları gibi nedenlerden ötürü kalıplaşmış cinsiyet kodlarına göre yaşayan bir ailedir. Dolayısıyla Buse de bu kodlarla büyütülmüş ve bunlara uygun davranan bir kız çocuğudur. Yine *Toplumsal Cinsiyetle İlgili Eylem Temsiliyeti* bölümünde genellikle kadın karakterlerle ilişkilendirilen eylemler, erkek bir çocuğun gözünde kadın ve kız çocuklarıyla bağdaştırılmıştır. Eğitilmiş bir aile tarafından Buse'den tamamen farklı bir biçimde yetiştirilen erkek çocuğun sözlerinde Buse ve ailesine –geleneksel olana- yönelik küçümseyici bir dil de söz konusudur.

Benzetmeler

İnsan çevresiyle kurduğu iletişimde karşısındakini anlamak için alıcı dil becerilerini kullanırken, kendini anlatabilmek için ifade edici dil becerilerinden yararlanabilir. İfade edici dil becerileri, dilde yaratıcılık sağlayarak doğal dil kullanımında bazı farklı yapılanmalar ortaya koyabilir. “Figüratif dil” olarak tanımlanan tür de bu yapılanmalardan biridir. İnsanlarda doğal dilin yeterli ölçüde ediniminden sonra benzetme, metafor, metonimi, deyim, ironi gibi terimlerin içinde bulunduğu “figüratif dil” kullanımı görülebilir (Kuz, 2018, s. 1-2).

Duygu ve düşüncelerin yaratıcı sözcükler kullanılarak ifade edildiği benzetmeler, anlaşılması en açık ve en kolay figüratif dil türlerindendir. Benzetme, dil dışındaki varlıkları dile dönüştüren simgesel bir kullanımdır. Daha yalın biçimiyle benzetme, aralarında ortak özellikler bulunan kavramların karşılaştırılması olarak tanımlanabilir. Benzetmelerin iletişimde iletilerin kısa ve öz biçimde aktarılması, daha az dilsel birimle daha geniş ve etkileyici bir içeriğin iletilmesi gibi işlevleri vardır (Kuz, 2018, s. 12). Zaman zaman benzetme ile karıştırılan metafor kavramı ise bir sözcüğün temel anlamından farklı bir anlamda bir diğerinin yerine kullanılması, bir düşüncenin diğeriyle karşılaştırılması veya örtük bir benzetmenin oluşturulmasıdır (Ritchie, 2013). Benzetme ve metaforlarda bir şeyin başka bir şeyle karşılaştırılması ya da anlatılması sürecinde kaynak alandan hedef alana doğru bir aktarım söz konusudur. Bu karşılaştırma, aktarma ve benzetim sırasında dil kullanıcısının çağrışım ve algılarının devreye girmesi olasıdır. Dolayısıyla bu başlık altında, Sevim Ak romanlarında kadın ve erkek karakterlerce üretilen benzetme yapılarına yer verilerek toplumsal cinsiyet algısını belirlemeye yönelik değerlendirmeler yapılmıştır. Romanlarda bu kapsama girecek çok sayıda örnekle

karşılaşılmamıştır. İlgili örnekler “Gemici Dedem” ve “Şarkını Denizlere Söyle” romanlarında görülmüştür.

“Gemici Dedem” romanındaki erkek çocuk kafasının karışıklığı ve aklının bulanıklığını anlatmak için şu benzetmeleri kullanmıştır: “... Kafam, tıpkı anneannemin sebze çorbası...” (s. 44); “... Kafamın içi annemin mutfak önlüğü. Leke leke...” (s. 43). Örneklerde görüldüğü üzere toplumun genel algısıyla paralel olarak çocuğun belleğinde de mutfak önlüğü ve sebze çorbası gibi mutfakla ilgili öğeler kadınlarla ilişkilendirilmiştir. Benzer biçimde, karşı koymadan birinin arkasından sürüklenip gittiğini anlatmak için “... Anneannemin tekerlekli alışveriş çantası gibi ayaklarımı sürüye sürüye peşinden sürüklendim...” (s. 59) cümlesini kullanmıştır. Burada da alışveriş çantasını yine bir kadınla bağdaştırdığı görülmektedir. Benzetmeleri yaparken yalnızca mutfak önlüğü, sebze çorbası veya alışveriş çantası ifadelerini kullanmayıp bunların başına “annemin” ve “anneannemin” sözcüklerini de getirmektedir. Bu durumun onun belleğindeki toplumsal cinsiyet algısını yansıttığı söylenebilir.

“Şarkını Denizlere Söyle” romanında ise Tan, kirlenmiş saçlarını annesinin yer silme bezlerine benzetmiştir. Daha önce de belirtildiği gibi Tan, toplumsal cinsiyet kalıp yargılarına göre yetiştirilmiş ve bunlara uygun biçimde davranan bir gençtir. Bu nedenler temizlik gibi evle ilgili işleri annesi ya da bir kadınla örtüştürmesi olağandır. “... Yıkanmamış saçı pis bir temizlik bezi gibi duruyordu tepesinde. Aklına annesinin dolap arkalarına tikiştirdiği yer silme bezleri geldi...” (s. 26).

Adlandırmalar

İnsanlar, dünyada hüküm sürmeye başladıkları andan itibaren sosyal yaşamdaki işlerini kolaylaştırmak adına çevresindeki canlı ve cansız varlıkları adlandırma yoluna gitmiştir. Doğdukları zaman aldıkları adlar dışında, sonradan birtakım özellik veya eksikliklerinden ötürü insanların birbirlerine “lakap” denilen ikincil bir ad (takma ad, yakıştırma ad) taktıkları olmuştur. Kişilere takılan bu lakaplar ya da yapılan adlandırmalar, onlara herhangi bir özellikleri doğrultusunda kendi grup kültürü bağlamında verilmektedir (Hasbay, 2019, s. 35).

Türk kültüründe ad verme veya lakap takma biçiminde süregelen adlandırma geleneği, halkbilimi alanında önemli bir konudur. Adlandırma; her toplumun kültürel özelliklerine,

inançlarına, değerlerine, gelenek-göreneklerine göre çeşitlenmekte ve biçimlenmektedir. Bir kişiye lakap ya da ad verilirken o kişinin belirgin fiziksel özellikleri, tavır ve davranışları, mesleği ya da uğraş alanı, sosyoekonomik ve sosyokültürel durumu, etnik kökeni gibi özelliklerin önemli rol oynadığı görülmektedir (Erol Çalışkan, 2016, s. 103).

Kişilerin birbirlerine taktıkları bu takma ya da yakıştırma adlar ve birbirleri için kullandıkları sıfatlar, aynı zamanda onların karşı tarafa yönelik düşünce ve algılarının da yansımasıdır. Bu nedenle adlandırmalar ve sıfatlar için, kadın ve erkeklerin toplumsal cinsiyet noktasındaki hem kendi cinslerine hem de karşı cinse karşı geliştirdikleri algılarına ilişkin ipuçları içerdikleri söylenebilir. Bu başlık altında Sevim Ak romanlarında toplumsal cinsiyet bağlamına girebilecek adlandırmalar ve sıfatlar üzerinde durulmuş; karakterlerin kullandıkları adlandırmaların genellikle ilgili kişi(ler)in fiziksel özellik, davranış biçimi ve kişilik yapısı doğrultusunda verildikleri görülmüştür. Konuyla ilgili örneklerle “Puf, Pufpuf, Cuf, Cufcuf ve Cino”, “Sıcak Çikolatalı Yolculuklar”, “Puldan Taştan Lahanadan”, “Horoz Adam ve Korsan”, “Gazete Fısıltıları”, “Gökkuşluğu Yazı” ve “Gemici Dedem” romanlarında karşılaşılmıştır.

“Puf, Pufpuf, Cuf, Cufcuf ve Cino” romanında bir kadın için fiziksel özelliğinden ötürü “Tortop Hanım”; “Sıcak Çikolatalı Yolculuklar”da kişilik özelliklerinden dolayı “Süslü Kokona” ve “Vesvese Teyze” adlandırmaları; “Puf, Pufpuf, Cuf, Cufcuf ve Cino”da “dilbaz”, “Puldan Taştan Lahanadan” romanında da “hanım hanımcık” sıfatı yine kadın karakterler için kullanılmıştır. Toplumun genel algısına göre dış görünümünü önemseyen, fiziksel görünüşüne özen gösteren, kişisel bakım ve güzelliğine dikkat eden kişiler daha çok kadınlardır. Çolak’ın (2019, s. 131-133) gerçekleştirdiği bir çalışma sonucunda “güzel, zarif, narin, ince yapılı, bakımlı, süslü” gibi fiziksel görünüm ve özelliklerle ilgili sözcüklerin; “duygusal, nazlı, hanım hanımcık, dilbaz, evhamlı, pimpirik, vesveseli, kuruntulu” gibi davranışsal ve bilişsel nitelik içeren sözcüklerin gerek kadın gerekse erkekler tarafından daha çok kadınlara atfedildiği belirtilmiştir. Bu sonuç aynı zamanda toplumsal cinsiyet bağlamında fiziksel görünüme ilişkin algı ve yargıları da ortaya koymaktadır. Bu yönden değerlendirildiğinde incelenen romanların toplumsal cinsiyet kalıp yargılarıyla örtüşen bulgular içerdiği söylenebilir. “... Tortop Hanım, Berta’ya çok benziyordu. Onun gibi kıvrıcık saçlı, şişman ve güleç yüzlüydü...” (PUF, s. 37); “... Erkek kaz, kendisi gibi heyecanlı, dilbaz ve atak değildi. Sessiz, içedönüktü. Çok az konuşuyordu...” (PUF, s. 68); “... İzmir’deki halaya yazsa mı? Hala mektubu açmaya bile

korkar. Su'yu topu topu iki kez gördü. Adını bile anımsamaz. Komşuları Vesvese Teyze koymuşlar adını. Hala, bugünlerde mektubun domuz gribi bulaştırmak isteyen düşmanlarınca gönderildiğini düşünür...” (SÇY, s. 51); “... Teyzemindi bavul. Evlenmeden önce ara sıra gelir, kalırdı bizde. ‘Süslü Kokona’ adını takmıştık. Her şeyin en canlı renklisini o bulurdu. Çantası cart pembe, elbisesi cart yeşildi...” (SÇY, s. 170); “... Kasabalı, karlı bir günde kalıplı bir adam tanıdı. Kalıplı sözü mahallenin hanım hanımcık tuhafiyecisi Sümeyra’nın dilinden düştü...” (PTL, s. 7).

Anne-babaların kız ve erkek çocuklarına söyledikleri sevgi sözlerinin farklılık göstermesi ve bu ifadelerle toplumsal cinsiyet algılarını da yansıtmaları nedeniyle çocukların belleğinde erken dönemlerden itibaren toplumsal cinsiyet kalıp yargılarının oluştuğu, yapılandığı ve zamanla pekiştirildiğini söylemek mümkündür. “Gazete Fısıltıları”nda kız çocuk için “nazlı bir kuğu” (s. 114), “Gökkuşağı Yazı”nda “gül kızım” (s. 52), “Sıcak Çikolatalı Yolculuklar”da “kelebekler kraliçesi, kemancı prenses, dünyalar güzeli, gül pembem, peri kızım” (s. 62) sözleri; “Horoz Adam ve Korsan” romanında erkek çocuk için “aslanım benim” (s. 49, s. 51) ifadesi kullanılmıştır. Kızların yine “duygusal, kırılgan, nazlı, güzel”; erkeklerinse “güçlü, korkusuz, dayanıklı” olmaları gerektiğine vurgu yapan bu kullanımların, insanların bilinçaltına toplumsal cinsiyete yönelik belirli kalıpları yerleştirmesi söz konusudur. Ayrıca, “Horoz Adam ve Korsan” romanında geçen “adamakıllı” (s. 147) sözcüğü de “doğru düzgün” olmayı erkek ve erkeklik üzerinden anlatan, dile yerleşmiş ve sıklıkla kullanılan cinsiyetçi bir ifade olarak dikkat çekmektedir. Bu örnekler göz önünde bulundurulduğunda, romanlarda büyük oranda olmasa da toplumsal cinsiyet kalıp yargılarını destekleyen ve pekiştiren bulguların yer aldığı söylenebilir.

Deyim, Argo ve Kaba Sözler

Bireyin genel tutum, tavır ve davranışlarına ilişkin gözlem, izlenim ve deneyimler zamanla kalıplaşarak belli bir durum ya da olayı betimleyen yargı ve sözlere dönüşmektedir. Atasözü ve deyimler gibi kalıplaşmış dil birimleri, toplumsal yaşantı içerisinde bilinçaltına yerleşmiş düşünce ve yargıların dışavurumu olarak ortaya çıkmaktadır. Bu sözleri, insanın duygu ve düşünce dünyasının izdüşümleri olarak da nitelemek mümkündür. Bu nedenle atasözü ve deyimler, toplumların yaşam biçimi ve düşünce algılarını göstermekte; dolayısıyla yaşamda yer alan olgu ve durumlara yönelik o toplumun bakış açısını

yansıtmaktadır. Toplumun cinsiyetlere bakış açısı da kadın ile erkeğin aile ve toplum yaşamında üstlendikleri rollerle bütünleşmektedir. Özellikle kadına yönelik toplumsal cinsiyet algısı ekonomik, sosyal, siyasal, dinsel ve kültürel açıdan farklılaşmaktadır. Kadının aile ve sosyal yaşamda kız evlat, kardeş/abla, eş, anne, gelin olarak yüklendiği roller doğrultusunda oluşan kalıplaşmış dil birimleri, yine kadının bu rollerini nitelemek için kullanılmaktadır (Genç, 2018, s. 13-15).

Sözvarlığı öğeleri toplumların yaşam biçimleri ve değer yargılarını öğrenmek için başvurulmuş önemli kaynaklar arasındadır. Dillerin sözvarlığında kadın ve erkek için kullanılan ya da cinsiyete göre anlamı farklı yorumlanan sözler bulunmaktadır. Cinsiyet farklılıklarını vurgulayan deyim ve atasözleri gibi dilsel yapılar, hem değer yargılarını aşılarda hem de “dil-içi-kimlik” olarak tanımlanan bir çerçeve oluşturmaktadır (Büyükkantarcıoğlu, 2006, s. 75). “Saçı uzun aklı kısa”, “eksik etek” “kaşık düşmanı”, “kızını dövmeyen dizini döver”, “kız kundakta çeyizi sandıkta”, “kız doğran tez kocar”, “on beşinde kız ya erde gerek ya yerde”, “oğlan olsun deli olsun; ekmek olsun kuru olsun”, “ağaç yeşert meyve getirsin; olan büyüt ekmek getirsin”, “kız evde olsa da elden sayılır” gibi doğrudan cinsiyete yönelik sözlerin söylenmesinde ve onaylanıp benimsenmesinde nasıl bir arka plan olduğunun irdelenmesi gerekmektedir. Dilin özel ve anlamlandırılmış biçimi olan söylem kavramı, yalnızca dilsel özelliklerle ilgilenmemektedir. Söylemde, aktarılan her bir sözcük görünen anlamının dışında başka anlam da içermekte; kullanılan sözcükler verilecek olan iletinin veya yaratılmak istenen algının şekline göre özenle seçilmektedir. Dolayısıyla cinsiyet odaklı sözcük, söz öbeği ve kalıplaşmış dil birimlerinin incelenmesi, toplumdaki kadın ve erkek algısının belirlenmesinde önemli rol oynamaktadır (Yiğitoğlu & Yalçınkaya, 2016, s. 1659-1661). Dil ve cinsiyet ilişkisi temelinde gerçekleştirilen dilbilim çalışmalarında, toplumsal cinsiyetin sözvarlığındaki yansımaları da değerlendirilmekte; kadın ve erkek için kullanılan dilsel biçimler, bunların cinsiyete göre farklı anlamlandırılması tartışılmaktadır (Çolak, 2019, s. 108). Bu başlık altında da Sevim Ak romanlarında kullanılan toplumsal cinsiyet odaklı sözcük ve söz kalıpları üzerinden kadın ve erkeğe ilişkin yerleşik anlayış belirlenmeye çalışılmıştır.

İncelenen romanlarda bu kapsama giren hiçbir atasözüne rastlanmamış; yalnızca “Az Buçuk Teo” adlı romanda “adam etmek” deyimıyla karşılaşmıştır. Bu deyimde “eğitmek, yetiştirmek, iyileştirmek, belli bir düzeye getirmek” gibi anlamlar erkeklik üzerinden ifade bulmuştur. Bu ve buna benzer deyimlerin geneli kapsar gibi görüldüğü, ancak kadını ve

kadınlığı dışladığı söylenebilir. “... Anneler Nuriye’yi de adam etmeyi başarmıştı...” (s. 150).

Sözvarlığı içerisinde geniş yer kaplayan ögelerden biri de argodur. Bu kavram dilbilimde “Bir toplumun genel dilinden ayrı ama ondan türeme olan, belli çevrelerde ya da meslek alanlarında kullanılan ve herkesçe anlaşılmayan, eğretilmelerin büyük yer tuttuğu, kendine özgü sözcük ve deyimlerden oluşan özel dil” olarak tanımlanırken; sosyoloji alanında “Bir toplumsal küme ya da katmanın belirli davranış, olgu ve nesnelere ilişkin çağrışımları olan sözcük, anlatım, küfür ve özel deyişleri” biçiminde nitelendirilmektedir (TÜBA, 2011). Bu başlık altında argo ve kaba sözlere birlikte yer verilmesinin nedeni kavram alanlarının yakınlığından dolayıdır. Argo, toplum içinde “ayıp” olarak değerlendirilen kaba sözler içerse de bu iki kavramın birbirinden çok ayrı kullanım yeri, yöntemi ve amacı vardır (Yağmur & Boeschoten, 2002, s. 59). Argo ve kaba sözlerin (küfür) karıştırılması ve zaman zaman birbirinin yerine kullanılmasının nedeni olarak, argonun dilin alt düzeyini oluşturması ve genellikle “alt tabaka” diye nitelendirilen insan toplulukları arasında tercih edilmesi gösterilebilir.

Toplumsal cinsiyet, kültür tarafından kişilere yüklenen düşünce ve davranışları içerse de çoğu zaman kadın ve erkeğe özgü olarak kabul edilen özelliklerin, biyolojik cinsiyetin bir parçasıymış gibi yorumlanması söz konusudur. Argo ve kaba söz kullanımı da genellikle biyolojik cinsiyetle özdeşleştirilmektedir. Günümüzdeki kentsel alanlarda genel görüş, argo ve kaba sözlerin kadınlar tarafından kullanılmasının uygun olmadığıdır. Şehir yaşamı, alınan eğitim doğrultusunda özellikle kadınlara dili düzgün kullanma ve kibar konuşma görevi yüklemektedir. Ancak son zamanlarda özellikle iç göç kaynaklı kültürel etkileşim dolayısıyla kadınlar arasında da - eğitim düzeyleri fark etmeksizin- argo ve kaba söz kullanımının arttığı gözlenmektedir (Kocaer, 2006, s. 97-98).

İncelenen romanlarda eğitim düzeyi orta ve yüksek olan karakterlerin çoğunlukla argo, argo deyim ve kaba sözler kullanmadıkları; bu ifadeleri kullananların genellikle kırsalda ya da şehirlerin arka mahallelerinde yaşayan eğitim düzeyi düşük karakterler oldukları görülmüştür. “Horoz Adam ve Korsan” romanında apartman görevlisi annenin “deyyus”, “Az Buçuk Teo”da temizlikçi Güllü’nün “dürzü” sövgü sözlerini kullanmaları bu durumu örneklemektedir.

Toplumsal cinsiyet ve dil kullanımı arasındaki ilişkiye bakıldığında argo ifadeler ve küfür içeren sözlerin bir erkek tarafından söylenmesi, toplumun büyük bölümünce çoğunlukla

olağan karşılanmakta; bazı durumlarda hoş görülmekte ve desteklenmektedir. Bu desteğin nedeni ise, argo ve küfür kullanımının genellikle “güç ve otorite” ile bağdaştırılması; bu şekilde konuşan bir erkeğin “güçlü” olduğu izlenimini yaratması olarak açıklanabilir. Büyük şehirlerdeki değişim ve dönüşümlerle birlikte kadınların daha çok özel alanla sınırlı olan yaşamları da değişmeye başlamıştır. Ancak bu değişim bazı kadınların, kamusal alanlarda güç ve otoriteyi elinde tutan erkeklerin konumuna gelebilmek için toplumun erkeklere yüklediği tavır, davranış ve sözleri taklit etme yoluna gittiklerini göstermiştir (Kocaer, 2006, s. 101).

Yukarıda belirtildiği gibi romanlarda argo sözcük ve argo deyimlerin büyük oranda eğitim düzeyi düşük erkek karakterler ya da ergenlik çağına yaklaşmış asi erkek çocuklar (“Gazete Fısıltıları, Lodos Yolcuları”) tarafından söylendiği görülmüştür. Romanların bağlamından yola çıkarak karakterlerin kendilerini güçlü ve asi göstermek için bu sözleri kullandıkları söylenebilir. Bunların arasında cinsiyetçi gruba girmeyen argo ve kaba sözler şunlardır: çam yarması (çok iri gövdeli kimse), zırbo (deli), armut (saf kimse), mangır (para), ilemek (umursamak, önemsemek), araklamak (çalmak), çakozlamak (anlamak, fark etmek), avantacı (bedavacı), kafa ütülemek (çok konuşup rahatsız etmek), enayi dümbeleği (kolay kandırılan, saf kimse), sünepe paçoz (uyuşuk, miskin, yaşlı kimse), bıçkın (korkusuz), yeniyetme (ergenlik çağına girmiş erkek). “... Çam yarması iki terli adam koltukları indirirlerken orada durmak istemediğimi anladım...” (HAK, s. 123); “... Zırbo, kendine gel. Bu delilik niye şimdi?..” (GF, s. 65); “... Her yeniliği günü gününe takip eder bizim armut...” (GF, s. 20); “... Mangır yok, dedim ya. Sağır mısın sen?..” (GF, s. 21); “... Her müşteri bu sesi iplemez...” (SSİ, s. 26); “... Düpedüz araklama! Dedemin masallarından biri bu...” (LY, s. 49); “... İşte her şeyin sonu, çakozlandım...” (ŞDS, s. 139); “... Yasadışı işlerle ilgili abimiz. Avantacı!..” (SSİ, s. 28); “... Off, kafa ütülemesene. Benim dünyamda paran yoksa sıfırsın...” (GF, s. 21); “... Pis, enayi dümbeleği!..” (SSİ, s. 30); “... Gözüme bakmaya cesareti yok. Sünepe paçoz!..” (SSİ, s. 73); “... Kendisi mahallenin bıçkın delikanlısı rolüne büründü...” (GF, s. 81); “... Bu saydıklarınla mutlu olan bir yeniyetme düşünmek istemiyorum...” (GF, s. 21).

Romanlarda erkek karakterler tarafında kullanılan ve cinsiyetçi gruba giren argo sözlerle de karşılaşmıştır. “Şarkını Denizlere Söyle” romanında “olağandan daha terbiyeli, kibar bir erkek” için “hanım evladı” (s. 145); “Gökkuşağı Yazı”nda “nazlı yetiştirilmiş, narin erkekler” için “muhallebi çocuğu” (s. 69) ifadeleri kullanılmıştır. Kültürün de etkisiyle

nazik, kibar, terbiyeli erkekler yadırganarak onlar için “hanım evladı”; nazlı büyütölmüş, narin ve hassas, elinden iş gelmeyen erkekler için de “muhallebi çocuğu” kalıpları sövgü ve alay ifadesi olarak dile yerleşmiştir. Bu durumun nedeni olarak, erkek çocuklarının küçük yaşlardan itibaren fiziksel güçlerini sergilemeleri ve bu yolla kendilerini kanıtlamaları yönünde cesaretlendirilmeleri gösterilebilir. Çünkü bu doğrultuda yetişmiş insanların oluşturduğu bir toplumda “güçsüzlük, korkaklık, kırılganlık” gibi durumları yaşayan erkeğin küçümsenmesi, aşağılanması ve olumsuzlanması anlayışı söz konusu olabilir.

BÖLÜM 5

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu bölümde araştırmanın bulgularından elde edilen sonuçlara ve bu sonuçlar doğrultusunda sunulan önerilere yer verilmiştir.

Sonuçlar

Çağdaş Türk çocuk edebiyatı yazarı Sevim Ak'ın romanlarından yansıyan toplumsal cinsiyet algısına odaklanmış bu araştırmada, toplumsal cinsiyet algısı çerçevesinde ele alınan romanlar “kişiler, mekân, zaman, tema, dil-anlatım” yönünden ayrıntısıyla irdelenmiştir. Ayrıca romanlarda toplumsal cinsiyetle ilgili eylem, nesne, mekân temsiliyeti de incelenmiş ve bunlar üzerinden toplumsal cinsiyet algısı değerlendirilmiştir. Araştırmadan elde edilen bulgular kapsamında aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır:

- Sevim Ak'ın 16 romanının 15'inde birincil kişiler çocuk-öznelerdir. 16 romanın 9'unda birincil kişi olarak erkek çocuklara, 6'sında kız çocuklara, 1'inde ise (“Puf, Pufpuf, Cuf, Cufcuf ve Cino”) kadın cinsiyeti yüklenen hayvan karaktere yer verilmiştir. Romanların 9'unda erkek, 7'sinde kadın karakterlerin odağa alınması, yazarın romanlarında dengeli bir cinsiyet dağılımı yaptığını göstermiştir.
- Romanların ikincil kişiler kadrosundaki kadın ve erkek sayısının dengeli olduğu görülmüştür. 16 romanda birincil kişiler dışında 33 kız çocuk, 23 erkek çocuk, 52 yetişkin kadın, 56 yetişkin erkek yer almaktadır. Her iki yaş grubundaki kadın ve erkek karakterlerde de birincil kişilerdeki gibi dengeli bir dağılım söz konusudur. Romanlarda gerek birincil gerekse ikincil kişiler bakımından kadın ve erkek

karakterlerin sayısal dağılımının yakın tutulduğu; tek bir cinsiyetten karakterlerin öne çıkarılmadığı belirlenmiştir.

- Romanların toplamında, olaylar içerisinde etkin karakter sayısı, edilgin karakter sayısına göre çok daha fazladır. Bununla birlikte hem çocuk hem de yetişkin grubundaki etkin ve edilgin kadın-erkek karakter sayısı yine dengeli bir şekilde birbirine yakındır. Romanlarda etkin ya da edilgin oldukları tam olarak anlaşılmayan ikincil karakterler, yanlış bir yorumlamaya neden olmamak için değerlendirmeye alınmamıştır. İncelenen romanlarda etkin erkek çocuk sayısı 23 iken edilgin erkek çocuk sayısının 6; etkin kız çocuk sayısı 23 iken edilgin kız çocuk sayısı 5; etkin kadın karakter sayısı 35 iken edilgin kadın karakter sayısı 7; etkin erkek karakter sayısı 37 iken edilgin erkek karakter sayısı 6 olarak belirlenmiştir. Dolayısıyla Sevim Ak romanlarının genelinde etkin karakter yapısına sahip kadın ve erkeklerin yer aldığı görülmüştür. Kadınların hem nicelik hem de nitelik olarak erkekler kadar etkin rollerle okur karşısına çıkarılması, çocuk okurlara yönelik sunulan kadın imajı bakımından dikkate değerdir ve olumludur.
- Her romanda olmamakla birlikte genelde “ev hanımı tipi, ilgisiz anne-baba tipi, sokakta yaşayan/çalıştırılan tipler, engelleyici tipler, mekanik tipler, hayalci (hayalperest) tipler, dedikoducu tipler, takıntılı tipler, girişimci tipler, batıl inançlı tipler” gibi tiplerle karşılaşılmıştır. Bunlar arasından mekanik, hayalci (hayalperest), takıntılı ve girişimci tiplerin temsil ettikleri tipiklikle öne çıkarken bireyselliklerini de kaybetmedikleri görülmüştür. Belirlenen diğer tipler ise sosyal yaşam içerisinde sık sık karşılaşılan, kalıplaşmış ve gelenekselleşmiş rolleri yüklenmiş olan, toplum değerlerini daha çok yansıtan tiplerdir. “Gemici Dedem”, “Gökkuşağı Yazı”, “Vanilya Kokulu Mektuplar”, “Şarkını Denizlere Söyle”, “Domates Saçlı Kız”, “Puldan Taştan Lahanadan”, “Az Buçuk Teo” romanlarında ev hanımı tipi; “Babamın Gözleri Kedi Gözleri”, “Melo”, “Gazete Fısıltıları”, “Şarkını Denizlere Söyle”, “Domates Saçlı Kız”, “Az Buçuk Teo”, “Puldan Taştan Lahanadan” romanlarında dedikoducu tipler; “Domates Saçlı Kız”, “Şarkını Denizlere Söyle”, “Lodos Yolcuları”, “Gazete Fısıltıları”, “Gemici Dedem”, “Melo”, “Horoz Adam ve Korsan” romanlarında engelleyici/kısıtlayıcı tipler; “Şarkını Denizlere Söyle”, “Puldan Taştan Lahanadan”, “Lodos Yolcuları”, “Gemici Dedem”, “Domates Saçlı Kız”, “Horoz Adam ve Korsan” romanlarında

ilgisiz anne-baba tipi; “Lodos Yolcuları”, “Sirk Kızı”, “Şarkını Denizlere Söyle” ve “Saçlarında Soru İşaretleri” romanlarında sokakta yaşayan/çalıştırılan tipler; “Puldan Taştan Lahanadan”, “Horoz Adam ve Korsan”, “Şarkını Denizlere Söyle” romanlarında batıl inançlı tipler; “Puldan Taştan Lahanadan”, “Lodos Yolcuları”, “Saçlarında Soru İşaretleri”, “Sıcak Çikolatalı Yolculuklar” romanlarında takıntılı tipler; “Vanilya Kokulu Mektuplar”, “Gökkuşuğu Yazı”, “Horoz Adam ve Korsan”, “Sıcak Çikolatalı Yolculuklar”, Melo” romanlarında hayalci (hayalperest) tipler; “Az Buçuk Teo”, “Melo” ve “Vanilya Kokulu Mektuplar” romanlarında girişimci tipler; “Sıcak Çikolatalı Yolculuklar” romanında mekanik tiplerle karşılaşmıştır. Roman incelemeleri sonucunda belirlenen tiplerin cinsiyetlere göre dağılımları ise şöyledir: ev hanımı tipinde 7 kadın; ilgisiz ebeveyn tipinde 6 erkek, 3 kadın; sokakta yaşayan/çalıştırılan tiplerde 6 erkek, 2 kadın; kısıtlayıcı/engelleyici tiplerde 9 erkek, 3 kadın; dedikoducu tiplerde 9 kadın; takıntılı tiplerde 3 erkek, 4 kadın; hayalci/hayalperest tiplerde 1 erkek, 4 kadın; batıl inançlı tiplerde 3 erkek, 2 kadın; girişimci tiplerde 1 erkek, 2 kadın; mekanik tiplerde ise 1 erkek, 1 kadın. Bu bulgular sonucunda, romanlarda toplumsal cinsiyetle ilişki olarak belirlenen 10 tipten 5’inde (ev hanımı tipi, ilgisiz ebeveyn tipi, dedikoducu, engelleyici, sokakta yaşayan/çalıştırılan tipler) kalıp yargılarının devam ettirildiği, geri kalan 5’inde ise toplumsal cinsiyet kalıp yargılarının desteklenmediği söylenebilir.

- İncelenen 16 romanda toplam 122 farklı mesleğe yer verildiği; bu mesleklerden 82’sini yalnızca erkek karakterlerin, 24’ünü yalnızca kadın karakterlerin, 16’sını da hem kadın hem erkek karakterlerin icra ettiği belirlenmiştir. Romanlarda bilim, hukuk, eğitim, sağlık, spor alanlarında; hizmet sektöründe ve yönetici konumunda çalışan kadın ve erkeklerin sayılarının birbirine yakın olduğu (19 kadın, 24 erkek) saptanmıştır. Bu çalışma alanları kapsamında yazarın herhangi bir cinsiyeti öne çıkarmadığı, erkekler kadar kadınların da meslek yaşamında etkin roller üstlendiğini okura yansıttığı görülmüştür.
- Teknik, sanat ve zanaat üzerine çalışanlardan 14’ünün erkek, 5’inin ise kadın karakter olduğu; bu 5 kadının 4’ünün sanatla ilgilendiği; 14 erkekten 5’in sanat alanında, 9’unun ise teknik ve zanaat alanında çalıştığı saptanmıştır. Romanlarda sanatla ilgili işler yapan kişilerin cinsiyet bakımından denk olduğu belirlenirken demircilik, marangozluk, tornacılık, tamircilik, teknikerlik, teknisyenlik, polislik,

askerlik, itfaiyecilik, bekçilik, şoförlük, kaptanlık, postacılık gibi mesleklerin romanlarda erkek karakterlerce; ebelik, hemşirelik, bakıcılık, temizlikçilik, kuaförlük, sekreterlik gibi mesleklerin de kadın karakterlerce yapıldığı görülmüştür.

- Romanlarda küçük işletme sahibi, esnaf ve satıcı olarak erkek çalışanların sayısı 30, kadınların ise 11'dir. İşletme sahibi olan kadınların genellikle tuhafiyecilik, konfeksiyon, kuaför dükkânı işlettikleri; satıcılık yapan kadınlarınsa çiçek ve piyango bileti sattıkları görülmüştür. Ayrıca romanlarda ev hanımlığı, sekreterlik ve mankenlik yalnızca kadınlar; muhasebecilik, çiftçilik, fabrika işçiliği, pazarlamacılık, çobanlık gibi meslekler ile yankesicilik, kapkaççılık gibi suça giren işlerin yalnızca erkekler tarafından yapıldığı belirlenmiştir.
- Romanlarda kadın ve erkeklerle ilişkilendirilen meslekleri sıralamak gerekirse, kadınlarla ilişkili olanların ev hanımlığı, hemşirelik, ebelik, bankacılık, öğretmenlik, mimarlık, eczacılık, sekreterlik, kuaförlük, mankenlik, şarkıcılık, dansçılık, heykeltıraşlık, aşçılık, bakıcılık, dokumacılık, çamaşırcılık, temizlikçilik, çiçekçilik, konfeksiyonculuk, tuhafiyecilik; erkeklerle ilişkili olanların ise mühendislik, avukatlık, doktorluk, polislik, askerlik sporculuk, müzisyenlik, yönetmenlik, teknisyenlik, tamircilik, zanaatkarlık, esnafılık, bekçilik, itfaiyecilik, şoförlük, kaptanlık, pilotluk, postacılık, garsonluk olduğu belirlenmiştir. Bu bağlamda yazarın çoğunlukla geleneksel bakış açısından uzaklaşmadığını söylemek mümkündür.
- İncelenen romanlarda mekân olarak yalnızca şehirde geçen roman sayısının 9 ("Az Buçuk Teo", "Babamın Gözleri Kedi Gözleri", "Gazete Fısıltıları", "Gemici Dedem", "Gökkuşakğı Yazı", "Lodos Yolcuları", "Melo", "Saçlarında Soru İşaretleri", "Vanilya Kokulu Mektuplar"), yalnızca kasabada geçen roman sayısının 1 ("Puldan Taştan Lahanadan"), hem kasaba hem şehirde geçen roman sayısının 4 ("Domates Saçlı Kız", "Sirk Kızı", "Şarkını Denizlere Söyle", "Puf, Pufpuf, Cuf, Cufcuf ve Cino"), hem köy hem şehirde geçen roman sayısının ise 2 ("Sıcak Çikolatalı Yolculuklar", "Horoz Adam ve Korsan") olduğu belirlenmiştir. Romanlarının büyük çoğunluğunda mekân olarak şehirler tercih edilmiştir. Karakterlerin yaşadıkları mekân ve yaptıkları meslek ilişkisi kurulduğunda şehir merkezinde yaşayan başlıca kişilerin ekonomik durumu, eğitim düzeyi ve kültürel

özelliklerinden dolayı akademisyen, avukat, öğretmen, mühendis, mimar, pilot, sanatçı, yönetici, doktor, hemşire, bankacı, işletmeci oldukları; şehrin sosyoekonomik ve sosyokültürel açıdan orta düzeydeki yerlerinde yaşayan kişilerin esnafılık, pazarlamacılık, muhasebecilik, turizmcilik, polislik, şoförlük gibi meslekler yaptıkları saptanmıştır. Dolayısıyla romanlarda kırsal kesimde yaşayan karakterlerle şehirde yaşayan karakterler arasında sosyal, ekonomik, kültürel özellikler ve eğitim düzeyi farklılıklarının toplumsal cinsiyet algısı noktasında okura yansıtıldığı görülmüştür.

- İncelenen 16 romanın 13'ü ("Az Buçuk Teo", "Babamın Gözleri Kedi Gözleri", "Gazete Fısıltıları", "Gemici Dedem", "Gökkuşığı Yazı", "Lodos Yolcuları", "Melo", "Saçlarında Soru İşaretleri", "Sirk Kızı", "Puldan Taştan Lahanadan", "Vanilya Kokulu Mektuplar", "Şarkını Denizlere Söyle", "Sıcak Çikolatalı Yolculuklar") 2000'li yıllarda; geri kalan 3 roman ise ("Domates Saçlı Kız", "Horoz Adam ve Korsan", "Puf, Pufpuf, Cuf, Cufcuf ve Cino") 2000 öncesi zamanlarda geçmektedir. Romanlar dönemsel olarak ele alındığında 2000 öncesinde geçen romanlarda mekân olarak kırsal kesimler ve şehrin kenar mahallelerinin tercih edildiği; bununla birlikte romanlarda temizlikçilik, dokumacılık, bakıcılık gibi işleri ve evle ilgili tüm sorumlulukları kadın karakterlerin yüklendiği görülmüştür.
- 12 romanda çekirdek, 2 romanda geniş, 5 romanda parçalanmış aileye yer verilmiştir. Romanların tümünde aile içi ilişkiler belirgin olarak ele alınmıştır. *Aile içi ilişkiler* alt temasıyla ilgili, mekân olarak şehirlerde geçen ve çekirdek ailelere yer verilen romanlarda, aile içinde belli bir cinsiyetin öne çıkarılmadığı; karar alma süreçlerine anne-baba ve çocukların birlikte katıldıkları; köy, kasaba gibi kırsal kesimlerde ve şehirlerin kenar mahallerinde yaşayan ailelerle karşılaştırıldığında, aile içerisinde daha demokratik bir iklim oluşturulduğu belirlenmiştir.
- Romanların 8'inde ("Domates Saçlı Kız", "Horoz Adam ve Korsan", "Gemici Dedem", "Gökkuşığı Yazı", "Sirk Kızı", "Şarkını Denizlere Söyle", "Sıcak Çikolatalı Yolculuklar", "Melo") akrabalık ilişkilerine yer verildiği; bu ilişkilerin genellikle çocuk karakterlerle aile büyükleri arasında daha sıkı olduğu görülmüştür. Bu durumla ilgili olarak şehirleşmeyle birlikte çalışma yaşamında kadın ve

erkeklerin etkin rol aldıkları, çekirdek aile türünün yaygınlaştığı ve dolayısıyla akrabalık ilişkilerinin yoğunluğunun azaldığı söylenebilir.

- “Domates Saçlı Kız”, “Gökkuşığı Yazı”, “Şarkını Denizlere Söyle” romanlarında evlilik; “Babamın Gözleri Kedi Gözleri”, “Vanilya Kokulu Mektuplar”, “Gökkuşığı Yazı” romanlarında boşanma temaları işlenmiştir. Romanlarda evlilik durumunda -diğer değişkenlere de bağlı olarak- geleneksel bakış açısının yansıtıldığı; ancak boşanma durumunda geleneksel kodlardan farklı olarak ev yaşamı, iş yaşamı, çocuk bakımı açısından tüm sorumlulukları yüklenen kadın ve erkek karakterlere yer verildiği belirlenmiştir.
- Romanların tümünde *aile ekonomisi ve geçim* alt temasına yer verilmiştir. Ancak kadın ve erkek karakterlerin, ev ekonomisinin eşit paydaşları olması bakımından romanlarda farklılıklar görülmüştür. Mekân olarak şehirlerin kullanıldığı romanlarda kadın karakterlerin iş yaşamına katılımının daha fazla olduğu belirlenmiştir. Büyük şehirlerin arka mahallelerinde ve kırsal kesimlerinde geçen romanlarda (“Domates Saçlı Kız”, “Horoz Adam ve Korsan”, “Şarkını Denizlere Söyle”, “Puldan Taştan Lahanadan”) evi geçindiren kişilerin erkekler olduğu; kadın karakterlerin çoğunlukla ‘ev hanımı’ olarak çocuk bakımı, ev işleri, temizlik gibi özel alana yönelik işleri yüklendiği; çalışan kadınların ise apartman görevliliği, bakıcılık, temizlikçilik gibi işler yaptıkları saptanmıştır. Sevim Ak’ın romanlarının çoğunda kadın ve erkek karakterlerin iş yaşamına birlikte katıldıkları; erkek karakterler kadar kadınların da ev ekonomisine katkı sağladıkları; çoğu kadının ev ve özel alanlar dışında toplumsal alanda da etkin oldukları görülmüştür. Bu belirleme doğrultusunda romanların çoğunda yazarın, toplumsal cinsiyete yönelik geleneksel bakış açısından sıyrıldığı ve kalıp yargılardan uzaklaştığı söylenebilir.
- Romanlarda çocuk karakterlerin cinsiyetleri, yaşadıkları bölge ve yerleşim yeri, ekonomik durumları, aile yapıları, anne-babamın eğitim düzeyi vb. fark etmeksizin hepsinin okula gittiği, eğitim yaşamlarını sürdürdüğü belirlenmiştir. *Eğitim* teması bağlamında, yazarın romanlarında her eğitim düzeyinden kadın ve erkek karakterlere yer verdiği; bunlar arasında üniversite mezunlarını ağırlıkta tuttuğu; özellikle lisans ve lisansüstü eğitimde kadın ve erkek karakterler arasında dengeli bir dağılım yaptığı; toplumsal cinsiyet rollerinde zaman zaman geleneksel bakış

açısına bağlı kaldığı olsa da romanlarının çoğunda kalıplaşmış cinsiyet rollerinde kırılmaya gittiği görülmüştür.

- Romanların 4'ünde ("Gazete Fısıltıları", "Sirk Kızı", "Vanilya Kokulu Mektuplar", "Melo") çok yoğun olmasa da akran zorbalığı; 1'inde (Lodos Yolcuları) aile içi şiddet; 3'ünde ise ("Domates Saçlı Kız", "Horoz Adam ve Korsan", "Şarkını Denizlere Söyle") hem aile içi şiddet hem de akran zorbalığıyla karşılaşmıştır. Şiddetin yer aldığı romanlarda, şiddete eğilimli olan ve şiddet uygulayan kişilerin eğitim düzeyi ve ekonomik geliri düşük kişiler oldukları; yetişkin kişiler arasında erkeklerin kadınlara ve çocuklarına, kadınlarınsa çocuklarına karşı şiddet uyguladıkları; akran zorbalığının ise çocuk karakterler arasında sözel şiddet, dışlama, baskı kurma, zorlama, kullanma, dalga geme ve küçümseme şeklinde kendini gösterdiği belirlenmiştir. Romanlarda yetişkinler arasındaki görülen aile içi şiddetin erkekten kadın ve çocuklara, kadından çocuklara, erkek kardeşten kız kardeşe yönelik uygulandığı; akran zorbalığında ise cinsiyete ilişkin bir durumun olmadığı görülmüştür. Romanlarda şiddet ögesi, yaşamın bir gerçekliği ve karakterlerin içinde yaşadıkları toplumsal yapının ve atmosferin bir parçası olarak işlenirken sorunların kaynağı olarak gösterilmiş ve olumsuzlanmıştır. Bu da çocuk okurlara yönelik olarak şiddetin olumsuzlanması yönünde bir bakış açısını vermesi bakımından dikkat değeridir.
- Romanlarda işlenen arkadaşlık ilişkileriyle ilgili olarak çocuk karakterlere bakıldığında hem okul/sınıf/yurt arkadaşlığı hem de mahalle arkadaşlığında çocukların arkadaş seçerken hemcinslerine karşı bir yakınlık duysalar da genel anlamda cinsiyet odaklı bir bakış açısı taşımadıkları, cinsiyete yönelik bir ayrıma gitmedikleri görülmüştür. Yetişkin karakterler açısından ise geleneksel kalıp yargıların sürdürüldüğü; kadınların daha çok ev gibi özel, dar ve kapalı mekânlarda bulunmasından dolayı komşuluk ilişkilerinin kadınlar, sosyal ve kamusal alanda daha çok yer almalarından dolayı da mahalle arkadaşlığının erkekler üzerinden verildiği söylenebilir.
- Romanlar *alışveriş* teması açısından incelendiğinde *yeme-içme* alışverişinin ağırlıkta olduğu "Az Buçuk Teo", "Gemici Dedem", "Gökkuşağı Yazı", "Şarkını Denizlere Söyle", "Lodos Yolcuları" romanlarında mutfaka yönelik market ve pazar alışverişi yapanların baba ve erkek çocuklar olduğu; erkeklerin daha çok

temel ihtiyaçlara y6nelik alışverişlerde yer aldıkları; evdeki sorumluluğun büyük kısmını yüklenen eşlerine, mutfak alışverişı noktasında katkı sağladıkları belirlenmiştir. Ayrıca bu romanlarda cinsiyetlere yüklenen geleneksel kodların devam ettirildiğı ve kadına özel alanlarda yer verilirken, erkeklerin sosyal ortamlarda yer aldıkları; “Gazete Fısıltıları” ve “Vanilya Kokulu Mektuplar” romanlarında ise kadın ve erkeklerin birlikte alışverişe çıktıkları dikkat çekmiştir. “Gökkuşaağı Yazı”, “Şarkını Denizlere Söyle”, “Lodos Yolcuları”, “Melo”, “Gazete Fısıltıları” romanlarında görülen giyim-kuşam alışverişinin yalnızca kadınlar tarafından yapıldığı görölmüştür. “Gazete Fısıltıları” romanında elektronik ve teknik araç-gereç alışverişı yapan erkek karakterler; “Gökkuşaağı Yazı” ve “Şarkını Denizlere Söyle” romanlarında mutfak araç gereçleri alan kadınlar; “Domates Saçlı Kız” romanında işlemeyle ilgili araç-gereç alışverişı yapan kadın karakterler betimlenmiştir. *Yeme-içme*, *giyim-kuşam* ve *araç-gereç* olarak üç gruba ayrılarak ele alınan *alışveriş* temasında, yazarın toplumsal cinsiyet kalıp yargılarından uzaklaşmadığı; geleneksel bakış açısını ve kodları genel anlamda sürdürdüğü; bu açıdan okurlarına sunduğı kadın ve erkek imgelerinin gelenekselleşmiş toplumsal cinsiyet rollerine büyük ölçüde uygun davrandıkları söylenebilir.

- Romanlarda eylem temsiliyeti açısından kadın karakterlerle özdeşleşmiş ya da ilişkilendirilen eylemlerin daha çok bıkı dikiş işleri, ev işleri, bakım ve hizmete yönelik işler olduğu belirlenmiştir. Bunların yanı sıra “televizyon dizisi/pembe dizi izlemek, alışverişe düşkün olmak, dedikodu yapmak, kuruntulu olmak, dış görünüş ve güzelliğine önem vermek, duygusal ve romantik olmak” gibi eylemlerin de çoğunlukla kadın karakterler tarafından gerçekleştirildiğı görölmüştür. Romanlarda yer alan erkek karakterlerin ise daha çok “tamir yapmak, teknik işlerle ilgilenmek, futbol oynamak, futbol maçı izlemek, bilgisayar oyunu oynamak, avcılık-itfaiyecilik-dedektifçilik gibi oyunlara yönelmek, ev geçindirmek, bütçe yönetmek, şans oyunları oynamak, gazete okumak, şoförlük yapmak, teknoloji ve uzay çağı gibi alanlara ilgi duymak, çapkınlık yapmak” gibi eylemleri yaptıkları dikkat çekmiştir. İncelemeler sırasında “Gemici Dedem”, “Gökkuşaağı Yazı”, “Lodos Yolcuları”, “Az Buçuk Teo”, “Puldan Taştan Lahanadan”, “Horoz Adam ve Korsan” romanlarında erkek karakterlerin bazılarının evdeki kadın karakterlere yardımcı olarak onların yükünü hafiflettiklerini gösteren örneklerle karşılaşılmıştır. Ayrıca “Melo”, “Sıcak Çikolatalı Yolculuklar”, “Vanilya Kokulu Mektuplar”,

“Babamın Gözleri Kedi Gözleri” romanlarında yaşamın tüm sorumluluğunu yüklenmiş, güçlü ve etkin kadın karakterler; “Gemici Dedem”, “Az Buçuk Teo”, “Puldan Taştan Lahanadan”, “Şarkını Denizlere Söyle”, “Saçlarında Soru İşaretleri” romanlarında da duygusal, romantik, kırılgan erkek karakterlere yer verilmiştir. Toplumsal cinsiyetin eylem temsiliyeti kapsamında Sevim Ak’ın romanlarında genel olarak cinsiyet kalıp yargılarını destekleyen bulgular yer alsa da bu kalıp yargıları pekiştirmeyen/kıran birçok örnek de söz konusudur.

- Romanlarda karakterlerin kullandıkları ya da seçtikleri nesneler ve bu nesnelere ilişkin renkler de değişiklik göstermiştir. Kadın karakterlerin genellikle “süs eşyası, aksesuar, takı, özellikle çiçek desenli giysiler, çiçek kokulu parfümler, daha çok pembe-turuncu-kırmızı-mor renkli nesneler” seçerken; erkek karakterlerinse genel olarak “bilgisayar oyunu, teknolojik aygıtlar, teleskop, futbol topu, futbol forması, oyuncak itfaiyeci, oyuncak itfaiye araba” gibi nesneleri tercih ettikleri belirlenmiştir. Romanların tümünde kız çocukların oyuncak seçimine ilişkin bir bulguyla karşılaşılmamış; erkek çocuklarınsa daha çok futbol topu, bilgisayar oyunu, elektronik oyuncaklar, oyuncak arabalara yöneldikleri görülmüştür. Bunların dışında kadın karakterlerin daha çok pembe ve tonları (gülkurusu, gül pembe, çingene pembesi), kırmızı, turuncu, mor renklerdeki nesneleri kullandıkları; erkeklerinse mavi, siyah, gri ve lacivert renklerinin yanı sıra turuncu, kırmızı ve pembe renklerini kullandıkları dikkat çekmiştir. Bu açıdan romanlarda renklerle ilgili olarak bazı yönlerden toplumsal cinsiyet kalıp yargılarının kırıldığı söylenebilir.
- Romanlarda toplumsal cinsiyetle ilişkili mekân temsiliyeti incelendiğinde kadın ve erkek karakterlerin, betimlendikleri mekânların farklılık göstermediği; karakterlerin mekânlarda birlikte kurgulandıkları belirlenmiştir. “Şarkını Denizlere Söyle”, “Az Buçuk Teo”, “Lodos Yolcuları”, “Gökkuşağı Yazı”, “Sıcak Çikolatalı Yolculuklar” romanlarında kahvehâneler çoğunlukla erkek karakterlerin betimlendikleri mekân olarak kullanılmıştır.
- Romanlarda karakterlerin cinsiyet algılarını belirleyebilmek amacıyla kadın ve erkek karakterlerin toplumsal cinsiyet çerçevesinde değerlendirilebilecek konuşmaları (diyalog ve monologlar); hem karakterler hem de yazarın olay, durum, kişi, mekân ve kavramlara (annelik, babalık, eş gibi) yönelik yaptığı niteleme,

tanımlama ve anlatımlar; kadın ve erkek karakterlerce üretilen benzetme, adlandırma ve sıfatlar üzerinde durulmuştur. Toplumsal cinsiyet çatısı altında incelenebilecek konuşmalarla “Puf, Pufpuf, Cuf, Cufcuf ve Cino”, “Sıcak Çikolatalı Yolculuklar”, “Şarkını Denizlere Söyle”, “Babamın Gözleri Kedi Gözleri” ve “Saçlarında Soru İşaretleri” romanlarında; betimlemelerle “Gemici Dedem”, “Şarkını Denizlere Söyle”, “Puldan Taştan Lahanadan” ve “Az Buçuk Teo”da; benzetme örnekleriyle “Gemici Dedem” ve “Şarkını Denizlere Söyle”de; adlandırma ve sıfatlarla “Puf, Pufpuf, Cuf, Cufcuf ve Cino”, “Sıcak Çikolatalı Yolculuklar”, “Puldan Taştan Lahanadan”, “Horoz Adam ve Korsan”, “Gazete Fısıltıları”, “Gökkuşağı Yazı” ve “Gemici Dedem” romanlarında karşılaşılmıştır. *Bulgular ve Yorum* bölümünde ayrıntısıyla incelenen konuşma ve betimlemeler sonucunda, romanlarda yer alan kadın ve erkek karakterlerden bazılarının geleneksel kodları kabul ettiği; bazılarının ise bu toplumsal kalıp yargıları desteklemedikleri; benzetme örneklerinde erkek karakterlerin toplumsal cinsiyet kalıp yargılarını taşıdıkları; fiziksel ve kişilik özellikleri doğrultusunda karakterlere çeşitli adların yakıştırıldığı ve bu adlandırmaların geleneksel kodların izlerini yansıttığı; karakterlerin kadın ve erkekler için kullandıkları sıfatların farklılık gösterdiği; kız çocuklar için “nazlı, duygusal, narin, güzel, prenses, kraliçe” gibi sözcükler, erkek çocuklar içinse “güçlü, dayanıklı, dürüst, aslan” gibi sözcükler kullanıldığı görülmüştür. Bu kapsamdaki inceleme sonucunda, karakter sunumuyla (karakterizasyonla) ilişkili olarak romanlarda büyük oranda olmasa da toplumsal cinsiyet kalıp yargılarını destekleyen ve pekiştiren bulguların yer aldığı söylenebilir. Dil-anlatım çerçevesinde romanlarda kullanılan toplumsal cinsiyet odaklı sözcük ve söz kalıpları da ele alınmıştır. Bu inceleme sonucunda yalnızca “Az Buçuk Teo” adlı romanda “adam etmek” deyiimiyle karşılaşılmıştır. Romanlarda eğitim düzeyi orta ve yüksek olan karakterlerin çoğunlukla argo, argo deyim ve kaba sözler kullanmadıkları; bu ifadeleri kullananların genellikle kırsalda ya da şehirlerin arka mahallelerinde yaşayan eğitim düzeyi düşük karakterler oldukları; “hanım evladı” ve “muhallesi çocuğu” gibi cinsiyetçilik içeren argo ifadelerin de erkek karakterler tarafından kullanıldığı görülmüştür.

Bu araştırmanın sonucunda, Sevim Ak romanlarında yer alan kadın ve erkek karakterlerin toplumsal cinsiyete ilişkin geleneksel kodlara uygun davrandıkları kadar geleneksel algıya uymayan, toplumsal cinsiyete ilişkin kalıp yargıları desteklemeyen rollerde de

yapılandırıldıklarına ulaşılmıştır. Çocukların bilişsel, duyuşsal, dilsel gelişimine katkı sağlaması bakımından büyük rol oynayan çocuk edebiyatı yapıtları, onların toplumsallaşması ve bu süreçte çağdaş yaşamın gereklerini özümsemesi açısından da gereklidir. Çocukların yaşamında önemli bir değişken olan edebiyat yapıtlarındaki karakterlerle çocuk okurların özdeşim kuracağı göz önünde bulundurulduğunda; bu yapıtlarda kadın ve erkeklerin geleneksel kodlar dışında çağdaş rollerde görünmelerinin, toplumda cinsiyetlere yönelik oluşmuş geleneksel anlayış ve algının kırılmasına yardımcı olabileceği söylenebilir.

Toplumsal cinsiyet rolleri, toplumsal cinsiyetin temsiliyeti, görünümü ve sunuluş biçimi açısından çocuk edebiyatı yapıtları üzerinde birçok çalışma yapılmıştır (Aslan, 2010; Clearfield & Nelson, 2006; Diekman & Murnen, 2004; Ertan Biret, 2002; A. Gooden & Gooden, 2001; Kırkbaşıoğlu Kılıç & Eyüp, 2011; Köseleler, 2009; Oğuz Rollas, 2017; Y. Özdemir, 2019; Ridgeway & Correll, 2004; Saydam, 2019; Ünelöz, 2017; Yaylı & Kitiş Çınar, 2014). İncelenen kitaplarda sayıca erkek karakterlere daha çok yer verildiği; kitapların çoğunlukla cinsiyetçi yaklaşımla hazırlandığı ve karakterlerin geleneksel rolleriyle sunulduğu; erkekler tek başına ve kamusal alan içinde gösterilirken, kadınların aile ve çocuklarla birlikte gösterildiği; erkek çocukların daha çok birincil toplumsal ilişki içeren eylemlerde yer alırken, kız çocukların ikincil ilişki içeren eylemlerde yer aldıkları; kadın karakterlerin meslek yaşamının sınırlı tutulduğu; kadının edilgen, annelik rolünde, temizlik işleriyle ve mekânsal olarak ev içinde temsil edildiği; erkeklerin etken, eylemlilik içinde, güçlü ve ekonomik faaliyetleri üstlenmiş olarak betimlendikleri; kız çocukların edilgen ve nesne, erkek çocuklarında etkin ve özne olarak kurgulandıkları; kitapların görsellerinde daha çok erkeklerin görünür kılındığı gibi sonuçlar, bu çalışmaların ortak sonuçları arasındadır. Söz konusu çalışmalarda incelenen yapıtların genelinde, toplumsal cinsiyet kalıp yargılarının desteklendiği ve pekiştirildiği görülmüştür.

Türk çocuk edebiyatı yapıtları üzerinde yapılan bazı çalışmaların sonuçları ise kadın ve erkek karakterlerin geleneksel olanın yanında çağdaş rollerde de sunulduklarını göstermiştir (Çer, 2017; Gündüz Şentürk, 2015; Güneş, 2008; Kılıçoğlu, 2016; Sever & Aslan, 2012). Bu araştırmaların ortak sonuçları; incelenen kitaplarda cinsiyetçi bakış açısından olabildiğince sıyrılmaya çalışıldığı, kadın ve erkek karakterlerin dağılımında denge sağlandığı, değişen yaşam koşullarıyla değer yargılarının sorgulandığı, çağdaşlaşma

arttıkça geleneksel anlayışın kırılmaya başlandığı, kadın ve erkeklerin toplumsal rollerinde dönüşüme gidildiği yönündedir.

Kapkıner (2019) yüksek lisans tezinde Sevim Ak'ın öykü ve romanlarını (35 kitap) toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında incelemiş; sonucunda yazarın yapıtlarındaki karakterlerin büyük ölçüde kalıplaşmış toplumsal cinsiyet rollerine uygun davrandıklarını belirlemiştir. Sevim Ak yapıtlarını yalnızca toplumsal cinsiyet rolleri çerçevesinde ele alan bu çalışmada yapıtlar tek boyutta ve dar kapsamda incelenmiştir. Toplumsal cinsiyet rolleri açısından bakıldığında Kapkıner'in tezinde ortaya koyduğu sonuçlarla bu çalışmanın bulguları arasında bazı benzerlikler söz konusudur. Ancak bu çalışmada romanlar, toplumsal cinsiyet odağında bütüncül bir yaklaşımla ayrıntılı olarak incelenmiş; toplumsal cinsiyet olgusuna daha geniş bir perspektiften bakılmış ve dolayısıyla romanlardaki toplumsal cinsiyet algısına yönelik daha kapsamlı sonuçlar elde edilmiştir.

Özetle, kategorilere/alt birimlere ayrılarak incelenen Sevim Ak romanlarında toplumsal cinsiyet kalıp yargılarını destekleyen bulgularla karşılaşılsa da yazarın karakterlerini geleneksel kodlar ve roller dışında da geliştirdiği; kadın ve erkek karakterleri için yalnızca kalıplaşmış rollere yoğunlaşmadığı; onları çağdaş rollerle de yapılandırarak geleneksel ve çağdaş olanı dengelediği; gerek sayısal anlamda gerek cinsiyet rolleri bakımından gerekse toplumsal cinsiyetin etkili olduğu diğer ögeler açısından (meslek, eğitim, sosyal yaşam vb.) dengeli ve eşitlikçi bir tutum içerisinde olduğu; böylelikle kadın ve erkek karakter çerçevesini daha çağdaş bir düzleme çekmeye çalıştığı söylenebilir.

Öneriler

Araştırmada ulaşılan sonuçlar doğrultusunda şu öneriler sıralanabilir:

- 1) Toplumsallaşma temellerinin erken yaşlarda atıldığı göz önünde bulundurulduğunda, okulöncesi dönemdeki çocuklara yönelik kurgulanmış yapıtların “toplumsal cinsiyet” çerçevesinde incelenmesi önemlidir. Ayrıca ilgili kitaplardaki görsel metin ve resimlerin de toplumsal cinsiyet kapsamında ele alınması gereklidir. Toplumsallaşma sürecinde çocukların geleneksel, kalıplaşmış, cinsiyetçi ve ayrımcı toplumsal cinsiyet göndermelerinden arındırılmış ve çağdaş yaşamın gereklerine uygun biçimde yapılandırılmış yapıtlarla karşılaşması, onların

toplumsal cinsiyet eşitliği farkındalığı kazanmış bireyler olarak yetişmelerine katkı sağlayacaktır.

- 2) Çocuk edebiyatı yapıtlarında yer alan karakterler, çocuk okurlar için özdeşim kurabilecekleri modelleri oluşturmaktadır. Bu nedenle çocuklara sunulan yapıtlarda karakterlerin dilsel ve görsel olarak kurgulanış biçimi, yazarın kadın ve erkek karakterlerine yüklediği anlam, sunulan karakter imgeleri vb. ögelerde ayrımcılığın, ötekileştirmenin, küçümseyici ve olumsuzlayıcı yaklaşımın olmamasına özen gösterilmelidir. Geleneksel anlayışın oluşturduğu kalıp yargılardan olabildiğince sıyrılmış ve cinsiyet ayrımcılığı içermeyen edebiyat yapıtları aracılığıyla çocukların kendi cinsiyetleri içinde kimlik ve kişiliklerini bulmalarına katkı sağlanabilir. Bu nedenle çocuk edebiyatı ürünleri arasında (yazınsal nitelikteki yapıtlar, bilgilendirici kitaplar vb.) daha geniş kitlelere uzandığı için özellikle çok satan, çok okunan ve ödüllü kitaplar “toplumsal cinsiyet” odağında incelenerek kitaplarda yer alan toplumsal cinsiyet görünümleri belirlenmelidir.
- 3) Yabancı alanyazında çocuk edebiyatı ve eğitim alanlarında “toplumsal cinsiyet” üzerine çok sayıda çalışmayla karşılaşmakta; Türkiye’de ise bu çalışmaların tek boyutlu ve sınırlı olduğu görülmektedir. Bu kapsamda edebiyat, eğitim ve sosyolojiyi birleştiren disiplinlerarası çalışmaların yapılması daha etkili, anlamlı, işlevsel ve çözüme yönelik sonuçlara ulaşılmasını sağlayacaktır. Bunun dışında toplumsal cinsiyet kavramının bütüncül bir anlayışla ele alındığı, yalnızca tek bir yönünün (toplumsal cinsiyet rolleri gibi) incelenmediği nitel ve nicel araştırmalar yapılmalıdır.
- 4) Çocuk edebiyatı yazarlarının yapıtlarını geleneksel ve cinsiyetçi anlayıştan uzak, çağdaş toplumun gereklerine uygun biçimde kurgulamaları; karakterlerine cinsiyetleri fark etmeksizin eşit ve etkin roller yüklemeleri; yaşama ve insana yönelik önyargılar içermeyen bir biçimde yapılandırmaları gerektiği bu çalışma kapsamında geliştirilen bir öneridir. Ayrıca, Türkçe eğitimi için seçilen/kullanılan metinlerde çocuklara toplumsal cinsiyet olgusuna ilişkin eğitsel, istendik, empatik, eşitlikçi, demokratik vb. yönlendirmelerin yapılması gerektiği de önerilmektedir.

KAYNAKLAR

- Ak, B. (2018). *Lodos yolcuları* kitap kapağı [Resim]. https://www.cancocuk.com/Areas/Admin/Content/Image//BookBig/9789750702815_front_cover.jpg sayfasından erişilmiştir.
- Ak, B. (2018). *Puf, Pufpuf, Cuf, Cufcuf ve Cino* kitap kapağı [Resim]. https://www.cancocuk.com/Areas/Admin/Content/Image//BookBig/9789750701696_front_cover.jpg sayfasından erişilmiştir.
- Ak, B. (2018). *Puldan taştan lahanadan* kitap kapağı [Resim]. https://www.cancocuk.com/Areas/Admin/Content/Image//BookBig/9789750713835_front_cover.jpg sayfasından erişilmiştir.
- Ak, B. (2019). *Az buçuk Teo* kitap kapağı [Resim]. https://www.cancocuk.com/Areas/Admin/Content/Image//BookBig/9789750705618_front_cover.jpg sayfasından erişilmiştir.
- Ak, B. (2019). *Babamın gözleri kedi gözleri* kitap kapağı [Resim]. https://www.cancocuk.com/Areas/Admin/Content/Image//BookBig/9789750701665_front_cover.jpg sayfasından erişilmiştir.
- Ak, B. (2019). *Domates saçlı kız* kitap kapağı [Resim]. https://www.cancocuk.com/Areas/Admin/Content/Image//BookBig/9789750705366_front_cover.jpg sayfasından erişilmiştir.
- Ak, B. (2019). *Gemici dedem* kitap kapağı [Resim]. https://www.cancocuk.com/Areas/Admin/Content/Image//BookBig/9789750708657_front_cover.jpg sayfasından erişilmiştir.

- Ak, B. (2019). *Horoz adam ve korsan* kitap kapağı [Resim].
https://www.cancocuk.com/Areas/Admin/Content/Image//BookBig/9789750709562_front_cover.jpg sayfasından erişilmiştir.
- Ak, B. (2019). *Sıcak çikolatalı yolculuklar* kitap kapağı [Resim].
https://www.cancocuk.com/Areas/Admin/Content/Image//BookBig/9789750711589_front_cover.jpg sayfasından erişilmiştir.
- Ak, B. (2019). *Vanilya kokulu mektuplar* kitap kapağı [Resim].
https://www.cancocuk.com/Areas/Admin/Content/Image//BookBig/9789750701689_front_cover.jpg sayfasından erişilmiştir.
- Ak, S. (2018). *Lodos yolcuları*. İstanbul: Can Çocuk.
- Ak, S. (2018). *Melo*. İstanbul: Can Çocuk.
- Ak, S. (2018). *Puf, Pufpuf, Cuf, Cufcuf ve Cino*. İstanbul: Can Çocuk.
- Ak, S. (2018). *Puldan taştan lahanadan*. İstanbul: Can Çocuk.
- Ak, S. (2019). *Az buçuk Teo*. İstanbul: Can Çocuk.
- Ak, S. (2019). *Babamın gözleri kedi gözleri*. İstanbul: Can Çocuk.
- Ak, S. (2019). *Domates saçlı kız*. İstanbul: Can Çocuk.
- Ak, S. (2019). *Gazete fısıltıları*. İstanbul: Can Çocuk.
- Ak, S. (2019). *Gemici dedem*. İstanbul: Can Çocuk.
- Ak, S. (2019). *Gökkuşağı yazı*. İstanbul: Güneşiği.
- Ak, S. (2019). *Horoz adam ve korsan*. İstanbul: Can Çocuk.
- Ak, S. (2019). *Saçlarında soru işaretleri*. İstanbul: Can Çocuk.
- Ak, S. (2019). *Sıcak çikolatalı yolculuklar*. İstanbul: Can Çocuk.
- Ak, S. (2019). *Sirk kızı*. İstanbul: Can Çocuk.
- Ak, S. (2019). *Şarkını denizlere söyle*. İstanbul: Can Çocuk.
- Ak, S. (2019). *Vanilya kokulu mektuplar*. İstanbul: Can Çocuk.
- Akbalık, E. (2012). *Anadolu sahası Türk halk hikâyelerinde toplumsal cinsiyet rolleri ile kadınlar*. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

- Aktaş, G. (2011). *Farklı sosyoekonomik ve kültürel özelliklere sahip ailelerde kız çocuklarına ilişkin aile içi kültürel tanımlamalar*. Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Alkan, A. (2009). *Cins cins mekân*. İstanbul: Varlık.
- Altan, H. Z. (2019). *Varlığında yokluğunda kadın - bir toplumsal cinsiyet eleştirisi*. İstanbul: Hümanist.
- Alver, K. (2006). Türkiye’de edebiyat sosyolojisi literatürü - bir bibliyografya denemesi. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 3(12), 185-232.
- Anar, B. (2011). *Evli ve çalışan yetişkinlerin toplumsal cinsiyet rolleri ile evlilik doyumu ve iş doyumu ilişkisinin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Arpacı, Ö. (2006). *Çocuk kitaplarında iletiler ve iletilerin aktarım biçimi (Sevim Ak örneği)*. Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.
- Arseven, T. (2005). Mesaj açısından çocuk kitapları [Özel Sayı]. *Hece*, 104-105.
- Aslan, C. (2006). Yazınsal nitelikli çocuk kitaplarının çocuğun gelişim sürecindeki yeri. II. *Ulusal Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu* bildirileri, 189-200.
- Aslan, C. (2010). An analysis of the presentation of women in 100 basic literary works in Turkey. *Eurasian Journal of Educational Research*, 38, 19-36.
- Aslan, C. (2013). Duyarlık ve düşünceyi geliştirmede çocuk/gençlik edebiyatı. *Çoluk Çocuk -Anne Baba Eğitimci Dergisi*, 12, 29-32.
- Aslan, C. (2019). *Çocuk edebiyatı ve duyarlık eğitimi*. Ankara: Pegem.
- Aslan, E. (2014). Türkiye’de şehirleşme, kadın ve din çalışmaları. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 24, 43-65.
- Aslan, Y. (2017). Türkçe öğretmen adayları tarafından okunan çocuk kitapları. *International Journal of Humanities and Education*, 3(5), 76-89.
- Aytaç, Ö. (2005). Kimlik, kamusal alan ve toplumsal cinsiyet bağlamında kahvehâneler. *Akademik Araştırmalar Dergisi*, 24, 15-40.
- Aytaç, G. (2014). *Tematik roman incelemeleri*. Ankara: Akçağ.

- Aytekin, H. (2016). *Çocuk ve gençlik edebiyatı*. Ankara: Anı.
- Balcı, A. (2001). *Sosyal bilimlerde araştırma – yöntem, teknik ve ilkeler*. Ankara: Pegem.
- Baltacı, A. (2017). Nitel veri analizinde Miles-Huberman modeli. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(1), 1-15.
- Baltacı, A. (2018). Nitel araştırmalarda örnekleme yöntemleri ve örnek hacmi sorunsalı üzerine kavramsal bir inceleme. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1), 231-274.
- Baron Cohen, S. (2003). *The essential difference: men, women and extreme male brain*. London: Allen Lane.
- Başak, S. (2010). Genelleşmiş güven ve toplumsal cinsiyet. *Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 27(1), 53-71.
- Bhasin, K. (2003). *Toplumsal cinsiyet “bize yüklenen roller”* (K. Ay, Çev.), İstanbul: Kadınlarla Dayanışma Vakfı.
- Bingöl, O. (2014). Toplumsal cinsiyet olgusu ve Türkiye’de kadınlık. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 16, 108-114.
- Biret Ertan, T. (2002). *Çağdaş Türk çocuk yazınında toplumsal cinsiyet olgusu*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Bitir Tufan, G. (2018). *Melo* kitap kapağı [Resim]. https://www.cancocuk.com/Areas/Admin/Content/Image//BookBig/9789750735035_front_cover.jpg sayfasından erişilmiştir.
- Bora, A. & Üstün, İ. (2005). *Sıcak aile ortamı – demokratikleşme sürecinde kadın ve erkekler*. İstanbul: TESEV.
- Bora, A. (2012). Toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılık. *İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyoloji ve Eğitim Çalışmaları Birimi*, 1-14.
- Bora, A. (2014). *Kadınların sınıfı*. İstanbul: İletişim.
- Borba, M. (2002). *Building moral intelligence: the seven essential virtues that teach kids to do the right thing*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Bourdieu, P. & Wacquant, L. (2014). *Düşünsel bir antropoloji için cevaplar* (N. Ökten, Çev.), İstanbul: İletişim.

- Butler, J. (2014). *Cinsiyet belası* (B. Ertür, Çev.), İstanbul: Metis.
- Büyükkantarcıoğlu, N. (2006). *Toplumsal gerçeklik ve dil*. İstanbul: Multilingual.
- Canlı, S. & Aslan, C. (2018). Çetin Öner'in "Gülibik" adlı çocuk romanının yapısal ve eğitsel ilkeler açısından incelenmesi. *İlköğretim Online*, 17(2), 812-833.
- Clearfield, M. W. & Nelson, N. M. (2006). Sex differences in mothers' speech and play behavior with 6-14 month-old infants. *Sex Roles*, 54(1/2), 127-137.
- Connell, R. W. (2016). *Toplumsal cinsiyet ve iktidar* (C. Soydemir, Çev.), İstanbul: Ayrıntı.
- Corbetta, P. (2003). *Social research: theory, methods and technique*. London: Sage.
- Creswell, J. W. (2016). *Nitel araştırma yöntemleri – beş yaklaşıma göre nitel araştırma ve araştırma deseni* (M. Bütün & S. B. Demir, Çev.), Ankara: Siyasal.
- Çam, Z., Çavdar, D., Seydooğulları, S. & Çok, F. (2012). Ahlak gelişimine klasik ve yeni kuramsal yaklaşımlar. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 12 (2), 1211-1225.
- Çavdar, D. (2013). *Üniversite öğrencilerinin toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumları ve romantik ilişkilerde akılcı olmayan inançları*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Çelik, Ö. (2008). *Ataerkil sistem bağlamında toplumsal cinsiyet ve toplumsal cinsiyet rollerinin benimsenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Çelik, T., Aydoğan Yenmez, A. & Gökçe, S. (2019). Ortaokul matematik ders kitaplarındaki dilsel ve görsel metinlerin toplumsal cinsiyet rollerine göre incelenmesi. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 38(2), 206-224.
- Çer, E. & Şahin, E. (2016). Türkçenin sözvarlığını yansıtan atasözleri ve deyimlerde toplumsal cinsiyet. *Turkish Studies*, 11(9), 175-192.
- Çer, E. (2017). Çocuk edebiyatında toplumsal cinsiyetsiz karakterler: bir araştırma örneği. *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14(1), 389-408.
- Çer, E. (2020). Türkçe öğretmeni adaylarının çocuk kitaplarının tasarım, içerik ve eğitsel özelliklerine yönelik yeterliklerinin incelenmesi. *Dil Eğitimi ve Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 168-186.

- Çıtak, A. (2008). *Kadınların çalışmasına yönelik tutum: cinsiyet, cinsiyet rolü ve sosyoekonomik düzeye göre bir karşılaştırma*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Çolak, G. (2019). *Toplumdilbilimi – toplumsal cinsiyet ve dil*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Dedeoğlu Orhun, B. (2014). Estetik kavramı çerçevesinde çocuk edebiyatı. *Türk Dili*, 756, 602 – 607.
- Dedeoğlu Orhun, B. (2019). *Çocuk edebiyatında estetik ölçütlerin belirlenmesi ve bir çocuk edebiyatı kitabının estetik ölçütler açısından değerlendirilmesi*. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Dedeoğlu, S. (2009). Eşitlik mi ayrımcılık mı? Türkiye’de sosyal devlet, cinsiyet eşitliği politikaları ve kadın istihdamı. *Çalışma ve Toplum*, 2, 41-54.
- Değirmenci, B. (2018). *Toplumsal cinsiyet algısının meslek seçimine etkisi üzerine bir uygulama*. Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- Delioğlu, M. (2019). *Şarkını Denizlere Söyle* kitap kapağı [Resim]. https://www.cancocuk.com/Areas/Admin/Content/Image//BookBig/9789750706783_3_front_cover.jpg sayfasından erişilmiştir.
- Demir, A. (2014). *Roman ve stereotip – Türk romanından örneklerle*. Ankara: Nobel.
- Demir, A. (2019). Çocuk edebiyatı ve yaratıcı düşünme. *İdil*, 60, 1011-1025.
- Demirgöz Bal, M. (2014). Toplumsal cinsiyet eşitsizliğine genel bakış. *Kadın Sağlığı Hemşireliği Dergisi*, 1(1), 15-28.
- Diekman, A.B. & Murnen, S. K. (2004). Learning to be little women and little men: the inequitable gender equality of nonsexist children’s literature. *Sex Roles*, 50, 373-385.
- Dilidüzgün, S. (2004). *Çağdaş çocuk yazını – yazın eğitime atılan ilk adım*. İstanbul: Morpa Kültür.
- Dilidüzgün, S. (2008). Ana çizgileriyle çocuk ve çocuk edebiyatı. Z. Güneş (Ed.), *Okulöncesinde çocuk edebiyatı*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Dinç, S. (2017). *Türkiye’de en çok okunan çocuk kitaplarının istatistiksel analizi*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

- Doğan, Ç. (2015). *Sevim Ak'ın çocuk kitaplarının çocuk edebiyatının temel öğeleri yönünden incelenmesi ve Türkçe eğitimine katkıları*. Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Kayseri.
- Dökmen, Z. (2012). *Toplumsal cinsiyet sosyal psikolojik açıklamalar*. İstanbul: Remzi.
- Dumanlı, D. (2011). Reklamlarda toplumsal cinsiyet kavramı ve kadın imgesinin kullanımı: bir içerik analizi. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(2), 132-149.
- Durmuşoğlu, M. C. (2013). Çocuklarda kitap sevgisi ve okuma alışkanlığı geliştirmenin bilişsel gelişime katkıları. *Cito Eğitim: Kuram ve Uygulama*, 21, 17-24.
- Ecevit, Y. (2003). Toplumsal cinsiyetle yoksulluk ilişkisi nasıl kurulabilir? Bu ilişki nasıl çatışabilir? *Cumhuriyet Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 25(4), 83-88.
- Ekiz, D. (2009). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Anı.
- Erkmen, N. (2017). *Çocuk kütüphanelerinde en çok okunan çocuk kitaplarının çocuk edebiyatının temel ilkeleri bağlamında incelenmesi (Ankara ili örneği)*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Erol Çalışkan, Ş. S. (2016). Türk folklorunda lakap verme geleneği: Bartın örneği. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(3), 103-126.
- Esmer, Y. (2012). *Türkiye değerler atlası*.
www.academia.edu/9620697/Türkiye_Değerler_Atalası_2012 sayfasından erişilmiştir.
- Eziler Kıran, A. & Kıran, Z. (2003). *Yazınsal okuma süreçleri*. Ankara: Seçkin.
- Fırat, H. (2006). Çocuk romanlarında görülen kahramanlar üzerine bir inceleme. *Folklor Edebiyat Dergisi*, 46(12): 481-488.
- Fine, C. (2020). *Toplumsal cinsiyet yanılsaması* (K. Tanrıyar, Çev.), İstanbul: Sel.
- Flick, U. (2014). *An introduction to qualitative research*. London: Sage.
- Gasset, J. O. (2012). *Sanatın insansızlaştırılması ve roman üzerine düşünceler* (N. G. Işık, Çev.), Ankara: Yapı Kredi.
- Genç, A. (2019). “Yılanı Öldürseler” filminin toplumsal cinsiyet bağlamında çözümlemesi. *Kültür Araştırmaları Dergisi*, 1(3), 351-361.

- Genç, H. N. (2018). Atasözlerinde toplumsal cinsiyet algısı olarak kadın. *Folklor/Edebiyat*, 24(94), 13-34.
- Gençtan, E. (2008). *Psikanaliz ve sonrası*. Ankara: Metis.
- Geray, H. (2004). *Toplumsal araştırmalarda nicel ve nitel yöntemlere giriş – iletişim alanından örneklerle*. Ankara: Ütopya.
- Giddens, A. (2012). *Sosyoloji*. İstanbul: Kırmızı.
- Girgin, S. (2019). *Gazete Fısıltıları* kitap kapağı [Resim]. https://www.cancocuk.com/Areas/Admin/Content/Image//BookBig/9789750718601_1_front_cover.jpg sayfasından erişilmiştir.
- Girgin, S. (2019). *Saçlarında Soru İşaretleri* kitap kapağı [Resim]. https://www.cancocuk.com/Areas/Admin/Content/Image//BookBig/9789750715556_6_front_cover.jpg sayfasından erişilmiştir.
- Gooden, A. M. & Gooden, M. A. (2001). Gender representation in notable children's picture books: 1995–1999. *Sex Roles*, 45, 89-101.
- Göl, M. (2011). *Çocuk edebiyatında cinsiyet rolleri: Mustafa Ruhi Şirin ve Ayla Çınaroğlu'nun eserleri*. Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon.
- Gül, D. (2014). *Halkla ilişkiler ajanslarında toplumsal cinsiyetçi yaklaşımın kurum kültürü bağlamında incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Güleryüz, H. (2013). *Yaratıcı çocuk edebiyatı*. Ankara: Edge Akademi.
- Günay, D. V. (2018). *Söylem çözümlemesi*. İstanbul: Papatya.
- Günay, G. & Bener, Ö. (2011). Kadınların toplumsal cinsiyet rolleri çerçevesinde aile içi yaşamı algılama biçimleri. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3, 157-171.
- Günday, R. (2020). Alain Robbe Grillet'nin “Labirente” romanında nesne ve kişi betimlemelerinin işlevi. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 39, 229-238.
- Gündüz Kalan, Ö. (2010). Reklamlarda çocuğun toplumsal cinsiyet teorisi bağlamında konumlandırılışı. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 1(38), 75-89.

- Gündüz Şentürk, S. (2015). *Okulöncesi dönem çocukları için basılan resimli öykü kitaplarının toplumsal cinsiyete ilişkin kalıp yargılar yönünden incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Güneş, F. (2014). Konuşma öğretimi yaklaşım ve modelleri. *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3(1), 1-27.
- Güneş, Ö. (2008). Ders kitaplarında toplumsal cinsiyet ayrımı (1990-2006). *Journal of Society & Social Work*, 19(2), 81-95.
- Güneş, T. (2020). *Sevim Ak'ın öykülerinde yer alan çocuk karakterlerin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ordu.
- Günindi Ersöz, A. (2016). *Toplumsal cinsiyet sosyolojisi*. Ankara: Anı.
- Harmancı Turunçoğlu, M. (2013). *Tanzimat'tan Cumhuriyet'in ilk yıllarına kadar var olan kadın oyun yazarlarının oyunlarında toplumsal cinsiyet*. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Hasbay, S. (2019). *Kars'ta kullanılan lakaplar üzerine bir inceleme*. Yüksek Lisans Tezi, Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kars.
- http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1007 sayfasından erişilmiştir.
- İlkaracan, İ. & İlkaracan, P. (1998). 1990'lar Türkiye'sinde kadın ve göç. O. Baydar (Ed.), *75 yılda köylerden şehirlere içinde* (s. 305-322). İstanbul: İş Bankası.
- İnce Samur, Ö. A., Metinnam, İ. & Şen, E. (2016). *Yaşanmışlıklar ve karşıtlıklar üzerinden edebiyatı okumak – Sevim Ak*. Ankara Üniversitesi Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Uygulama ve Araştırma Merkezi (ÇOGEM) Sanatçılarla Söyleşi Projesi. <http://cogem.ankara.edu.tr/wp-content/uploads/sites/311/2017/01/SevimAk5772.pdf> sayfasından erişilmiştir.
- İpek, D. (2017). *Çok satılan yazınsal çocuk kitaplarında evrensel değerler üzerine bir inceleme*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Kaçar, Ö. (2007). *Toplumsal cinsiyet ve kadının konumu: Türkiye'de yakın zamanlardaki değişimi anlamak*. Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon.

- Kahraman, L., Kahraman, A. B., Ozansoy, N., Akıllı, H., Kekillioğlu, A. & Özcan, A. (2014). Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi toplumsal cinsiyet algısı araştırması. *Turkish Studies*, 9(2), 811-831.
- Kapkıner, E. (2019). *Sevim Ak'ın çocuk kitaplarında toplumsal cinsiyet rolleri üzerine bir inceleme*. Yüksek Lisans Tezi, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Burdur.
- Karagül, S. (2018). Çocuk edebiyatı ve bibliyoterapi. *Çocuk ve Medeniyet*, 3(6), 43-55.
- Karasar, N. (2012). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Nobel.
- Karataş, E. (2014). Çocuk edebiyatında “karakter” kavramı. *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 33, 60-79.
- Karatay, H. (2011). Çocuk edebiyatı metinlerinde bulunması gereken özellikler. T. Şimşek (Ed.), *Kuramdan uygulamaya çocuk edebiyatı el kitabı* içinde (s. 77-123). Ankara: Grafiker.
- Kavcar, C. (1999). *Edebiyat ve eğitim*. Ankara: Engin.
- Kılıçoğlu, E. B. (2016). *Ayla Kutlu'nun çocuk edebiyatı ürünlerinde toplumsal cinsiyet rolleri*. Yüksek Lisans Tezi, Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırklareli.
- Kırkbaşıoğlu Kılıç, L. & Eyüp, B. (2011). İlköğretim Türkçe ders kitaplarında ortaya çıkan toplumsal cinsiyet rolleri üzerine bir inceleme. *ODÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 2(3), 129-148.
- Kocaer, S. (2006). Argo ve toplumsal cinsiyet. *Millî Folklor*, 71, 97-102.
- Korman, H. (2018). *Gökkuşaklı Yazı* kitap kapağı [Resim]. <http://gunisigikitapligi.com/wp-content/uploads/2016/04/Gokkusagi-Yazi-kpk-yeni-crv-280x420.jpg> sayfasından erişilmiştir.
- Kottak, C. P. (2008). *Antropoloji, insan çeşitliliğine bir bakış*. Ankara: Ütopya.
- Köseler, F. (2009). *Okulöncesi öykü ve masal kitaplarında toplumsal cinsiyet olgusu*. Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Köşgeroğlu, N. (2010). *Toplumsal cinsiyet ekseninde kadın*. Ankara: Alter.

- Kuluroğlu Sevinç, M. (2019). *Türkçe öğretmeni adaylarının toplumsal cinsiyet algıları*. Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Çanakkale.
- Kurt Topuz, S. & Erkanlı, H. (2016). Toplumsal cinsiyet bağlamında kadın ve erkeğe atfedilen anlamların metafor yöntemiyle analizi. *Alternatif Politika*, 8(2), 300-321.
- Kuz, E. (2018). *Okulöncesi dönem çocuklarının benzetmeleri anlama ve üretme becerilerinin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Antalya.
- Lakoff, R. (1975). *Language and woman's place*. New York: Harper - Row.
- Macionis, J. J. (2013). *Sosyoloji*. (V. Akan, Çev.). Ankara: Nobel.
- Mackinnon, C. (2015). *Feminist bir devlet kuramına doğru*. (T. Yöney & S. Yücesoy, Çev.). İstanbul: Metis.
- Marshall, C. & Rossman, G. B. (2014). *Designing qualitative research*. London: Sage.
- Marshall, G. (1999). *Sosyoloji sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat.
- Mast, M. S. (2004). Men are hierarchical, women are egalitarian: an implicit gender stereotype. *Swiss Journal of Psychology*, 63(2), 107-111.
- Moran, B. (2015). *Türk romanına eleştirel bir bakış I*. İstanbul: İletişim.
- Neuendorf, K. A. (2019). *The content analysis guidebook*. London: Sage.
- Nicholson, L. (1994). Interpreting gender women. *Gender and Sexuality Studies Research*, Paper 22.
- Nosek, B. A., Smyth, F. L. & Sriam, N. (2009). National difference in gender science stereotypes predict national sex differences in science and math achievement. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 106(26), 10593-10597.
- Oğuz Rollas, B. (2017). *0-6 yaş resimli çocuk hikâye kitaplarında toplumsal cinsiyet inşası*. Yüksek Lisans Tezi, Yaşar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Oğuzkan, A. F. (2013). *Çocuk edebiyatı*. Ankara: Anı.
- Onur, B. (1997). *Gelişim psikolojisi*. İstanbul: İmge.

- Ömeroğlu, E. & Sapsağlam, Ö. (2016). *Okulöncesi dönemde karakter ve değerler eğitimi: teoriden uygulamaya*. Ankara: Pegem.
- Öngen, B. & Aytaç, S. (2013). Üniversite öğrencilerinin toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumları ve yaşam değerleri ilişkisi. *Sosyoloji Konferansları*, 48(2), 1-18.
- Özçiftçi, A. (2016). *Tiyatroda monolog ve model oyunlar ışığında monolog analizleri*. Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Özdemir Mete, Ö. (2016). *Sevim Ak'ın çocuk romanlarının sözvarlığı açısından çözümlenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Özdemir, G. (2008). *Sevim Ak'ın hikâye ve romanlarında yer alan eğitsel iletiler*. Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.
- Özdemir, H. (2019). Toplumsal cinsiyet perspektifinden erkeklik ve kadınlık algısı: bir alan araştırması. *Asya Studies*, 4(10), 90-107.
- Özdemir, L., Batga, B. & Uçar, B. (2019). Sosyal ağ kullanımının öğrencilerin algılanan toplumsal cinsiyet rolleri üzerine etkisi. *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(2), 471-486.
- Özdemir, M. (2010). Türkiye'deki reklamlarda toplumsal cinsiyet ve sunumu. *Milli Folklor*, 88, 101-111.
- Özdemir, Y. (2019). *Ortaokul Türkçe ders kitaplarının toplumsal cinsiyet rolleri göndermeleri açısından incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Antalya.
- Özgür, Ö. (2010). *Televizyonda yayınlanan kadın programlarında toplumsal cinsiyet rollerinin sunumu*. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Özsoy, M. & Taşdelen, E. Ş. (2016). Pepee çizgi dizisinde toplumsal cinsiyet rollerinin üretimi. *İletişim Kuram ve Araştırmaları Dergisi*, 42, 1-14.
- Öztan, E. (2004). Toplumsal cinsiyet eşitliği politikaları ve olumlu ayrımcılık. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 59(1), 203-235.

- Pinker, S. (2008). *The sexual paradox: men, women and the real gender gap*. New York: Scribner.
- Ridgeway, C. L. & Correll, S. J. (2004). Unpacking the gender system: a theoretical perspective on gender belief and social relations. *Gender and Society*, 18(4), 510-531.
- Ritchie, L. D. (2013). *Metaphor*. UK: Cambridge University.
- Rudman, A. L. & Kilianski, S. E. (2000). Implicit and explicit attitudes toward female authority. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 26(11), 1315-1328.
- Ryan, M. K., David, B. & Reynolds, K. J. (2004). Who cares? The effect of gender and context on the self and moral reasoning. *Psychology of Women Quarterly*, 28, 246-255.
- San, İ. (1979). *Sanatsal yaratma: çocukta yaratıcılık*. Ankara: Türkiye İş Bankası.
- Saraç, S. (2013). Toplumsal cinsiyet. L. Gültekin (Ed.), *Toplumsal cinsiyet ve yansımaları içinde* (s. 27-32). Ankara: Atılım Üniversitesi.
- Sarıbay, A. S. (2001). Erken yaşlarda cinsiyet rolü kazanımı üzerine ebeveynlerin etkisi. *Psikoloji Denemeleri*, 2(3), 4-8.
- Saydam, T. (2019). *Türkçe ders kitaplarında toplumsal cinsiyetin farklı değişkenler açısından incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Çanakkale.
- Schmitt, D. P. (2003). Are men universally more dismissing than women? Gender differences in romantic across cultural regions. *Personal Relationships*, 10(3), 307-333.
- Scott, J. W. (2007). Toplumsal cinsiyet: faydalı bir tarihsel analiz kategorisi. *Kültür ve Siyasette Feminist Yaklaşımlar*, 12, 112-138.
- Sever, S. & Aslan, C. (2012). Çocuk edebiyatı yapıtlarında karakter çerçevesinin oluşturulmasında cinsiyet rollerinin sunuluşu. *III. Ulusal Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu bildirileri*, 691-703.
- Sever, S. (2002). Çocuk kitaplarına yansıtılan şiddet. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 35(1/2), 25-37.

- Sever, S. (2009). Çocuk kitaplarında bulunması gereken temel özellikler. Z. Güneş (Ed.), *İlköğretimde çocuk edebiyatı*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Sever, S. (2012). *Çocuk ve edebiyat*. İzmir: Tudem.
- Sever, S. (2013). *Çocuk edebiyatı ve okuma kültürü*. İzmir: Tudem.
- Sever, S., Dilidüzgün S., Neydim, N. & Aslan, C. (2007). *İlköğretimde Çocuk Edebiyatı*. Z. Güneş (Ed.), Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Sjoberg, L. (2015). *Toplumsal cinsiyet, savaş ve çatışma* (O. Aydın, Çev.). İstanbul: Altın Bilek.
- Soysal, A. (2010). Türkiye’de kadın girişimciler: engeller ve fırsatlar bağlamında bir değerlendirme. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 65(1), 83-114.
- Stone, P. (2007). *Why women really quit careers and head home*. Berkeley: University of California.
- Strauss, A. & Corbin, J. (2014). *Basic of qualitative research techniques*. London: Sage.
- Şahin, A. D. (2019). *Sirk Kızı* kitap kapağı [Resim]. https://www.cancocuk.com/Areas/Admin/Content/Image//BookBig/9789750741463_3_front_cover.jpg sayfasından erişilmiştir.
- Şaşman Kaylı, D. (2016). Feminist politika çerçevesinden sosyal politika ve sosyal hizmete bir bakış. D. Şaşman Kaylı & F. Şahin (Der.), *Sosyal politikanın cinsiyet hâlleri: toplumsal cinsiyet ve sosyal hizmet içinde* (s. 27-58). Ankara: Nika.
- Şaşman Kaylı, D. (2017). Kadın bedeninin annelikle imtihanı: toplumsal cinsiyet bakış açısının annelik kurgularıyla ilişkisi. D. Altun & H. Toker (Ed.), *Toplumsal cinsiyet – farklı disiplinlerden yaklaşımlar içinde* (s. 61-79). Ankara: Nika.
- Şeker, A. (2020). *Edebiyat ve toplumsal cinsiyet*. Ankara: Gece.
- Şirin, M. R. (2000). Çocuk edebiyatı. M. R. Şirin (Ed.), *99 soruda çocuk edebiyatı içinde* (9-35). İstanbul: Çocuk Vakfı.
- Şirin, M. R. (2016). Edebiyat ve çocuk edebiyatı – edebiyatın amacı ve işlevi. *Türk Dili*, 110(780), 12-31.

- Tankut, T. (2000). Çocuk edebiyatı ve cinsiyet ayrımcılığı. *I. Ulusal Çocuk Kitapları Sempozyumu bildirileri*, 566-572.
- Tashakkori, A. & Teddlie, C. (2010). *Sage handbook of mixed methods in social and behavioral research*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Taş, I. & Yağan Güder, S. (2012) Anasınıfı çocuklarının oyun ve oyun arkadaşı tercihlerinde cinsiyet unsurunun incelenmesi. *3. Uluslararası Okulöncesi Eğitimi Kongresi bildirileri*, 314-315.
- Tavşancıl, E. & Aslan, E. (2001). *Sözel, yazılı ve diğer materyaller için içerik analizi ve uygulama örnekleri*. İstanbul: Epsilon.
- Temizyürek, F. (2003). Türkçe öğretiminde çocuk edebiyatının önemi. *Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 13(1), 161-167.
- Tuskan, A. (2012). Toplumsal cinsiyet toplumda kadına biçilen roller ve çözümleri. *Ulusal Baro Ağı Projesi Portalı*, 445-449.
- Türk Dil Kurumu. (2019). *Türkçe sözlük*. Ankara: TDK.
- Türkiye Bilimler Akademisi. (2011). *Türkçe bilim terimleri sözlüğü*. Ankara: Yeni Reform.
- Türkiye İstatistik Kurumu, İş Gücü İstatistikleri Veritabanı.
http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1007 sayfasından erişilmiştir.
- Uçar, F. (2015). Facebook'ta benlik sunumu ve toplumsal cinsiyet rolleri. *Selçuk Üniversitesi İletişim Bilimleri Dergisi*, 9(1), 312-338.
- Uluocak, Ş. & Gökulu, G. (2014). *Toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve kadına yönelik şiddet*. Edirne: Paradigma.
- Uluyağcı, C. & Yılmaz, A. (2007). Televizyon reklamlarında çocuğa ilişkin toplumsal cinsiyet rollerinin sunumu. *Galatasaray Üniversitesi İletişim Dergisi*, 4(6), 141-157.
- Utku Günaydın, A. (2012). *Cumhuriyet öncesi kadın yazarların romanlarında toplumsal cinsiyet ve kimlik sorunsalı (1877-1923)*. Doktora Tezi, Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Uyanık, G. (2011). Anna Seghers'in "St. Barbaralı Balıkçıların İsyanı" adlı romanında betimlemelerin işlevleri. *Journal of World of Turks*, 3(1), 57-66.

- Uzuner Yurt, S. (2013). *Sevim Ak'ın öykülerinin eğitsel değerinin incelenmesi*. Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.
- Ünelöz, G. (2017). *Ödüllü çocuk romanlarının toplumsal cinsiyet kalıp yargıları bağlamında incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Vargel Pehlivan, P. (2017). Toplumsal cinsiyet bağlamında kuramsal yaklaşımlar: bir literatür taraması. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 31, 497-521.
- Vatandaş, C. (2007). Toplumsal cinsiyet ve cinsiyet rollerinin algılanışı. *Ekonomi, Kültür ve Toplum Dergisi*, 35, 29-56.
- Weisgram, E. S., Fulcher, M. & Dinella, L.M. (2014). Pink gives girls permission: exploring the roles of explicit gender labels and gender-typed colors on preschool children's toy preferences. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 35, 401-409.
- Yağan Güder, S. & Alabay, E. (2016). 3-6 yaş arasındaki çocukların oyuncak tercihlerinin toplumsal cinsiyet bağlamında incelenmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17(2), 91-111.
- Yağan Güder, S. & Güler Yıldız, T. (2016). Okulöncesi dönemdeki çocukların toplumsal cinsiyet algılarında ailenin rolü. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 31(12), 424-446.
- Yağan Güder, S. (2014). *Okulöncesi dönemdeki çocukların toplumsal cinsiyet algılarının incelenmesi*. Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Yağmur, K. & Boeschoten, H. (2002). Dilbilim yöntemleri ışığında argonun incelenmesi. E. Gürsoy Nakali & G. Sağol Yüksekaya (Ed.), *Türk kültüründe argo* içinde (s. 57-65). Haarlem: Sota.
- Yalçın, A. & Aytaş, G. (2008). *Çocuk edebiyatı*. Ankara: Akçağ.
- Yalçın, A. (2011). *Siyasal ve sosyal değişimler açısından cumhuriyet dönemi çağdaş Türk romanı 1946-2000*. Ankara: Akçağ.
- Yalçınkaya, Ş. (2015). Toplumsal cinsiyet bağlamında mekânsal davranış: yurt odaları. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(37), 639-649.

- Yapıcı, A. (2016). *Toplumsal cinsiyet, din ve kadın*. İstanbul: Çamlıca.
- Yaylı, D. & Kitiş Çınar, E. (2014). Ortaokul Türkçe ders kitapları görsellerinde toplumsal cinsiyet. *Turkish Studies*, 9(5), 2075-2096.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin.
- Yıldırım, M. (2014). Eğitbilimsel açıdan çocuk yazını. B. Özkan (Ed.), *Çocuk yazını araştırmaları içinde* (s. 41-57). Adana: Karahan.
- Yıldız, D. (2016). Popüler çeviri çocuk romanlarının içerik bakımından incelenmesi. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 36, 435-466.
- Yıldız, F. Ü. & Kayılı, G. (2014). An investigation of preschool children's toy preferences according to different variants. *International Conference on Global Trends in Academic Research*, Bali, Indonesia.
- Yılmaz, A. E. (2018). Erkek-iktidar ilişkisine halk bilimsel bir bakış: Dede Korkut'ta "eril" in iktidar çıkmazı. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 11(24), 240-251.
- Yılmaz, M. & Tokuroğlu, B. (2018). Türk modernleşmesinin toplumsal cinsiyet anlayışı. *Journal of Institute of Economic Development and Social Researches*, 4(13), 600-608.
- Yılmaz, O. & Yakar, Y. M. (2018). Türk çocuk edebiyatında sorun odaklı yaklaşım. *Çocuk ve Medeniyet*, 3(6), 29-42
- Yılmaz, R. A. (2007). Reklamlarda toplumsal cinsiyet kavramı: 1960-1990 yılları arası Milliyet Gazetesi reklamlarına yönelik bir içerik analizi. *Selçuk İletişim*, 4(4), 143-155.
- Yiğitoğlu, M. & Yalçınkaya, Z. (2016). Türkçedeki cinsiyetçi atasözleri ve deyimler üzerine bir inceleme. *İdil*, 5(26), 1659-1669.
- Yörük, T. (2011). *Alfred Adler sosyal roller ve kişilik*. İstanbul: Türkiye İş Bankası.
- Zeybekoğlu Dünder, Ö. (2012). Toplumsal cinsiyet rollerinin televizyon reklamlarına yansması. *Felsefe ve Toplum Bilimlerde Diyaloglar*, 5(1), 121-136.

EKLER

EK 1. Sevim Ak'la Yapılan Görüşme

Görüşme Tarihi: 22.04.2020

Görüşme Formunu Hazırlayan: Sevgen Özbaşı

Öncelikle yaşam öykünüzden kısaca bahseder misiniz? Siz ‘Sevim Ak’ı nasıl tanımlarsınız?

Öğretmen anne-babanın çocuğu olarak Samsun’da doğdum. Annemin ailesi mübadele ile Selanik’ten Samsun’a yerleşmiş. Babamsa İstanbullu bir ailenin çocuğu. İktisat Fakültesinde okurken burs aldığı için Samsun Ticaret Lisesine mecburi hizmet için gönderilmiş. Kitap okumayı küçük yaşlardan onların sayesinde çok sevdim. İlkokulu bitirdikten sonra İstanbul’a yerleştik. Ortaokul ve lisede fen derslerim iyi olduğu için mühendislik eğitime yönlendirildim. Edebiyatla ilişkim her koşulda iyiydi. Klasikleri okur, yeni yayınları, edebiyat-sanat dergilerini izlerdim. Üniversite yıllarında kısa öyküler yazmaya başlamıştım. Kimya Mühendisliği eğitiminden sonra Biyokimya uzmanlık eğitimi aldım. 25 yıl kamu hastaneleri ve özel kliniklerde çalıştım. İlk çocuk öykülerimi, ilk görev yerim olan Heybeliada’da 80’li yıllarda yaşadığım evde yazmaya başladım. 32 yıldır çocuklar için yazmaya devam ediyorum.

Çocuk edebiyatına çok sayıda öykü ve romanlar kazandırmış biri olarak siz nasıl bir çocukluk geçirdiniz, nasıl bir çevrede yetiştiniz, hangi kitaplarla büyüdünüz?

Sokaklarda, doğa ile iç içe ve kalabalık çocuk grupları içinde oyunlar kurarak geçen bir çocukluk yaşadım. Aile ve komşuluk ilişkilerimiz sevgi ve güven üstüne kurulmuştu. Evlerimiz bahçeli, meyve ağaçlı, kedili, kirpili, yani özgür bir çocukluk yaşamaya uygundu. Mahallemizdeki kırtasiyeci her ay bir koli çocuk kitabı getirtirdi. Mahallenin kitap seven çocukları geldiği gün kolideki kitapları paylaşırdı. Okudukça kitap değiş tokuşu yapardık. Ben o yıllarda en çok çocuk klasiklerini ve Tommiks, Texas, Red Kid gibi çizgi romanları okudum.

Kimya mühendisliği bölümünü okumanıza karşın çocuk edebiyatına yönelmenizi ne/neler sağladı? İlk kitabınızı yazmaya nasıl karar verdiniz? Çocukluk yıllarınızdaki izlerin ve okuduklarınızın, yazarlık/üretim sürecinize nasıl etkileri oldu?

Çocukluğum kalabalık bir ortamda, farklı insan portreleriyle iç içe geçtiği için her gün başımıza ilginç olaylar gelebiliyordu. Ben bu olayları unutmamak için yazardım. Defterler dolusu olay anlatıp saklamıştım kendime. Hiçbirini uzun süre saklayamadım; ama yaza okuya öykülemeyi o yıllarda içselleştirdiğimi sanıyorum. Çocuk edebiyatıyla ilgilendiğim dönemde sanki o yok olmuş öyküleri yeniden bulmuş gibi oldum. Heybeliada'da aynı çocukluğumun geçtiği gibi ortamda yaşayan çocuklar vardı evimin çevresinde. Onları gözleyerek, sohbetler ederek birçok çocuk öyküsü yazdım. Bu arada dünyada, ülkemizde neler yazılmış onları inceleme fırsatı bularak kendi özgün dilimi yaratmaya çalıştım.

Üretim sürecinizde hangi kaynaklardan besleniyorsunuz? Karakterleri yaratırken, olayları kurgularken nasıl bir yol izliyorsunuz? Karakterlerinizi yaratırken cinsiyet noktasında özel bir dikkatiniz oluyor mu? Kitaplarınız için seçtiğiniz adlar da ilgi çekici ve özgün. Bunları nasıl oluşturuyorsunuz?

Yaşanmışlıklar ve gerçeklik benim ana kaynağım. Zaman zaman çocuk gruplarıyla öykü okuma, küçük anılar yazma gibi çalışmalar yaptım. Her yazdığım kitabın arkasında benim için özel bir öykü var. Bazen karakterleri ince ince düşünürüm. Hatta her karakterin doğumundan o yaşa kadar nasıl, nerede ve kimlerle ilişkiler kurduğunu, zevklerini, huyunu, olaylar karşısındaki davranış biçimlerini vs. uzun uzun kendime yazarım. Bazen de karakterler hakkında kabaca oluşturduğum fikirler yazdıkça gelişir, ete kemiğe bürünür.

Cinsiyet farklılıklarını pek önemsemem. Bazı ana karakterlerim erkektir, bazıları ise kız çocuğu. Kızlar erkeklerden farklı işler yapmaz; edilgen, geri planda kalmaz; her iki cinsten karakterlerin zayıf ve güçlü yanları benzerlikler gösterir.

Kitap adlarını en son koyuyorum, akılda kalan, gülümseten bir ad seçmeye çalışıyorum.

Bu çalışma da dâhil olmak üzere sizin öykü ve romanlarınıza yönelik bilimsel çalışmalar yapılmakta bunlar hakkında neler düşünüyorsunuz?

Çoğunu takip edemiyorum. Bana ulaşanların çoğu akademik kıstaslar baz alınarak yapılmış değerlendirmeler. Sözvarlığına katkısı, deyim ve atasözü kullanma sayısı, çocuğun bilişsel becerilerine katkısı var mı yok mu gibi değerlendirmeler. Bu değerlendirmelerden çıkan sonuçlar ideal olabilir ama çocuk edebiyatı açısından anlamlı bir eser ortaya koyamamış olabilirsiniz. Açıkçası ben edebî değerlendirmeleri daha çok önemişiyorum.

Okurlarınızla sıklıkla bir araya geliyor ve imza günlerinizde yoğun bir ilgiyle karşılanıyorsunuz. Çocuk okurlar dışında yetişkin okurlarınız da fazlaca. Sizce kitaplarınızın sevilmesindeki en büyük etken nedir?

İlgiyle karşılanmak beni mutlu ediyor tabii ki. Kitaplarımda daha çok yaşamın içinden, insanlık için sorun hâline gelmiş konulara yer veriyorum. Yaşanmışlık ve gerçeklikten besleniyorum. Sanırım bu yüzden yazdıklarım her yaştan insanın ilgisini çekiyor. Ama bu soruya en sağlıklı yanıtı okurlarım verebilir.

EK 2. Yazarın Fotoğrafları

Fotoğraf 1

Fotoğraf 2

Fotoğraf 3

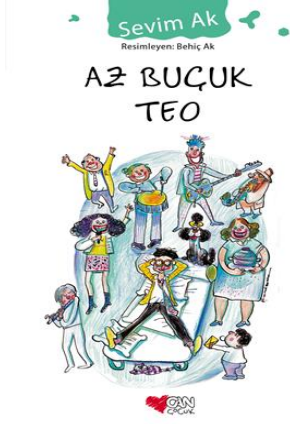

Fotoğraf 4

Fotoğraf 5

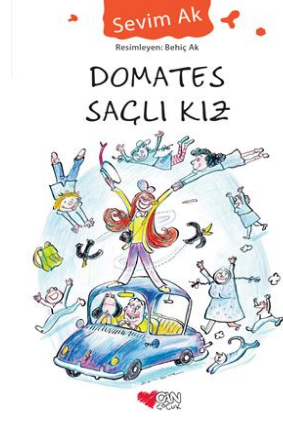
EK 3. İncelenen Romanların Görselleri

Görsel 1

Görsel 2

Görsel 3

Görsel 4

Görsel 5

Görsel 6

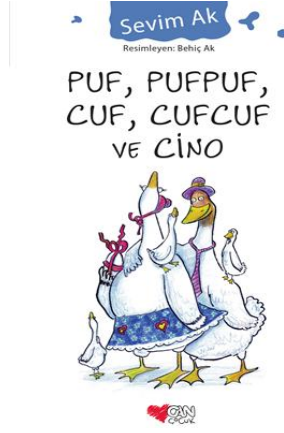
Görsel 7

Görsel 8

Görsel 9

Görsel 10

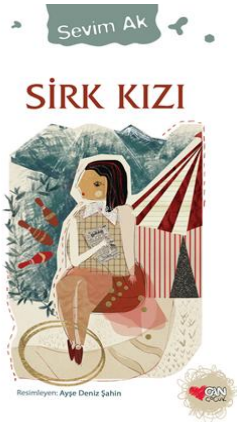
Görsel 11

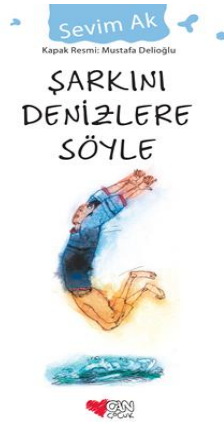
Görsel 12

Görsel 13

Görsel 14

Görsel 15

Görsel 16

EK 4. Özgeçmiş

Kişisel Bilgiler

Soyadı, Adı	ÖZBAŞI, Sevgen
Uyruğu	T.C.
Doğum Yeri	Çankaya, Ankara
E-posta	sozbasi@baskent.edu.tr sevgenozbas@gmail.com

Fotoğraf

Eğitim Derecesi	Okul/Program	Mezuniyet yılı
Lise	Kocatepe Mimar Kemal Y.D.A. Lisesi	2007
Lisans	Başkent Üniversitesi / Türkçe Öğretmenliği	2012
Yüksek Lisans	Ankara Üniversitesi / Türkçe Eğitimi	2016
Doktora	Gazi Üniversitesi / Türkçe Eğitimi	2020

İş Deneyimi, Yıl	Çalıştığı Yer	Görev
2013 - 2014	Başkent Üniversitesi - Dil Araştırma ve Uygulama Merkezi	Türk Dili Okutmanı
2015 – Hâlen	Başkent Üniversitesi - Eğitim Fakültesi - Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı	Araştırma Görevlisi

Yabancı Dil	İngilizce
-------------	-----------

Yayınlar

Ulusal ve uluslararası hakemli dergilerde yayımlanmış makaleler:

- Özbaşı, S. & Kalenderoğlu, İ. (2020). Türkçe eğitimi ve çocuk edebiyatında “toplumsal cinsiyet” üzerine yapılmış tezlerin değerlendirilmesi [Özel Sayı]. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, 84-94.

2. Özbaşı, S. (2020). Karakter eğitimi açısından Vladimir Tumanov'un romanlarındaki çocuk karakterlerin değerlendirilmesi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi (ASYA Studies)*, 4(12): 11-20.
3. Özbaşı, S. (2020). Fatih Erdoğan'ın kitaplarında fantastik öğeler. *Çocuk – Edebiyat ve Dil Eğitimi Dergisi*, 3(1): 89-104.
4. Özbaşı, S. (2020). Türkçe Dersi Öğretim Programındaki kök değerler çerçevesinde Aytül Akal masallarının incelenmesi. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, 8, 178-192.
5. Özbaşı, S. (2020). Sevim Ak öykülerindeki deyimler üzerine bir inceleme. *Dil Eğitimi ve Araştırmaları Dergisi*, 6(1):88-104.
6. Özbaşı, S. (2020). Zeynep Cemali'nin romanlarındaki atasözü ve deyimlerin incelenmesi. *Uluslararası Çocuk Edebiyatı ve Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 4(1): 1-14.

Ulusal ve uluslararası bilimsel toplantılarda sunulan bildiriler:

1. Özbaşı, S. (2019, Aralık). *Karakter eğitiminde çocuk edebiyatının işlevi*. 6. Uluslararası Yıldız Sosyal Bilimler Kongresi'nde sunulmuş bildiri, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.
2. Özbaşı, S. (2019, Ekim). *Behiç Ak'ın "Tombiş Kitaplar Dizisi"nde sözvarlığı*. 12. Uluslararası Türkçenin Eğitimi Öğretimi Kurultayı'nda sunulmuş bildiri, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
3. Özbaşı, S. (2019, Haziran). *Zeynep Cemali'nin çocuk edebiyatı yapıtlarının sözvarlığı açısından incelenmesi*. Genç Türkologlar Yaz Semineri'nde sunulmuş bildiri, Başkent Üniversitesi, Ankara.
4. Özbaşı, S. (2016, Ekim). *Zeynep Cemali'nin romanlarındaki atasözü ve deyimlerin incelenmesi*. 9. Uluslararası Türkçenin Eğitimi Öğretimi Kurultayı'nda sunulmuş bildiri, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Burdur.

GAZİLİ OLMAK AYRICALIKTIR